

Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky

Zborník príspevkov z III. ročníka Vedeckej konferencie
študentov a mladých vedeckých pracovníkov
konanej 23. mája 2014
Katedrou politológie Filozofickej fakulty
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

ŠTUDENTSKÁ VEDECKÁ KONFERENCIA

Gabriel EŠTOK
Mária HREHOVÁ
Jakub BARDOVIČ
(EDS.)

Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky

Zborník príspevkov
z III. ročníka Vedeckej konferencie študentov a mladých
vedeckých pracovníkov konanej 23. mája 2014
Katedrou politológie Filozofickej fakulty
Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Gabriel EŠTOK
Mária HREHOVÁ
Jakub BARDOVIČ
(eds.)

Košice 2015

Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky
Zborník príspevkov z III. ročníka Vedeckej konferencie študentov a mladých vedeckých pracovníkov konanej 23. mája 2014 Katedrou politológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach

VEDECKÍ REDAKTORI A ZOSTAVOVATELIA:

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD.

Mgr. Mária HREHOVÁ, PhD.

Mgr. Jakub BARDOVIČ

VÝKONNÝ REDAKTOR:

Mgr. Gabriel EŠTOK, PhD.

REDAKČNÁ RADA:

prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

PhDr. Jana Šutajová, PhD.

doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.

Mgr. Renáta Bzdilová, PhD.

PhDr. Daniel Dobiaš, PhD.

Mgr. Alexander Onufrák, PhD.

PhDr. Richard Geffert, Ph.D.

Mgr. Gabriel Eštok, PhD.

RECENZENTI:

doc. PhDr. Daniel Dobiaš, PhD., *Katedra politológie FF UPJŠ*

doc. PhDr. Richard Geffert, PhD., *Katedra politológie FF UPJŠ*

Zborník vychádza ako súčasť riešenia projektu VVGS-2014-214. *Názov: Volebný census v 21. storočí.*

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovať, ukladať do informačných systémov alebo inak reprodukovať bez súhlasu majiteľov práv.

Za odbornú a jazykovú stránku tejto publikácie zodpovedajú autori.

Umiestnenie:

http://kpo.ff.upjs.sk/kpo_files/svk/svk15.pdf

<http://unibook.upjs.sk/predaj-vydanych-titulov/filozoficka-fakulta>

ISBN 978-80-8152-396-0

OBSAH

Slovo na úvod	5
Súčasná zahraničná politika Slovenskej republiky	
Michal PAZIČ.....	7
Špecifiká a vývoj zahraničnej politiky USA po skončení studenej vojny	
František HAJDUK.....	18
Vplyv konsenzu medzi spoločenstvom 5+1 a Iránom o jadrovom programe na vzostup moci Iránov regióne Blízkeho východu	
Miroslav DENCI.....	35
Federalizácia Ukrajiny	
Michaela NICKELOVÁ.....	52
Zahranická politika v oblasti krajanskej politiky v zameraní na Austráliu	
Miroslav TOMEČEK.....	72
Migračná politika Švajčiarskej konfederácie a jej súčasné problémy	
Gabriela SZABARIOVÁ.....	95
Zahranicnopolitické smerovanie Slovenska v období vládnutia Vladimíra Mečiara	
Matúš BÉREŠ.....	117
Právo na (p)odpor(u)	
Peter ČUROŠ.....	127
Postavenie národnostných strán v straníckom systéme Slovenskej republiky	
Ján VISELKA.....	142
Eventuálne zmeny volebnej legislatívy ako ašpirácia na elimináciu deformačných aspektov v politickom systéme Slovenskej republiky	
Pavol GOJDIČ.....	153

Komunitné organizovanie a politika	
Gabriela MEZEIOVÁ.....	166
Právna úprava volieb do Európskeho parlamentu vo svetle volebného práva a volebného systému (súčasný stav a perspektívy)	
Simona ONDEČKOVÁ.....	178
Sekundárny analfabetizmus ako výzva súčasnej demokracie	
Renáta BZDILOVÁ.....	195
Politická perspektíva ako hľadanie možností pre ďalší rozvoj globálnej občianskej spoločnosti	
Michal KOŠIČAN.....	207
Politická participácia vo vybraných teóriách demokracie	
Jakub BARDOVIČ.....	220
Antisemitizmus pred vznikom Slovenského štátu	
Dominika DŽUBÁKOVÁ.....	237
Shoah	
Lucia MIKITOVÁ.....	257
Výzvy a perspektívy v oblasti ochrany ľudských práv a predchádzaniu zločinov proti ľudskosti	
Mária HREHOVÁ.....	282
Autori.....	294

Slovo na úvod

Tento zborník je výstupom vedeckej konferencie študentov a mladých vedeckých pracovníkov „*Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky*“, konanej na pôde Katedry politológie Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 23. mája 2014. To, že ide už o tretí ročník takto zamerenej akcie svedčí o založení veľmi sympatickej tradície. Je však najmä dôkazom toho, že študenti a najmladšia generácia členov tejto katedry majú záujem o odbornú prácu vo svojom odbore a majú tiež čo povedať k najaktuálnejším témam súčasnej politiky. Túto konferenciu, ako aj jej predošlé ročníky, organizačne zastrešilo Občianske združenie Res Publica, ktoré na tejto katedre pôsobí od januára 2011 a ktoré má za sebou celý rad odborných, propagačných, ale aj spoločenských aktivít, ktoré už štyri roky pomáhajú pozitívne zviditeľňovať košickú politológiu.

Téma zborníka i celého vedeckého podujatia je koncipovaná tak, aby zahŕňala široké spektrum politologických tém. Úvodné príspevky sa týkajú rôznych aspektov medzinárodnej, resp. zahraničnej politiky. Dva z nich sa zaoberajú špecifikami zahraničnopolitického smerovania Slovenskej republiky. Ďalší z nich mapuje vývoj zahraničnej politiky USA po skončení studenej vojny. Do bloku medzinárodnej politiky patrí ešte text, ktorý sa venuje blízkovýchodnej politike a súčasným mocenským ambíciám Iránu. Vnútropolitické témy zastupujú príspevky o migračnej politike vo Švajčiarsku, krajanskej politike v Austrálii, resp. o mimoriadne aktuálnej problematike alternatívneho učlenia Ukrajiny, ktoré by mohlo byť jednou z možností ukončenia tamojšej napätej situácie vo vzťahu k Rusku. Nemenej zaujímavý blok tvoria texty z oblasti teórie demokracie, ktoré sa zaoberajú rôznymi aspektami politickej participácie, rozvoja globálnej občianskej spoločnosti, či sekundárneho analfabetizmu. Posledná z tematických častí predkladaného zborníka sa týka problematiky ľudských práv. Prvý text z tohto bloku sa týka historických prejavov vývoja antisemitizmu u nás do vzniku Slovenského štátu. Ďalší z nich sa venuje najmä terminologickému a teoretickému vymedzeniu termínu šoa, resp. približuje niektoré osobné príbehy tohto tragického obdobia. Tento tematický blok, ako aj celý zborník uzatvára príspevok, ktorý sa zaoberá

problematikou genocídy, jej právnej úpravy, ako aj jej rôznych prejavov a foriem.

Aj napriek tomu, že tento zborník je výstupom zo študentskej konferencie, možno konštatovať, že všetky z jeho príspevkov spĺňajú odborné kritériá do tej miery, že sa môže stať zdrojom informácií, ale aj inšpirácie pre ďalšie štúdium analyzovaných tém. V každom prípade je však úspešným pokusom našich študentov a mladších kolegov o odborné vyrovnanie sa s témami, ktoré rezonujú v politologickej komunite a ktoré si každopádne zasluhujú našu pozornosť.

Košice, 11. máj 2015

doc. PhDr. Tomáš Koziak, PhD.

Súčasná zahraničná politika Slovenskej republiky

Michal Pazič

The foreign policy of the Slovak Republic since 2012 is the creation of new opportunities in the field of international cooperation. Long-term planning is shaping Slovak Republic to the exclusive orientation to the European Union, oblivious to regional projects such as the Eastern Partnership. Qualitative foreign policy instruments contribute to the intensification of the process in the field of international success. Emphasis on multilateralism and international law is currently a prospective agenda Slovak Republic in the field of international relations.

Východiská zahraničnej politiky Slovenskej republiky

Vzájomná interakcia vnútorného prostredia štátu a jeho záujmov s vonkajším prostredím predurčujú východiská zahraničnej politiky Slovenskej republiky. Z hľadiska vnútroštátneho potenciálu patrí Slovenská republika medzi štáty tradične orientované k aktívnej spolupráci so zahraničím. Súčasnú základu občanov Slovenska sa formovali v historických štátprávných a spoločenských podmienkach strednej Európy. Vzdelanostné a kultúrne prostredie na Slovensku je nanajvýš porovnateľné s ostatnými európskymi štátmi. Existujúce demokratické politické pomery, dôraz na dodržiavanie ľudských práv a právny štát garantujú politickú stabilitu a rovnaké šance pre všetkých. Sociálno-ekonomický vývoj spoločnosti je značne ovplyvnený predchádzajúcou transformačnou etapou. Funkčná trhová ekonomika spolu s úspešným zavŕšením nevyhnutných reforiem dáva predpoklad pre udržateľný rast životnej úrovne na Slovensku. Podobne ako v iných európskych krajinách z dlhodobého hľadiska ostáva otvorenou otázkou demografický vývoj.

Vonkajšie prostredie obklopujúce Slovenskú republiku je charakterizované rôznymi parametrami a vzťahmi medzi nimi. Geografické miesto Slovenska, veľkosť a poloha susedných štátov sú stálymi faktormi ovplyvňujúcimi jeho zahraničnú politiku. Dynamicky meniace sa

vonkajšie prostredie predstavujú okrem štátov a medzinárodných organizácií aj rôzne neštátne subjekty ekonomického, politického a spoločenského charakteru.¹

Členstvo v Európskej únii a v Organizácii Severoatlantickej zmluvy zásadným spôsobom zmenili vzťahy Slovenska s vonkajším prostredím. Inštitucionálne zakotvenie v jednotnom politickom a ekonomickom priestore Európskej únie a pevné bezpečnostné garancie Organizácie Severoatlantickej zmluvy vytvorili optimálny a kvalitatívne vyšší rámec pre zabezpečenie životných záujmov Slovenskej republiky a jej občanov. Zdieľanie rovnakých hodnôt širšieho euroatlantického spoločenstva demokratických štátov, dôveryhodnosť v presadzovaní záujmov a konzekventnosť v konkrétnych činoch sa v uplynulom období prípravy na členstvo osvedčili ako správne princípy zahraničnej politiky.

Integráciou do európskych a transatlantických štruktúr Slovensko získalo nové možnosti, ale aj úlohy, na ktorých riešení sa podieľa. Slovenská republika má reálnu možnosť efektívne presadzovať svoje záujmy a upevňovať spoločné hodnoty. Dosiahnutá miera bezpečnosti a stability si však vyžaduje neustále úsilie na ich udržanie. Nevyriešené konflikty za hranicami rozšírenej Európskej únie naďalej sprevádza organizovaný zločin, ilegálna migrácia, terorizmus a nie je vylúčené šírenie zbraní hromadného ničenia. Tieto fenomény predstavujú dlhodobé hrozby pre stabilitu a prosperitu Slovenska.²

Korene týchto hrozieb pramenia v sociálno-ekonomickom zaostávaní niektorých štátov, v deficitoch ľudských práv a demokratických princípov a v pretrvávajúcej etnickej a náboženskej intolerancii. Cel-

¹ Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015*. s. 1. [online], [cit. 26/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/\\$File/strategia%20ZP%20SR.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/$File/strategia%20ZP%20SR.pdf)>.

² Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015*. s. 2. [online], [cit. 26/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/\\$File/strategia%20ZP%20SR.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/$File/strategia%20ZP%20SR.pdf)>.

kové riešenia je preto potrebné zamerať nielen proti jednotlivým negatívnym javom, ale zároveň preventívne odstraňovať ich predpokladané príčiny. Nositeľmi priamych hrozieb sú v našom priestore sú prevažne neštátne ilegálne subjekty so sieťovou organizáciou. Čeliť prejavom súčasných ohrození výlučne silou nie je dostatočne efektívne, na príčiny je potrebné vplývať predovšetkým angažovanou zahraničnou a rozvojovou politikou. Pri praktickej realizácii jednotlivých krokov musí Slovenská republika spolu so svojimi spojencami a rovnako zmýšľajúcimi štátmi využívať všetky dostupné nástroje diplomacie spoločne s prostriedkami medzinárodného práva.

Európska politika Slovenskej republiky

Európska politika patrí medzi kľúčové súčasti domácej i zahraničnej politiky SR. Slovenská republika predstavuje trvale principiálneho a taktiež predvídateľného partnera. Základnými vzájomne previazanými princípmi, na ktorých vytvárala SR svoje postoje boli zodpovednosť a solidarita. K jednotlivým výzvam a úlohám SR pristupuje zodpovedne, proeurópsky, v rámci eurozóny je konštruktívnym aktérom.¹

Slovenská republika podporovala pokračovanie rozširovania EÚ ako zóny stability a prosperity aj napriek neľahkým vnútorným výzvam samotnej EÚ. SR intenzívne napomáhala kandidátskym krajinám a potenciálnym kandidátom v regióne západného Balkánu v ich reformnom a integračnom úsilí. Dbala pritom na to, aby aspiranti na členstvo v EÚ dôsledne plnili stanovené kritériá a podmienky.

¹ Dôležitou témou v roku 2012 boli rokovania o budúcom viacročnom finančnom rámci EÚ na roky 2014-2020 (VFR). SR pri rokovaní presadzovala ako svoje hlavné priority pokračovanie silnej politiky súdržnosti a zabezpečenie dostatočných prostriedkov na ďalší rozvoj regiónov Slovenska; reformu spoločnej poľnohospodárskej politiky zameranú na čo najrýchlejšie znižovanie rozdielov v úrovniach priamych platieb medzi členskými štátmi EÚ a pokračovanie primeranej finančnej pomoci EÚ na vyradovanie 2 blokov jadrovej elektrárne V1 Jaslovské Bohunice. Bližšie pozri: Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky 2012*. s. 2. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/\\$File/130228_sprava_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/$File/130228_sprava_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf)>.

Pri hodnotení pokroku podporovala uplatňovanie individuálneho prístupu „*podľa vlastných zásluh*“ a princíp kondicionality.¹

Dotknutým krajinám západného Balkánu Slovenská republika poskytovala nielen politickú podporu, ale aj konkrétnu technickú pomoc prostredníctvom programov Centra pre odovzdávanie skúseností z integrácie a reforiem pri MZVaEZ SR a tiež s podporou jednotlivých ministerstiev. SR sa snažila podporovať tie domáce procesy, ktoré napomáhajú regionálnej spolupráci a realizácii európskej perspektívy.

V politike Východného partnerstva Slovenská republika bola a je jedným z lídrov diskusií o ďalšom smerovaní tohto kľúčového sektora zahraničnopolitického pôsobenia EÚ. Zdôrazňovala princíp kondicionality a vychádzala z toho, že Východné partnerstvo je dlhodobým projektom s otvoreným koncom, ktorý nezakladá, avšak a priori ani nevyklučuje budúce plnohodnotné členstvo v EÚ. SR konkrétnymi aktivitami s účasťou jednotlivých ministerstiev prispievala k odovzdávaniu transformačných skúseností vybraným prioritným partnerským krajinám v bilaterálnej dimenzii Východného partnerstva (Moldavsko, Ukrajina). V rámci Spoločenstva demokracií a Task Force Moldova sa Slovensko stalo spolupredsedníckou krajinou v sektorovej pracovnej skupine pre migráciu. Vzhľadom na nárast aktivít voči Moldavsku vláda SR rozhodla o otvorení zastupiteľského úradu v Kišiňove v roku 2013.

1. mája 2014 si SR pripomenie 10. výročie vstupu do EÚ. Táto udalosť je vhodnou príležitosťou na zhodnotenie doterajších skúseností a stanovenie priorít pre ďalšie obdobie. MZVaEZ SR pripraví správu hodnotiacu desať rokov členstva SR v EÚ, ktorej súčasťou budú odporúčania pre vládu SR v oblasti európskych politík a ďalšieho smerovania európskeho projektu. Jednou z nosných platforiem pre zapojenie rôznych segmentov spoločnosti do diskusií o európskych otázkach bude Národný konvent o EÚ. Potenciál prispieť k stimulovaniu diskusie o EÚ a posilneniu dialógu medzi občanmi a politickými stranami

¹ Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky 2012*. s. 3. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/\\$File/130228_sprav_a_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/$File/130228_sprav_a_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf)>.

budú mať voľby do Európskeho parlamentu, ktoré sa uskutočnia v máji 2014. Cieľom intenzívnej komunikácie európskych tém bude okrem iného dosiahnutie vyššej volebnej účasti než v minulosti. MZVaEZ SR bude venovať pozornosť procesu nového personálneho obsadzovania hlavných inštitúcií EÚ a kalibrovaniu ich vzájomných vzťahov. Budúca inštitucionálna reforma EÚ bude zrejme realizovaná v dlhodobejšom horizonte na základe potrebného širokého konsenzu.¹

Bezpečnostná politika

Členstvo v systéme kolektívnej obrany Severoatlantickej aliancie (NATO) a systematické posilňovanie spojeneckých zväzkov, transatlantickej väzby a obrannej spolupráce zostávajú hlavnými piliermi bezpečnosti SR.

SR má záujem o funkčné, efektívne a kredibilné NATO. V roku 2014 sa SR v rámci NATO zameria na nasledovné priority: (1.) kontrolované ukončenie operácie ISAF v Afganistane a príprava novej, rozsahom výrazne menšej výcvikovej, poradnej a asistenčnej misie pod vedením NATO; (2.) systematické budovanie obranných spôsobilostí s dôrazom na efektívne vynakladanie prostriedkov a využitie možností, ktoré v tejto oblasti ponúka medzinárodná spolupráca, osobitne v rámci Vyšehradskej skupiny; (3.) posilňovanie úlohy NATO v oblasti kooperatívnej bezpečnosti s dôrazom na pokračovanie v politike otvorených dverí a rozvoj partnerskej politiky NATO predovšetkým voči krajinám východnej Európy a západného Balkánu, kde aj v roku 2014 bude Zastupiteľský úrad SR v Belehrade vykonávať funkciu kontaktného veľvyslanectva NATO.²

¹ Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Zamera-
nie zahraničnej a európskej politiky Slovenskej republiky na rok 2014*. s. 2. [online],
[cit. 27/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/me-
dia.nsf/vw_ByID/ID_CCDA4C778C8470ADC1257C7F0048B977_SK/\\$File/Zamera-
nie%20zahrani%20a%20eur%C3%B3pskej%20politiky%20Slovenskej%20re-
publiky%20na%20rok%20](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CCDA4C778C8470ADC1257C7F0048B977_SK/$File/Zamera-
nie%20zahrani%20a%20eur%C3%B3pskej%20politiky%20Slovenskej%20re-
publiky%20na%20rok%20)>.

² Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Zamera-
nie zahraničnej a európskej politiky Slovenskej republiky na rok 2014*. s. 10. [online],
[cit. 27/5/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/me->

SR bude podporovať rozvoj Spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky EÚ a posilnenie jej úlohy v medzinárodnom krízovom manažmente. Bude prispievať k vytváraniu podmienok na komplexný prístup EÚ ku krízovému manažmentu a presadzovať posilnenie spolupráce medzi EÚ a medzinárodnými organizáciami, osobitne NATO a OSN. SR podporí ďalší rozvoj spôsobilostí v rámci spoločnej bezpečnostnej a obrannej politiky a bude v tejto súvislosti podporovať väčšiu konvergenciu procesov obranného plánovania členských krajín EÚ. Bude sa zasadzovať za prehĺbenie spolupráce členských krajín EÚ v oblasti obranného priemyslu a prijímanie opatrení na udržanie jeho konkurencieschopnosti, ktoré by mali zohľadňovať aj záujmy krajín s obranným priemyslom zloženým prevažne z malých a stredných podnikov. Jednou z profilových tém zahraničnej politiky SR v roku 2014 bude agenda reformy bezpečnostného sektora. SR nadväzuje na doterajšie úsilie a dosiahnuté výsledky bude rozvíjať svoju úlohu vedúcej krajiny v tejto oblasti. SR využije stále spolupredsedníctvo v Skupine priateľov RBS na pôde OSN na propagáciu témy na medzinárodných podujatiach nielen v rámci OSN, ale aj v ďalších medzinárodných organizáciách a v EÚ. Na pôde OBSE sa v roku 2014 otvára priestor pre spoluprácu SR so švajčiarskym predsedníctvom v tejto organizácii, ktoré si RBS vybralo ako jednu zo svojich priorít. V praktickej rovine bude SR svoje aktivity v RBS naďalej zameriavať predovšetkým na odovzdávanie vlastných reformných a integračných skúseností a expertízy zainteresovaným krajinám.

Energetická bezpečnosť

Vonkajšia energetická bezpečnosť je jedným z pilierov medzinárodných vzťahov a prioritou zahraničnej politiky SR. MZVaEZ SR bude orientovať zahranično-politické procesy na napĺňanie strategických cieľov energetickej politiky SR, s prioritným zameraním na posilňovanie energetickej bezpečnosti cestou diverzifikácie zdrojov a preprav-

[dia.nsf/vw_ByID/ID_CCDA4C778C8470ADC1257C7F0048B977_SK/\\$File/Zameranie%20zahrani%C4%8Dnej%20a%20eur%C3%B3pskej%20politiky%20Slovenskej%20republiky%20na%20rok%20](http://dia.nsf/vw_ByID/ID_CCDA4C778C8470ADC1257C7F0048B977_SK/$File/Zameranie%20zahrani%C4%8Dnej%20a%20eur%C3%B3pskej%20politiky%20Slovenskej%20republiky%20na%20rok%20)

ných trás a zvyšovanie ekonomickej, resp. environmentálnej udržateľnosti energetického mixu. S cieľom využívať dostupné bilaterálne a multilaterálne formáty na aktívne presadzovanie záujmov SR v oblasti energetiky a energetickej bezpečnosti bude MZVaEZ SR komplexnosť problematiky akcentovať do vnútra rezortu i vo vzťahu k medzirezortnej koordinácii.

MZVaEZ SR bude spolupracovať s Ministerstvom hospodárstva SR pri monitorovaní vývoja energetickej bezpečnosti v SR a vo svete, spracovaní analýz možných dopadov na ekonomiku SR a zabezpečovaní stabilných dodávok strategických energetických surovín. Aktívne sa zapojí do identifikácie možných trás diverzifikácie energetických zdrojov, najmä v oblasti budovania prepojení plynovej infraštruktúry SR s okolitými krajinami a posilnenia cezhraničných profilov v oblasti elektroenergetiky s Poľskom, Maďarskom a Rakúskom.

Rozvojová spolupráca a humanitárna pomoc

V rozvojovej politike bude SR klásť dôraz na uplatňovanie princípov, pravidiel a hodnôt, ktoré vedú k posilneniu rozvoja partnerských krajín, dosiahnutiu udržateľného rastu, vytváraniu demokratických a funkčných inštitúcií a budovaniu kapacít. Pozornosť bude venovaná ďalšiemu smerovaniu globálnej rozvojovej agendy po vyhodnotení plnenia Miléniových rozvojových cieľov v roku 2015. SR sa bude podieľať na formovaní aktívnej a efektívnej rozvojovej politiky EÚ. SR ako nová členská krajina Výboru OECD pre rozvojovú pomoc bude naplňovať svoje povinnosti spojené s členstvom a odporúčania, ktoré vyplynuli z prístupového procesu.

V rámci poskytovania oficiálnej rozvojovej pomoci (ODA) sa SR zameria na tri programové krajiny – Afganistan, Keňu a Moldavsko, a to najmä v sektoroch zdravotnej starostlivosti, vzdelávania, podpory regionálneho rozvoja a budovania občianskej spoločnosti. SR bude pokračovať vo využívaní efektívnych nástrojov a modalít ODA, ku ktorým patrí vysielanie dobrovoľníkov, poskytovanie mikrograntov a trilaterálna spolupráca najmä s tradičnými donormi. SR bude podporovať komplexné programy bilaterálnej spolupráce zamerané na zdieľanie transformačných skúseností. Unikátnym a osvedčeným nástrojom, ktorý bude MZVaEZ SR v spolupráci s ďalšími relevantnými rezortmi

aktívne aplikovať v rámci ODA, je Program na odovzdávanie skúseností z integrácie a reforiem CETIR. Od roku 2014 bude rozvojová spolupráca SR vychádzať z novej Strednodobej stratégie ODA SR na roky 2014 - 2018. Ambíciou je dosiahnuť efektívne a transparentné zapojenie slovenských subjektov, vrátane podnikateľov, do rozvojových programov a projektov EÚ a medzinárodných finančných inštitúcií. V prípade Európskej banky pre obnovu a rozvoj pôjde o zapojenie podnikateľských subjektov do projektov banky financovaných z Fondu technickej spolupráce. SR bude promptne reagovať na požiadavky medzinárodného spoločenstva v súvislosti s humanitárnymi krízami vo svete.¹

Ekonomická diplomacia

V podmienkach rýchlo sa rozvíjajúcej globalizácie na jednej strane a veľkej miery otvorenosti slovenskej ekonomiky na strane druhej je budúcnosť a prosperita SR stále viac závislá od schopnosti čo najlepšie presadzovať svoje obchodno-ekonomické záujmy vo svete. Kľúčovú úlohu v tomto smere má ekonomická diplomacia. MZVaEZ SR, ktoré je zodpovedné za výsledky ekonomickej diplomacie a koordináciu všetkých aktivít v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov úzko spolupracovalo so všetkými štátnymi subjektmi, ako aj podnikateľskými subjektmi, participujúcimi na dosahovaní cieľov ekonomickej diplomacie s cieľom konsolidovať koordinačný mechanizmus a zabezpečiť potrebnú súčinnosť všetkých komponentov ekonomickej diplomacie. Slovenská ekonomická diplomacia disponuje sieťou zastupiteľských úradov v zahraničí. S jej pomocou začali procesy zbierania a vyhodnocovania informácií potrebných na prijímanie rozhodnutí v otázkach rozvíjania už jestvujúcich a nadväzovania nových kontaktov s podnikateľskými subjektmi v zahraničí, ktoré by do budúcnosti mohli zabezpečiť

¹ Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Zamera-
nie zahraničnej a európskej politiky Slovenskej republiky na rok 2014*. s. 12. [online],
[cit. 27/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/
media.nsf/vw_ByID/ID_CCDA4C778C8470ADC1257C7F0048B977_SK/\\$File/Zamera-
nie%20zahrani%C4%8Dnej%20a%20eur%C3%B3pskej%20politiky%20Slovenskej%20re-
publiky%20na%20rok%20](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CCDA4C778C8470ADC1257C7F0048B977_SK/$File/Zamera-
nie%20zahrani%C4%8Dnej%20a%20eur%C3%B3pskej%20politiky%20Slovenskej%20re-
publiky%20na%20rok%20)>.

väčšiu mieru diverzifikácie obchodno-ekonomických vzťahov a ich vyššiu dynamiku.¹

Novela kompetenčného zákona v októbri 2012 viedla k posilneniu kompetencie MZVaEZ SR pri zabezpečovaní koordinácie pri presadzovaní obchodno-ekonomických záujmov Slovenskej republiky a jednotnej prezentácie SR v zahraničí. Ekonomická diplomacia sa transformovala na službu podnikateľskej verejnosti, zefektívnil sa systém komunikácie ekonomických diplomatov s podnikateľskými subjektmi a organizáciami v SR. MZVaEZ SR nastavilo model ekonomickej diplomacie, nadviazalo intenzívny dialóg so zástupcami podnikateľského prostredia v SR, a jeho výsledky premietlo do rozmiestnenia ekonomických diplomatov v sieti zastupiteľských úradov SR - ekonomickí diplomati boli vrátení do krajín, kde sa koncentruje slovenský zahraničný obchod a investičný potenciál. Podpísaním memoranda o spolupráci pri plnení úloh ekonomickej diplomacie medzi MZVaEZ SR a MH SR sa upravila spolupráca oboch inštitúcií. Osobitne treba zmieniť spoluprácu pri organizovaní medzivládnych zmiešaných komisií pre hospodársku spoluprácu a organizovaní podnikateľských misií. V 2. polroku 2012 sa uskutočnilo šesť zasadnutí zmiešaných komisií s účasťou podnikateľských subjektov a osem podnikateľských misií. Súčasťou tejto spolupráce sú aj aktivity v rámci spoločnej pracovnej skupiny pre energetickú bezpečnosť. MZVaEZ SR aktivovalo svoje služby v oblasti podpory vedy, výskumu a inovácií spoluorganizovaním medzinárodnej konferencie FP Connections 2012 k projektovaniu v 7. Rámcovom programe v máji 2012 a okrúhleho stola na tému Slovenská veda a technika – vízia a výzvy v júni 2012. Bola pripravená nová forma podnikateľských misií do krajín s inovačným a vedecko-výskumným potenciálom, tzv. inovačné fóra: vo Švajčiarsku, v Turecku v Gebze pri Istanbule TUBITAK (výsledkom je dohoda o spoločnom výskume a úzkej vedeckej spolupráci medzi SR a Tureckom v 7 oblastiach),

¹ Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky 2012*, s. 14. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/\\$File/130228_sprav_a_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/$File/130228_sprav_a_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf)>.

ako aj inovačné fóra počas oficiálnych návštev prezidenta SR v Dánsku a Holandsku.¹

Prostredníctvom webového portálu Podnikajme v zahraničí poskytovalo MZVaEZ SR informačný servis slovenským podnikateľským subjektom v oblasti zahraničného obchodu a etablovaní sa na zahraničných trhoch. V rámci tohto portálu boli priamo spracovávané dopyty podnikateľskej verejnosti, zverejňovali sa ekonomické informácie, spolupracovalo sa so slovenskými podnikateľskými zväzmi a združeniami, samosprávnymi krajmi a štátnymi agentúrami. MZVaEZ SR vytvorilo a ďalej rozširuje databázu slovenských exportérov, ktorá slúži predovšetkým ekonomickým diplomatom v zahraničí pri identifikácii vhodných kooperačných partnerov.²

Zhrnutie

Slovenská republika je geopoliticky predurčená, aby prostredníctvom svojej zahraničnej politiky pôsobila ako dôveryhodný a transparentný partner v regióne strednej Európy. Súčasná zahraničná politika je preto charakterizovaná najvyššou profesionálne, politicky neangažované v rámci vnútra štátnych politických tendencií. Pole pôsobnosti je však v prípade Slovenskej republiky značne limitované z hľadiska ekonomického, ale aj profesionálne personálneho, a preto sú najúčinnjšími nástrojmi Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí agendy ekonomickej diplomacie a humanitárnej pomoci prostredníctvom Slovak aid. Realizácia rozvojových projektov je veľkým príspevkom Slovenska ako takého, samotná minulosť skúsenosť z pozície príjemcu pomoci je devízou pre krajiny, kde rozvojová

¹ Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky 2012*. s. 15. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/\\$File/130228_sprav_a_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/$File/130228_sprav_a_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf)>.

² Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky 2012*. s. 15. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/\\$File/130228_sprav_a_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/$File/130228_sprav_a_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf)>.

pomoc smeruje. Príkladnou reprezentáciou Slovenskej republiky sú ozbrojené sily SR, ktoré sa zúčastňujú mnohých zahraničných vojenských misií. Sú nástrojom zahraničnej politiky, popri kultúrnej reprezentácii krajanov v rôznych svetových lokalitách účelovo prezentujú odhodlanie malej stredoeurópskej krajiny. Upevnenie Slovenskej republiky v medzinárodnom prostredí je spojené členstvom v Európskej únii a Severoatlantickej aliancii. Postavenie transformujúceho sa postkomunistického priestoru je v súčasnosti minulosťou, avšak negatíva z procesu formovania pretrvávajú. Budúce výzvy zahraničnej politiky Slovenskej republiky, preto predurčujú pokračovanie v kvalitatívnom skoku.

Literatúra:

- Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Správa o plnení úloh zahraničnej politiky 2012*. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/\\$File/130228_sprava_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A0EE4E9907EDB5F3C1257B20003486BE_SK/$File/130228_sprava_o_plneni_uloh_ZP_2012.pdf)>.
- Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015*. [online], [cit. 26/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/\\$File/strategia%20ZP%20SR.pdf](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/$File/strategia%20ZP%20SR.pdf)>.
- Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky a Európskych záležitostí: *Zameranie zahraničnej a európskej politiky Slovenskej republiky na rok 2014*. [online], [cit. 27/5/2014]. Dostupné na internete: <[http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CCDA4C778C8470ADC1257C7F0048B977_SK/\\$File/Zameranie%20zahrani%20a%20eur%20a%20pskej%20politiky%20Slovenskej%20republiky%20na%20rok%20](http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_CCDA4C778C8470ADC1257C7F0048B977_SK/$File/Zameranie%20zahrani%20a%20eur%20a%20pskej%20politiky%20Slovenskej%20republiky%20na%20rok%20)>.

Špecifiká a vývoj zahraničnej politiky USA po skončení studenej vojny

František Hajduk

Presented thesis is analyzing history of United States of America foreign policy after cold war. As a result of this conflict world become unipolar with the United States the sole remaining superpower. Dividing political ideas and traditions into two usually contradictory parts or opinions is called dichotomy. The main trend regarding the history of U.S. foreign policy is the shift from non-interventionism to interventionism. Second dichotomy in foreign policy has been characterized by a shift from the realist school to the idealistic school of international relations. Last dichotomy has been formed as agenda or doctrine of unilateralism and multilateralism. Division of mentioned dichotomies become helpful to understand analyzing steps in foreign policy.

Úvod

Vo svete po skončení studenej vojny neexistuje žiadna obecná ideologická hrozba, každá vzniknutá situácia tejto doby je niečím výnimočná. Zrútenie komunizmu nevystriedal návrat nacionalizmu, aspoň nie v takej miere aby sme zápas nacionalizmu s multikulturalizmom porovnávali so stretom liberalizmu a socializmu. Na program dňa podľa Johna L. Gaddisa nastúpila v deväťdesiatych rokoch tretia novinka, a to globalizácia a demokratizácia¹. Huntington vo svojom diele *Tretia vlna* vníma prechod k demokracii v rôznych krajinách ako globálny proces. Tretia vlna demokratizácie stojí na myšlienke plurality možných foriem demokratického systému, pričom musí riešiť dilemu ochrany a presadzovania liberálneho poriadku na jednej strane a akceptovania iných foriem demokracie na strane druhej, v kombinácii s optimizmom a presvedčením, že nakoniec sa všetky krajiny dopracujú k demokracii. Tento optimizmus a presvedčenie si priam vyžadujú

¹ GADDIS, J. L.: *Studená vojna*. Bratislava: Slovart, 2006, s. 205 - 208.

upozornenie na zatiaľ neriešený problém, teda ako zladiť pohyb k demokracii so silnejúcimi tendenciami kultúrnej heterogenosti¹. Dôvodom prečo to spomíname je možnosť vidieť demokraciu ako hlavný alebo jediný špecifický cieľ zahraničnej politiky Spojených štátov.

Otázku, či existuje nejaký osobitný štýl americkej zahraničnej politiky Spojených štátov alebo spôsob rozhodovania a komunikácie s medzinárodným prostredím, si kladieme za cieľ tohto textu. Pre pochopenie jednotlivých krokov zahraničnej politiky Spojených štátov je však nutné poznať z čoho vychádzajú. Počas historického vývoja formovalo zahraničnú politiku Spojených štátov rôzne množstvo politických smerov a ideovopsychických prúdov.

Zvláštny problém pri interpretácii zahraničnej politiky Spojených štátov tvoria konkurujúce si princípy. Ide o takzvané *dichotómie* americkej zahraničnej politiky, konkrétne *realizmus a idealizmus, izolacionizmus a intervencionizmus, unilateralizmus a multilateralizmus*. Prostredníctvom týchto párových princípov sú často vysvetľované celé dejiny aj súčasnosť zahraničnej politiky Spojených štátov. Rozumieť politike Spojených štátov je možné len pri použití všetkých týchto princípov alebo zorných uhlov. Tieto zorné uhly sa často líšia len mierou abstrakcie. Realizmus a idealizmus sú len teoretické nadhľady, izolacionizmus a intervencionizmus sú historizujúce návraty alebo nadhľady, unilateralizmus a multilateralizmus sú praktické prístupy.

Vývoj a povaha americkej zahraničnej politiky

V dobe studenej vojny všetky prezidentské tímy formujúce zahraničnú politiku Spojených štátov uprednostňovali realizmus pred idealizmom². Všetky zahraničnopolitické kroky boli intervencionistické, jedine v súvislosti s prehratou vojnou v Indočíne sa objavili izolacionistické nálady. Americká zahraničná politika viac než kedykoľvek predtým v histórii bola v období studenej vojny zatiahnutá do najrôznejších aliancií a medzinárodných organizácií, avšak zostala vo svojej podstate uniteralistická. Multilateralizmus bol účelový a inštrumentálny,

¹ HUNTINGTON, S. P.: *Kam kráčiš, Ameriko? Krize americkej identity*. Praha: Rybka Publishers, 2005, s. 73.

² S výnimkou kampane J. Cartera počas kampane za ľudské práva.

teda skôr uľahčoval plnenie stanovených cieľov Washingtonom. Všetci americkí prezidenti, niektorí viac, iní menej, v období studenej vojny tvrdo obhajovali a praktizovali suverénne právo Spojených štátov konať unilaterálne a to vždy, ak americký národný záujem podľa ich názoru vyžadoval nezávislú akciu. Tento prístup sa po skončení studenej vojny v zásade nezmenil¹.

V priebehu prezidentského obdobia Georga Busha st. sa zrútila bipolárna rovnováha a Amerika stratila hlavný dôvod svojich bezpečnostných obáv. Predstavy Georga Busha st. o novom svetovom poriadku sa nestali dominantnou koncepciou zahraničnej politiky Spojených štátov po víťazstve v studenej vojne. Predstavy o kooperácii a harmónii vytlačil unilateralizmus, pre ktorý tvorilo nové postavenie globálneho hegemóna živnú pôdu. Unilateralizmus v najširšom zmysle slova znamená, že Spojené štáty jedajú v medzinárodných vzťahoch samostatne a riadia sa len svojimi záujmami. Tento politický egocentrizmus je spojený nielen s neochotou podriaďovať sa alebo prispôbovať sa záujmom ostatných štátov, ale nenechať sa ovládať ani medzinárodnými inštitúciami – či už ide o organizácie alebo medzinárodné právo. V tomto zmysle môže byť unilateralizmus buď izolacionistický, alebo intervencionistický, môže sa prihlásiť k neutralite alebo k aktivizmu. Unilateralizmus po studenej vojne nepredstavuje žiadne zásadné vybočenie z tradície americkej zahraničnej politiky².

Na jeseň 1990 napísal Charles Krauthammer vo svojom článku „Unipolárny moment“; „Éru po studenej vojne by sme mohli najlepšie pomenovať érou zbraní hromadného ničenia. Šírenie zbraní hromadného ničenia a ich nosičov bude po zvyšok našich životov predstavovať hrozbu svetovej bezpečnosti. Západu pomaly prichádza, že je potreba nastoliť nejaký nový režim kontroly týchto zbraní a rovnako tých, ktorí sa nimi oháňajú“. „Neexistuje žiadna iná alternatíva ako postaviť sa tomu čelom, zastrášať ich a pokiaľ je to nevyhnutné, odzbrojovať ich“. „Nikto iný toho nie je schopný ako Spojené štáty, podporované toľkými spojencami, koľko sa k nim pripojí“. „Alternatívou takého robustného a obťažného intervencionizmu, teda alternatívou unipolarity nie je stabilný, statický multipolárny svet. Nie je ním ani svet 18. storočia, v ktorom zrelé mocnosti ako Európa, Rusko, Čína, Amerika a Japonsko hrajú

¹ KREJČÍ, O.: *Zahraniční politika USA*. Praha: Profesional Publishing, 2009, s. 398 - 399.

² KREJČÍ, O.: *Zahraniční politika USA*. Praha: Profesional Publishing, 2009, s. 257 - 259.

o svoje postavenie v hre národov. Alternatívou k unipolarite je chaos. Žijeme v abnormálnych časoch. Podobne ako v ťažkých časoch minulosti sa objavuje nádej na bezpečnosť v americkej sile a vôli. Sile a vôli riadiť unipolárny svet, bez hanby stanovovať pravidla svetového poriadku a byť pripravený ich vynucovať.“ Krauthammer tvrdí, že drvivá vojenská prevaha jedinej zostávajúcej superveľmoci nad všetkými ostatnými jej nedovoľuje prijať multilateralizmus, pretože ten predpokladá približnú mocenskú rovnosť partnerov. Vplyv idey kolektívnej bezpečnosti a rovnoprávnosti medzi národmi na americkú verejnú mienku je taký silný, že nezostáva len „obliekať unilaterálne jednanie do multilaterálnych šiat“ a partikulárny národný záujem predkladať do univerzalistickej rétoriky. Poukaz k obrane ľudských hodnôt ma legitimizovať jednostranné rozhodovanie a jednanie superveľmoci, ktorá sleduje národný záujem cez „otvorené dvere“ pre svoj tovar, hegemonnu kontrolu všetkých strategických oblastí sveta a udržiavanie globálnej vojenskej prevahy. Alternatívou tejto hegemonie podľa Krauthammera nie je tradičná multipolarita veľmoci, ale „multipolarita chaosu“¹.

Ak je multipolarita nebezpečná pre kolektívnu bezpečnosť a multilateralizmu nemožný, potom Spojeným štátom neostáva iné než si osvojiť unipolaritu. Tento nezamýšľaný dôsledok konca studenej vojny vyúsťuje do vedomej politickej voľby stať sa globálnym bezpečnostným hegemonom. Ako dodáva Krauthammer; „Ak chce Amerika stabilitu, bude si ju musieť vytvoriť“.

Po 11. septembri 2001 sa začala meniť premisa zahraničnej politiky Spojených štátov a to v spore izolacionizmu s intervencionizmom, pretože tá druhá pozícia stratila v globalizovanom svete presvedčivosť. Základnou otázkou už nebolo či prijať intervencionizmus, ale „aký?“ Má na seba vziať unilateralistickú podobu alebo sa má realizovať prostredníctvom multilateralistickej podoby? V novom kontexte sa tak objavila dilema formulovaná Rooseveltom s Wilsonom: Má sa stať americký národ pánom sveta alebo prvý medzi rovnými?²

V utvárajúcom sa kontexte nového medzinárodného poriadku John G. Ruge prostredníctvom americkej národnej identity podporuje

¹ BARŠA, P.: *Anarchie a řád ve světové politice*. Praha: Portál, 2008, s. 422 - 423.

² BARŠA, P.: *Anarchie a řád ve světové politice*. Praha: Portál, 2008, s. 424 - 425.

obhajobu liberálneho multilateralizmu špecifickým konštruktivistickým argumentom: multilateralizmus je podľa neho vo väčšom súlade s americkou národnou identitou než unilateralizmus, pretože prostriedky presadzovania partikulárnych záujmov obmedzuje rešpekt k univerzalistickým princípom, ktoré definujú americkú republiku. Tá nie je založená organicky v idei jednej etnonárodnej skupiny, ktorá obýva dané územie už od nepamäti, ale asociatívne. Amerika je občianskym národom *par excellence*, pretože stojí na slobodnom rozhodnutí príslušníkov rôznych etnických a kultúrnych národov utvoriť nový národ. Východiská tohto asociatívneho nacionalizmu sa podľa Ruggieho odrážajú aj v poňatí žiaducej podoby medzinárodného poriadku. Vzťahy medzi národmi planéty majú byť regulované rovnakými všeobecnými princípmi, ktoré sú vo vnútri amerického občianskeho národa regulované vzťahmi rôznych štátov a etnokultúrnych menšín.

Americký politológ Joseph S. Nye patrí k teoretickým protagonistom multilateralistického intervencionizmu spolu s Z. Brzezinskim, J.G. Ruggiem a G.J. Ikenberrym. Nye obhajuje multilateralizmus ako spôsob realizácie „mäkkej moci“ Ameriky, ktorá musí po vzore Machiavelliho ideálneho vladára rozumne kombinovať „silu leva“ s „chytrosťou líšky“: musí byť schopný ovplyvňovať jednanie protivníkov násilím aj dohovorom, zbraňami aj slovom, zastrášaním aj presvedčovaním. Zdrojom „tvrdej moci“ je schopnosť fyzickým donútením zmeniť toho druhého k požadovanému správaniu. Zdrojom „mäkkej moci“ je schopnosť docieľiť to, že sa daným spôsobom bude ten druhý správať na základe vlastného rozhodnutia.

Podľa Nyeho vzrástla dôležitosť mäkkej moci rozvojom vzájomnej závislosti. V situácii vzájomnej závislosti obmedzuje intenzita medzinárodného prepojenia účinnosť čisto silových prostriedkov zaisťovania stability a zvládania protivníka. Z vojensko-politickej prevahy nad určitou spoločnosťou ešte neplynie schopnosť ovplyvňovať dianie v nej. Drastickým príkladom tejto „bezmocnosti mocných“ sú situácie okupačných štátov na zabraných územiach, napríklad Izraelom v pásme Gazy a Západnom brehu. V týchto situáciách sa ukazuje, že vojenská sila a technologická prevaha nemusia stačiť k výhre. Na dôležitosti naopak

získavajú mocenské nástroje, ako sú komunikácia, organizačné a inštitucionálne schopnosti. Nye predpokladá, že reálna politika supervelmoci, akou sú Spojené štáty, bude vždy kombinovať mäkkú moc s tvrdou a multilateralizmus s unilateralizmom už len preto, že vo výnimočných situáciách musí supervelmoc konať ako prvá a ukázať cestu ostatným. Supervelmoc by ale mala mať vždy na pamäti, že každý silový akt vyžaduje medzinárodnú legitimitu.

Z klasickej „dilemy“ Spojených štátov medzi republikou zahľadnou do seba a expanzujúcim impériom sa stal „paradox“ supervelmoci, ktorá napriek výnimočnému postaveniu v rámci globálneho systému nemôže viesť politiku, ktorá by nebrala ohľady na ostatných aktérov. „Brániť v nadhľade“ je základnou taktikou mäkkej moci, ktorú Nye charakterizuje ako moc „kooptačnú“, a to „schopnosť presvedčiť ostatných, aby si zvolili to, čo chcete vy.“ Nye navrhol tri dimenzie medzinárodnej hry: prvú tvorí vojenská moc, v ktorej Spojené štáty nemajú vyzývateľa. Druhú predstavuje ekonomickú moc, kde už Spojené štáty čelia tvrdej konkurencii z Európy a Východnej Ázie. Tretia dimenzia predstavuje medzinárodné režimy a transnacionálne siete, v ktorých prebiehajú finančné toky, migračné pohyby, investície multinacionálnych spoločností, akcie neziskových organizácií, vytváranie medzinárodnej verejnej mienky, kultúrne výmeny, organizovaný zločin a terorizmus. Unilateralistický prúd americkej zahraničnej politiky kladie dôraz na prvú dimenziu a do istej miery aj na druhú, avšak celkom ignoruje kľúčovú tretiu dimenziu¹.

Porozumenie zahraničnej politiky Spojených štátov komplikuje fakt, že prezident v snahe získať si priazeň čo najviac domácich skupín alebo vyvážiť ich moc priberá do svojho tímu a administratívy stúpenčov viacerých tradícií a frakcií vo vnútri vlastnej strany².

Rok 1989 predstavuje hlboký prielom v moderných dejinách. Tento rok znamenal koniec sovietskeho impéria a súčasne aj ukončenie studenej vojny. Z pohľadu medzinárodných vzťahov došlo taktiež skončeniu systému známeho ako bipolarita. Každý medzinárodný systém je na priamke času definovaný určitou mocenskou rovnováhou

¹ BARŠA, P.: *Anarchie a řád ve světové politice*. Praha: Portál, 2008, s. 424 - 429.

² KREJČÍ, O.: *Zahraniční politika USA*. Praha: Profesional Publishing, 2009, s. 397.

alebo stálosťou. Táto rovnováha v medzinárodnom systéme po rozpade sovietskeho impéria skončila. Táto skutočnosť viedla k pokúšeniu premeniť medzinárodné prostredie na obraz víťaznej mocnosti v podobe Spojených štátov amerických. Veľkosť a sila Spojených štátov predurčovala stať sa lídrom sveta alebo slovami americkej „predurčenosti“ majákom slobody v novoutvarajúcom sa medzinárodnom poriadku. Bipolarnosť sveta sa zmenila v unipolaritu reprezentovanú práve Spojenými štátmi. Táto skutočnosť viedla mnohých autorov k presadzovaniu myšlienky o novom americkom storočí, o americkej výnimočnosti a predurčenosti, o konci dejín a podobne. Historik a skúsený politik v jednej osobe Henry Kissinger v roku 1994 dopísal knihu *Umenie diplomacie*, kde sa v závere vyjadruje k novovzniknutému svetovému poriadku a vodcovskej role Spojených štátov. Autor konštatuje, že sa tento medzinárodný poriadok ešte ani nenarodil. Kissinger ďalej poznamenáva, že „medzinárodné systémy žijú riskantne“. Každý „svetový poriadok“ vyjadruje túžbu po stálosti, avšak naproti tomu je stále v pohybe. V každom novom storočí sa trvanlivosť medzinárodných systémov skracovala. Poriadok, ktorý vznikol z Vestfálskeho mieru, trval 150 rokov, systém pochádzajúci s Viedenského kongresu trval 100 rokov, medzinárodný poriadok charakterizovaný svetovými vojnami a studenou vojnou ešte menej. Nikdy sa súčasť svetového poriadku, schopnosť interakcie a ciele nemenili tak rýchlo, tak hlboko a tak globálne. Ak medzinárodný systém zmení povahu svojej entity, nutne prichádza obdobie chaosu. Kissinger nakoniec dodáva, že novú podobu svetového systému „uvidíme ho až hlboko v novom storočí“.

Rozhovory o veľkej stratégii

Nový medzinárodný poriadok viedol amerických teoretikov k rozprave o predstave, akú pozíciu by mali Spojené štáty zastávať v zmenenom medzinárodnom prostredí. Odlišné názorové línie amerických autorov predstavili svoje vízie o takzvanej „veľkej stratégii“ pre nasledujúce storočie. Hlavné alternatívy americkej „veľkej stratégie“ po konci studenej vojny si možno predstaviť ako pozíciu na priamke. Na jednom

¹ KISSINGER, H.: *Umení Diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínskézdi*. Praha: Prostor, 1996, s. 843.

jej kraji je zmienená idea vojensky podporovanej svetovej nadvlády Spojených štátov sformulovaná neokonzervatívcami Charlesom Krauthammerom, Williamom Kristolom a Robertom Kaganom.

Na opačnom konci priamky je predstava, že po porážke sovietskeho vyzývateľa sa majú Spojené štáty vojensky stiahnuť z východnej Ázie aj Európy a angažovať sa na západnej pologuli len v prípade, ak začne hroziť vzostup nejakej ďalšej globálnej superveľmoci (pravdepodobne Číny). Túto ideu vyvažovania zo zámoria vypracovali neorealisti ako John J. Mearsheimer, Stephan Walt a konzervatisti ako Christopher Layne¹

Z hľadiska národnej bezpečnosti Spojených štátov sa Johnovi Mearsheimerovi zdá najracionálnejšie ak sa Spojené štáty uspokojia s pozíciou hegemóna v západnej hemisfére a ostatnú bezpečnosť zvyšku sveta nech Spojené štáty ponechajú na ďalších regionálnych hegemonoch.

Podľa Stephana Walta pozícia zámorského vyvažovania nemusí nutne vylučovať celosvetové diplomatické a politické zapojenie a tiež aktívnu účasť na budovaní medzinárodných inštitúcií. Znamená to však obmedzenie ochoty k vojenským policajným zákrokom, obzvlášť ak nie sú podopreté širším multilaterálnym konsenzom medzinárodného spoločenstva.

Medzi týmito krajnými možnosťami ovládnutia sveta a stiahnutím sa do seba, je možné nájsť ďalšie dve pozície. Bezprostredným susedom uniterálnej hegemonie je hegemonia multilaterálna. Touto stratégiou sa od prelomu osemdesiatych a deväťdesiatych rokov riadil republikánsky prezident George H. W. Bush (1989-1992) a po ňom demokratický prezident Bill Clinton (1993-2000). Tento prístup sa zhoduje s neokonzervatizmom v tom, že Amerika v role vodcu je pre ostatný svet „nevyhnutným“ národom², odlišuje sa však od neho uprednostňovaním kooperatívnych a „mäkkých“ metód pre presadzovanie americkej vôle. Rozdiel medzi dvoma podobami hegemonie je možné zhrnúť nasledovne. Podľa neokonzervatívcov majú Spojené štáty rozhodovať na vlastnú

¹ SHAPIRO, I.: *Politika zadržování: staronová strategie proti světovému terorismu*. Praha: Karolinum, 2009, s. 156 - 157.

² Tento výrok je prisudzovaný bývalej minister zahraničných vecí Spojených štátov Madeleine Albrightovej.

„päť“ vždy, keď môžu a dohadovať svoje rozhodnutie s ostatnými len vtedy, ak musia. Podľa multilateralistov Josepha N. Nyeho alebo Johna Ikenberryho majú Spojené štáty dohadovať svoje rozhodnutia s ostatnými vždy, keď môžu a jednáť na vlastnú „päť“ len vtedy ak musia¹.

V priestore medzi multilaterálnou hegemoniou a zámorským vyvažovaním sa potom nachádzajú tí, ktorí síce nepovažujú Spojené štáty za nevyhnutného vodcu ľudstva, zároveň však uznávajú, že súčasný svet je až príliš morálne, ekonomicky a bezpečnostne prepojený, aby sa Spojené štáty mohli vziať do seba a prestať sa starať o to, čo sa deje za jej brehmi. Niektorí predstavitelia tejto štvrtej pozície ako Michael Lind podčiarkujú skutočnosť, že Spojené štáty budú musieť uspôsobovať svoje správanie ďalším centráram moci a navrhujú pritom prijať model koncertu európskych veľmocí z 19. storočia.

Iní napádajú aj multilaterálnych hegemonistov za to, že zavrhli stratégiu z čias studenej vojny pomenovanú zadržovanie, pretože sú presvedčení, že je ju možné modifikovať podobne aj potom, čo bol sovietsky blok nahradený novými hrozbami ako sú islamský terorizmus, darebácke štáty alebo šírenie zbraní hromadného ničenia. Pred aspiráciou na globálnu nadvládu dáva stratégia zadržovania prednosť trpezlivému obhajovaniu vlastnej sféry vplyvu. Tento názor zastávajú autori ako Ian Shapiro, John Hulsman a Anatol Lieven².

Doktrína zadržovania stojí podľa Iana Shapira z hľadiska morálky vyššie ako agresívny unilateralizmus v podobe Stratégie národnej bezpečnosti³, ktorú potvrdila administratíva prezidenta G.W. Busha. Zadržovanie predstavuje realistickú alternatívu, ktorá stojí v protiklade k ľahostajnosti unilateralizmu voči rozumnému nakladaniu s vojenskými prostriedkami a ich primeranému použitiu v reakcii na skutočné hrozby. Politika zadržovania môže podľa Shapira osloviť pravých spojencov, a to demokratické štáty po celom svete, rovnako aj tých ktorí sa pokúšajú bojovať za demokraciu v krajinách kontrolovanými autoritatívnymi režimami. Politika zadržovania bude chrániť Američanov

¹ Viď podrobne kapitola „Unilateralizmus a Multilateralizmus v zahraničnej politike Spojených štátov Amerických“.

² ZAKARIA, F.: *Post americký svet*. Praha: Academia, 2010, s. 233 - 236.

³ Viď viac v kapitole 3, Zahraničná politika G.W. Busha.

a ich demokraciu a zaväzovala by ich aby sa vzdali snahy o sebaapresadzovanie a nadvládu, a namiesto toho využili svojho vplyv a morálnu autoritu k postupnému svetu, ktorý nebude nikto ovládať¹.

Shapirovu predstavu je možné zhrnúť v nasledujúcich piatich zásadách národnej bezpečnosti:

1. Zabezpečiť do budúcnosti prežitie demokratických Spojených štátov.
2. Chrániť sa proti terorizmu zadržovaním štátov podporujúcich terorizmus, investovaním do spravodajských služieb a zvyšovaním vnútornej bezpečnosti.
3. Zamieriť vojenské spojenectvá a kolektívne obranné dohody predovšetkým na zachovanie demokratických Spojených štátov a až potom na obranu iných demokracií.
4. Podporovať demokratický odpor proti diktátorským režimom po celom svete.
5. Podporovať ekonomický rozvoj v chudobných krajinách a položiť tak základy prostredia priateľskej demokracii².

Veľmocenský koncert alebo zadržiavanie sa nachádzajú medzi multilateralistickým hegemonizmom na jednej strane a zámorským vyvažovaním na strane druhej. Práve túto pozíciu zaujíma Fareed Zakaria so svojou stratégiou celosvetového sprostredkovania. Zakaria túto stratégiu navrhuje pre súčasné Spojené štáty, ktoré si vojensky a do istej miery aj politicky uchovávajú svoje prvenstvo, avšak ich ekonomická a kultúrna prevaha je stále viac podkopávaná vzostupom ázijských a iných regionálnych veľmocí. Zakaria jednoznačne odmieta, aby na novú situáciu Spojené štáty reagovali stiahnutím sa k svojim brehom do postavenia vyvažovania zo zámoria po vzore Veľkej Británie v 18. a 19. storočí. Spojené štáty majú podľa Zakaria zostať maximálne zapojené v ekonomických inštitúciách a v politickom svetovom poriadku uplatňovať svoj vplyv prostredníctvom vlastného výnimočného postavenia. V uznaní tohto postavenia a toho, že napriek nemu je ich postavenie obmedzované veľmocami nižšieho rádu, sa Zakaria

¹ SHAPIRO, I.: *Politika zadržování: staronová strategie proti světovému terorismu*. Praha: Karolinum, 2009, s. 137.

² SHAPIRO, I.: *Politika zadržování: staronová strategie proti světovému terorismu*. Praha: Karolinum, 2009, s. 137 - 138.

opiera o Huntingtonovú myšlienku „uni-multipolarity“. Zároveň sa jeho vízia celosvetového sprostredkovania nekříži s tým, ako Lind, Hulsman a Lieven prispôbili koncept veľmocenského koncertu pre situáciu súčasnej Ameriky. Podľa tohto sa majú Spojené štáty vďaka celosvetovému dosahu a výsadnej pozícii podieľať sa na globálnych a rôznych regionálnych mocenských koncertoch a multilateralistických inštitúciách.

Títo traja zmienení autori na jednej strane tvrdia, že súčasný svet je natoľko ekonomicky i ekologicky prepojený, že je nemysliteľné, aby sa Spojené štáty v súčasnej pozícii prestali starať, čo sa deje za ich hranicami. Súčasne podľa nich technológia ničenia je dnes až príliš účinná na to, aby sa čakalo so zapojením do situácie, keď už budú roztočené nové preteky v zbrojení a štáty iných regiónov budú chytené v sieti zhubnej logiky vzájomnej agresie a strachu, nazývanej tiež „bezpečnostná dilema“. Na druhej strane však podľa týchto autorov nemôže americká prítomnosť v dôležitých svetových regiónoch riadiť nerealistickou predstavou, že sa regionálne veľmoci nechajú priviesť k poslušnosti hrozbou americkej sily. Konfrontačné presadzovanie americkej nadvlády vyvoláva pocit obklúčenia, z ktorého pramení úsilie o vlastné dozbrojovanie a uzatváranie protiamerických aliancií. Tieto procesy nevedú k zlepšovaniu svetového bezpečnostného prostredia, ale k nárastu nedôvery, napätia a účinnosti, teda k bezpečnostnej dileme na globálnej úrovni¹.

Podobne aj Zakaria a teda aj Lind, Hulsman a Lieven tvrdia, že Spojené štáty majú využiť svoje postavenie na to, aby sa stali moderátorom vyjednávania a sprostredkovateľom riešenia konfliktov. Skôr, ako sa pokúšať zastaviť nárast ekonomických, politických alebo vojenských schopností Číny, Európskej únie a Indie, je rozumnejšie „osedlať“ tieto schopnosti spoluprácou a partnerstvom. Dôkazom môže byť skutočnosť, že aj tak väčšina dôležitých globálnych problémov je neriešiteľná jednostranným rozhodovaním, ale jednaním americkej superveľmoci s regionálnymi mocnosťami a dôležitými štátmi. To, samozrejme, vylučuje fakt, že by Spojené štáty pristúpili k ekonomickému vynucovaniu a vojenskému zastrašovaniu v prípade, ak určitý štát opakovane odmieta ponuky k spolupráci a ohrozuje regionálnu alebo globálnu

¹ ZAKARIA, F.: *Post americký svět*. Praha: Academia, 2010, s. 233.

stabilitu agresívnym správaním. Ekonomické vydieranie, hrozba silou a jej použitie však nemajú pôsobiť len ako taktický doplnok stratégie koncertu, ale ako jej sebestačná náhrada alebo alternatíva.

Podľa Michela Lindu majú byť postavené na nový základ aj aliancie zdedené po studenej vojne. Z výrazu americkej hegemonie sa majú stať výrazom skutočného partnerstva. Bezpečnostné spojenectvo, ktoré bolo dosiaľ založené na americkom protektoráte (napríklad zväzky so západoeurópskymi krajinami a Japonskom), sa majú premeniť v symetrickejšie vzťahy, v ktorých bude daný štát alebo blok primárne zodpovedať za svoju bezpečnosť sám. Spojené štáty prídu na pomoc len vtedy, ak jeho ochrana nebude stačiť na odvrátenie hrozby. Stratégia hegemonie je založená na strachu, že pokiaľ budú líderské európske a ázijské krajiny dostatočne silné na to, aby sa ubránili menším hrozbám vo svojom okolí, stanú sa natoľko silnejšie, že začnú ohrozovať práve Spojené štáty. Tento predpoklad nebol presvedčivý ani vo chvíli, keď v roku 1992 bol po prvý krát sformulovaný v návrhu Defense Planning Guidance. Myšlienka, že Spojené štáty nemôžu byť nikdy v bezpečí, pokiaľ nie je každá iná veľmoc slabá a závislá vo svojom vlastnom regióne, od Spojených štátov je absurdná. Pokiaľ sú iné veľmoci so Spojenými štátmi v regionálnych koncertoch, je v americkom záujme povzbudzovať ich silu a nie slabosť¹.

Rovnako aj Hulsman a Lieven odmietajú ambíciu obzvlášť uniteralistických hegemonistov, aby spojené štáty boli „*všade dominantné*“. Zakaria v tomto bode vyzýva, aby sa Spojené štáty riadili vzorom bismarckovského Nemecka, ktoré si zaisťovalo výnimočne postavenie intenzívnymi diplomatickými vzťahmi so všetkými vtedajšími európskymi veľmocami, tie napokon v dôsledku toho jednali menej medzi sebou než s Nemeckom.

¹Lindl odkazuje k dokumentu, ktorého autorom bol námestník ministra obrany Dicka Cheneyho a čelný neokonzervatívec Paul Wolfowitz, ktorý sa považuje za jednu z prvých formulácií stratégie unilateralistickej hegemonie. Išlo o nákras bezpečnostnej politiky na fiškálne obdobie 1994-1999 a v dokumente sa zmieňuje, že Spojené štáty majú nastoliť a ochraňovať nový poriadok, ktorý zohľadní záujmy vyspelých priemyselných zemí natoľko, že sa odvrátia od súťaženia s americkým vodcovstvom. Taktiež majú udržať vojenskú prevahu schopnú zastrašiť potenciálneho vyzývateľa aj od obyčajného zámeru hrať väčšiu regionálnu alebo globálnu rolu. Bližšie pozri: ZAKARIA, F.: 2008, s. 236. Viac v nasledujúcej kapitole.

Podobne ako Lindl, Hulsman a Lieven aj Zakaria zapája do svojej obhajoby celosvetového sprostredkovania Spojených štátov niektoré koncepty a témy multilateralistických hegemonistov, ako je uprednostňovanie „mäkkej moci“ v podobe príťažlivosti americkej kultúry a spôsobu života, schopnosti nastoliť agendu a jazyk vyjednávania pred „tvrdou mocou“ ekonomických alebo vojenských hrozieb a odlíšenia vodcovstva Spojených štátov od jej nadvlády. Od hegemonistov odlišuje týchto autorov aj iný cieľ amerického celosvetového zapojenia a to presadzovanie amerických hodnôt, tým že hodnoty sú univerzálne a vedú k diplomatickému riešeniu konfliktov¹.

Špecifické postavenia prezidenta v zahraničnej politike USA

Mimo ideovopsychických prúdov, názorových línii, politických tradícií je tu ešte špecifická osobnosť prezidenta. Pretože jedným s prvkov, ktorý spoluurčuje formovanie moci je biopsychický potenciál prezidentov a jeho najbližších spolupracovníkov v oblasti zahraničnej politiky. Konkrétne ide o ich osobnostné atribúty ako talent, inteligencia, temperament, schopnosť empatie alebo jednoducho fakt, či sa jedná o otvorenú, alebo uzavretú osobnosť.

Prezidentská funkcia je jedinečná v tom, že ako jediná štruktúra štátnej moci Spojených štátov stotožňuje inštitúciu a jednotlivca. Kongres a Najvyšší súd sú zhromaždeniami ľuďí, ktorí iba zriedka hovoria jedným hlasom. Ale v prezidentskom kresle sedí len sám prezident, jediný úradník, ktorého zvolili zástupcovia ľudu. Preto naňho musíme hľadiť ako na prvotného činiteľa pri riešení otázok zahraničnej politiky.

Úroveň a rozsah moci, aká sa nevyhnutne dostáva do rúk dnešných amerických prezidentov, vedie k tomu, že ich uhol pohľadu na svet sa líši dokonca aj od ostatných hláv štátov. Žiaden iný líder nemusí čeliť takej veľkej časti sveta a toľkým rozmanitým spôsobom ako on. Preto existuje riziko, že tak ako sa bude zvyšovať náročnosť riadenia amerického impéria a potenciálne hrozby sa stanú reálnejšími, budú prichádzať k moci lídri, ktorí budú potrebovať a žiadať oprávnenia prekračujúce rámec ústavy. Je iróniou a zároveň šťastnou zhodou okolností,

¹ ZAKARIA, F.: *Post americký svet*. Praha: Academia, 2010, s. 230.

že zakladatelia antiimperiálnej republiky zakotvili možnosť cesty k imperiálnemu typu vodcovstva, ale s republikánskymi obmedzeniami. Vytvorili funkciu amerického prezidenta ako alternatívu diktatúry aj aristokracie, výkonnú moc, ktorá je doma slabá, ale za hranicami Spojených štátov nesmierne silná. Na vnútropolitické účely ústava zakotvila exekutívu, ktorú drží pri zemi ťažko zvládnuteľný kongres a nevyspytateľný Najvyšší súd. Hospodárstvo je v rukách investorov, manažérov a spotrebiteľov, ako aj ľudí z Federálnej rezervnej banky (a ak aj nie priamo na základe ústavy, tak určite na základe zákonov a praxe). Veľkú moc majú v rukách aj jednotlivé štáty a navyše mimo prezidentovho dosahu ostáva značná časť občianskej spoločnosti ako sú náboženstvo, tlač, pop kultúra a umenie. To je presne v súlade so zámerom otcov zakladateľov, aby krajinu niekto riadil, ale nevládol jej. Keď však Spojené štáty vystupujú voči svetu prostredníctvom zahraničnej politiky, niet na svete silnejšieho jednotlivca ako je úradujúci „obyvateľ“ Bieleho domu¹.

Podľa článku 2, odseku 2 ústavy Spojených štátov *„prezident je vrchným veliteľom vojska a loďstva Spojených štátov a takisto milícií v jednotlivých štátoch, pokiaľ vykonávajú službu pre celú Úniu.“* Toto je jediná prezidentova právomoc, o ktorú sa nemusí deliť s Kongresom. Na uzatváranie zmlúv, vymenúvanie úradníkov, prijatie rozpočtu a konkrétne vyhlásenie vojny potrebuje schválenie kongresu, ale armáde velí výhradne prezident.

Pokiaľ v minulosti isté ústavne pravidlá obmedzovali diplomatické prerogatívy prezidentov, v súčasnosti sa ich dosah podstatne zmiernil. Na uzatváranie medzinárodných zmlúv je potrebný súhlas Senátu, ale dnes sú už zmluvy zriedkavé a zahraničná politika sa vykonáva na báze dohôd a dohovorov, ktoré sa často dosahujú v utajení. Praktická zahraničná politika je teda takmer kompletne v rukách prezidenta. Podobne, kým Kongres doteraz vypovedal vojnu len päťkrát, prezidenti vyslali americké jednotky do niekoľkonásobne väčšieho počtu vojenských konfliktov po celom svete. Realitou amerického režimu v druhom desaťročí 21. storočia je, že prezidentove právomoci na svetovej scéne sa takmer celkom vymykajú americkému systému

¹ FRIEDMAN, G.: *Nasledujúce desaťročie*. Bratislava: Ikar, 2011, s. 47.

„brzd a protiváh“ a ich jediným obmedzením je prezidentova zručnosť pri ich uplatňovaní.

Keď sa prezident Clinton rozhodol v roku 1999 bombardovať Juhoaštátiu, Kongres ho nemohol zastaviť, ani keby chcel. Americkí prezidenti vyhlasujú sankcie proti štátom a formujú hospodárske vzťahy v celosvetovom rozsahu. V praxi to znamená, že prezident môže zdevastovať krajinu, ktorá sa mu znepáčila, prípadne odmeniť tú, ktorá je jemu najbližšia. Prijali sa zákony o vedení vojny, ale mnohí prezidenti vyhlásili, že v rámci svojich práv ako hlavných veliteľov ozbrojených síl ich nemusia brať do úvahy. Prakticky to znamená, že neponechali Kongresu inú možnosť, len podporiť ich politiku. Je nepravdepodobné, že by sa to v nasledujúcom desaťročí zmenilo¹.

Záver

V analýze zahraničnej moci Spojených štátov je každá oblasť svojím spôsobom dôležitá. Práve v tomto bode nám môže byť nápomocné chápanie jednotlivých dichotómií. Vznikajúci svetový poriadok núti predstaviteľov Spojených štátov vytvoriť stratégiu pre toto obdobie. Prvé vzniknuté dichotómie izolacionizmus a intervencionizmus nútia tvorcov zahraničnopolitických doktrín zamyslieť sa nad dôležitými cieľmi a životnými záujmami. Pri predpoklade anarchickosti medzinárodnej arény a egoizme svetovej politiky realizmus spolu s idealizmom zvädzajú dilemu morálky a reality zahraničnej politiky. Pokiaľ sa zameriame na ciele unilaterizmu a multilateralizmu, smerujú k rovnakému bodu, a tým je zachovanie a posilnenie americkej prestíže a moci vo svete. Proces, ktorým sa táto dichotómia vedie, je však odlišný. Na jednej strane unilateristické presadzovanie stanovených cieľov a sebecké vnímanie medzinárodných inštitúcií priviedlo Spojené štáty k vojnám, ktoré mierne povedané, ešte nevyhrali. Multilateristické kroky a zavrnutie unilaterizmu vedie Spojené štáty k „resetovaniu“ vzťahov so spojencami, avšak pri zachovaní egoistického poňatia zahraničnopolitických záujmov dôjde „len k vybalancovaniu“ cieľov posledného desaťročia².

¹ FRIEDMAN, G.: *Nasledujúce desaťročie*. Bratislava: Ikar, 2011, s. 50.

² FRIEDMAN, G.: *Nasledujúcich 100 rokov*. Bratislava: Ikar, 2019, s. 37.

Z geopolitického pohľadu Spojené štáty mali vždy problém s unilateristickým spôsobom vedenia vojny v Euroázii. Či už to bola vojna v Kórei, Vietname alebo posledné konflikty v Afganistane a Iraku. To čo si Spojené štáty vždy udržali bola kontrola nad svetovými oceánmi. Ak by sme mali geopoliticky parafrázovať skutočnosť, znela by nasledovne; „*kto si udrží kontrolu na oceánmi, kontroluje aj svetový obchod*“. Práve kontrola morí prináša Spojeným štátom globálny rozsah ich moci. Omyly, ktorých sa táto veľmoc dopustila, sa doteraz nestali systémovými a naďalej si udržujú na svetovej šachovnici pozíciu hegemóna. Posledná svetová hospodárska kríza túto skutočnosť len umocnila predovšetkým svojím rozsahom. Americký realitný a neskôr bankový trh zatriasol svetovou ekonomikou, no tieto otrasy paradoxne viac pocítili Európania a svet ako Američania. V ekonomicko-hospodárskej „*dimenzionalite*“ svetového systému po tejto udalosti neodvratne došlo k zmene rozdelenia síl. Americký dolár napriek tejto skutočnosti však naďalej zostáva svetovou rezervnou menou a čínsky ekonomický obor upadol do vzájomnej americko-čínskej závislosti. Pre svetový obchod a ekonomický rast obidvoch krajín je tento vzťah viac ako prioritný.

Pri rozdelení zahraničnej moci na hospodársko-ekonomickú a bezpečnostno-vojenskú dimenziu dochádza aj k odlišnému chápaniu medzinárodných vzťahov, ktoré sú v novom storočí pre zahraničnú politiku Spojených štátov smerodajné. V hospodársko-ekonomicknej dimenzii došlo k multipolarite vzťahov. V tomto poňatí je výhodnejšie multilaterálne smerovanie americkej zahraničnej politiky k medzinárodným inštitúciám a ekonomicko-aliančným blokom ako je Európska únia, G20, BRICS¹,... atď. V druhej bezpečnostno-vojenskej dimenzii sa od ukončenia studenej vojny veľa nezmenilo. Spojené štáty so svojimi spojencami v NATO a Pacifiku udržujú unipolárne postavenie. V tomto poňatí je v súčasnosti výhodné mierne intervencionistické smerovanie spojené s idealistickým balansom medzi morálkou a realitou.

Ak by sme mali parafrázovať Carla von Clausewitza, okrem jeho slávnejšieho citátu povedal; „*aj ten najlepší plán a najprepracovanejšiu*

¹ BRICS je označenie spoločného hospodárskeho zoskupenia krajín Brazília, Ruska, Indie, Číny a Južnej Afriky.

stratégiu, môže potopiť obyčajná náhoda, s ktorou sa nepočíta“. S touto skutočnosťou sa musí vyrovnávať každý americký prezident ako predstaviteľ zahraničnopolitickej moci. Ak si chcú Spojené štáty udržať svoje postavenie, musia sa poučiť zo svojich chýb, predvídavosťou promptne reagovať na nové výzvy a predovšetkým by sa mali spoliehať na svoje tradície a slobody, na základe ktorých sa im dostalo tohto „výnimočného postavenia“.

Literatúra:

- BARŠA, P.: *Anarchie a rád ve světové politice*. Praha: Portál, 2008.
- FRIEDMAN, G.: *Nasledující desetiletí*. Bratislava: Ikar, 2011.
- FRIEDMAN, G.: *Nasledujících 100 rokov*. Bratislava: Ikar, 2009.
- GADDIS, J. L.: *Studená vojna*. Bratislava: Slovart, 2006.
- HUNTINGTON, S. P.: *Střet Civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001.
- HUNTINGTON, S. P.: *Kam kráčíš, Ameriko? Krize americké identity*. Praha: Rybka Publishers, 2005.
- KISSINGER, H.: *Roky v Bílém domě*. Praha: BB/art, 2009.
- KISSINGER, H.: *Umění Diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Praha: Prostor, 1996.
- KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2007.
- KREJČÍ, O.: *Zahraniční politika USA*. Praha: Profesional Publishing, 2009.
- SHAPIRO, I.: *Politika zadržování: staronová strategie proti světovému terorismu*. Praha: Karolinum, 2009.
- ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody*. Bratislava: Kaligram, 2010.
- ZAKARIA, F.: *Post americký svět*. Praha: Academia, 2010.

Vplyv konsenzu medzi spoločenstvom 5+1 a Iránom o jadrovom programe na vzostup moci Iránu v regióne Blízkeho východu¹

Miroslav Denci

The subject of the study is iranian nuclear program as a key factor of moderization of infrastructure of Iran. The study is structured into two levels. First is dealing with the problematic of iranian nuclear program in his fundamental characteristics, second discusses the current situation in solving the problem of the iranian nuclear programe, emerging from the Geneva conclusions between the 5+1 states. From both listed levels flow the consequences in relation to the status of Iran in the region of Middle East. Goal of the study is to analyze selected aspects of status of Iran in international community depending on the degree of the risk of nuclear program. Considered are some effects of freezing the iranian nuclear program.

Úvod

Jadrové zbrane zohrávajú v medzinárodných vzťahoch veľmi dôležitú úlohu hneď z niekoľkých dôvodov. Význam jadrových zbraní je v medzinárodnom prostredí vnímaný ako zásadný pre udržanie súčasnej mocenskej rovnováhy, keďže toto medzinárodné prostredie je charakteristické anarchiou. Je to bojisko tradičných a moderných štátov v dôsledku vzájomnej závislosti a vzájomnému hodnotovému antagonizmu. Na presadzovanie národných záujmov sa začalo v súvislosti s jadrovými zbraňami využívať predovšetkým **zastrašovanie**. Korene jadrovej diplomacie je možné pozorovať už v začiatkoch studenej vojny. V prvom rade išlo o ideologický konflikt medzi východom a západom, ale neskôr aj o konflikty menšieho charakteru napr. spor o oblasť Kašmíru medzi Pakistanom a Indiou. Aby nedochádzalo k šíreniu jadrových zbraní a aby sa v toho dôsledku nenarušila vytvorená rovnováha síl v medzinárodnom prostredí, vznikla potreba **vytvoriť medzinárodnú právnu normu**, podľa ktorej by sa signatárske štáty vzdali práce na vývoji jadrových zbraní. Na tomto základe vznikla **Zmluva**

¹ Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA č. 017UPJŠ-4/2014 Antológia textov z medzinárodných vzťahov a geopolitiky. Vedúci projektu doc. PhDr. Tomáš Koziač, PhD.

o nešírení jadrových zbraní (Non Proliferation Treaty, ďalej len „NPT“). Podľa tejto zmluvy môže byť jadrová energia využívaná iba na mierové účely, pričom štát, ktorý si nárokuje na takúto energiu musí spĺňať kritériá kladené **Medzinárodnou agentúrou pre atómovú energiu** (ďalej len „IAEA“). Podpisom NPT sa štát zaviazal, že jadrový program nevyužije na vojenské účely.

Iránsky jadrový program a jeho vplyv na blízkovýchodný mierový proces

Iránsky jadrový program nemožno označiť za plne kompatibilný s NPT, ktorú Irán podpísal v roku 1968. V tom období boli medzi Iránom a USA pozitívne vzťahy a väzby mali strategický charakter. V Iráne vládol pro-americký šáh R. Pahlaví. USA plne podporovali rozvoj iránskeho jadrového programu až do iránskej islamskej revolúcie (ďalej len „IIR“) v roku 1979, ktorá spôsobila zmenu vo vnímaní Iránu nie len zo strany USA, ale aj celým medzinárodným spoločenstvom. Zvýšená pozornosť západu prišla predovšetkým zo stotožnenia západnej civilizácie so satanom („západný satan“), kvôli tomu, čo I. Wallerstein nazýva univerzálnymi hodnotami.¹ Vzájomný antagonizmus a boj o dominanciu v regióne **medzi Iránom a Saudskou Arábiou** (ďalej len „SA“) sa začal verejne prejavovať. K zníženiu napätia medzi Iránom a štátmi západnej civilizácie neprispelo ani prijatie šarie ako základného právneho predpisu, ktorý určoval možnosti správania sa dovnútra štátu a zároveň vo vzťahu k ostatným štátom navonok. Štáty západnej civilizácie však trápila **otázka Izraela**. Do islamskej revolúcie boli vzťahy Izraela a Iránu „nadštandardné“, vychádzajúce z etnickej odlišnosti od okolitého arabského sveta a od väzby na USA. Po IIR sa to zmenilo a Irán sa pridal na stranu arabských štátov. Iránsky jadrový program sa stal hlavnou otázkou, ktorú bolo potrebné vyriešiť skôr než by došlo ku katastrofe. Prerušenie diplomatických väzieb s USA naznačovalo, že to bude problematické.

Geopolitické súperenie bolo po ukončení studenej vojny na ústupe. USA sa stali hegemonom a Rusko sa po rozpade Sovietskeho zväzu

¹ WALLERSTEIN, I.: *Evropský Univerzalizmus: Rétorika moci*. Praha: Slon, 2008, s. 18-25.

muselo vyrovnať s vnútroštátnymi problémami. Aj keď bol Blízky východ v centre záujmu Ruska, až do IIR nebolo možné nadviazať bližšiu spoluprácu, keďže v regióne sa začali angažovať USA. Ideálnou príležitosťou sa preto stal iránsky jadrový program, ktorý prebiehal už od polovice 50. rokov dvadsiateho storočia, kedy za pomoci USA Irán postavil prvé jadrové zariadenie (1957). Keďže vzťahy Iránu a štátov západnej civilizácie boli naštrbené, Rusko využilo túto príležitosť aby získalo na svoju stranu štát, ktorý má potenciál vlastniť jadrovú zbraň, čím by bolo možné zvrátiť prevahu a vyhrať preteky v zbrojení, ktoré v tom období začínali (1980).

Irán podpísal NPT v roku 1968. Podpisom sa zaviazal sprístupniť zariadenia na obohacovanie uránu (tzv. centrifúgy). Paradoxne svoj jadrový program sprístupnil pre IAEA až v roku 2002. Z toho dôvodu začali vznikať obavy ohľadom vývoja jadrovej zbrane, čo sa spájalo s porušením základných princípov NPT. Bolo to spôsobené ignoranciou a prešľapmi zo strany iránskych vysokých predstaviteľov, ktoré súviseli so zatajovaním relevantných faktov o jadrovom programe. Išlo napr. o zákaz kontroly jadrových zariadení odborníkmi z IAEA, experimenty s plutóniom (štiepenie jadra), experimenty na obohacovanie s menším množstvom izotopov, zatajené ukryté zariadenia, obohacovanie uránu, dovoz uránu alebo premenu uránu.¹ V roku 2003 iránsky vysokí predstavitelia urobili prvý krok v rokovaní o iránskom jadrovom programe tým, že podpísali dodatočný protokol NPT vo Viedni, pri ktorom zdôrazňovali využiteľnosť jadra výlučne na mierové účely.² Potvrdiť to však nebolo možné. Strach zo vzostupu bezpečnostnej hrozby predovšetkým pre Izrael bol umocnený faktom, že Blízky východ bol po skončení studenej vojny regiónom, v ktorom doznievali, a doznievajú tóny studenej vojny až doteraz. V súčasnosti sa stáva opäť záujmovou sférou Ruska, keďže priority USA sa podľa A. Panina zmenili, v závislosti od zmeny v rozložení síl v regióne Blízkeho východu, ktorá bola spôsobená ekonomickým vzos-

¹ SHIRE, J.; ALBRIGHT, D.: *Iran's NPT Violations – Numerous and Possibly On-Going?* In: *ISIS*. 2006, s. 2-3.

² *Iran signs nuclear inspection treaty*. In: *The Guardian*. [online], [cit. 22/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.theguardian.com/world/2003/dec/18/iran>>.

tupom východných štátov, predovšetkým Číny a Ruska. Oba spomenuté začínajú profitovať a investovať do zbrojenia.¹ USA začali využívať „Soft Power“ ako nástroj diplomacie v situáciách, keď treba znovu získať stratenú prestíž z medzinárodného prostredia, ktorú stratili počas uplynulých rokov.² Ide predovšetkým o kroky podniknuté pre riešenie otázky autonómnej Palestíny a iránskeho jadrového programu. Taktiež Sýria zostáva v dôsledku energetických a geopolitických ambícií Ruska nateraz nevyriešenou otázkou. Palestínsko-izraelský konflikt pretrváva už od Vojny a nezávislosti, alebo tzv. katastrofy v roku 1948, čo naznačuje, že situácia si vyžaduje dozrieť do stavu, kedy bude Izrael schopný urobiť ústupky voči Palestínskej autonómnej správe. Tento stav má byť predovšetkým odrazom upokojenia bezpečnostnej situácie v regióne Blízkeho východu. Jednou z priorit USA a štátov koalície 5+1 teda ostáva vyriešenie medzinárodnej dilemy iránskeho jadrového programu.

Množstvo analytikov skúma, aké by boli následky získania jadrovej zbrane Iránom. Ak by Irán získal jadrovú zbraň, ovplyvnilo by to bezpečnosť nielen štátov Blízkeho východu, ale všetkých globálnych aktérov z viacerých dôvodov. Otázkou ostáva, **či existuje záujem Iránu vytvoriť takúto jadrovú zbraň**, keď úroveň vývoja jadrového programu a zásoby obohateného uránu nad 20% boli doposiaľ maximálne na úrovni 196kg (na výrobu jadrovej bomby je potrebných 250kg), alebo možno považovať vyhlásenie vysokých predstaviteľov Iránu, že program je určený výlučne na mierové účely, za relevantné vyhlásenie? (ALBRIGHT et al., 2013) Následne je potrebné vyriešiť otázku miery nebezpečenstva pre Izrael Aká je miera bezpečnostnej hrozby pre medzinárodné spoločenstvo a aké problémy môžu nadobudnutím jadrovej zbrane Iránom nastať?

¹ PANIN, A.: *Russia prioritizes military buildup as NATO cuts back*. In: *The Moscow Times*. [online], [cit. 9/2/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.themoscowtimes.com/business/article/russia-prioritizes-military-buildup-as-nato-cuts-back/493828.html>>.

² HIRSH, M.: *The Clinton Legacy. How will History Judge the Soft-Power Secretary of State?* In: *Foreign Affairs: The Rise of Big Data*. Vol. 92, No. 3, 2013, s. 83-87.

Problémy programu a ich korene

Základným problémom iránskeho jadrového programu je dôvera medzinárodného spoločenstva a zástupcov IAEA voči iránskym vysokým predstaviteľom. Základnou riešenou otázkou je, aká je pravdepodobnosť, že tvrdenia iránskych vysokých predstaviteľov sú pravdivé, keď z minulosti je možné pozorovať špekulácie a utajovanie dôležitých informácií ohľadom iránskeho jadrového programu? Irán kategoricky odmieta tvrdenia, že sa usiluje vyrobiť jadrovú zbraň. Pravdepodobnosť jej budovania je však vysoká a to z niekoľkých dôvodov. Ako prvý dôvod je **obrana** pred okolitými sunitskými štátmi (SA, K, SAE, P), druhým je **prestíž** v rámci moslimských štátov, tretím a veľmi podstatným je **zisk pozície hegemóna** v regióne o ktorú súperia so SA.

G. Bahgat tvrdí, že pokiaľ by malo dôjsť k vytvoreniu jadrovej zbrane Iránom, znamenalo by to predovšetkým hrozbu pre znepriatelené štáty Iránu a prestíž v medzinárodnom prostredí. **Druhým** problémom je **mocenská rovnováha**. Pokiaľ Irán získava jadrovú zbraň, zmluva o nešírení jadrových zbraní sa môže stať irelevantnou v medzinárodnom prostredí. To bude mať za následok narušenie mocenskej rovnováhy a prípadný potenciálny konflikt. **Tretím** problémom vo vzťahu k jadrovému odzbrojovaniu je **odštartovanie pretekov vo výrobe jadrových zbraní** v regióne Blízkeho východu (Maghreb, Mashreq, Levant), na ktorých by sa zúčastnili pravdepodobne aj Egypt, SA a Turecko. Rovnako ide o dominanciu a poradie, teda **prestíž zisku jadrovej zbrane** Egyptu pred Iránom a po Izraeli, aj keď Irán v súčasnosti **nehrozuje** Egypt ani SA, v ktorej 10% populácie tvoria šíiti.¹

Štvrtým problémom je možné **ohrozenie susedných štátov**. Rovnako ako je Izrael hrozbou pre okolité arabské štáty, predstavuje Irán hrozbu pre Izrael a taktiež pre okolité sunitské arabské štáty. Dôvodom napätia je náboženský konflikt medzi šíitmi a sunitmi v regióne Blízkeho východu. Náboženský antagonizmus je jedným z dôvodov, prečo je vlastnenie jadrovej zbrane Iránom vnímané SA, Ománom, Katarom, SAE ale aj Jordánskom ako ohrozenie ich bezpečnostných záuj-

¹¹ BAHGAT, G.: *Would the possible Iran's Possession of Nuclear Weapons Cause the Nuclear Proliferation throughout the Middle East?* In: *Euro Atlantic Quarterly*. 1/2012, s. 14.

mov podobne, ako vnímajú údajné vlastníenie jadrových zbraní Izraelom. Iránsky jadrový program je podľa D. Pipesa **klúčovým pre pochopenie dôvodu nepokojov v Sýrii**. Občiansku vojnu vníma ako nástroj na oslabenie vplyvu Iránu v regióne Blízkeho východu a na vytvorenie obrannej bariéry pre Izrael.¹ Existujú obavy, že Sýria by z dôvodu náboženskej a politickej blízkosti s Iránom mohla potenciálne vytvorenú jadrovú zbraň použiť proti Izraelu. Dôvodom by bola prevencia kvôli jeho dlhodobým sporom s Libanom, ktorý sa postavil na stranu sýrskej vlády v boji proti rebelom (resp. povstalcom) a kvôli ochrane priateľného Libanonu. „*Arabská jar*“, ktorá sa podľa A. Terrilla podobala na IIR, výrazne oslabilu pozíciu Iránu na Blízkom východe.² Napriek tomu, že situácia ohľadom vnútorných nepokojov a sporov šítov so sunitmi bola vážna aj v Bahrajne, ktorý je tradičným spojencom USA v regióne Blízkeho východu, situáciu sa podarilo upokojiť vďaka zákroku SA. Ak by Irán disponoval jadrovou zbraňou, SA by stratila mocenskú pozíciu v regióne.

Z hľadiska geopolitickej stratégie USA, pri ktorej zohráva dôležitú úlohu sila a vyspelosť štátu je **problémom (piatym) rozvinutý modernizovaný Irán**. Napriek tomu, že v medzinárodnom prostredí existuje predpoklad, že väčšina ľudí si praje dosiahnuť mier, existuje aj teória, podľa ktorého je mier pre globálny kapitalizmus neprospešný. Budovanie jadrových elektrární je tak pre Irán kľúčové, keďže od neho závisí modernizácia, ako technologická, tak aj spoločenská. Tradície ukotvené v tradičnom spoločenskom systéme sú pre fungovanie štátu kľúčové. Podstatné však je zabezpečiť dostatok elektrickej energie pre fungovanie spoločnosti a chod štátu. V súčasnosti trpí Irán deficitom elektrickej energie a na jej produkciu využíva zemný plyn. Modernizovaný Irán môže zvýšiť svoje ekonomické kapacity (ktoré sú v súčasnosti v dôsledku sankcií na nízkej úrovni) niekoľko násobne. To by platilo

¹ PIPES, D.: *Forget Syria, target Iran*. In: *The Washington Times*. [online], [cit. 24/9/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.washingtontimes.com/news/2013/sep/8/pipes-forget-syria-target-iran/>>.

² TERRILL, A.: *The Arab Spring and the Future of U.S. interests and cooperative Security in the Arab World*. In: *Strategic studies institute*. [online], [cit. 10/6/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2>>.

za predpokladu, že by bol dokázaný mierový charakter jadrového programu. Ohrozené by boli opäť nielen arabské štáty v regióne, ale aj Izrael v otázkach **dodávok energií** , keďže ropovod „Párs“ smeruje do Európskej únie (ďalej len „EU“).

Šiestym problémom je **globálna bezpečnosť**. Kroky Iránu smerom navonok je ťažko predvídať. V prípade že získa jadrovú zbraň nastane vzostup napätia v celom medzinárodnom prostredí. Aj keď pravdepodobnosť, že by sa jadrová zbraň dostala do rúk teroristických skupín je malá, riziko existuje. V tejto súvislosti je veľkým rizikom prítomnosť Talibanu v susedných štátoch (Afganistan, Pakistan). Taliban hlása genocídu šítov a ostatných neveriacich, a vytvorenie globálneho kalifátu. V prípade ak by sa dostal k jadrového arzenálu Iránu, bola by to hrozba pre západnú civilizáciu, ktorá presadzuje univerzálne hodnoty a s tým súvisiaci sekularizmus. Aj z toho dôvodu je iránsky jadrový program mobilný, to znamená, že v závislosti od rizika sa presúva z jedného zariadenia do iného.

Ako **siedmy** problém sa javí **pozícia Iránu v medzinárodnom prostredí**. Týka sa to prevažne migračnej politiky a schopnosti vyjednávať lepšie podmienky pre moslimov žijúcich v EU, prípadne v iných častiach (štátoch) sveta. Keďže existuje možnosť, že sa Irán stane dodávateľom energií do EU, jeho slovo bude mať v Európskej rade väčšiu silu.

Napriek existencii teroristických organizácii existujú aj iné hrozby v medzinárodnom prostredí (napr. surovínová nedostatočnosť), kvôli ktorým hrozí vojna a použitie jadrových zbraní. Tento problém predstavuje stále veľké riziko potenciálneho konfliktu, ktorý, ak sa NPT stane iba prázdny dokumentom, bude mať globálne následky.

Aktéri globálneho súperenia využívajú jadrové zbrane predovšetkým z dôvodu zastrašovania, teda ako jeden z nástrojov presadzovania záujmu v zahraničí. Takéto vyjednávanie sa nazýva jadrová diplomacia.¹ Od zhodenia atómovej bomby na Hirošimu a následne plutóniovej

¹ Pojem jadrová diplomacia bol zavedený Garom Aplerovitzom, ktorý popísal zhodenie dvoch atómových bômb na Hirošimu a Nagasaki ako krok USA pre zisk vplyvu v medzinárodnom prostredí po druhej svetovej vojne. Vyjadrenie o vlastníctve takejto strategickú zbraň USA H. Trumanom malo ovplyvniť povojnový vývoj a dodržiavanie univerzálnych princípov vo východnej Európe. Bližšie pozri: *Atomic Diplomacy*. In: *U.S department of State: Office of Historian*. [online], [cit. 19/5/2014]. Dostupné na internete: <<http://history.state.gov/milestones/1945-1952/atomic>>.

bomby na Nagasaki uplynulo 68 rokov. Bezpečnostné hrozby sa v dôsledku modernizácie menia a v súčasnosti predstavuje globálne hrozbu predovšetkým terorizmus. Modernizácia technológií spôsobuje vzostup rizikovosti. Príkladom takéhoto rizika môže byť výroba kovovej zbrane na 3d tlačiarňu.¹ Globálna bezpečnosť čelí neustále novým problémom, ktoré predstavujú vyššie riziko narušenia chodu spoločnosti, než iránsky jadrový program, ktorý je nebezpečný hlavne z dôvodu nízkej transparentnosti. Iránsky jadrový program môže ovplyvniť aj Európsku úniu, ktorá v dôsledku závislosti od zemného plynu a ropy, bude nútená akceptovať niektoré pravidlá islamského práva aj na vlastnej pôde. To predstavuje riziko vzostupu nacionalizmu, založeného na odpore voči islamským prisťahovalcom v štátoch EU.

Ďalším problémom, ktorý je potrebný vyriešiť je, na koľko je odstrašovanie účinné a ako nízko musí klesnúť miera efektivity jadrového odstrašovania, „jadrovej diplomacie“, aby boli jadrové zbrane použité opäť, ako budúci precedens. J. Kwast použil výrok A. Einsteina, keď na margo jadrových zbraní povedal: „Neviem čím sa bude bojovať v tretej svetovej vojne, ale vo štvrtej to budú palice a kamene“.²

Z uvedeného vyplýva, že iránsky jadrový „problém“ **treba vnímať komplexne**, keďže jeho potenciál narušiť viaceré vzťahy v medzinárodnom prostredí je veľký. Na druhej strane má potenciál zvýšiť výkonnosť globálnej ekonomiky a oslabiť pozíciu SA na Blízkom východe. Pre presné stanovenie percentuálnej úrovne je potrebné vypracovať štúdiu, zaoberajúcu sa výkonnosťou iránskej ekonomiky za predpokladu plnej **modernizácie politického a ekonomického systému**.

Príčiny a výstupy vzniknutého problému

Možno povedať, že NPT vznikla na základe vízie globálnej bezpečnosti. Dostupnosť takýchto technológií na výrobu jadrových zbraní má

¹ *Look what I built, Ma! Texas firm makes world's first 3D-printed metal gun.* In: *Digital Trends*. [online], [cit. 22/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.digital-trends.com/cool-tech/worlds-first-3-d-printed-metal-gun/#ixzz2lwrjmcQN>>.

² KWAST, J.: *Sixtyeight session of general Assembly, First Committee, thematic Debate on Nuclear Weapons*. NY: Permanent Mission of Kingdom of Netherlands. 17. október 2013, s. 2.

destabilizačný účinok na medzinárodné prostredie vo viacerých ohľadoch, počínajúc mocenskými aspiráciami, cez ekonomickú stabilitu, až po hodnotovú nestabilitu v tradičných spoločnostiach. NPT bola podpísaná v roku 1968 vo Washingtone v Londýne a v Moskve, s platnosťou od roku 1970. Jej hlavnou ideou je minimalizácia rizika nukleárnej vojny a ochrana ľudstva pred takouto katastrofou. O dodržiavanie záväzkov z NPT sa stará IAEA. Práve spolupráca Iránu s IAEA bola donedávna spornou vecou, keďže spolupráca je v zmluve zahrnutá pokiaľ signatársky štát chce byť vlastníkom jadrovej energie pre mierové účely. Zmluva taktiež zaväzuje štáty na vzájomnú výmenu relevantných informácií v oblasti výskumu atómovej energie. Aj keď pokrok v rokovaniach Iránu s IAEA nastal, vynára sa viacero otázok nad jadrovým programom, ktorého charakter je reálne ťažko odhadnúť. Dôležitý je však článok č.4, ktorý Irán rešpektuje. Píše sa v ňom: „Nič v tejto zmluve nemá byť interpretované ako ovplyvňovanie neodcudziteľného práva všetkých zúčastnených strán tejto zmluvy aby vyvíjali výskum, výrobu a využívali jadrovú energiu pre mierové účely bez diskriminácie a v súlade s článkami I a II tejto zmluvy.“¹

Pokiaľ však existuje riziko použitia jadrovej zbrane, nutnosťou je podniknúť konkrétne opatrenia, ktoré by viedli k eliminácii konkrétneho rizika. Takúto akciu podnikol Izrael v roku 1981 proti irackým jadrovým zariadeniam. Irak bol podozrievaný z výroby jadrových zbraní a z ich využitia proti svojim susedom z dôvodu aspirácií na pozíciu hegemóna v regióne Blízkeho východu. Keďže vzťahy Iránu a USA boli chladné, v roku 1995 USA za vlády B. Clintona uvalili na Irán embargo a to aj napriek jeho strategickému významu. Neskôr boli vypracované konkrétne sankcie ILSA, ktorými bola prerušená oficiálna kooperácia medzi Iránom, Líbyou a USA. S názvom „*Iran and Libya Sanction Act*“ boli schválené v roku 2001.² USA verili, že pokiaľ sa Iránu podarí vyrobiť jadrovú zbraň, môže sa dostať do nesprávnych

¹ *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*. In: U. S. Department of State. [online], [cit. 22/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.state.gov/t/isn/trty/16281.htm>>.

² KATZMAN, K.: *The Iran-Libya Sanctions Act (ILSA)*. In: *CRS Report for Congress*. 2006, s. 2.

rúk. Práve sankcie boli prostriedkom, ktorý mal takému to scenáru zabrániť. Neskôr sa však ukázalo, že tomu tak nie je. V začiatkoch mali byť do praxe uvedené dve základné sankcie zo štyroch. Išlo o zrušenie exportu a importu medzi oboma štátmi pričom sa zrušila aj možnosť poskytovania pôžičiek právnickým subjektom a zrušenie vývozu vojenských technológií USA do Iránu. Tieto boli prioritné. Ďalšie štyri sankcie boli spojené s odmietaním bankových úverov na viac ako 10 miliónov amerických dolárov právnickým subjektom, ak išlo o finančnú inštitúciu, zákaz nákupu vládnych dlhopisov USA, zákaz fungovania pod hlavičkou vlády USA, zákaz vlády obstarávať alebo inak participovať na výmene tovarov za peniaze medzi danou právnickou osobou a vládou USA a obmedzenie na dovoz tovarov podľa dohovoru o medzinárodnom pohotovostnom zákone (ďalej len „IEEPA“).¹ Podľa K. Katzmana, sa ILSA nedotýkali priamo výstavby plynovodov a ropovodov z Iránu, alebo naprieč Iránom. (2006: 4) Ich účelom bolo predovšetkým „udusiť“ tamojší režim a vyvíniť tlak, ktorého cieľom malo byť navrátenie stavu z pred roku 1979. ILSA boli revidované v roku 2006, pričom Líbya z nich bola vynechaná. V tom období, do roku 2006, prebiehali najväčšie diskusie medzi štátmi 5+1 o odsúdení iránskeho jadrového programu. Medzinárodnú kritiku si vyslúžilo aj Rusko, ktoré podporovalo a stále podporuje budovanie jadrových elektrární v Iráne a energetickú kooperáciu medzi štátmi Blízkeho východu.

V súčasnosti oficiálne deväť štátov, disponuje jadrovými zbraňami. To znamená o štyri viac, než bolo pôvodne plánované. Izrael a India mali jadrové programy rozbehnuté už pred podpisom NPT v roku 1968. Iným prípadom bol Pakistan, ktorý začal o čosi neskôr. M. Chalmers tvrdí, že úspech dohody z roku 1968 stojí na Severnej Kórei a Iráne, ktorých programy sú na vysokej úrovni. Dohodu vidí ako výhodu, bez ktorej by nebolo možné dosiahnuť globálny konsenzus²,

¹ Právomoc prezidenta USA z roku 1977, ktorú je možné využiť na základe bezpečnostnej hrozby štátu. Týka sa právomoci obmedzovať aktíva USA podľa potreby, pričom reštrikcie za porušenie sú extrémne prísne.

² CHALMERS, M.: *Global Zero Will Not Be Attained in the Next Decade*. In: *Euro Atlantic Quarterly*. 1/2012, s. 6.

ktorý slúži ako preventívne opatrenie proti ďalšej jadrovej katastrofe po vzore Hirošimi a Nagasaki.

V regióne Blízkeho východu je situácia komplikovanejšia. Región je ako celok z hľadiska energetiky a geopolitiky veľmi cenným územím. Stratégia USA v tomto regióne dlhodobo nepriniesla veľký úspech. Čiastočné úspechy je možné pozorovať v súvislosti s presadzovaním západných princípov, ide však prevažne o transformáciu politického systému a dosadzovanie pro-amerických politikov do čelných štátnych pozícií. Iba malé úspechy USA v Iraku a Afganistane sa stali precedensom pre zlepšenie budúceho strategického plánovania, ak by išlo o intervenciu alebo prípadný otvorený konflikt s Iránom. Izrael je naopak štátom, ktorý údajne vlastní jadrové zbrane. Arabské štáty to vnímajú ako riziko v dôsledku **ohrozenia vlastnej suverenity**, pričom precedensom je pre nich nevyriešený status Palestíny.

Iným prípadom sú SAE, ktoré chcú postaviť jadrový reaktor do roku 2017. Príčina je podobná ako v Iráne. Nárast dopytu po elektrickej energii. Rovnako tak aj SA chce prostredníctvom jadrových reaktorov zvýšiť elektrifikáciu trojnásobne na úroveň 121,000 MW.

Záver L. Wieseltiera, o kladných vzťahoch Sýrie a Iránu, ktoré podľa neho poukazujú na fakt, že Irán pomáha potlačiť povstanie v Sýrii, potvrdzujú tvrdenia D. Pipesa o nepriamom zámere vyvinúť tlak na Irán. Nie však na úrovni intervencie, ale na úrovni „pomoci“, a podpore pri hľadaní dialógu.¹ Ukončenie občianskej vojny v Sýrii je tak do istej miery závislé od schopnosti štátov 5+1 dosiahnuť s Iránom kompromis v otázke sporného iránskeho jadrového programu. Domnienka, že sa USA snažia zamedziť Iránu získať jadrovú zbraň je reálna len do tej miery, do akej sa USA plánovali angažovať v regióne Blízkeho východu, pričom sila a strategická pozícia Iránu sa tak javí byť pre USA veľmi nebezpečná z vyššie uvedených dôvodov.

Ako je možné si všimnúť, komplex problémov iránskeho jadrového programu má vplyv na väčšinu udalostí odohrávajúcich sa v regióne Blízkeho východu. Garancia stability, o ktorú sa snaží medzinárodné

¹ WIESELTIER, L.: *Close to zero*. In: *Washington diarist*. s. 40. [online], [cit. 7/6/2012]. Dostupné na internete: <<http://www.newrepublic.com/article/washington-diarist/magazine/103387/moral-vocabulary-intervention-obama-syria>>.

spoločenstvo spolu s IAEA je preto podmienkou, ktorá pomôže stabilizovať región Blízkeho východu.

Môžu súčasné riešenia fungovať?

Určité riešenia pre redukciju problémov, ktoré sa s jadrovým programom Iránu spájajú existujú a niektoré z nich boli dokonca prezentované na konferenciách v Ženeve v roku 2013. USA mali ambíciu riešiť iránsky jadrový program buď silou, diplomaticky, alebo sankciami. V roku 2009 prezentoval portál zahraničnej politiky USA niekoľko krokov, ktoré načrtli možnosti riešenia jadrovej otázky Iránu. Boli navrhnuté štyri riešenia. Išlo o:

- **pokračovanie jednaní** o jadrovom programe s určitými ústupkami ako napríklad zavedenie kamerových systémov, kompromis pri zmrazovaní programu, podpis dohody s IAEA o voľných inšpekciách a pod;
- zmena politického systému v Iráne a postupné **zavádzanie demokracie** z vnútra;
- zvýšenie motivácie v rámci **spoločnej spolupráce** v otázkach angažovania sa v Iraku a Iráne, ktorá by priniesla hlbší dialóg o oblastiach novej spolupráce;
- **dohoda s Izraelom**.

V období, keď bola ministerkou zahraničných vecí H. Clintonová je možné pozorovať vzostup „*soft power*“ zo strany USA voči Iránu. Vyjednávania o iránskom jadrovom programe prebiehali už skôr. Možno ich datovať od obdobia rokov 2003 až 2005, kedy európska trojka (ďalej len „EU3“, VB, Francúzsko a Nemecko) vyjednávali s Iránom podmienky, ktoré by zvýšili transparentnosť programu a potvrdili medzinárodnému spoločenstvu mierový charakter. Od roku 2006 sa k EU3 pripojili aj USA, Čína a Rusko. Hlavným nástrojom ostala naďalej „*soft power*“. Irán sa stal centrom zápasu dvoch blokov. Na jednej strane Rusko a Čína a na strane druhej USA a EU3. Plán ako zmeniť režim v Iráne na pro-americký podľa K. Barzegara úzko súvisel so zmenou režimu a vlády v Iraku. Takýto krok by bol pre Rusko a Čínu z pochopteľných dôvodov neželateľný. USA si od tohto kroku sľubovali zmenu geopolitického rozloženia moci v regióne Blízkeho východu.

Zmiernenie vzťahov irackých šítov s príslušníkmi elít sunitskej vetvy v SA malo vytvoriť predpoklad zmiernenia dopadov iránskeho jadrového programu na okolité sunitské štáty. Taktiež prezident G. Bush predpokladal, že nové elity v Iraku pozitívne ovplyvnia vnútornú politiku Iránu.¹

Záver

Závery konferencií v Ženeve nemožno hodnotiť len na základe pozitívnych odoziev v regióne Blízkeho východu medzi šítskou komunitou a pro-iránskymi štátmi. Negatívne dopady sa odrážajú predovšetkým v náboženskom antagonizme šítov a sunitov. Pre šítov znamenal pokrok zo Ženevy úspech. SA mala z toho dôvodu obavy z možných dopadov záverov zo Ženevy na jej ekonomiku, ktorá je závislá od exportu, cez energetický sektor až po historicky determinovaný spor perzskej ríše s arabským svetom. Saudskoarabský princ A. b. Talal konštatoval, že to, že „Peržania“ obklopujú SA (v Bahrajne, Libanone, Sýrii, Iraku a aj v Gaze ktorá je sunitská) je pre SA priamou bezpečnostnou hrozbou. Dokonca katarská vláda prišla s možným scenárom, podľa ktorého sa vytvára nová aliancia v podobe USA-Irán v ktorej má Rusko zohrávať úlohu stabilizačného prvku. Údajne prišla z Washingtonu po rokoch spolupráce so SA zrada, keď bol na jej úkor uprednostnený Irán pred SA a Izraelom.² V konečnom dôsledku však doterajšie závery konferencií zo Ženevy (k 15.4.2014) neodstránili hrozbu, ktorá plynie z vytvorenia jadrovej zbrane Iránom, keďže okrem zníženia obohacovania uránu na úroveň 3,5% a umožnenia prístupu inšpektorov IAEA do „vybraných“ jadrových zariadení k ďalším významným zmenám nedošlo (počet centrifúg sa nezredukoval a jadrové zariadenie Arak ostalo v prevádzke).

¹ BARZEGAR, K.: *Iran's foreign policy: Strategy after Saddam*. In: *The Washington Quarterly*. Vol. 33, No. 1, 2010, s.174-177.

² PIPES, D.: *Saudis Bristle at Obama's Outreach to Iran*. In: *The Washington Times*. [online], [cit. 4/12/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.danielpipes.org/13720/saudis-iran-obama>>.

J. Spyer sa snažil naznačiť, že nie každá dohoda musí byť pre všetkých výhodná. Konštatoval to v súvislosti so závermi ženevskej dohody.¹ Taktiež vyjadrenia prezidenta Sýrie B. al-Asada o spokojnosti s dosiahnutými dohodami v Ženeve nasvedčujú, že výsledok sýrskej občianskej vojny bude touto dohodou zo Ženevy ovplyvnený.

Aktuálna situácia pozitívne vplýva na vzostup iránskej moci v regióne Blízkeho východu. Je možné predpokladať, že Rusko a Čína sa v tomto regióne budú angažovať aktívnejšie na úkor USA. Os Moskva-Peking-Teherán sa pravdepodobne v budúcnosti bude podieľať na rozvoji energetiky v regióne Blízkeho východu, čím si zaistí významné postavenie v rámci medzinárodného systému a podielu na trhu EU s energiami. Iránsky jadrový program znamená pre Irán možnosť ako zvýšiť produkciu elektrickej energie, čím sa zvýši jeho celkový ekonomický potenciál a produktivita, a teda schopnosť modernizácie celého spoločenského systému s výnimkou modernizácie hodnôt. Hlavnou podmienkou, ktorú ale musí spĺňať je, že jeho jadrový program musí byť transparentný. Ak by došlo k dohode o zvýšenej kontrole iránskeho jadrového programu, Irán by ťažil dvojnásobne, zvýšením úrovne elektrifikácie štátu a obmedzením ILSA, čím by sa otvoril možnej kooperácii.

Táto problematika je jedna z kľúčových, ktoré vplývajú na úpadok moci USA vo svete a zároveň ponúka možnosť záchranu prostredníctvom diplomacie a zmeny doposiaľ zaužívanej paradigmy vo vzťahu k blízkovýchodným štátom. Poukazuje na to aj zvažovaná intervencia do Sýrie v septembri 2013, od ktorej sa z objektívnych príčin upustilo.² Pokiaľ by však nastal pokrok v oblasti iránskeho jadrového programu, ktorý si „pán B. Obama“³ praje, pozícia USA vo svete by sa zlepšila

¹ SPYER, J.: *U.S. Blindspot Shows on the Iran Nuclear Deal*. In: *Tablet Magazine*. [online], [cit. 4/12/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.tablet-mag.com/scroll/154126/us-blindspot-shows-on-the-iran-nuclear-deal>>.

² Išlo predovšetkým o nezhodu v kongrese USA, ktorý má v otázke zahraničnej politiky moc nad rozhodnutiami prezidenta a aktivitami Ruska v tomto regióne, pričom Rusko bolo pripravené hájiť záujmy prezidenta Sýrie aj s možným rizikom konfliktu.

³ Pán B. Obama je oslovenie s ktorým prichádza denník *New York Times*, čím naznačuje znižovanie verejnej podpory pre zahraničnú politiku B. Obamu počas jeho druhého funkčného obdobia. Blížšie pozri: *Active and Improvising, Kerry Is Taking On Tough Problems*.

a to najmä v dôsledku zisku medzinárodnej prestíže, čo by bolo možné prirovnať ku „*kyvadlovej diplomacii*“ H. Kissingera zo 70. rokov. Iránsky duchovný vodca A. Khamenei to pravdepodobne vedel, o čom svedčí aj jeho odporúčanie (hodnotové, bezpečnostné a geopolitické) prezidentovi H. Rouhánímu, aby v otázkach jadrového programu na konferenciách v Ženeve od záujmov Iránu neustupoval.¹ Faktom ostáva, že Irán je na vzostupe. Zasadnutie GCC (Gulf cooperation council), kde sa riešila spoločná kooperácia medzi štátmi Perzského zálivu a vytvorenie únie, tomu nasvedčuje.² Realizácia takéhoto plánu môže znamenať, že Irán by získal prostredníctvom diplomacie prestíž a upevnil by si postavenie aj v rámci arabských štátov na Blízkom východe.

O tom, že iránsky jadrový program má vplyv na mierotvorný proces na Blízkom východe nemožno pochybovať. Nemožno pochybovať ani o stave momentálnej prehry USA v súboji o región Blízkeho východu s Ruskom a Čínou. Otázkou ostáva, komu dohoda zo Ženevy prinesie najväčšie zisky? Ambície Iránu siahajú ďalej než po oblasť stabilizácie regiónu Blízkeho východu a presadenia šíizmu v regióne. Predovšetkým jeho súčasné kroky naznačujú, že apel na arabské štáty, ktoré vyzýva na spoluprácu potrebuje, ak sa chce stať regionálnou veľmocou. Diplomacia a „*soft power*“, je uprednostňovaná pred „*hard power*“, kedy ústupky na jednej strane spôsobujú zvyšovanie prestíže aj medzi verejnou mienkou. Ide predovšetkým o ukončenie náboženského konfliktu medzi šíťmi a sunitmi, ktoré je po dohode v Ženeve ľahšie dosiahnuť.

Literatúra:

Active and Improvising, Kerry Is Taking On Tough Problems. In: *New York Times*. [online], [cit. 21/11/2013]. Dostupné na internete:

In: *New York Times*. [online], [cit. 21/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.nytimes.com/2013/11/21/world/middleeast/active-and-improvising-kerry-is-taking-on-tough-problems.html?hp>>.

¹ *Khamenei vows no retreat on nuclear programme.* In: *Aljazeera*. [online], [cit. 21/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/11/khamenei-vows-no-retreat-nuclear-programme-20131120105415930173.html>>.

² *Iran seeks Arab help for regional stability.* In: *Aljazeera*. [online], [cit. 3/12/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/12/iran-seeks-arab-help-regional-stability-2013122184535505699.html>>.

- <<http://www.nytimes.com/2013/11/21/world/middleeast/active-and-improvising-kerry-is-taking-on-tough-problems.html?hp>>.
- Atomic Diplomacy*. In: *U.S. Department of State: Office of Historian*. [online], [cit. 19/5/2014]. Dostupné na internete: <<http://history.state.gov/milestones/1945-1952/atomic>>.
- BAHGAT, G.: *Would the possible Iran's Possession of Nuclear Weapons Cause the Nuclear Proliferation throughout the Middle East?* In: *Euro Atlantic Quarterly*. 1/2012.
- BARZEGAR, K.: *Iran's foreign policy: Strategy after Saddam*. In: *The Washington Quarterly*. Vol. 33, No. 1, 2010.
- HIRSH, M.: *The Clinton Legacy. How will History Judge the Soft-Power Secretary of State?* In: *Foreign Affairs: The Rise of Big Data*. Vol. 92, No. 3, 2013.
- CHALMERS, M.: *Global Zero Will Not Be Attained in the Next Decade*. In: *Euro Atlantic Quarterly*. 1/2012.
- Iran seeks Arab help for regional stability*. In: *AlJazeera*. [online], [cit. 3/12/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/12/iran-seeks-arab-help-regional-stability-2013122184535505699.html>>.
- Iran signs nuclear inspection treaty*. In: *The Guardian*. [online], [cit. 22/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.theguardian.com/world/2003/dec/18/iran>>.
- KATZMAN, K.: *The Iran-Libya Sanctions Act (ILSA)*. In: *CRS Report for Congress*. 2006.
- Khamenei vows no retreat on nuclear programme*. In: *AlJazeera*. [online], [cit. 21/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/11/khamenei-vows-no-retreat-nuclear-programme-20131120105415930173.html>>.
- Look what I built, Ma! Texas firm makes world's first 3D-printed metal gun*. In: *Digital Trends*. [online], [cit. 22/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.digitaltrends.com/cool-tech/worlds-first-3-d-printed-metal-gun/#ixzz21wrjmcQN>>.

- PANIN, A.: *Russia prioritizes military buildup as NATO cuts back*. In: *The Moscow Times*. [online], [cit. 9/2/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.themoscowtimes.com/business/article/russia-prioritizes-military-buildup-as-nato-cuts-back/493828.html>>.
- PIPES, D.: *Forget Syria, target Iran*. In: *The Washington Times*. [online], [cit. 24/9/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.washington-times.com/news/2013/sep/8/pipes-forget-syria-target-iran/>>.
- PIPES, D.: *Saudis Bristle at Obama's Outreach to Iran*. In: *The Washington Times*. [online], [cit. 4/12/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.danielpipes.org/13720/saudis-iran-obama>>.
- SHIRE, J.; ALBRIGHT, D.: *Iran's NPT Violations – Numerous and Possibly On-Going?* In: *ISIS*. 2006.
- SPYER, J.: *U.S. Blindspot Shows on the Iran Nuclear Deal*. In: *Tablet Magazine*. [online], [cit. 4/12/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.tabletmag.com/scroll/154126/us-blindspot-shows-on-the-iran-nuclear-deal>>.
- TERRILL, A.: *The Arab Spring and the Future of U.S. interests and cooperative Security in the Arab World*. In: *Strategic studies institute*. [online], [cit. 10/6/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/index.cfm/articles/The-Arab-Spring-and-the-Future-of-US-Interests/2011/8/2>>.
- Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*. In: *U. S. Department of State*. [online], [cit. 22/11/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.state.gov/t/isn/trty/16281.htm>>.
- KWAST, J.: *Sixtyeight session of general Assembly, First Comittee, thematic Debate on Nuclear Weapons*. NY: Permanent Mission of Kingdom of Netherlands. 17. október 2013.
- WALLERSTEIN, I.: *Evropský Univerzalizmus: Rétorika moci*. Praha: Slon, 2008.
- WIESELTIER, L.: *Close to zero*. In: *Washington diarist*. s. 40. [online], [cit. 7/6/2012]. Dostupné na internete: <http://www.newrepublic.com/article/washington-diarist/magazine/103387/moral-vocabulary-intervention-obama-syria>

Federalizácia Ukrajiny

Michaela Nickelová

Article 2 of the Ukrainian constitution defines Ukraine as a unitary state. State, in which the current ongoing crisis is a major topic of the international debate. However, it is clear that the discussions have been passed on the ground of the Ukrainian constitutional system. The constitution and legal system are the primary connecting link among states that are not bound by common interests or identity and especially these states need to ensure compliance with its own constitution. Therefore, we can mark failure of the constitutional order as one of the sources of the present situation in Ukraine. Many situations have shown that the version of the Constitution of the 2004 cannot ensure effective distribution of power nor guarantee the principle of constitutionality. Regarding the constitutional changes, we definitely need to talk about them. But also such a solution has to be found, wherein no part of the totally fragmented Ukraine would feel like a colony of the other part. Without a doubt, it is necessary to create a system of state in which the half of the state will not dominate over the other one. Where each of the parts of the state could listen to their politicians and decide alone about itself. Instead of confrontation What Ukraine really needs today is some compromise proposal of the new constitutional organization instead of the confrontation.

Otázka ústavnosti na Ukrajine

Článok 2 ukrajinskej ústavy definuje Ukrajinu ako unitárny štát. Hlavným mestom a centrom moci je Kyjev. Krajina, ktorá získala nezávislosť po rozpade Sovietskeho zväzu v roku 1991, je rozdelená na 24 oblastí, ktoré svojim zriadením pripomínajú naše VÚC, ich strediskami sú spravidla miestne metropoly.¹ Samostatným celkom je autonómna Krymská republika s výraznou ruskou menšinou. Mimo oblastného členenia sú hlavné mestá republík- Kyjev a Sevastopol'.

Práve Ukrajinská ústava je v súčasnosti predmetom mnohých politických debát. Je nespochybniteľné, že kľúčový princíp právneho štátu je ústavnosť a je jedným z ideálov právneho štátu. Štátne orgány, vrátane parlamentu, musia konať na základe ústavy, v jej medziach a rozsahu. Poslanci nemôžu sami sebe priznávať právomoc svojvoľne rozhodovať o osude ostatných ústavných orgánov. Ukrajinská ústava

¹ Metropoly: Vinica, Dnepropetrovsk, Volynsk, Doneck, Žitomir, Zporižžja, Ivano-Frankivsk, Kyjev, Kirovohrad, Luhansk, Lviv, Mykolaiv, Odessa, Poltava, Rovno, Sumy, Ternopyľ, Charkiv, Cherson, Chmelnyck, Čerkassy, Černihivsk, Užhorod a Černivci

do procesu rozhodovania o najdôležitejších otázkach v štáte úmyselne involvuje aj ďalšie štátne orgány, tie však v praxi zostávajú často opomenuté pri prijímaní závažných rozhodnutí s platnosťou pre celú krajinu. Je otázne, či budú kyjevskí predstavitelia presadzovať právny štát na Ukrajine, keď hneď od začiatku ich cesty k moci stojí porušovanie ústavy a ústavnosti. Podstata právneho štátu spočíva práve v tom, že jeho princípy sa musia dodržiavať aj vtedy, keď sú proti záujmom vládnucej skupiny. Ak niekto dodržiava ústavnosť len vtedy, keď to je pre neho výhodné, tak tu nemôžeme hovoriť o budovaní právneho štátu. Zdá sa, že až doteraz mali prezident, vláda a parlament zvrchovanosť takmer nad všetkým, čo sa v krajine dialo, no pokračujúce politické nepokoje na Ukrajine hrozia rozovratím krajiny na kusy.

Kríza na Ukrajine je očividne hlavnou témou medzinárodných diskusií v posledných mesiacoch, avšak je zrejmé, že diskusie sa preniesli aj na pôdu ukrajinského ústavného systému. Ústava a právny poriadok sú veľmi často hlavným pojitkom rozpoltených štátov, ktoré sa vyznačujú hlbokými vnútornými rozpormi. V prípade Ukrajiny to platí tiež. Západná a východná Ukrajina nemajú spoločné idey, odlišne vnímajú historické skúsenosti, politické osobnosti, duchovné dedičstvo, národnú identitu a ďalšie hodnoty. Dá sa povedať, že ich najsilnejším zväzkom bola skutočne ústava. Tá ústava, ktorá sa často definuje ako spoločné rozhodnutie o spôsobe a formách politickej jednoty. A práve štáty, ktoré nie sú zviazané spoločnými záujmami či identitou, musia zvlášť dbať na dodržiavanie vlastnej ústavy.¹

Z tohto dôvodu môžeme označiť za jeden zo zdrojov dnešnej situácie na Ukrajine práve zlyhávanie ústavného poriadku. Ani zvažované obnovenie ústavného stavu z roku 2004 nemusí priniesť výsledky, ktoré očakávajú zástancovia prozápadných síl na Ukrajine. Pri mnohých situáciách sa ukázalo, že verzia ústavy z roku 2004 nevie zabezpečiť efektívnu deľbu moci ani garantovať princíp ústavnosti. Preto je malo pravdepodobné hoci nie nemožné, že by tá ústava práve dnes viedla k nejakým veľkolepejším výsledkom. Pokiaľ ide o ústavné zmeny, určite je potrebné o nich hovoriť. Treba nájsť ale také riešenie,

¹ FÁBRY, B.: *Nová ústava ako riešenie krízy na Ukrajine*. [online], [cit. 17/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://brankof.blog.pravda.sk/2014/04/17/nova-ustava-ako-riesenie-krizy-na-ukrajine/>>.

pri ktorom by sa žiadna časť totálne fragmentovanej Ukrajiny nemusela cítiť ako kolónia inej časti. Keďže západ štátu neverí politikom z východu Ukrajiny a východ zase dlhodobo odmieta akceptovať predstaviteľov zo západnej Ukrajiny. Je preto možné začať uvažovať o dekoncentracii moci z Kyjeva. Bez pochyb je nevyhnutné vytvoriť systém, kde by nedominovala jedna polovica štátu nad tou druhou, ale kde by každá z častí štátu mohla počúvať svojich politikov a rozhodovať sama o sebe. Akiste nebude jednoduché nájsť hranicu medzi proruským východom a proeurópskym západom štátu, lebo okrem týchto extrémnych pólov existuje mnoho zmiešaných a nejednoznačných regiónov. Každý, kto bude chcieť po tomto konflikte v Kyjeve vládnuť, musí počítať s tým, že dlhodobé deliace čiary medzi rôznymi časťami Ukrajiny sa ešte väčšmi prehĺbia. Ilúzia, že ukrajinský ľud z rôznych regiónov stojí jednotne proti vládnej moci sa jasne ukázala ako scestná.

Celá kríza však ukazuje, aj to že v spore o Ukrajinu nie je rozpoltená iba domáca politická elita, bežní občania, ale aj postoje veľmocí sú veľmi odlišné. Dôležité je pritom, aby riešenie konfliktu tolerovali okrem Ruska a EÚ aj predstavitelia USA, lebo práve ich vplyv na tzv. ukrajinský mimovládny sektor môže akékoľvek riešenie konfliktu zhatiť.¹

Európska komisia pozorne sleduje situáciu na Ukrajine a vyzýva všetky politické sily, aby rešpektovali demokratické zásady a nedopustili destabilizáciu situácie. Európska únia má však obavy o dodržiavanie základných demokratických princípov na Ukrajine, rovnako ako aj o zvrchovanosť a územnú celistvosť svojho východného suseda. EÚ dúfa, že na Ukrajine budú pokračovať potrebné reformy, vrátane ústavnej reformy.²

Údiv a nepochybné aj podozrenie vzbudzuje, že po federalizácii cudzej krajiny volá práve Rusko, ktoré sa od čias cárskeho absolutizmu, komunistického „demokratického centralizmu“ ZSSR až po putinovský

¹ FÁBRY, B.: *Federalizácia Ukrajiny ako najlepšie riešenie?* [online], [cit. 22/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://brankof.blog.pravda.sk/2014/02/22/federalizacia-ukrajiny-ako-najlepsie-riesenie/>>.

² *Európska komisia veľmi pozorne sleduje dianie na východe Ukrajiny.* [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravdy.sk/eu-europska-komisia-velmi-pozorne-sleduje-dianie-na-vychode-ukrajiny/245988>>.

prezidentský systém vyznačuje striktne centralizovanou vládnu mocou.¹ Po federalizácii susednej krajiny volá prezident, ktorého vlastná krajina sa vyznačuje striktne centralizovanou vládnu mocou. V Rusku sa nespokojnosť rôznych menšín nikdy neriešila decentralizáciou, ale brutálnymi opatreniami vládnej moci.

Spojené štáty sledujú udalosti na Ukrajine s veľkými obavami. Prebiehajú diskusie o možných priamych rokovaniach USA, Ruska, Ukrajiny a EÚ v najbližších dňoch.²

Hoci to pri diskusiách o medzinárodných vzťahoch niekedy zaniká, na Ukrajine sa udiali kroky, ktoré zaviedli štát do hlbokaj ústavnej krízy. Ústrednú úlohu tu zohrala revolúcia na Majdane, ktorá spôsobila zmenu držiteľov moci v Kyjeve. Odohrala sa násilným spôsobom a noví držitelia moci v Kyjeve sa pri svojich prvých krokoch opierali len o svoju revolučnú legitimitu z Majdanu a vôbec nie o ukrajinskú ústavu. Legitimita z Majdanu sa však ukázala ako problém. Revolúcia v Kyjeve totiž bola revolúciou len jednej polovice Ukrajiny. Avšak v každej krajine, kde existuje hlboké vnútorné rozdelenie spoločnosti, skrýva snaha o dominanciu jedných nad druhými mnohé riziká. Platí to aj pre výzvy ústavnému poriadku. Katastrofou je aj preto, lebo výsledok revolučných procesov na Majdane nebol novým spoločným zážitkom celej Ukrajiny, vytvárajúcim novú formu politickej jednoty, ale len postupom, ktorým sa dovtedajšia forma politickej jednoty zlikvidovala a nahradila len partikulárnou interpretáciou ústavy. Protiústavný, „odvolaním“ časti ústavných sudcov sa stratil orgán ochrany ústavnosti, ktorý by mohol byť kvôli svojej predrevolučnej legitimitate prijímaný oboma polovicami Ukrajiny a jeho význam pre identitu porolučnej Ukrajiny mohol byť obrovský. Ešte nebezpečnejší pre budúcnosť Ukrajiny bol spôsob, akým v Kyjeve „odvolali“ prezidenta V. Janukovyča. Tento postup bol ale jednoznačne protiústavný, dokonca išlo až o pohrdanie ústavou. Revolucionári si boli svojou vecou

¹ HUDEK, A.: *Keď Rusi ponúkajú federalizáciu, ide im o územia*. [online], [cit. 22/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://komentare.sme.sk/c/7178487/ked-rusi-ponukaju-federalizaciju-ide-im-o-uzemia.html>>.

² *Doneck i Charkov vyhlásili nezávislé republiky, Rusko zhromažďuje vojská na hraniciach*. [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://aktualne.atlas.sk/donecki-separatisti-dostali-novy-plan-charkov-je-pod-kontrolou-kyjeva/zahranicie/europa/>>.

až príliš istý a nezážili, že ich postup budú musieť obhájiť aj pred druhou polovicou Ukrajiny. Mylne predpokladali opakovanie scenára z rokov 2004-2005. Ukrajina však dvakrát do tej istej rieky nevstúpila a v roku 2014 sa scenár z „oranžovej revolúcie“ neopakoval. Východná Ukrajina neprijala „ústavnú revolúciu“ z Kyjeva. Východ štátu neakceptoval nový porevolučný poriadok ako „ústavu“ a preto by bolo treba začať serióznou ústavnú diskusiu o budúcnosti Ukrajiny. Na obnovu ústavného poriadku by sa mal hľadať súhlas tých, ktorí mali byť ústavným normám podriadení.¹

Porušením ústavy sa pre novú moc obmedzila i možnosť opierať sa o ústavu aj voči hrozbám zo zahraničia. Medzinárodné právo síce garantuje územnú celistvosť Ukrajiny, ale bez jednotnej ukrajinskej ústavy nastávajú problémy s identifikáciou Ukrajiny samotnej. Z hľadiska práva sa štát niekedy stotožňuje práve s jeho ústavou. Keď teda nefunguje ústavná jednota Ukrajiny, možno viesť diskusiu o novej ústavnoprávnej, ako aj medzinárodno-právnej identite Ukrajiny.

Západ krajiny² a východ³ sú obývané ľuďmi, ktorí majú rôzne politické predstavy, často nezlučiteľné názory na dejiny a kultúru, dokonca hovoria v rôznych jazykoch. Metropola Ukrajiny Kyjev až donedávna bola mestom umiernených názorov. Väčšia časť jeho obyvateľov tradične inklinovala k Rusku a hovorila prevažne rusky. Avšak v poslednom desaťročí v dôsledku aktívnej práce amerických a európskych fondov a tiež aktivistov zo Západnej Ukrajiny, ktorí propagovali tvrdé protiruské nálady, začal tu vládnuť Majdan. Samozrejme, zďaleka nie všetci obyvatelia Kyjeva ho podporujú, možno, dokonca je to menšia, ale najaktívnejšia časť.⁴

¹ FÁBRY, B.: *Nová ústava ako riešenie krízy na Ukrajine*. [online], [cit. 17/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://brankof.blog.pravda.sk/2014/04/17/nova-ustava-ako-riesenie-krizy-na-ukrajine/>>.

² Ivano-Frankovsk, Lvov, Ternopil, Rovno

³ Charkov, Doneck, Luhansk

⁴ CHARLAMOV, I.: *Ukrajina“ federalizácia ako cesta k záchrane*. [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/2014_04_07/Ukrajina-federalizacia-ako-cesta-k-zachrane-6439/>.

Federalizácia Ukrajiny?

Na východe a Juhu krajiny stále viac počuť hlasy podpory vládnucej Strany regiónov Viktora Janukoviča - tradične bašty strany - čo by mohlo povzbudiť stranu, aby sa pokúsili využiť súčasnú politickú krízu a aby sa pokúsili o federalizáciu Ukrajiny. Táto myšlienka nie je nová. Na začiatku februára 2014, parlamentné noviny Holos Ukrainy (Hlas Ukrajiny) vytlačili návrh komunistickej strany, týkajúce sa možných zmien ústavy. Podľa týchto zmien, by sa mala stať Ukrajina federálnym štátom. Komunisti sú spojencami vládnucej Strany regiónov a často hlasujú spoločne.

Panuje tu presvedčenie, že ak keby si každý z existujúcich regiónov mohol vládnuť ako federálny subjekt v rámci federálneho štátu, tieto subjekty by dokázali efektívne spolupracovať s ďalšími subjektmi s podobnými záujmami. Deľbou moci medzi regiónmi by vznikla situácia, kde by každá časť Ukrajiny vedela realizovať vlastné predstavy. Podľa tejto časti politického spektra, Ukrajina nevyhnutne potrebuje federalizáciu štátu. Ak zostane Ukrajina unitárnym štátom, vždy bude v ústredných inštitúciách dominovať tesná väčšina z jednej polovice krajiny.

Komunistická strana Ukrajiny navrhuje zrušenie úradu prezidenta na Ukrajine a zakotvenie federálneho štátneho systému do ústavy ako sa píše v parlamentných novinách Hlas Ukrajiny. Navrhujú najmä formulovať druhú časť článku 2 Ústavy takto: „*Ukrajina je federálny štát zložený z regiónov a autonómnej republiky Krym.*“ Prechod na federálnu štruktúru štátu by mal byť definovaný v prechodných ustanoveniach. Zrušenie úradu prezidenta vysvetľujú tým, že dlhšie než 20 rokov nijako neprispel ku konsolidácii ukrajinskej spoločnosti a naopak práve tento úrad bol často zdrojom nestability a provokoval boj o moc. Pokiaľ ide o organizáciu vlády, komunistická strana navrhuje, že v tejto fáze by mali byť vytvorený parlamentný systém, aby sa zabránilo koncentrácii moci v rukách jednej osoby alebo skupiny osôb a aby sa dosiahla zodpovednosť všetkých štátnych štruktúr voči ľudu. Podľa tohto návrhu komunistickej strany, by sa mal parlament skladať z dvoch komôr- Poslaneckej snemovne a Rady regiónov. Uvádza aj to, že Poslanecká snemovňa by sa mala skladať z 350 osôb, volených pomerným zastúpením z otvorených zoznamov. Rada regiónov by mala zahŕňať

troch členov z každého regiónu. Regionálnej samosprávy v regiónoch, by mali byť odstránené v dôsledku odmietnutia úradu prezidenta. Výkonná moc v oblastiach, okresoch a mestách Kyjev a Sevastopol by mala byť spravovaná výkonnými výbormi príslušných rád. Ruský jazyk by sa mal stať štátnym jazykom, Ústavný súd by sa mal preniesť z Kyjeva do Charkova a vôľa ľudu sa navrhuje rozšíriť prostredníctvom Ľudového hlasovania (plebiscit). Medzi ďalšie návrhy patrí: upevnenie ústavného postavenie Ukrajiny ako trvale neutrálneho štátu, možnosť dvojakého štátneho občianstva na základe medzinárodných dohôd, alebo aj zákaz predaja poľnohospodárskej pôdy. Pokiaľ ide o súdnictvo v krajine, malo by sa napraviť postavenie Najvyššieho súdu Ukrajiny ako najvyššieho súdneho orgánu v systéme všeobecných súdov, mali by sa určiť voľby „ľudových sudcov“ a mal by sa zaviesť inštitút „ľudoví hodnotitelia“. Práve takýto model sa možno stane záchranou pre jednotnú Ukrajinu. Predpokladá vytvorenie na dobrovoľnom základe štátu z území, ktoré majú určitú politickú a administratívnu samostatnosť. Cesta týmto smerom by bola prirodzeným a logickým riešením problémov, na ktoré narazila Ukrajina v posledných mesiacoch.¹

Je zrejme, že komunisti došli s vypracovaním podmienok ako by mala Ukrajina ako federácia v budúcnosti vyzerať už do detailov, no najpodstatnejší je fakt, že je to šanca pre Ukrajinu, ako sa vyhnúť novým problémom s územnou celistvosťou. Je nevyhnutné riešiť situáciu. Doterajší vývoj ukazuje, že pre centralizačné snahy Kyjeva nesú naklonení na východe krajiny. S východnou Ukrajinou je potrebné rokovať seriózne a ponúkať viac než len zopár právomocí, aby mohla nastať normalizácia ústavných podmienok na Ukrajine. Keď si politici zo západnej Ukrajiny vyberajú časti ústavy, ktoré jednostranne menia, nemôžu žiadať, aby východná Ukrajina tiež svojim jednostranným postupom nemenila ústavu. Pri takomto vývoji treba v podstate vybudovať novú celoukrajinskú ústavu.

Niekoľko dní predtým, ako bol tento návrh Ukrajinskej komunistickej strany zverejnený sa, Vadim Koleznichenko, poslanec zo Strany regiónov, vyjadril v prospech „federalizácie Ukrajiny“, nakoľko je krajina

¹ *Would a federal Ukraine be viable?* [online], [cit. 22/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.dw.de/would-a-federal-ukraine-be-viable/a-17404541>>.

na pokraji občianskej vojny, ako sa píše v denníku *Ukrainska Pravda*. Povedal, že občania na východe a juhu Ukrajiny sa cítia ohrození opozičnými protestami v Kyjeve. Federalizácia, by podľa jeho slov krajine pomohla a zabránila by rozpadu Ukrajiny. Podľa správ z médií, by to znamenalo, že Ukrajina by mohla byť rozdelená až na sedem veľkých štátov, každý s vlastným parlamentom. Ukrajina by sa mala stať federáciou na zmiernenie napätia medzi jej časťami. Podľa Kozelnichenka, princíp spoluzitia dielov v potenciálnej federácii znie: „*Nechajte nás žiť v mieri. Nebudeme sa do Vás starať, vy sa nebudete starať do nás. Budeme iba žiť v jednej krajine, mať jedny hranice a obývať spoločné priestory...*“ .

Nie je to tak dávno , keď myšlienka federalizácie Ukrajiny bola zaujímavá len pre hŕstku nejasných učencov, ale teraz sa dostáva do centra pozornosti v politickej debate. Naproti tomu väčšina Ukrajinskí politikov je zásadne proti tejto myšlienke. Medzi týmito dvoma pólmi je uprostred Washington, ktorý síce neodmieta možnosť federalizácie Ukrajiny, ale trvá na tom, že sami Ukrajinci musia urobiť toto rozhodnutie pre seba. Nastolenie federácie v tak veľmi nestabilnej krajine, ktorá je na pokraji ekonomického kolapsu by mohlo zosilniť sily, ktoré sa už dnes snažia rozorvať krajinu na kusy.

Aj keď sa v Kyjeve dostal k moci proruský prezident, je vysoko nepravdepodobné, že by sa mu podarilo zostaviť proruskú vládu. Zdá sa, že stratégia Moskvy je preto oslabiť vládne inštitúcie na Ukrajine, ako je to len možné. Dôkazom tohto tvrdenia je napríklad aj to, že Kremľ chce zriadiť riadiace orgány v Donecku, Charkove, Lugansku, Odese, Dnepropetrovske a ďalších východných oblastiach krajiny, ktoré by boli autonómne. Tieto regionálne úrady by potom mali byť viac naklonené Moskve ako Kyjevu, tak by bolo možné zachovať ich hospodárske a kultúrne väzby s Ruskom, spolu s ich dôležitými linkami na ruský obranný priemysel.

Federalizácia Ukrajiny by znamenala radikálnu decentralizáciu moci v súčasnej dobe sústredenú v Kyjeve. To by znamenalo voliť guvernérov, nie ich menovať z Kyjeva a to by umožnilo každému regiónu udržať si dane, ktoré ich občania platia, nezávislú politiku týkajúcu sa ruských a ukrajinských jazykov a väčšie právomoci pre regionálne orgány. Ak Rusko nemôže udržať celú Ukrajinu v rámci svojej sféry

vplyvu, môže sa aspoň snažiť udržať svoj vplyv vo východných oblastiach loajálnych k Moskve. Moskva odôvodňuje svoju požiadavku na federalizáciu tvrdením, že počas 20-tich rokov existencie Ukrajiny ako samostatného a jednotného štátu, Ukrajina nezvládla konsolidovať a efektívne vládnuť v jej západných, východných, južných a centrálnych regiónoch. Podľa Ruska navyše Ukrajina nemá spoločnú identitu alebo spoločné historické dejiny. Dosvedčuje to aj fakt, že množstvo ľudí v južnej a východnej časti Ukrajiny je nespokojných s postojom vlády smerom k ruskému jazyku a myslia si, že by mal dostať oficiálny status, s odvolaním sa na oficiálnej politiky viacerých jazykov Švajčiarska a Belgicka. Okrem toho, Moskva tvrdí, že súčasný systém vymenovania guvernérov z Kyjeva je extrémne nepopulárny. Federalizmom by bolo možné vyriešiť tento problém, pretože ten berie do úvahy osobitú identitu každého regiónu, a umožňuje tak rozdielnym regiónom koezistovať vedľa seba v rámci jednej krajiny - rovnako ako fungujú iné komplexné, multikultúrne federácie na svete, od Kanady po Indiu. Podľa Moskvy, prijatie novej ústavy a začiatok federalizácie umožní Ukrajine etablovať sa ako neutrálny štát, umožní jej posilniť a zaručiť práva menšín- najmä veľkej ruskej menšiny v krajine. Moskva tvrdí, že ukrajinský ľud by mal mať právo v referende rozhodnúť tieto otázky.

V podstate, to po čom Moskva naozaj volá je konfederácia, ktorá je ešte voľnejšia forma štátnosti. Na základe takéhoto zriadenia by regióny získali nie len širokú právomoc nad vyberaním daní, financiami, hospodárskymi, kultúrnymi a jazykovými otázkami, ale mali by aj právo rozhodovať o svojich hospodárskych vzťahoch s ostatnými krajinami a do istej miery formulovať vlastnú zahraničnú politiku. Nie je náhodou, že niektorí politici z východnej a južnej Ukrajiny už hovoria o možnosti, kedy by jednotlivé oblasti Ukrajiny pristúpili k colnej únii a euroázijskému hospodárskemu spoločenstvu. Mohli by začať tým, že nová ústava by garantovala regiónom právo veta o základných otázkach týkajúcich sa rozvoja Ukrajiny a postojov zahraničnej politiky.

Faktom však ostáva, že žiadne vplyvné ukrajinskej politickej osobnosti nepodporujú myšlienku federalizácie, aj keď tá má podporu aj Viktora Medvedčuka ktorý predtým viedol správu bývalého ukra-

jinského prezidenta Leonida Kučmu. V celku, Kyjev je veľmi ostro protichodný k iniciatíve Moskvy. Počas stretnutia s ministrom zahraničia Sergejom Lavrovom, ukrajinský minister zahraničia Andrej Dešchchytšia povedal, že je neprípustné federalizovať Ukrajinu a ani to aby sa ruština stála oficiálnym štátnym jazykom. A čo viac, Ukrajinsky Mister zahraničia považuje túto iniciatívu Moskvy ako pokus o „rozdeľenie a zničenie ukrajinskej štátnosti.“ Vyzval Kremeľ zamerať sa na federalizáciu Ruska a zastaviť zasahovania do vnútorných záležitostí Ukrajiny. Dokonca aj proruská Strana regiónov a jej prezidentský kandidát Michail Dobkin, stiahol ich slogan vyzývajúci k federalizácii. Súčasne, sú však ochotní poskytnúť obmedzenú fiškálnu autonómiu regiónom, posun, ktorý by drasticky znížil federálny rozpočet Ukrajiny.

Významné osobností ako prezidentskí lídri Petro Poroshenko a Julia Tymošenková kategoricky odmietajú federalizáciu, ale uznávajú potrebu väčšej decentralizácie.

Zatiaľ aj samovyhlásené ukrajinské úrady a hlavní uchádzači o najvyššiu štátnu funkciu vyhlasujú pripravenosť rozšíriť práva regiónov, ale kategoricky neakceptujú federalizáciu krajiny.

Stále ostáva hrozbou, že sa južne a východne časti krajiny rozhodnú bojkotovať prezidentské voľby 25. mája a nasledujúce parlamentné voľby. Ak sa tak stane, výrazne to oslabí legitimitu novozvolených orgánov a bude pre nich takmer nemožné vládnuť celej krajine. Je ťažké hodnotiť, čo by v tejto situácii pomohlo, možno práve včasné rozhodnutie o federalizácii by mohlo motivovať juh a od východu aby de facto legitimizovali Kyjev účasťou v nadchádzajúcich voľbách. Pri týchto voľbách sa však naisto treba vyhnúť ešte jednému riziku: ak sa Ukrajina po prípadných predčasných voľbách dostane do situácie, že tesná prozápadná väčšina v parlamente bude dominovať nad nespokojnou proruskou časťou, tak bude trvalo hroziť opakovanie konfliktu. Povoľné usporiadanie s dominanciou prozápadných síl by bolo komplikované už tým, že zbedačená Ukrajina bude musieť čoskoro vyrovnávať svoje rastúce dlhy a jediný, kto to finančné bremeno dokáže akotak utiahnuť, je hospodársky rozvinutý východ štátu. Splácanie celoukrajinských dlhov si ale bude vyžadovať nadmerné odčerpávanie prostriedkov z bohatej východnej Ukrajiny do Kyjeva a to nutne povedie k nespokojnosti tamojšieho obyvateľstva. Východ štátu dnes

nie je pripravený financovať západo-ukrajinskú politiku, ako to bolo za vlády prezidenta Juščenku. Každý z regiónov Ukrajiny bude mať čo robiť, aby zachránil sám seba.¹

Názory odbornej verejnosti na federalizáciu Ukrajiny

Zavedenie federalizácie na Ukrajine, veľmi nestabilnej krajine, ktorá je na pokraji ekonomického kolapsu, by mohlo zosilniť sily, ktoré sa už teraz pokúšajú o rozvrátenie krajiny na kusy. Ak bude decentralizácia pokračovať, znamenalo by to, že úrady v Kyjeve by sa stali iba nominálnymi vodcami a mali by iba malú autoritu alebo minimálnu moc vládnúť v krajine.

Federalizácie môže pomôcť zachovať jednotu krajiny iba ak v takej krajine existuje silné centrum, spoločná túžba žiť spoločne a spoločná vízia pre budúcnosť. V opačnom prípade, federalizácie bude zrýchľovať len rozpad Ukrajiny.

Podľa Vladimíra Kozina má Ukrajina hlboké národno-etnické, kultúrno-historické a lingvistické rozdiely vo svojich oblastiach a územiach, a tiež rôznu úroveň rozvoja výrobných sál. Ak nepôjde cestou federalizácie, čaká na ňu rozkol podľa národno-etnickej zásady. Západná a centrálna časť Ukrajiny inklinuje k Západu a NATO, východ – k Rusku. Federalizácia sa v týchto podmienkach stáva najúčelnejším opatrením.²

Politológ Vladimír Pantin si myslí, že Kyjev a ďalšie regióny budú môcť spolunažívať v mieri a zhode len za federatívneho zriadenia štátu: „*...tieto regióny sa nemôžu cítiť plnohodnotne ani v politickom, ani dokonca v ekonomickom aspekte. Existujúce veľké rozdiely v regionálnom rozvoji*

¹ FÁBRY, B.: *Federalizácia Ukrajiny ako najlepšie riešenie?* [online], [cit. 22/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://brankof.blog.pravda.sk/2014/02/22/federalizacia-ukrajiny-ako-najlepsie-riesenie/>>.

² CHARLAMOV, I.: *Ukrajina“ federalizácia ako cesta k záchrane.* [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/2014_04_07/Ukrajina-federalizacia-ako-cesta-k-zachrane-6439/>.

nie je možné zlikvidovať len z centra. Je potrebné zapojenie iných regiónov, čo nie je možné bez federácie.“¹

Bielorusko má „extrémny záujem“ na stabilite, prosperite a súdržnosti Ukrajiny, ktorú je pripravené ako „najbližší sused“ všemožne podporiť. Bieloruský prezident Alexander Lukašenko to povedal v rámci prejavu adresovaného národu a parlamentu. Západom zatracovaný líder podľa nej vyjadril znepokojenie nad udalosťami na východe Ukrajiny, kde operujú ozbrojení proruskí separatisti, a odmietol tiež myšlienku federalizácie bývalej sovietskej republiky, ktorú presadzuje Rusko považované za najbližšieho spojenca Minsku. Na druhej strane však podporil požiadavku, aby Ukrajina zostala mimo vojenských blokov, a označil za nepravdepodobné, že by sa v dohľadnej budúcnosti mohla stať členom NATO. V otázke federalizácie Ukrajiny je podľa Lukašenka jasné, aké by mohol mať takýto krok dôsledky. „Ukrajinci prakticky uzákonia rozdelenie krajiny na západné a východné časti. Je taktiež možné, že zajtra si niekto vezme kus takejto federácie... Chceme, aby Ukrajina zostala celá a bola krajinou mimo akýchkoľvek blokov,“ povedal prezident.²

Hlavný redaktor britského časopisu Politics First Marcus Papadopoulos sa domnieva, že Ukrajinu od úpadku zachráni iba federalizácia. „...K takejto situácii vedú krajinu obe strany. Úrady v Kyjeve donútili obyvateľov na západe a východe krajiny, aby sa od seba odvrátili. Tým ohrozili budúcnosť Ukrajiny. Takáto je tvrdá realita a dôsledky nezodpovedného a bezohľadného rokovania v Kyjeve. Federalizácia je jediný a spoľahlivý spôsob existencie Ukrajiny ako jednotného štátu. Ukrajina je nezávislá krajina, a to si vyžaduje rešpekt. Musíme pochopiť, že štruktúra na Ukrajine je veľmi zraniteľná a federalizácia je pre ňu jedinou cestou vpred,“ povedal vydavateľ a šéfredaktor britského časopisu Politics First Marcus Papadopoulos.³

¹ CHARLAMOV, I.: *Ukrajina“ federalizácia ako cesta k záchrane.* [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/2014_04_07/Ukrajina-federalizacia-ako-cesta-k-zachrane-6439/>.

² Tony Blair ostro kritizoval Západ pre Ukrajinu a Sýriu. [online], [cit. 23/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.webnoviny.sk/svet/clanok/815071-tony-blair-ostro-kritizoval-zapad-pre-ukrajinu-a-syriu/>> .

³ *Federalizácia je jedinou cestou k rozvoju Ukrajiny, tvrdí britský šéfredaktor.* [online], [cit. 11/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravy.sk/federalizacia-jedinou-cestou-k-rozvoju-ukrajiny-tvrdi-britsky-sefredaktor/248186>>.

Za federalizáciu Ukrajiny sa vyslovili 08.04.2014 účastníci proruskej manifestácie vo východoukrajinskom Charkove, ktorí súčasne prijali rezolúciu. V nej sa popri „*nelegitímnom vedení krajiny*“ a usporiadaní referenda 16. marca hovorí aj o nutnosti volieb do zastupiteľstiev na všetkých úrovniach, vrátane takého postupu v Charkove 30. marca. Signatári rezolúcie sa vyjadrili za odmietnutie pôžičiek Medzinárodného menového fondu (MMF) a Európskej únie (EÚ), za neodkladné prerušenie rokovaní s EÚ a Severoatlantickou alianciou (NATO) o vstupe Ukrajiny do týchto zoskupení, ako aj proti odovzdaniu tamojších firiem, podnikov zahraničným subjektom a umiestneniu základní NATO na území Charkova a Charkovskej oblasti. Na akcii sa zúčastnilo asi 3000 ľudí. Časť z nich sa po skončení manifestácie presunula pred sídlo oblastnej správy, ktoré však chráni policajný kordón. Napriek tomu, že sa niektorí z demonštrantov správajú agresívne, k zrážkam tam zatiaľ nedošlo.¹

Federalizácia Ukrajiny so zákazom majorizácie by bola najmä po zisku Krymu riešením, ktoré by mohlo uspokojiť východnú Ukrajinu a aj Moskvu. Nie je vylúčené, že je to posledná šanca pre Ukrajinu v dnešnej podobe. Ak by sa nová moc v Kyjeve dokázala dopracovať k takto racionálnym riešeniam, Moskva by na podobnú dohodu mala reagovať pozitívne. Mala by reagovať aj ústretovosťou v otázke dodávok plynu a taktiež by mala napomáhať normalizácii situácie na východnej Ukrajine. Keďže sa objavujú vážne podozrenia, že situáciu na východe Ukrajiny zhoršujú práve ruské jednotky „*bez identifikácie*“, tak by sa Rusi po dohode mali od snáh podozrivých skupín dištancovať. EÚ by zase mala regulovať svoju podporu pre organizácie tretieho sektora, ktoré boli podozrivé z prípravy a organizácie revolúcie na Majdane. EÚ by v prípade dohody s Ruskom a Ukrajinou mala obom týmto štátom zrušiť turistické víza. Najmä voči Moskve by tak získala nástroj, ktorým by mohla hroziť v prípade nezhôd s Ruskom. Moskva sa o zrušenie turistických víz pre ruských občanov dlhodobo usiluje. Kríza

¹ *Ukrajina: V Charkove sa vyslovili za federalizáciu Ukrajiny. Odmietajú pôžičku MMF aj EÚ.* [online], [cit. 08/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/248703/ukrajina-v-charkove-sa-vyslovili-za-federalizáciu-ukrajiny-odmietaju-požičku-mmf-aj-eu/>>.

na Ukrajinu totiž ukázala, že EÚ nemá voči Rusku žiadnu pozitívnu politiku, ale ani efektívnu sankciu. Odstránením turistických víz by EÚ získala oboje. Je mi jasné, že ani prípadná hrozba znovuzavedenia víz Rusom zo strany EÚ by nebola všeliakom, ale v porovnaní s dnešnou zúfalou neschopnosťou Bruselu nájsť vôbec nejaké účinné sankcie voči Moskve by hrozba vízami bola sankciou, schopnou vyvolať aspoň aký – taký dojem v radoch ruskej verejnosti.¹

„Na Ukrajinu nie sú žiadne predpoklady pre federalizáciu.“, oznámil to úradujúci Prezident Ukrajiny, Predseda Najvyššej Rady Ukrajiny Oleksandr Turčinov v pondelok, pri rozhovore s novinármi. „V súčasnej dobe na Ukrajinu nie sú žiadne predpoklady pre jej federalizáciu,“ povedal O.Turčinov. „..Ukrajina je unitárnym štátom, a budeme sa usilovať o politiku zameranú na posilnenie nezávislosti a zodpovednosti našich regiónov, predovšetkým ekonomickej. Regióny musia byť silnými, musia samostatne rozhodovať o svojej budúcnosti, ako je tomu v mnohých civilizovaných krajinách Európy. Touto cestou budeme kráčať,“ povedal Predseda Najvyššej Rady Ukrajiny. Podľa neho, občania Ukrajiny, jej vláda budú samostatne určovať ich budúcnosť. To je hlavný postoj, ktorý bol obhájený na Maidanu. „..Práve ukrajinskí ľudia budú určovať formát novej Ústavy a formát zriadenia krajiny,“ povedal O.Turčinov, a dodal, že pán Lavrov, Putin, Medvedev môžu navrhnúť nejaké projekty pre Ruskú federáciu. Vedenie Ruskej federácie sa má zaoberať problémami práve Ruskej federácie a nie problémami Ukrajiny, poznamenal.²

Problémy národnej jednoty zvyčajne vznikajú, keď krajiny so silnými regionálnymi identitami predstierajú, že sú homogénne. Úrady v Kyjeve nie sú ochotné uvažovať o federalizácii ako možnosti usporiadania Ukrajiny, myslí si Nikolaj Petro, profesor medzinárodnej politiky na Univerzite Rhode Island. Podľa menovaného profesora na jednej strane súčasná ukrajinská vláda v Kyjeve nie je ochotná zvážiť otázku federalizácie, na druhej strane „hlasy východu“ tvrdia, že ľudia sú

¹ FÁBRY, B.: *Nová ústava ako riešenie krízy na Ukrajinu*. [online], [cit. 17/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://brankof.blog.pravda.sk/2014/04/17/nova-ustava-ako-riesenie-krizy-na-ukrajine/>>.

² O.Turčinov: *Na Ukrajinu nie sú žiadne predpoklady pre federalizáciu*. [online], [cit. 31/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://slovakia.mfa.gov.ua/sk/press-center/news-from-ukraine/776-o-turchynov-ukraine-has-no-preconditions-to-federalization>>.

ochotní sa pričleniť k Rusku, ak nebudú splnené ich požiadavky. Na východe a juhovýchode Ukrajiny sa uskutočnili protesty za podporu federalizácie. V meste Slavianska sa sily lojálne režimu a bojovníci z radikálneho hnutia Pravý sektor snažili o potlačenie demonštrácií, čo malo za následok podľa doteraz medializovaných informácií niekoľko úmrtí. Úradujúci ukrajinský prezident Olexander Turchyňov nazval uvedený nájazd proti demonštrantom „*protiteroristickou operáciou*“. „...Aj keď federalizácia nie je všeliakom na všetky problémy, má tú výhodu, že posunie politický diskurz o riešení mnohých problémov z centra do regiónov,“ uviedol tiež Petro pre Ria Novosti. Federalizáciu možno podľa neho rozdeliť na voľný typ či vysoko regulovaný. Federalizácia je podľa neho atraktívna, avšak netreba zabúdať na to, že každá krajina je iná. Ak ľudia cítia, že sú viac zapojení do politického procesu, majú pozitívnejší vzťah ku krajine ako k celku. Expert tiež došiel k záveru, že ak by sa zabránilo konfliktu na Ukrajine, obe strany by si mohli byť oveľa bližšie. Počas minulého mesiaca začali zhromaždenia na podporu federalizácie v mestách Doneck, Luhansk a Charkov. Tie však prepukli do nepokojov, ktoré chce vláda, ktorá vzišla z podobných demonštrácií potlačiť.¹

Zeman povedal aj to, že podporuje federalizáciu Ukrajiny. "*Federalizácia Ukrajiny by nebola ničím škodlivým. Máte federálne Nemecko, USA, Švajčiarsko,*" pripomenul. Istá decentralizácia a autonómia by podľa neho mohla situáciu na Ukrajine upokojiť. Za chybný krok, ktorý prispel k rozduchavaniu konfliktu prezident považuje jazykový zákon, ktorý znemožnil ruskojazyčným Ukrajincom používať v úradnom styku materinský jazyk. „*Neviem, ktorý blázon ho vymyslel,*" vyhlásil Zeman. „*Napriek tomu, že bol nakoniec vetovaný, regionálne inštitúcie ho občas aplikujú, a tým konflikt zbytočne eskalujú,*" domnieva sa český prezident. Čo sa týka miery demokratizácie v Rusku, Zeman namiesto izolácie Moskvy odporúča naopak čo najslobodnejší prístup a zamedzenie do-

¹ Úrady v Kyjeve nie sú ochotné uvažovať o federalizácii, tvrdí expert. [online], [cit. 31/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravy.sk/urady-v-kyjeve-nie-su-ochotne-uvazovat-o-federalizacii-tvrdi-expert/250529>>.

jmu obkľúčenej pevnosti. „ *Nevracajme sa k studenej vojne a cynicky povedané vykonávajme ideologickú diverziu,* " dodal podľa servera Novinky.cz český prezident Miloš Zeman.¹

Záver

Miesto konfrontácie dnes Ukrajina potrebuje nejaký kompromisný návrh nového ústavného usporiadania. Viem, že ústupky sa robia vždy ťažko, ale mier medzi východom a západom štátu musí byť najvyššiou prioritou pre všetkých, ktorí to s Ukrajinou myslia dobre. Predovšetkým by to malo byť v záujme domáceho obyvateľstva a domácej politickej scény. Nazdávam sa, že na úvod by mali nájsť kompromis a skúsiť zdefinovať spoločnú ukrajinskú identitu, hodnoty, skúsenosti, jednoducho, všetko to, čo Ukrajincom z rôznych častí Ukrajiny naozaj spája, a až následne sa preniesť do politickej sféry a hľadať tam kompromis. Situácia s identitou na Ukrajine je však veľmi zložitá. Ľud Ukrajiny vytvárajú obyvatelia ukrajinskej i ruskej národnosti. Obyvatelia ukrajinskej národnosti majú v štáte veľkú väčšinu, ale mnohí z tých, čo sa hlásia k ukrajinskej národnosti hovoria ako rodným jazykom rusky a svoju ukrajinskú identitu spájajú aj s Ruskom. Takto je Ukrajina rozdelená na približne dve polovice. No obyvatelia východnej Ukrajiny neprijímajú ani tú verziu ukrajinskej identity ako nacionalisti na západe štátu. Preto by bolo vhodné, aby na celej Ukrajine prebehli referendá, kde by sa mal ľud právo vyjadriť s čím spájajú svoju identitu, čo je pre nich najdôležitejšie v ich národnom cítení, čo podľa nich znamená byť Ukrajincom. Takýto obraz o sebaužívaní obyvateľstva, by mohol pomôcť politikom neskôr pri tvorbe spoločných častí ústavy a definovaní národnej identity. A v neposlednom rade v ťažkých časoch, keď sa otriasajú základy štátu je dôležité zapojiť obyvateľstvo do stabilizácie situácie. Kedy sú ľudia nie iba nútený pasívne prijímať rozhodnutia odsúhlasené ďaleko od ich sféry vplyvu, ale keď majú

¹ Ak by Rusko pokračovalo v expanzii, M.Zeman je za najostrejšie sankcie. [online], [cit. 31/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://m.teraz.sk/zahranicie/rusko-ukrajina-expanzia-zeman-sankcie/80293-clanok.html>>.

možnosť aktívne sa podieľať na tvorbe opatrení. Celkovo platí, že ľahšie sa nám rešpektujú pravidlá na ktorých tvorbe sme sami participovali. Preto si myslím, že nie je možné riešiť situáciu na Ukrajine iba rozhodnutiami z hora, ale je potrebné čím skôr začať počúvať hlasy zdola. Na zodpovednosti politikov je však dať správne otázky a pýtať sa nato a tak, aby bolo možné z odpovedí vyvodiť závery, ktoré by mali výpovednú hodnotu a dalo by sa na nich začať stavať.

Z krátkodobého hľadiska ak by sa situácia na Ukrajine neriešila, ešte by nejaký čas pokračovali nepokoje, možno by vzrástlo napätie, intenzita a násilnosť stretov, ale je malo pravdepodobné, že by sa Ukrajina ako štát rozpadla. No ak sa nato pozrieme z dlhodobého hľadiska, ak sa nič nezačne riešiť, len sa počká kým hlasy protestujúcich utíchnu, je len otázka času, kedy sa táto situácia znovu opakuje. Možno raz, alebo dva krát v priebehu najbližších rokov, alebo desaťročí a potom je už naozaj otázne do akej miery sú centralizačné sily na Ukrajine schopné odolať vonkajším tlakom a mocenským nárokom veľmocí. Štát, ktorý je permanentne v kríze, nestabilný a v ktorom je obyvateľstvo nespokojné sa stáva ľahkou korisťou pre veľkých hráčov na medzinárodnom poli.

Preto si myslím, že rozpad Ukrajine hrozí tak, či tak, otázkou ostáva iba, či sa tomu nechá voľný priebeh aby k tomu krajina sama dospela a boj sa preniesie na medzinárodné pole, kde bude za celistvosť Ukrajiny bojovať EÚ a USA a za rozdelenie naopak Rusko. Alebo sa urobí na Ukrajine experiment, ktorý môže oproti tejto samovoľnej deštrukcii krajiny priniesť prekvapivý a pozitívny výsledok. Kde od začiatku do tohto procesu transformácie krajiny bude involvovaný samotný ľud Ukrajiny, kde bude mať neustále právo vyjadrovať sa na jednotlivé postupné kroky a kde si regióny Ukrajiny uvedomia, že je pre nich lepšie byť súčasťou krajiny, kde sa ich hlas ráta, kde sú ich slová vypočuté, ako sa stať len jedným maličkým trpaslíkom bez hlasu a slova vo veľkom neosobnom štátnom kolose akým je napríklad Rusko. Silným regiónom dať motiváciu byť ľahúňmi v budovaní novej silnejšej a jednotnejšej Ukrajiny, kde budú mať pozíciu lídrov, a dať to do kontrastu s tým, ak by sa stali súčasťou inej veľkej krajiny, kde by boli maličkými takmer nemými hráčmi, alebo skôr len bábkami.

Vzhľadom k Európe je podobnou diverzifikovanou krajinou Švajčiarsko. Švajčiarsko sa skladá z veľmi rôznorodých kantónov. Jednotlivé kantóny sú jazykovo, kultúrne ale tak isto aj ekonomicky veľmi odlišné. Švajčiari v minulosti pochopili, že len federatívne usporiadanie krajiny dokáže spojiť tieto odlišné kantóny a zároveň dá krajine obrovskú silu. Pre mnohých je Švajčiarsko vzorom demokracie. Nevidím dôvod prečo by nemohla byť vzorom aj ako krajina, ktorá sa pomocou federatívneho usporiadania dokázala zjednotiť a dokáže prosperovať. Princíp sankcionovateľnosti federatívneho chovania ako jeden zo základných princípov federácie by mohol pomôcť Ukrajine prekonať úvodné prekážky a nástrahy, ktoré by mohli viesť k rozpadu krajiny a následnej anexii.

Ludia často stotožňujú federáciu s centralizáciou. V skutočnosti je federácia opakom centralizácie. Ak by sa od zajtra rána Ukrajina zmenila na federáciu, úradníci by zrazu zistili, že ich právomoci sú značne obmedzené. Federalistické myšlienky nie sú ani radikálne, ale ani nesmerujú proti celistvosti ukrajinského štátu. Federácia znamená dôslednú demokratizáciu. Okrem prísnej demokratizácie znamená federácia aj presné rozdelenie právomocí. Niektoré oblasti, ako napríklad kultúra, školstvo, zdravotníctvo zostávajú vo federáciách výlučne v právomociach lokálnych vlád. Štát ako celok by tu nemohol žiadnym spôsobom zasahovať. Avšak to, čo je efektívnejšie riadiť z nadnárodnej úrovne - napríklad zahraničnú alebo bezpečnostnú politiku - by riadila federálna vláda. To všetko však neznamená, že by bola federálna vláda, zahraničná a obranná politika mimo kontrolu Ukrajinských regiónov. Práve naopak, oproti dnešnému stavu by sa kontrola centrálnej vlády zo strany regiónov zvýšila. Zvýšil by sa najmä vplyv malých regiónov. Federácia predpokladá dvojkomorový parlament. Aj malé a chudobnejšie regióny by zrazu získali v dolnej komore federálneho parlamentu rovnaký počet poslancov ako veľké a silné regióny. Samozrejme, zjednodušene, ale toto je základná myšlienka.

A myslím si, že aj EÚ aj USA disponujú kapacitami a silou aby mohli Ukrajine na jej ceste za novým začiatkom pomôcť. Lebo silná a jednotná Ukrajina bez ohľadu nato, či centralistická alebo federatívna je určite v ich záujme. Nebola by to ľahká a ani jednoznačná cesta, kde na jej konci by bolo samozrejme víťazstvo a ani cesta bez prekážok

a nástrah. Alebo bola by to cesta, ktorú by si Ukrajinci sami vybrali, ovplyvňovali jej priebeh a neboli by len turistami vo vlastnej krajine s plánikom trasy exkurzie navrhnutým od cudzej mocnosti. A aj ten najhorší scenár federalizácie môže skončiť len tak, ako to aj s najväčšou pravdepodobnosťou bez zásahu dopadne. Môžeme teda na záver povedať, že Ukrajina by v prípade pokusu o federalizáciu začala hrať, kde sa nedá prehrať, ale iba vyhrať, lebo nehrať znamená aj tak prehrať.

Literatúra:

- CHARLAMOV, I.: *Ukrajina: federalizácia ako cesta k záchrane*. [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/2014_04_07/Ukrajina-federalizacia-ako-cesta-k-zachrane-6439/>.
- HUDEK, A.: *Keď Rusi ponúkajú federalizáciu, ide im o územie*. [online], [cit. 22/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://komentare.sme.sk/c/7178487/ked-rusi-ponukaju-federalizaciju-ide-im-o-uzemia.html>>.
- FÁBRY, B.: *Federalizácia Ukrajiny ako najlepšie riešenie?* [online], [cit. 22/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://brankof.blog.pravda.sk/2014/02/22/federalizacia-ukrajiny-ako-najlepsie-riesenie/>>.
- FÁBRY, B.: *Nová ústava ako riešenie krízy na Ukrajine*. [online], [cit. 17/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://brankof.blog.pravda.sk/2014/04/17/nova-ustava-ako-riesenie-krizy-na-ukrajine/>>.
- CHARLAMOV, I.: *Ukrajina: federalizácia ako cesta k záchrane*. [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <http://slovak.ruvr.ru/2014_04_07/Ukrajina-federalizacia-ako-cesta-k-zachrane-6439/>.
- O.Turčinov: *Na Ukrajine nie sú žiadne predpoklady pre federalizáciu*. [online], [cit. 31/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://slovakia.mfa.gov.ua/sk/press-center/news-from-ukraine/776-o-turchynov-ukraine-has-no-preconditions-to-federalization>>.

- Tony Blair ostro kritizoval Západ pre Ukrajinu a Sýriu.* [online], [cit. 23/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.webnoviny.sk/svet/clanok/815071-tony-blair-ostro-kritizoval-zapad-pre-ukrajinu-a-syriu/>>.
- Federalizácia je jedinou cestou k rozvoju Ukrajiny, tvrdí britský šéfredaktor.* [online], [cit. 11/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravy.sk/federalizacia-je-jedinou-cestou-k-rozvoju-ukrajiny-tvrdi-britsky-sefredaktor/248186>>.
- Doneck i Charkov vyhlásili nezávislé republiky, Rusko zhromažďuje vojská na hraniciach.* [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://aktualne.atlas.sk/donecki-separatisti-dostali-novy-plan-charkov-je-pod-kontrolou-kyjeva/zahranicie/europa/>>.
- Európska komisia veľmi pozorne sleduje dianie na východe Ukrajiny.* [online], [cit. 07/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravy.sk/eu-europska-komisia-velmi-pozorne-sleduje-dianie-na-vychode-ukrajiny/245988>>.
- Ukrajina: V Charkove sa vyslovili za federalizáciu Ukrajiny. Odmietajú pôžičku MMF aj EÚ.* [online], [cit. 08/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.aktuality.sk/clanok/248703/ukrajina-v-charkove-sa-vyslovili-za-federalizaciu-ukrajiny-odmietaju-pozicku-mmf-aj-eu/>>.
- Úrady v Kyjeve nie sú ochotné uvažovať o federalizácii, tvrdí expert.* [online], [cit. 31/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.hlavnespravy.sk/urady-v-kyjeve-nie-su-ochotne-uvazovat-o-federalizacii-tvrdi-expert/250529>>.
- Would a federal Ukraine be viable?* [online], [cit. 22/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.dw.de/would-a-federal-ukraine-be-viable/a-17404541>>.

Zahranická politika v oblasti krajanskej politiky v zameraní na Austráliu

Miroslav Tomeček

Paper under the name "Foreign policy of compatriot policy focusing Australia" was prepared on the occasion of the conference. "Challenges and perspectives of the inside and foreign policy", which was carried out under the auspice of Pavol Jozef Šafárik University, Faculty of Philosophy, Department of Political Science in Košice. The paper deals with relationships, history, organizations, numbers of Slovak (Czechoslovak) communities in Australia. Author draws attention to the problems of compatriot community and to the subject of interest for Australia as such by SR in terms of economic diplomacy, in area of financing compatriot agenda and concepts as such. Author uses available resources, available literature, which are listed in bibliographic list at the end of the paper, but also from personal or written interviews with competent people, who are given role from State Policy Concept of taking care of Slovaks living abroad till 2015. The paper is divided into introduction, core and conclusion, respectively the final evaluation of the author.

Úvod

Keď som prvýkrát navštívil Austráliu spolu s mojou mamou mal som 23 rokov. Bolo to v roku 2008. Vstup do Austrálie nebol z dôvodu dovolenky, výletu, alebo spoznania krajiny ako to zväčša býva. Dôvod bol oveľa pragmatickejší a vážnejší. Tým dôvodom bolo rozhodnutie presťahovať sa do tejto krásnej, ale pre nás nepoznanej krajiny a začať nový život v tomto kúte sveta. Austrália a konkrétne mesto Perth znamenal nový začiatok a nový domov, ako pre moju mamu, ktorá mala v tej dobe 53 rokov, tak i pre mňa. Po istom časovom období, približne po roku a pol, mi začal chýbať domov, priatelia ale najmä seberealizácia, ktorú som videl najmä v túžbe dokončiť si svoje vysokoškolské vzdelanie. V Austrálii to nešlo, tak ako som si to ja predstavoval a tento fakt znamenal v mojom prípade rozhodnutie vrátiť sa na Slovensko, kde som moje plány aj úspešne zrealizoval. Od tej doby Austráliu a moju mamu navštevujem pravidelne. Ale vráťme sa späť do Austrálie. Počas doby, ktorú som strávil v Austrálii som spoznal množstvo ľudí v česko-slovenskej komunite, ktorá v Perth existuje, ktorú zastrešuje Česká a Slovenská asociácia v Západnej Austrálii. Zažil som,

ako plynie bežný život v Austrálii. Mal som možnosť vidieť a na vlastnej koži zažiť, ako naša menšina v Perthe žije, aké spoločensko-kultúrne akcie realizuje, ako sa vzájomne Česi a Slováci stretávajú, osobne som mohol vidieť, ako sa píše, tlačí, či expeduje krajanový časopis, ktorý nesie príznačné meno Klokan. Mal som možnosť sa i osobne podieľať na tejto činnosti. Tento spôsob života s rôznorodými výrazovými odlišnosťami funguje po celej Austrálii v závislosti od historických aspektov, počte našej menšiny, či jednotlivých organizácií, ktoré ich v Austrálii zastrešujú. Človek, keď žije určitý čas, tak dlho od domova, kde nepozná tamojšie prostredie, zvyky, ľudí, si musí začať budovať určité zázemie a postupne začne nazerať i na vzťah emigrant/krajan, verzus vlastný domovský štát trochu inak, ako bežný turista, ktorý navštívi obdobnú destináciu. I v mojom prípade to tak bolo. Pokiaľ žijete v takomto druhu komunity v mojom prípade to bola Česko-Slovenská komunita, začnete si klást rôznorodé otázky. Nemohli byť isté veci inak, je postavenie Slovákov tejto komunity dobré, dostatočné, vyvážené, vyvíjajú Slováci potrebnú aktivitu do vnútra komunity, ako i navonok smerom k SR, je vôbec táto komunita akciosa schopná, mohla by komunita ako celok dosiahnuť viac, čo všetko sa preto robí, či nerobí? To sú všetko legitímne otázky a odpovedať si naň musia nie len bežní krajanovia, samotní predstavitelia, ktorí komunitu zastrešujú, ale i predstavitelia štátnej moci, teda politici, ministri, či prezidenti v domovských štátoch Slovenskej, ako i ČR. Tejto téme sa venujem dlhodobo. Napísal som o nej svoju diplomovú prácu, ktorá niesla názov: Analýza príčin emigrácie a migrácie ČS občanov do Austrálie. Konkrétne som sa zameril na západnú časť Austrálie. V súčasnej dobe pripravujem svoju dizertačnú prácu opäť na obdobnú tému, ale svoju pozornosť chcem zamerať na východnú časť Austrálie, okolo mesta Melbourne a Sydney. Z toho titulu vyplýva moja špecializácia na tento druh problematiky, nakoľko život a exil česko-slovenských občanov, krajanov v Austrálii komplexne zmapovaný a zanalyzovaný doposiaľ nebol. Pri príprave diplomovej práce, ako i v súčasnosti pri príprave dizertačnej práce som absolvoval množstvo stretnutí s predstaviteľmi našich štátov, či už to bol bývalý predseda vlády Vladimír Mečiar, alebo súčasný predseda vlády Róbert Fico, či v nedávnej dobe prebehla

skvelá písomná komunikácia s ministrom zahraničných vecí a európskych záležitostí Miroslavom Lajčákom, taktiež som absolvoval stretnutie s podpredsedom Úradu Slovákov žijúcich v zahraničí s pánom Petrom Procháckom, tiež som obdržal aj písomné stanovisko od prezidenta SR Ivana Gašparoviča, či v neposlednej rade to boli stretnutia s riaditeľom zahraničného oddelenia prezidenta ČR s pánom Hynkom Kmoníčkom, ako i stretnutie so zvláštnym splnomocnencom pre krajské otázky ČR s pánom Karlom KHŮNLOM.

Cieľom môjho príspevku je stručne načrtnúť, kde všade slovenská menšina v Austrálii pôsobí, z akých historických reálií vznikla emigrácia/migrácia našich rodákov do tohto štátu, vymedziť štatistikou, akým spôsobom je naša menšina zo strany SR podporovaná, v akom záujme SR je Austrália a slovenská komunita žijúca v nej, východiská štátnej politiky starostlivosti o Slovákov žijúcich v zahraničí do roku 2015 a v neposlednom rade ako ekonomická diplomacia SR využíva možnosti krajskej obce v Austrálii pre posilnenie slovenského hospodárstva.

1 Austrália

Austrálsky zväz má podľa posledného sčítania ľudu z roku 2011 22 650 miliónov obyvateľov. Rozloha tohto štátu je 7 682 300 km². Austrália sa skladá zo šiestich federálnych štátov a dvoch teritórií. Štátni Austrálskeho zväzu sú: Nový Južný Waless hlavným mestom Sydney, Queensland s hlavným mestom Brisbane, Južná Austrália s hlavným mestom Adelaide, Tasmánia s hlavným mestom Hobart, Viktória s hlavným mestom Melbourne a Západná Austrália s hlavným mestom Perth.¹ Najdôležitejšími teritóriami sú Severné teritórium (hlavné mesto Darwin) a Teritórium austrálskeho hlavného mesta Canberra. Hlavné mesto Canberra vzniklo na základe federálnej dohody

¹ Blížšie pozri: *Základné informácie o teritóriu*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/australie_a_oceanie/australie/>.

ako kompromis medzi dvoma najväčšími austrálskymi mestami – Sydney a Melbourne.¹ Austrálskymi občanmi sú taktiež obyvatelia Vianočného ostrova a Kokosových ostrovov, ktorí môžu uplatňovať volebné právo v rámci Severného teritória. Tichomorský ostrov Norfolk administratívne spadá pod Nový Južný Wales. Štáty majú vlastných guvernérov, vlády a parlamenty. Teritória majú podobné usporiadanie, ale bez guvernérov. Vlády a parlamenty sú vytvárané na základe volieb v štátoch, resp. teritóriách. Austrália je štátom so silnou federálnou vládou, čo znamená súčasne obmedzené právomoci jednotlivých štátov/teritórií, ktoré však majú rozdielne zákonodarstvo napríklad vo veciach občianskych, trestných a čiastočne i daňových.² Austrália je konštitučnou monarchiou. Výkonnú moc v štáte vykonáva federálna vláda na čele s predsedom vlády. Zákonodarným orgánom v Austrálskom zväze je federálny dvojkomorový parlament, ktorý je zložený zo Senátu a Snemovne reprezentantov. Austrália nadviazala diplomatické vzťahy so SR 1. januára 1993. Peňažnou jednotkou v tejto krajine je austrálsky dolár (AUD). 1 AUD = 100 centov. Hlava štátu je Britská kráľovná Alžbeta II. zastupuje ju generálna guvernérka Quentin Bryce. Vo svojej funkcii je od 5. septembra 2008. Súčasným predsedom vlády je Tony Abbot a ministrom zahraničných vecí je Julia Bishop.³ Súčasným veľvyslancom SR v Austrálskom zväze je od decembra 2013 je Igor Bartho, ktorý odovzdal poverovacie listiny do rúk Generálnej

¹ Blížšie pozri: *Základné informácie o teritóriu*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Austr%C3%A1lia_%28%C5%A1t%C3%A1t%29>.

² Blížšie pozri: *Základné informácie o teritóriu*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/australie_a_oceanie/australie/>.

³ Blížšie pozri: *Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR- Austrália*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ministerstvo&NCH=Y&OpenDocument=Y&LANG=SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/karta_statov.nsf/%28vw_ByID%29/ID_02CA92C818CD54BEC125707A003E60D5#bookZastUr-KrSr>.

guvernérky Austrálie Quentin Bryce.¹ Od mája 2012 zahájil činnosť Honorárny konzulát Slovenskej republiky v Sydney s pôsobnosťou pre územie štátu Nový Južný Wales, vedený honorárnym konzulom Milanom Neklapilom.² Taktiež má Slovenská republika zriadené konzulárne úrady v meste Brisbane v štáte Queensland a najnovší konzulárny úrad bol zriadený v Západnej Austrálii v meste Perth, v roku 2014, honorárnym konzulom sa stal Ing. Pavol Faix.³

1.1 Slováci v Austrálii

Pravdepodobne prvým Slovákom v Austrálii bol Jakub Longa, jezuitský misionár pochádzajúci zo Spiša. Pôsobil v Austrálii v rokoch 1888 – 1900.⁴ Je tu však predpoklad, že tu Slováci boli aj v skoršom období, v čase zlatej horúčky v 19. storočí. Ján Kulík z Melbourne uvádza istého zlatníka z Levíc, menom Levínyi, ktorý na austrálske zlaté polia prišiel v roku 1854. Údajne bol slovenského pôvodu a dodnes jeho potomkovia žijú na území Castlemain vo Victorii. Prvým austrálskym prisťahovalcom sa stal v roku 1954 Ján Jandura-Puček, ktorý sa narodil v roku 1914 v Habovke na Orave.⁵

Vývin československej emigrácie do Austrálie prechádzal niekoľkými fázami. Do vzniku 1. ČSR respektíve až do polovice 20. rokov 20. storočia išlo v celku len o ojedinelé prípady. V druhej polovici 20. rokov nastal zvrät československých prisťahovalcov za prácou,

¹ Bližšie pozri: *Veľvyslanec v Austrálii odovzdal poverovacie listiny*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.foreign.gov.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ministerstvo&NCH=Y&OpenDocument=Y&LANG=SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/Aktualit.nsf/%28vw_ByID%29/ID_FE410A242A786251C1257C360029E468>.

² Bližšie pozri: *Zahájenie činnosti Honorárneho konzulátu v Sydney*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.foreign.gov.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ministerstvo&NCH=Y&OpenDocument=Y&LANG=SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/Aktualit.nsf/%28vw_ByID%29/ID_4DD15B77C6AE1295C1257A0C004049D5>.

³ Bližšie pozri: *Honorárne konzuláty*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.foreign.gov.sk/sk/cestovanie_a_konzularne_info/honorarne_konzulaty>.

⁴ Bližšie pozri: *História Slovákov v Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.slovakclubsa.org/SK_History.htm>.

⁵ HOLEŠTIAK, P.: *Slovenské médiá v Austrálii*. Čadca: Vzelt, 2001. s. 9.

ktorý však nenadobudol väčších rozmerov, pretože Austrália je jednou z najvzdialenejších krajín na svete, a na cestu do Austrálie je treba značnú sumu peňazí. V rokoch 1939-1945 respektíve v období druhej svetovej vojny československá emigrácia skoro ustala, aby bola po vojne znovu oživená. Vyvrcholila v rokoch 1948 až 1950.¹ Ďalším zlomom bol rok 1968. Po invázii Československa, vojská Sovietkeho zväzu a jeho satelitov vzbudili veľkú nespokojnosť obyvateľstva a mnohí sklamaní občania opúšťali Slovensko respektíve vtedajšie Československo. Toto bola tretia masová prisťahovalecká etapa, pri ktorej počet Slovákov v Austrálii podstatne vzrástol.² Osobitnú, ale populačne silnú komunitu tvoria Slováci z Vojvodiny, ktorí odišli do Austrálie v r. 1960 – 70 za prácou na základe nábora austrálskych imigračných úradov v bývalej Juhoslávii. Ich počet sa odhaduje na 6 000, čím výrazne posilnili slovenskú komunitu v Austrálii. Po vzniku Slovenskej republiky prišlo do Austrálie približne 800 Slovákov s cieľom práce a štúdia.³

Podľa štatistických údajov, ktoré uvádza ÚSŽZ v Austrálii žilo odhadom:⁴

- v roku 1991 12 000 osôb slovenského pôvodu;
- v roku 2001 12 000 osôb slovenského pôvodu;
- v roku 2008 vzrástol tento počet na 15 000 osôb slovenského pôvodu.

Aktívna a reálna činnosť pretavená do vytvárania organizácii, asociácií, vydávania exilových/krajanských časopisov, vybudovaniu misijných stredísk, hál, či rozhlasového vysielania, taktiež realizácia spoločenských podujatí rôzneho typu, budovanie samotného zázemia ČS v súčasnosti Slovenskej komunity v Austrálii začínalo začiatkom päťdesiatych rokov 20.storčia. V súčasnosti je slovenská komunita orga-

¹ Generálny konzulát ČSSR v Sydney z 9. 6. 1955.: *Mimoriadna politická správa o československej emigrácii v Austrálii*. Praha, Archív MZV ČR, č.s.3771/55.

² Bližšie pozri: *História Slovákov v Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.slovakclubsa.org/SK_History.htm>.

³ Bližšie pozri: *História Slovákov v Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.diaspora.sk/?page_id=1424>.

⁴ Bližšie pozri: *Počty/odhady Slovákov Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/pocty-a-odhady/>>.

nizovaná v siedmych prípadoch samostatne v slovenských organizáciách a spoločne s českými krajanmi v desiatich prípadoch po celej Austrálii v československých organizáciách.

V súčasnosti v samostatnej slovenskej pôsobnosti existuje:¹

- Združenie Slovákov v Queenslande
- Slovenský klub v Južnej Austrálii
- Slovenská pospolitosť v Sydney
- Združenie austrálskych Slovákov v Sydney (1950)
- Slovenský spolok Ľudovíta Štúra vo Viktórii (1966)
- Združenie austrálskych Slovákov v Melbourne vo Viktórii
- Slovenský evanjelický zbor Krista Pána vo Viktórii

Česko - Slovenskej pôsobnosti existujú nasledovné združenia resp. organizácie:²

- Československý klub v Queenslandu
- Československý klub v Južnej Austrálii
- Československý Country klub v Novom Južnom Walese
- Československá obec legionárska v Novom Južnom Walese
- Sokol Sydney, gymnastická asociácia v Novom Južnom Walese
- Český a Slovenský filmový festival v Austrálii, vo Viktórii
- Československá obec legionárska vo Viktórii
- Sokol v Melbourne, Národný dom Čechov a Slovákov
- Česká a Slovenská asociácia v Západnej Austrálii
- Združenie Čechov a Slovákov v Tasmánii

Okrem pôsobnosti jednotlivých slovenských resp. československých združení, krajskej tlače, ktorá je v Austrálii vydávaná, existuje aj niekoľko rádiových vysielaní pre naše komunity. Slovenské spoločenstvo v Austrálii dostalo v r. 1976 možnosť *rozhlasového vysielania* v Slovenskom jazyku v Sydney, Adelaide a Brisbane – *Radio 4EB* v rámci podpory regionálnej správy k prisťahovalcom z jednotlivých etnických skupín. Slováci z bývalej Juhoslávie začali rozhlasové vysie-

¹ Bližšie pozri: *Združenia a spolky Slovákov v Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/sk/australia>>.

² Bližšie pozri: *Adresár krajských spolkov*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/krajane/krajane_ve_sвете/adresare/adresare-australie_adresar_krajanskych_spolku.html>.

lanie v r. 1978 v Melbourne na vlastnej *stanici 3EA*. Od r. 1994 je vysielanie v slovenskej reči pre celú Austráliu na vlne štátneho rádia *SBS – national* na frekvencii 106.3 SBS – FM každý piatok od 15:00–16:00 hod.¹

Slovenské vysielanie prebieha rešpektíve vysielala:²

- ❖ v Adelaide na frekvencii 103.1 EBI – FM každú nedeľu od 9:00 – 10:00 hod.
- ❖ v Perthu na frekvencii 95.3 – FM Radio Czech & Friends každý pondelok 16:30-17:30 hod.

Prevažná väčšina krajanov žijúcich v Austrálii je katolíckeho vierovyznania, pričom veľká komunita vojvodinských Slovákov patrí k evanjelickej cirkvi. Dve katolícke misie pôsobia od r. 1951 v Sydney a Melbourne.³

V r. 1950 bolo založené v Sydney *Združenie austrálskych Slovákov*, ktoré vyvíja činnosť až do dnešných dní. Práve v tejto pobočke ZAS-u v Sydney bol vydávaný jeden z najstarších exilových časopisov vôbec v slovenskom jazyku. Tento časopis niesol názov *Slovenský štít*. Bol vydávaný od roku 1950 až do roku 1992. Väčšina zakladateľov tohto časopisu a prispievateľov už nie sú medzi nami, azda okrem pána Hupku, či profesora Vnuka. Dnešná generácia podľa informácií, ktoré som získal od predsedníčky ZAS-u vo Viktórii, pani Kapustovej, nemá záujem resp. snahu o znovu oživenie známeho exilového časopisu *Slovenský štít*.⁴ ZAS je taktiež aj organizátorom kongresov austrálskych Slovákov, ktoré bolo založené v Melbourne v roku 1971. Združenia ZAS-u pôsobia hlavne v kultúrno-spoločenskej oblasti. ZAS má

¹ Bližšie pozri: *História Slovákov v Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.diaspora.sk/?page_id=1424>.

² Bližšie pozri: *Slovenský klub v Južnej Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.slovakclubsa.org/frame_s.htm>.

³ Bližšie pozri: *Veľvyslanectvo SR v Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.sk/servlet/canberrazu?MT=/App/WCM/ZU/CanberraZU/main.nsf/vw_ByID/ID_621F5291AE4A5FD4C125715B004FFE51_SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/ZU/CanberraZU/main.nsf/vw_ByID/ID_FEB4C03C556BE982C12578E00048F3B7_SK&OpenDocument=Y&LANG=SK&HM=60-XXX&OB=0>.

⁴ Písomný záznam s predsedníčkou Združenia Austrálskych Slovákov vo Viktórii s Martou Kapustovou (mailová komunikácia) z apríla/mája 2014, realizoval Miroslav Tomeček.

svoje organizácie okrem Melbourne v štáte Viktória aj v ďalších mestách Austrálie, ako je Sydney a Adelaide.

V pobočke ZAS-u v štáte Viktória pracuje slovenské amatérske **divadlo STAG**, ktoré uviedlo v roku 2007 veselohru Jozefa Hollého, Kubo. V roku 2009 pripravilo hru Jána Palárika „*Dobrodružstvo pri obžinkách*“ v roku 2011 hru Ivana Stodolu „*Čaj u pána senátora*“. Divadlo vykazuje činnosť aj v súčasnosti¹. V meste Melbourne pôsobí aj **Slovenská detská beseda**, ktorá oslávi tohto roku druhý rok svojej činnosti. Založená bola 21. júla 2012. Je to komunitná jazyková škola pre deti a dospelých. Bolo potrebné vynaložiť veľké úsilie, aby tento projekt školy mohol byť úspešný pre zachovanie a podporu Slovenského jazyka. Zakladateľka spomínanej školy a súčasne predsedníčka ZAS-u v Melbourne v štáte Viktória sa pre krajský časopis Zvesti, ktorý je taktiež v tejto organizácii vydávaný vyjadrila k pôsobeniu a vzniku školy nasledovne: „*Pre mňa je veľmi dôležitý materinský jazyk a jeho udržanie aj v ďalekej cudzine. Som hrdá na svoj pôvod, a tak som vychovala aj moje deti, ktoré pri prvej návšteve Slovenska v 1992 roku každému odpovedali na otázku či sú Austrálčanky alebo Slovenky, že sú Slovenky. To bola moja inšpirácia, ktorú sa mi podarilo realizovať až teraz.*“² V tomto kontexte pôsobenia školy som sa predsedníčky združenia opýtal. Ako napredujú, pokračujú vo výučbe slovenčiny, aké úspechy zaznamenali, s akým rozpočtom pracujú, koľko detí, či dospelých prešlo touto školou a v neposlednom rade som sa pýtal, akým spôsobom a či vôbec je zo strany SR podpora finančná, či metodická pre tieto aktivity. Odpoveď pani predsedníčky bola veľmi jasná a presná. Vyjadrila sa nasledovne: „*Dosiahli sme najmä to, že sa nám darí udržiavať a rozširovať slovenský jazyk v rodinách emigrantov zo Slovenska, v zmiešaných manželstvách sa slovenčinu často učí druhý partner. Počet detí sa stále pohybuje, ale začínali sme s 19 žiakmi a tento rok máme prihlásených 31 detí a 4 dospelých. Pre deti aj rodičov je to veľká obeta, keďže vzdialenosti v Melbourne sú veľké. Máme rodiny, ktorý cestujú do školy vyše hodiny autom. Hlavný predmet je samozrejme slovenčina, kde je vypracovaný časovo-metodický plán. Náš školský*

¹ Bližšie pozri: ZAS vo Viktórii. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://asav.org.au/sk>>.

² Bližšie pozri: Krajský časopis Slovenské zvesti. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.uszz.sk/data/files/Zvesti%20c7_3_13%20%286%29.pdf>.

rozpočet je približne 12 tisíc AUD. Škola je riadená školskou radou, ktorá sa skladá zo 4 učiteliek, učovníčky, knihovníčky, administrátorky a riaditeľky. Zatiaľ sme nedostali žiadnu podporu z Ministerstva školstva, ale chystám sa ministerstvo pri mojej návšteve SR osloviť. Škola je riadená Ministerstvom školstva štátu Viktória a Združením etnických škôl Viktória.“¹ Nakoľko mi pani predsedníčka ZAS v Melbourne poskytla rozhovor pre účely mojej dizertačnej práce, tak som neobišiel aj tému resp. otázky vzťahov Austrálskych Slovákov, exulantov, v súčasnosti krajanov verzus Slovenská republika. Pýtal som sa, aká je spolupráca ZAS a SR, resp. s ÚSŽZ². Pýtal som sa, na akej úrovni je komunikácia s našou ambasádou z pohľadu ZAS, kde vidia možnosti na zlepšenie situácie a stavu, ktorý je momentálne. Pripravuje sa nová koncepcia štátnej politiky starostlivosti o Slovákov v zahraničí, nakoľko tej starej končí platnosť v roku 2015. Zaujímalo ma, či organizácia ZAS pripomienkuje tento nový návrh. Chcel som vedieť, ako je ZAS spokojné so systémom financovania od ÚSŽZ pre krajské projekty, v čom vidia najväčšie problémy, nedostatky, čo sa týka finančnej podpory zo SR a v neposlednom rade ma zaujímalo, koľko bolo za posledné roky podporených projektov, o ktoré sa ZAS uchádzala. Pani predsedníčka mi veľmi ochotne, otvorene a jasne k mojej spokojnosti odpovedala. Odpoveď pani predsedníčky ZAS v Melbourne v štáte Viktória: *“Naša spolupráca so SR a ÚSŽZ je dobrá. Poskytli nám dôležitú finančnú pomoc pri založení školy aj Slovenských zvestí a táto pomoc stále pokračuje. Komunikácia s Veľvyslanectvom SR v Canberre je tiež veľmi dobrá. O príprave novej koncepcie štátnej politiky starostlivosti o Slovákov v zahraničí vieme a zatiaľ sme neboli požiadaní o jej pripomienkovanie. Naše združenie sa za posledné roky uchádzalo o podporu najprv dvoch projektov -Slovenskej detskej besedy a Slovenských zvestí a tento rok sme žiadali aj podporu našej webstránky. Všetkým žiadostiam bolo čiastočne vyhovené.“*

Z tohto pohľadu resp. príkladu spolupráce, ktorý sme načrtli sa môže javiť, že spolupráca medzi domovskou krajinou, teda SR a kra-

¹ Písomný záznam s predsedníčkou Združenia Austrálskych Slovákov vo Viktórii s Martou Kapustovou (mailová komunikácia) z apríla/mája 2014, realizoval Miroslav Tomeček.

² Úrad Slovákov žijúcich v zahraničí.

janskými organizáciami vo svete funguje bez problémov. Je však potrebné konštatovať, že nás čaká ešte dlhá cesta, aby systém fungoval maximálne štandardným spôsobom a finančné prostriedky, ktoré má ÚSZZ boli rozdeľované spravodlivo a proporčne po celom svete, kde naši krajanovia žijú.

V ďalšej časti príspevku upriamime pozornosť na celkový rozpočet ÚSZZ v jednotlivých kalendárnych rokoch, koľko z tohto rozpočtu je nasmerovaných pre krajanov v Austrálii, pokúsime sa načrtnúť koncepciu resp. nekoncepciu systému. Zameriame sa taktiež na diplomatické styky medzi Austrálskym zväzom a SR, načrtneme aká je hospodárska výmena medzi našimi štátmi.

1.2 Systém podpory Slovákov v zahraničí

Slovenské migračné pohyby, sú neoddeliteľnou a trvalou súčasťou našich dejín, majú svoju dlhodobú históriu. Emigrácia Slovákov prebiehala v rámci všetkých štátnych útvarov, ktorých bolo Slovensko súčasťou, vrátane súčasnosti. Osobitnú časť tvorí vysťahovalectvo do zámorského a európskeho zahraničia. Pokiaľ ide o Slovákov, krajanov žijúcich v zahraničí, sa v programovom vyhlásení vlády Róberta Fica v jeho funkčnom období 2012-2016 v časti Zahraničná politika píše: „Vláda bude v tejto oblasti podporovať aktivity smerujúce k zachovaniu kultúry, tradície a jazyka Slovákov žijúcich v zahraničí. Príjme potrebné systémové a organizačné opatrenia a bude využívať potenciál spoločenských organizácií, vrátane cirkví, ako aj dialóg s partnermi v zahraničí. Vláda bude zlepšovať presadzovanie práv, záujmov a ochrany rastúceho počtu slovenských občanov, ktorí vycestujú, žijú alebo pracujú v zahraničí, najmä prostredníctvom zabezpečenia kvalitných, efektívnych a dostupných konzulárnych služieb a pomoci v bežných aj v krízových situáciách.“¹

Kancelária prezidenta SR v spolupráci s MZVaEZ, ÚSZZ či inými orgánmi štátnej správy vyvíja aktivity smerujúce k podpore našich krajanov v zahraničí, keďže ich intelektuálny, kultúrny, vedecký

¹ Bližšie pozri: *Programové vyhlásenie vlády na obdobie 2012-2016 v oblasti zahraničná politika*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <[https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D79B776034EEB158C12577850041BCAC_SK/\\$File/120511_programove_vyhlasenie_vlady_zahranicna_politika.pdf](https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D79B776034EEB158C12577850041BCAC_SK/$File/120511_programove_vyhlasenie_vlady_zahranicna_politika.pdf)>.

i ekonomický potenciál doposiaľ nebol naplno podchytený a zhodnotený. Práca v prospech udržania kontaktov a spolupráce so Slováckmi v zahraničí je prínosnejšia ak je podchytená základňa, tvorená spolkami, krajaňskými organizáciami. Slabinou krajaňského života v zahraničí je prílišná roztrieštenosť krajaňského hnutia¹

Starostlivosť o Slovákov v zahraničí vychádza z výkonu štátnej politiky, ktorá sa opiera o tri základné piliere:

1. legislatívny;
2. inštitucionálny;
3. finančný.

Pod legislatívny pilier zaraďujeme vládne materiály, ale v prvom rade je to Ústava SR², ku ktorej sa pridávajú jednotlivé zákony z oblasti školskej, sociálnej, zdravotnej, kultúrnej, taktiež z oblasti rezortu vnútra, spravodlivosti a ďalších, ktoré sa priamo alebo okrajovo dotýkajú spomínanej oblasti. Z nášho pohľadu ide predovšetkým a najmä o zákony schválené NR SR:

- Zákon č. 474 o Slováckoch žijúcich v zahraničí a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 23. septembra 2005;
- Konceptia štátnej politiky starostlivosti o Slovákov žijúcich v zahraničí do roku 2015 prijatá uznesením vlády č. 625 zo 17. septembra 2008;
- Konceptia migračnej politiky Slovenskej republiky prijatá uznesením vlády Slovenskej republiky č. 11 z 12. januára 2005.

Inštitucionálny pilier bol vytvorený resp. vybudovaný v podobe úradu, ktorý nesie názov Úrad Slováckov žijúcich v zahraničí. Úrad bol kreovaný na základe zákona č. 474 z 23. septembra 2005 o Slováckoch žijúcich v zahraničí a o zmene a doplnení niektorých zákonov s účinnosťou od 1. januára 2006. Pôsobnosť úradu upravuje spomínaný zákon v § 5. Úrad je orgánom štátnej správy so sídlom v Bratislave. Je rozpočtovou organizáciou, ktorá je napojená na rozpočet úradu vlády SR.

¹ Pisomný záznam (mailová komunikácia) so Zuzanou Slobodovou, odbor zahraničnej politiky, Kancelária prezidenta Slovenskej republiky zo septembra 2013, realizoval Miroslav Tomeček

² "Slovenská republika podporuje národné povedomie a kultúrnu identitu Slováckov žijúcich v zahraničí, podporuje ich inštitúcie zriadené na dosiahnutie tohto účelu a vzťahy s materskou krajinou." Bližšie pozri: Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, Hlava I., čl. 7a.

Úrad riadi a za jeho činnosť zodpovedá predseda úradu, ktorého vymenúva a odvoláva vláda. Funkčné obdobie predsedu úradu je päť rokov. Súčasným predsedom je Igor Furdík¹

Posledný stavebný kameň mechanizmu podpory Slovákov zahraničí je finančný pilier. Mechanizmus funguje na základe dohody o spolupráci pri zabezpečovaní tvorby a výkonu štátnej politiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí a finančnom zabezpečení činnosti Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí. Predmetom Dohody je vymedzenie vzájomných vzťahov medzi MZVaEZ SR a ÚSZZ v oblasti financovania výkonu pôsobnosti ÚSZZ vo veciach tvorby a výkonu štátnej politiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí.²

V publikovanej štúdií, ktorý je zverejnený na webovej stránke Diaspóra – Slováci v zahraničí³ PhDr. Claude Baláž píše: „*Fungovanie dotačného mechanizmu ÚSZZ chýbajú predovšetkým pravidlá pre tieto špecifické nástroje štátnej podpory, systém zverejňovania podmienok udeľovania dotácií, obsahový a metodický audit. Súčasný mechanizmus je zafašený netransparenčnosťou pri rozhodovacích právomociach, výške rozdelených prostriedkov, nedostupnosťou záverečných správ spojených s vecným vyhodnotením a kontrolným listom. Hoci je úrad napojený na rozpočtovú kapitolu Úradu vlády SR, a teda by sa malo postupovať v zmysle výnosu o poskytovaní dotácií v pôsobnosti úradu, ktorý stanovuje, že dotácie z rozpočtovej kapitoly Úradu vlády SR sa môžu poskytovať na základe osobitných predpisov a grantový systém sa má poskytovať v programoch, nič takého v praxi Úradu pre Slovákov žijúcich v zahraničí nejestvuje.*“

Na základe informácií, respektíve dokumentov, ktoré sú uvedené na webovej stránke Úradu Slovákov žijúcich v zahraničí vyplýva, že uvedené informácie, ktoré prezentuje Claude Baláž vo svojej štúdií,

¹ Bližšie pozri: *Zriadenie a pôsobnosť ÚSZZ*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/sk/sposob-zriadenia-uradu>>.

² Bližšie pozri: *Dohoda o spolupráci pri zabezpečovaní tvorby a výkonu štátnej politiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí a finančnom zabezpečení činnosti ÚSZZ*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/data/files/dohoda%20medzi%20MZVaEZ%20SR%20a%20USZZ.pdf>>.

³ Bližšie pozri: *Štúdie a odborné práce*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.diaspora.sk/?page_id=8>.

ktorý sme citovali sú do značnej miery pravdivé, nakoľko Claude Balážová kritika v ohľade chýbajúcej smernice, či metodických pokynov a podobne boli zavedené do praxe až v roku 2013.

Do roku 2012 webová stránka ÚSŽZ uvádza nasledovné dokumenty:

1. Od roku 2007 do roku 2012 sa pracovalo na ÚSŽZ s nasledovnými dokumentmi, potrebnými na získanie dotácie na predložené projekty zo strany krajanov:¹
 - a) Žiadosť o dotáciu
 - b) Popis projektu
 - c) Rozpočet projektu
 - d) Rekapitulácia
 - e) Vyhodnotenie projektu
2. Od roku 2013 vrátane súčasnosti prichádza k zmene a doplneniu dokumentov na ÚSŽZ na získanie dotácie:
 - a) Smernica o poskytovaní dotácií²
 - b) Metodický pokyn³
 - c) Prílohy k metodickému pokynu
 - d) Členenie dotačného systému (programy a podprogramy)
 - e) Žiadosť o poskytnutie dotácie⁴

1.3 Podpora Slovákov, krajanov a ekonomická diplomacia SR v Austrálii

Ekonomická agenda je v súčasnosti aktívnou a platnou agendou ministerstva zahraničných vecí, ktorá by mala napomôcť Slovenskému hospodárskemu rastu. Z tohto titulu som sa opýtal ministra zahraničných vecí a európskych záležitostí SR otázku týkajúcu sa Austrálskeho priestoru v kontexte ekonomickej diplomacie. Moja otázka znela:

¹ Bližšie pozri: *Dokumenty ÚSŽZ*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na: <<http://www.uszz.sk/sk/tlaciva>>.

² Bližšie pozri: *Smernica o poskytovaní dotácií*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.uszz.sk/data/files/978_smernica_o_dotaciach_2012.pdf>.

³ Bližšie pozri: *Programy a podprogramy dotačného systému*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.uszz.sk/data/files/969_metodicky_pokyn_o_dotaciach_2012.pdf>.

⁴ Bližšie pozri: *Žiadosť o poskytnutie dotácie*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.uszz.sk/data/files/971_3prilohy234.pdf>.

Je v súčasnej dobe pripravená stratégia, ktorá počíta s využitím našich krajanov, organizácií a spolkov na prehlbovanie a rozvíjanie hospodárskej spolupráce medzi SR a Austráliou, taktiež ako MZV SR využíva tieto subjekty na propagáciu SR v Austrálii? Minister zahraničných vecí SR odpovedal nasledovne: „MZVaEZ SR spolu s naším veľvyslanectvom vyvíja intenzívne úsilie na využitie potenciálu krajanov a organizácií na prehlbovanie a rozvíjanie hospodárskej spolupráce medzi Slovenskom a Austráliou. Rovnako sa snažíme využiť ich potenciál a sociálne väzby na propagáciu našej krajiny v Austrálii. Mimoriadne nápomocní v tomto úsilí sú naši honorárni konzuli, ktorí pochádzajú práve z radov krajanov. Dôkazom tohto systematického prístupu z našej strany je aj nedávno zriadený Honorárny konzulát SR v Sydney vedený honorárnym konzulom z krajanov podnikateľskej komunity Milanom Neklapilom, ktorý je zároveň riaditeľom IT spoločnosti Gratex International“.¹

Taktiež som sa ministra zahraničných vecí SR opýtal, či plánuje navštíviť do konca volebného obdobia súčasnej vlády Austrálsky zväz a taktiež ma zaujímalo akú činnosť chce SR do budúcnosti vyvíjať v Austrálii? Minister odpovedal nasledovne: „Predbežne sa uvažuje s možnosťou mojej návštevy v Austrálskom zväze v roku 2014. V oblasti bilaterálnych vzťahov plánujem počas návštevy klásť dôraz predovšetkým na ekonomický rozmer diplomacie. Hlavným zahranično-politickým zámerom SR vo vzťahu k Austrálii je rozvoj vzťahov založených na spoločných hodnotách...“

Stručný prehľad stykových aktivít SR s Austráliou od roku 2003:²

- návšteva skupiny poslancov austrálskeho federálneho parlamentu v apríli 2003 v SR vedená predsedom podvýboru pre obchod B. Bairdom;
- návšteva štátneho tajomníka MPaSV SR P. Siku v Austrálii v marci 2008;
- neformálne stretnutie PV SR s premiérom K. Ruddom na Summitte progresívnych lídrov vo Watforde (UK) v apríli 2008;
- oficiálna návšteva J. Kubiša, ministra ZV SR v Austrálii v októbri 2008;

¹ Písomný záznam (mailová komunikácia) s ministrom zahraničných vecí a európskych záležitostí SR JUDr. Miroslavom Lajčákom, z októbra 2013, realizoval Miroslav Tomeček.

² Mailová komunikácia s pracovníčkou Evou Gálovou Megovou z ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR pre oblasť Pacifiku z augusta 2013, realizoval Miroslav Tomeček.

- 13.10. 2009 sa uskutočnila návšteva 4-člennej austrálskej parlamentnej delegácie v NR SR;
- účasť ministra obrany J. Faulknera na stretnutí ministrov obrany NATO-ISAF v Bratislave v dňoch 22.-23.10.2009;
- pracovná návšteva ministra zahraničných vecí Austrálie S. Smitha v SR dňa 16.2.2010;
- bilaterálne stretnutie ministra zahraničných vecí SR M. Dzurindu a ministra zahraničných vecí Austrálie K. Rudda na okraj 65. VZ OSN v New Yorku dňa 21.9.2010;
- bilaterálne stretnutie prezidenta SR I. Gašparoviča s predsedníčkou vlády Austrálskeho zväzu J. Gillardna okraj summitu NATO v Lisabone dňa 20.11.2010;
- misia podnikateľov Austrálie v SR 6.6.2013 vedená generálnou guvernérkou Austrálie Quentin Bryce. Generálna guvernérka rokovala počas návštevy SR s prezidentom SR I. Gašparovičom a PV SR R. Ficom. Cieľom návštevy bolo bližšie sa oboznámiť s podmienkami hospodárskeho rozvoja v SR a hľadať možnosti rozvoja bilaterálnej hospodárskej spolupráce.

Plánované podujatia ZÚ Canberra v oblasti ekonomickej diplomacie na rok 2014:¹

- Prezentácia SR v rámci Národného multikultúrneho festivalu v Canberre s cieľom priblížiť návštevníkom možnosti podnikania a cestovných príležitostí v SR.
- Pokračovať v dialógu s Európsko-austrálskou obchodnou radou (EABC), SACR a ZÚ Poľska v Canberre o pripravovanej misii EABC do Európy vrátane Poľskej republiky v 1. polroku 2014 s cieľom rozvíjať možnosti spolupráce SR a Poľska pri organizovaní turistických pobytov austrálskych klientov v SR a PL.
- Návšteva podnikateľských subjektov zo SR v Austrálii s cieľom nadviazať na výsledky misie EABC, vedenej Generálnou guvernérkou Austrálie Q. Bryce do SR v roku 2013, a rozvinúť konkrétne formy hospodárskej spolupráce.

¹ Bližšie pozri: *Veľvyslanectvo SR v Austrálii*. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.mzv.sk/canberra>>.

- Podpora realizácie podnikateľských zámerov slovenských subjektov v Austrálii v spolupráci s regionálnymi obchodnými komorami a honorárnymi konzulmi SR.

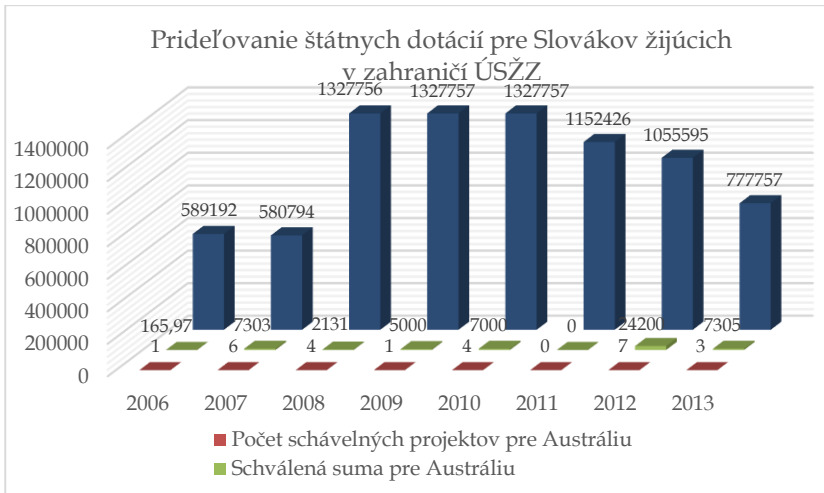
Ekonomická výmena medzi SR a Austrálskym zväzom:¹

- najdôležitejšími vývoznými tovarmi zo SR do Austrálie sú osobné automobily (80% exportu), kotly, vedecké a meracie prístroje a zariadenia, sklo a sklenný tovar, nábytok a jeho diely, zariadenia na záznam a reprodukciu zvuku, optické prístroje, obuv, papier a lepenka
- najvýznamnejšími dovoznými tovarmi z Austrálie sú kože a usne (56%), rudy kovov (9,8%), špecializované stroje a prístroje, víno, farmaceutika

Vyhotovili sme graf a tabuľku, ktoré prezentujú skutočnú finančnú podporu na jednotlivé projekty, o ktoré žiadala Slovenská komunita v Austrálii od SR resp. z úradu Slovákov žijúcich v zahraničí v období medzi rokmi 2006-2013.

¹ Písomný záznam (mailová komunikácia) so Zuzanou Slobodovou, odbor zahraničnej politiky, Kancelária prezidenta Slovenskej republiky zo septembra 2013, realizoval Miroslav Tomeček.

Graf č. 1

Zdroj: získané dáta z ÚŠŽŽ

Z tabuľky a grafu vyplýva, že najväčší podiel finančných prostriedkov na podporu projektov pre krajanov v Austrálii šlo v roku 2012 v objeme 24 200 eur z celkového rozpočtu 1 055 595, čo činí len 2,29%. Najnižší objem prostriedkov na podporu krajanových projektov pre Austráliu bol v roku 2011 v čiastke 0,00 eur, nakoľko nebol úspešný žiaden projekt. Trend zvyšovania finančnej podpory pre jednotlivé projekty ako je zrejmé z tabuľky nie je, nakoľko v roku 2013 boli úspešné len tri projekty, ktoré boli podporené čiastkou 7 305 Eur z celkového rozpočtu pre krajanov na celom svete, ktorý činil v spomínanom roku sumu 777 757 Eur. Percentuálny podiel z celkového rozpočtu pre krajanov v Austrálii bol v hodnote 0,93%.

Tabuľka č. 1

Pridelovanie štátnych dotácií pre Slovákov žijúcich v zahraničí URADOM SLOVÁKOV ŽIJÚCICH V ZAHRANIČÍ								
Obdobie (za rok)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Počet schválených projektov pre Austráliu	1	6	4	1	4	0	7	3
Schválená suma pre Austráliu v sume v €	165,97	7 303	2 131	5 000	7 000	0	24 200	7 305
Percentuálny podiel finanč- nej podpory	0,02 %	1,25 %	1,60 %	0,37 %	0,52 %	0,00 %	2,29 %	0,93 %
Počet podpo- rených štátov vo svete +SZSZ ¹	22	25	26	27	28	25	24	-
Počet schvále- ných projek- tov celovo	238	261	535	463	519	437	-	500
Celkovo pri- delených pro- striedkov €	589 192	580 794	1327 756	1 327 757	1 327 757	1152 426	1055 595	777 757

Zhodnotenie autora

Zahraničná politika SR prešla rôznymi zmenami, štruktúrami od vzniku našej republiky dodnes. Tak malá krajina ako Slovensko v rámci zahraničnej politiky dosiahla mnoho. Ministerstvo riadili rôzni ministri, rôznych vlád, rôzneho zafarbenia. S dnešným stavom môžeme byť spokojný, ale nemôžeme sa s ním uspokojiť. Tento príspevok bol zameraný, ako zahraničná politika reflektuje krajanosť, ako súčasť zahraničnej politiky, konkrétne ako sa venuje krajanom v Austrálii. Je nutné konštatovať, že zahraničná politika SR, či vláda ako táka, nevyužíva potenciál krajanov plnohodnotne, dostatočne na propagáciu SR, či ekonomickú diplomaciu ako takú na zvyšovanie hospodárskeho rastu SR. Od vzniku nasej vlasti v roku 1993 nenavštívil ani jeden predseda vlády, či prezident Austrálsky zväz. Urobil tak len minister zahraničných vecí Ján Kubiš v roku 2008. Pokiaľ nie je

¹ Svetové združenie Slovákov v zahraničí.

záujem o krajanov zo strany slovenskej reprezentácie, ktorých v tomto kúte sveta žijú a nie je ich malo, cirka 15 000, nemali by mať záujem ani krajanovia o Slovensko. Ale tomu tak nie je, ba naopak. Naši krajanovia sa hlásia k SR, k nášmu jazyku, histórii, robia nám dobré meno, nezištne a zadarmo. Naša spoločnosť prežíva ťažké sociálno-ekonomické obdobie, preto nemyslí na problematiku krajanov, ale tí ktorí by na ňu myslieť mali, často kráť na ňu zabúdajú, vedome či nevedome. Slovensko prostredníctvom zahraničnej politiky by malo zvýšiť záujem o krajanov v Austrálii, možná len preto, že Austrália je dvanástou najvyspelejšou ekonomikou sveta a naši krajanovia nám môžu byť nápomocní pri Austrálsko-Slovenskej spolupráci. Českí prezidenti pravidelne navštevujú českú komunitu v Austrálii. Naposledy ju navštívil prezident Václav Klaus. Takéto obyčajné gesto, si krajanovia hlboko vážia, ako symbol toho, že v domovskej krajine sa nich nezabúda, ba naopak. Možná novozvolený prezident SR pán Kiska vkročí na túto cestu, čo naši západní susedia už roky praktizujú. Naši krajanovia by si to zaslúžili. Ostáva len veriť, že k tomu raz dôjde.

Literatúra:

Adresár krajaňských spolkov. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/krajane/krajane_ve_svete/adresare/adresare-australie_adresar_krajanskych_spolku.html>.

Dohoda o spolupráci pri zabezpečovaní tvorby a výkonu štátnej politiky vo vzťahu k Slovákom žijúcim v zahraničí a finančnom zabezpečení činnosti ÚSZZ. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/data/files/dohoda%20medzi%20MZVaEZ%20SR%20a%20USZZ.pdf>>.

Dokumenty ÚSZZ. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/sk/tlaciva>>.

Generálny konzulát ČSSR v Sydney z 9. 6. 1955.: *Mimoriadna politická správa o československej emigrácii v Austrálii.* Prah: Archív MZV ČR, č.s.3771/55.

História Slovákov v Austrálii. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.diaspora.sk/?page_id=1424>.

História Slovákov v Austrálii. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.slovakclubsa.org/SK_History.htm>.

- História Slovákov v Austrálii.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.slovakclubsa.org/SK_History.htm>.
- História Slovákov v Austrálii.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.diaspora.sk/?page_id=1424>.
- HOLEŠTIAK, P.: *Slovenské médiá v Austrálii.* Čadca: Vzlet, 2001.
- Honorárne konzuláty.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.foreign.gov.sk/sk/cestovanie_a_konzularne_info/honorarne_konzulaty>.
- Krajanský časopis Slovenské zvesti.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.uszz.sk/data/files/Zvesti%20c7_3_13%20%286%29.pdf>.
- Mailová komunikácia s pracovníčkou Evou Gálovou Megovou z ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR pre oblasť Pacifiku z augusta 2013, realizoval Miroslav Tomeček.
- Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR- Austrália.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ministerstvo&NCH=Y&OpenDocument=Y&LANG=SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/karta_statov.nsf/%28vw_ByID%29/ID_02CA92C818CD54BEC125707A003E60D5#bookZastUrKrSr>.
- Písomný záznam (mailová komunikácia) s ministrom zahraničných vecí a európskych záležitostí SR JUDr. Miroslavom Lajčákam, zo októbra 2013, realizoval Miroslav Tomeček.
- Písomný záznam (mailová komunikácia) so Zuzanou Slobodovou, odbor zahraničnej politiky, Kancelária prezidenta Slovenskej republiky zo septembra 2013, realizoval Miroslav Tomeček
- Písomný záznam (mailová komunikácia) so Zuzanou Slobodovou, odbor zahraničnej politiky, Kancelária prezidenta Slovenskej republiky zo septembra 2013, realizoval Miroslav Tomeček.
- Písomný záznam s predsedníčkou Združenia Austrálskych Slovákov vo Viktórii s Martou Kapustovou (mailová komunikácia) z apríla/mája 2014, realizoval Miroslav Tomeček.

Počty/odhady Slovákov Austrálii. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/pocty-a-odhady/>>.

Programové vyhlásenie vlády na obdobie 2012-2016 v oblasti zahraničná politika. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <[https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D79B776034EEB158C12577850041BCAC_SK/\\$File/120511_programove_vyhlasenie_vlady_zahranicna_politika.pdf](https://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D79B776034EEB158C12577850041BCAC_SK/$File/120511_programove_vyhlasenie_vlady_zahranicna_politika.pdf)>.

Programy a podprogramy dotačného systému. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.uszz.sk/data/files/969_metodicky_pokyn_o_dotaciach_2012.pdf>.

Slovenský klub v Južnej Austrálii. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.slovakclubsa.org/frame_s.htm>.

Smernica o poskytovaní dotácií. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.uszz.sk/data/files/978_smer-nica_o_dotaciach_2012.pdf>.

Svetové združenie Slovákov v zahraničí.

Štúdie a odborné práce. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.diaspora.sk/?page_id=8>.

Úrad Slovákov žijúcich v zahraničí.

Veľvyslanec v Austrálii odovzdal poverovacie listiny. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.foreign.gov.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ministerstvo&NCH=Y&OpenDocument=Y&LANG=SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/Aktualit.nsf/%28vw_ByID%29/ID_FE410A242A786251C1257C360029E468>.

Veľvyslanectvo SR v Austrálii. [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.sk/servlet/canberazu?MT=/App/WCM/ZU/CanberaZU/main.nsf/vw_ByID/ID_621F5291AE4A5FD4C125715B004FFE51_SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/ZU/CanberaZU/main.nsf/vw_ByID/ID_FEB4C03C556BE982C12578E00048F3B7_SK&OpenDocument=Y&LANG=SK&HM=60-XXX&OB=0>.

- Veľvyslanectvo SR v Austrálii.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.mzv.sk/canberra>>.
- Zahájenie činnosti Honorárneho konzulátu v Sydney.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.foreign.gov.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ministerstvo&NCH=Y&OpenDocument=Y&LANG=SK&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/Aktualit.nsf/%28vw_ByID%29/ID_4DD15B77C6AE1295C1257A0C004049D5>.
- Základné informácie o teritóriu.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/australie_a_oceanie/australie/>.
- Základné informácie o teritóriu.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/australie_a_oceanie/australie/>.
- Základné informácie o teritóriu.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Austr%C3%A1lia_%28C5%A1t%C3%A1t%29>.
- Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky, Hlava I., čl. 7a ŽAS vo Viktórii.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na: <<http://asav.org.au/sk>>.
- Združenia a spolky Slovákov v Austrálii.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/sk/australia>>.
- Zriadenie a pôsobnosť ÚSŽZ.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.uszz.sk/sk/sposob-zriadenia-uradu>>.
- Žiadosť o poskytnutie dotácie.* [online], [cit. 21/05/2014]. Dostupné na internete: http://www.uszz.sk/data/files/971_3prilohy234.pdf

Migračná politika Švajčiarskej konfederácie a jej súčasné problémy

Gabriela Szabariová

Swiss confederation is very unique in the perspective of political science. Its singularity is caused by the interaction of a few key factors, mainly historical development, political system and national identity. The aim of this article is to introduce these key factors influencing migration policy and their results in praxis. In the article, I also deal with current problems, which Switzerland has to face with in present, like high number of immigrants, integration of immigrants, growth of a nationalism and so on.

Úvod

Migračná politika Švajčiarskej konfederácie je výsledkom spolupôsobenia viacerých faktorov, ktoré sa podieľali a dodnes podieľajú na jej súčasnej podobe. Medzi hlavné faktory, ktoré ovplyvnili migračnú politiku Švajčiarska patrí špecifický vznik a vývoj štátu a samotného švajčiarskeho národa, politický systém, chápanie národnej identity a v neposlednom rade aj ponímanie samotného švajčiarskeho občianstva, pričom v príspevku sa venujeme len niektorým z nich. Tieto faktory možno chápať aj ako špecifiká, ktoré vytvárajú charakteristické črty Švajčiarska ako štátu a odlišujú ho od iných štátov. V súčasnosti však možno pozorovať viacero závažných problémov, ktoré sa týkajú problematiky migrácie a migračnej politiky vo Švajčiarsku. Najviditeľnejším z nich je vysoký počet imigrantov, ale aj ich integrácia do majoritnej spoločnosti, či nárast podpory krajne pravicových politických strán a islamofóbie.

Historický vývoj štátu a národa

Existencia Švajčiarska sa datuje na viac ako 700 rokov, čo robí Švajčiarsko „najdlhšie existujúcim štátom na republikánskej báze.“¹ Podľa ústavy však existuje ako štát len od roku 1848.² Na rozdiel od iných štátov, vznik Švajčiarska prebiehal smerom zdola nahor, nakoľko na dnešnom území Švajčiarska neexistovala trvalá centralizovaná moc. Podľa legendy sa za vznik Švajčiarskeho štátu považuje rok 1291, keď došlo k zjednoteniu troch kantónov Uri, Schwyz a Unterwalden v boji proti Habsburgovcom. V roku 1513 mala táto tzv. Stará federácia už 13 členov. „Pre tieto kantóny platí správna a územná kontinuita, ktorá má nesporný význam pre posilňovanie identity jednotlivých kantónov.“³ V 15. storočí si vo Švábskej vojne kantóny vydobyli nezávislosť od Svätej rímskej ríše, ktorá však nebola oficiálne uznaná. Samostatnosť švajčiarskym kantónom zabezpečil až Vestfálsky mier z roku 1648 odkedy sa spolk švajčiarskych kantónov označuje ako samostatný štát. V období reformácie bola určujúcim faktorom historického vývoja občianska vojna katolíkov a protestantov. V roku 1798 vznikla prvá Helvétska republika dobytím územia dnešného Švajčiarska Francúzmi. Pod vplyvom agresívnej expanzívnej politiky Napoleona bola v roku 1803 zmenená aj ústava štátu a bola prijatá oktrojovaná ústava, ktorá značne centralizovala správu územia Švajčiarska, čo bolo v ostrom rozpore s jeho tradíciou nezávislých kantónov. Po porážke Napoleona bola Viedenským kongresom v roku 1815 obnovená nezávislosť Švajčiarska a bola mu garantovaná trvalá nezávislosť. Výsledkom občianskej vojny, tzv. Sonderbundkrieg bola nová ústava prijatá v roku 1848, keď bol spolk suverénnych kantónov nahradený federatívnym štátom s dvojkomorovým parlamentom a 7-člennou spolkovou vládou. Toto usporiadanie zodpovedalo mnohonárodnostnému charakteru

¹ JERÁBEK, M.: *Švajcarsko: Polopřímá demokracie – konsenzus, efektivita, stabilita*. In: DVOŘÁKOVÁ, V. (ed.): *Základní modely demokratických systémů*. Praha: VŠE, Oeconomia, 2008, s. 233.

² ACHERMANN, A. (ed.): *Report on Switzerland*. s. 1. [online], [cit. 20/04/2012]. Dostupné na internete: <<http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Switzerland.pdf>>.

³ JERÁBEK, M.: *Švajcarsko: Polopřímá demokracie – konsenzus, efektivita, stabilita*. In: DVOŘÁKOVÁ, V. (ed.): *Základní modely demokratických systémů*. Praha: VŠE, Oeconomia, 2008, s. 234.

Švajčiarska.¹ Federatívne štátne zriadenie bolo zakotvené aj ústavne a tento rok sa považuje oficiálne za vznik Švajčiarskej konfederácie. Švajčiarska ústava bola revidovaná ešte v roku 1974, čím získala prakticky svoju dnešnú podobu.² Vo federatívnom usporiadaní si jednotlivé členské jednotky – kantóny zachovali v porovnaní s ostatnými federatívnymi štátmi oveľa vyššiu mieru suverenity. Tento fakt sa prejavil aj na politickom systéme krajiny.

Spájanie kantónov, ako som ho opísala vyššie, nemalo len geografický rozmer, ale omnoho dôležitejší sa javí rozmer sociálno-kultúrny a jazykový. Kľúčovými pojmami sú tu (politická) vôľa, konsenzus a heterogenita. Švajčiarsky národ prostredníctvom svojich kantónov spojil do jedného celku množstvo náboženských, jazykových a kultúrnych skupín. Z tohto dôvodu je zrejmé, že základom národa nemôže byť občiansky, ani etnický princíp. Preto sa švajčiarsky národ označuje ako Willensnation – národ vzniknutý z vedomej politickej vôle (postupným pridružovaním jednotlivých kantónov).³ Toto označenie používajú predovšetkým samotní Švajčiari. V súčasnosti na území štátu žijú 4 hlavné jazykovo-kultúrne skupiny: nemecky hovoriaci obyvatelia – 63,7%, francúzsky hovoriaci – 20,4%, taliansky hovoriaci Švajčiari – skoro 6,5% a rétorománsky – 0,5%.⁴ Okrem jazykovej heterogenity je významná aj náboženská heterogenita. Vo Švajčiarsku sa k protestantizmu hlási 35,5% obyvateľstva, ku katolicizmu 41,8% obyvateľstva, 4,3% sú moslimovia, 4% sú bez vyznania, iné náboženstvo uvádza 3,2% a v krajine žije aj 0,3% Židov.⁵ Ako základný princíp riešenia konfliktov

¹ JEŘÁBEK, M.: *Švýcarsko: Polopřímá demokracie – konsenzus, efektivita, stabilita*. In: DVOŘÁKOVÁ, V. (ed.): *Základní modely demokratických systémů*. Praha: VŠE, Oeconomia, 2008, s. 234.

² EUROINFO: *Švajčiarska konfederácia*. [online], [cit. 25/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.euroinfo.gov.sk/471/svajciarsko/>>.

³ MIKULČÍKOVÁ, A.: *Heterogenita a národná identita Švajčiarska*. In: HIRTLOVÁ, P., LIĐÁK, J. (eds.): *Interkulturní dialog a Evropská unie na začátku 21. století*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2011, s. 131.

⁴ EUROINFO: *Švajčiarska konfederácia*. [online], [cit. 25/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.euroinfo.gov.sk/471/svajciarsko/>>.

⁵ EUROINFO: *Švajčiarska konfederácia*. [online], [cit. 25/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.euroinfo.gov.sk/471/svajciarsko/>>.

si z tohto dôvodu Švajčiarsko zvolilo heslo „*Jednota v rozmanitosti, rozmanitosť v jednote.*“¹ Okrem toho uvádza A. Mikulčíková ďalšie prvky štátoprávnej identity, ktorými sú švajčiarska ústava, politická súdržnosť a multikulturalizmus.

Identita a občianstvo

Pojmy identita a občianstvo spolu nepochybne veľmi úzko súvisia. Totiž, základnými charakteristikami občianstva sú národnosť, etnická identita, pocit spolupatričnosti a prináležitosti. Mám tu na mysli, že jedinec sa sám musí vnútorne identifikovať ako občan nejakého štátu a to tým, že má určité spoločenské, kultúrne, jazykové a iné väzby na geografický priestor, v ktorom žije. Nemenej dôležitý je aj pocit spolupatričnosti, pri ktorom sa jedinec chápe ako súčasť kolektívu, resp. spoločnosti, keď sa na základe vonkajších znakov (spoločný jazyk, kultúra, zvyky, tradície) identifikuje ako člen danej spoločnosti. Takéto chápanie občianstva však nevyklučuje jeho udelenie osobám inej národnosti, vierovyznania, farby pleti či jazyka. V prípade Švajčiarska sa pre udeľovanie občianstva využíva princíp *ius sanguinis*, čo v praxi znamená, že občianstvo sa udeľuje podľa pokrvnej príbuznosti. Tento fakt súvisí so samotným ponímaním švajčiarskej identity, ktorú možno podľa A. Mikulčíkovej vzhľadom k historickému vzniku švajčiarskeho národa ako národa politického, nie etnického, označiť aj ako dvojité. Dvojité identitu v tomto zmysle treba chápať tak, že Švajčiari sa v prvom rade hlásia k svojmu kantónu, až na druhom mieste vnímajú sami seba ako Švajčiarov. V zahraničí sa identifikujú ako Švajčiari a na svoju štátnu príslušnosť sú hrdí.² Dôležitosť lokálnej identity si uvedomuje aj M. Jeřábek, keď tvrdí: „*Nutnosť „zakoreniť sa“ v obci a kantóne súvisí s lokálnou identitou, ktorá je podstatná pre fungovanie*

¹ MIKULČÍKOVÁ, A.: *Heterogenita a národná identita Švajčiarska*. In: HIRTLOVÁ, P., LIĐÁK, J. (eds.): *Interkultúrní dialóg a Evropská unie na začátku 21. století*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2011, s. 132.

² MIKULČÍKOVÁ, A.: *Heterogenita a národná identita Švajčiarska*. In: HIRTLOVÁ, P., LIĐÁK, J. (eds.): *Interkultúrní dialóg a Evropská unie na začátku 21. století*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2011, s. 132.

a stabilitu švajčiarskeho politického systému, vyznačujúceho sa silnou kultúrnou, jazykovou a náboženskou heterogenitou.“¹ Toto chápanie švajčiarskej identity sa plne premieťa aj do legislatívy v oblasti udeľovania občianstva. Švajčiarske občianstvo je totiž viacstupňové – existuje občianstvo federatívneho štátu (švajčiarske), občianstvo kantónu a občianstvo obce, de facto existujú vo Švajčiarsku tri druhy občianstva. Tieto sú vzájomne previazané. Najdôležitejšie z nich je z pohľadu samotných Švajčiarov občianstvo obce, resp. kantónu, až na druhom mieste je federálna švajčiarska identita. Vzájomnú previazanosť jednotlivých úrovní občianstva je potrebné chápať v tom zmysle, že „udelenie federatívneho občianstva je možné, len ak osoba už má občianstvo kantónu a obce, resp. občianstvo je udelené len po udelení aj kantonálneho občianstva a občianstva obce. Federatívny štát vydáva na začiatku len akési povolenie, potvrdenie, že žiadateľ splnil všetky všeobecné podmienky a môže mu byť udelené nižšie občianstvo kantónu a obce. Tie už o udelení, resp. neudelení občianstva rozhodujú na základe svojich vlastných zákonov, ktoré sú v každom kantóne iné dôsledkom rôzneho historického vývoja.“² Federálny úrad pre migráciu k tomu poznamenáva, že „Neexistuje zákon, ktorý by zaručoval osobám naturalizáciu na úrovni kantónu, alebo obce.“³ Napriek zložitému procesu je konečné rozhodnutie o udelení občianstva plne v kompetencii federálnych úradov.

V súčasnosti legislatívu v oblasti občianstva upravuje zákon z roku 1952 a jeho neskoršie novelizácie. Podľa neho vo Švajčiarsku existujú tri spôsoby získania občianstva – narodením, naturalizáciou a zjednotenou naturalizáciou. Udeľovanie občianstva narodením sa vo Švajčiarsku riadi princípom *ius sanguinis*. Pre udelenie občianstva naturalizáciou je nutné splnenie mnohých podmienok, ktoré sú vo Švajčiarsku

¹ JERÁBEK, M.: *Švýcarsko: Polopřímá demokracie – konsenzus, efektivita, stabilita*. In: DVOŘÁKOVÁ, V. (ed.): *Základní modely demokratických systémů*. Praha: VŠE, Oeconomia, 2008, s. 237.

² Federal Office for Migration: *Regular naturalisation*. [online], [cit. 09/04/2012]. Dostupné na internete: <http://www.bfm.admin.ch/content/bfm/en/home/themen/buergerrecht/einbuengerung/ordentliche_einbuengerung.html>.

³ Federal Office for Migration: *Regular naturalisation*. [online], [cit. 09/04/2012]. Dostupné na internete: <http://www.bfm.admin.ch/content/bfm/en/home/themen/buergerrecht/einbuengerung/ordentliche_einbuengerung.html>.

v porovnaní s inými štátmi prísnejšie. Vo Švajčiarsku sa vyžaduje pobyt v krajine aspoň 12 rokov (pri deťoch vo veku od 10 do 20 rokov sa počet rokov pobytu v krajine násobí dvoma), integrácia do spoločnosti (prijatie tradícií a zvykov vo Švajčiarsku), dodržiavanie a súhlas s právnym poriadkom a osoba nesmie predstavovať hrozbu pre vnútornú alebo zahraničnú bezpečnosť štátu. Okrem toho si kantóny, vzhľadom na svoj individuálny historicko-kultúrny vývoj často formulujú svoje vlastné špecifické kritériá pre udeľovanie občianstva.

Nepochybne veľmi dôležitý je aj fakt, že „na štátne občianstvo sú viazané tzv. štátne občianske práva: sloboda združovania sa a politické práva, predovšetkým volebné a hlasovacie právo, práva na iniciatívu a na referendum.“¹ Znamená to teda, že získanie občianstva predstavuje tiež politickú integráciu. Politickú integráciu považujem za vrchol integrácie migranta do spoločnosti, ktorej musí predchádzať ekonomická a kultúrna integrácia. Ekonomickú integráciu považujem z pohľadu migranta za najjednoduchšiu. Druhým stupňom integrácie migrantov do spoločnosti je integrácia kultúrna, ktorá zahŕňa predovšetkým jazykovú a náboženskú integráciu, ale i prijatie hodnôt danej spoločnosti. V tomto chápaní však integrácia neznamená vzdanie sa vlastnej identity migranta prijatím miestnych zvykov, náboženstva či jazyka, znamená však nevyhnutne akceptovanie väčšinovej kultúry a zvyklostí daného štátu. Rovnako je nutné akceptovanie odlišností migrantov väčšinovým obyvateľstvom a taktiež snaha pomôcť migrantom v začleňovaní sa do spoločnosti. Vyžaduje sa teda aktivita a snaha o bezproblémové spolužitie na oboch stranách, tak migrantov, ako aj majoritného (domáceho) obyvateľstva. To však vyvoláva ďalšiu otázku, a teda, do akej miery je možné integrovať migrantov do majoritnej spoločnosti bez ohrozenia ich vlastnej identity a integrity? Ako som uviedla vyššie, za najvyšší stupeň integrácie považujem integráciu politickú v podobe získania občianstva. Získanie občianstva by však malo byť podmienené splnením predošlých dvoch stupňov integrácie. Ako k tejto problematike podotýka G. Sartori: „K integrácii môže dôjsť len u tých osôb, ktoré o to prejavia záujem. Občianstvo poskytnuté neintegrovaným

¹ JEŘÁBEK, M.: *Švajcarsko: Polopřímá demokracie – konsenzus, efektivita, stabilita*. In: DVOŘÁKOVÁ, V. (ed.): *Základní modely demokratických systémů*. Praha: VŠE, Oeconomia, 2008, s. 237.

osobám teda nevedie k integrácii, ale k dezintegrácii.”¹ S týmto výrokom je možné len súhlasiť, čo napokon dokazuje aj súčasná situácia vo Švajčiarsku, keď podiel migrantov v spoločnosti presiahol 23% a v krajine výrazne stúpa podpora nacionalistickej strany v dôsledku konfliktov medzi majoritným obyvateľstvom a prisťahovalcami.

Súčasná migračná politika a jej aktuálne problémy

V dôsledku svojho historického vývoja, akceptovania štyroch oficiálnych jazykov a dvoch vierovyznaní (katolíckeho a protestantského) a v dôsledku svojej otvorenosti voči migrantom je Švajčiarsko nazývané multietnickou, či multikultúrnou krajinou. Historický vývoj migrácie a migračnej politiky položil základné východiská pre súčasnú migračnú politiku. Vysoký podiel migrantov však v súčasnosti spôsobuje v domácom obyvateľstve obavy o zachovanie unikátnej švajčiarskej identity. Problematika migrácie a integrácie migrantov sa tak stala nielen celospoločenskou, ale v posledných desaťročiach aj významnou politickou témou. Dôvodom je neustále sa zvyšujúci počet imigrantov, čo dokazuje aj fakt, že v súčasnosti na území Švajčiarska žije vyše 23% cudzincov. Tým sa Švajčiarsko stalo krajinou prisťahovalcov a jednou z krajín s najvyšším podielom migrantov v Európe.

Počet migrantov vo Švajčiarsku sa zvyšuje prakticky od 50-tych rokov 20. storočia a v roku 1975 prekročil hranicu jeden milión. Od roku 1990 toto číslo naďalej stúpa a v roku 2005 dosiahlo počet 1,5 milióna cudzincov. Podľa údajov Spolkového úradu pre migráciu v roku 2012 žilo na území Švajčiarska 1 825 060 legálnych² cudzincov, pričom celá švajčiarska populácia na konci roka 2012 dosiahla 8 036 900 obyvateľov.³ Podľa Štatistického úradu Európy (ďalej len EUROSTAT) v roku 2010 bol podiel cudzincov na 1000 obyvateľov 20,6. Vyšší podiel cudzincov na 1000 obyvateľov mali len Luxembursko (33,1) a Cyprus

¹ SARTORI, G.: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán, 2011, s. 74.

² Toto číslo nezahŕňa nelegálnych imigrantov bez potrebných povolení.

³ Bundesamt für Migration: *Migration Report 2012*. [online], [cit. 09/04/2014]. Dostupné na internete: <<https://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/migration/berichte/migration/migrationsbericht-2012-e.pdf>>.

(24,1). Tento podiel je nepochybne vysoký a na prvý pohľad môže vyvolávať znepokojenie a obavy o bezpečnosť a kultúrnu identitu Švajčiarska. Treba však dodať, že z celkového počtu migrantov (1 825 060) bolo 1 194 640 občanmi Európskej únie a Európskeho spoločenstva voľného obchodu.¹ Z celkového počtu migrantov v roku 2010 bolo 86,2% z nich bez švajčiarskeho občianstva a len 13,8% migrantom bolo udeľené švajčiarske občianstvo.²

Čo sa týka národnostného zloženia migrantov, najviac ich pochádza zo susedných štátov. To je podľa nášho názoru do veľkej miery príčinou doterajšej migračnej politiky, ktorá uprednostňovala prisťahovalcov zo susedných štátov, no ide aj o prirodzený jav. Najpočetnejšou skupinou migrantov v roku 2013 boli Taliani (301 tisíc), ktorých nasledujú Nemci (293 tisíc), Portugalci (253 tisíc) a významné zastúpenie mali aj Francúzi (110 tisíc). Okrem susedných štátov (s výnimkou Portugalska) značne početnou skupinou migrantov boli aj občania Kosova (95 tisíc) a Srbska (79 tisíc). Najväčšmi zastúpenou neeurópskou krajinou bolo Turecko (69 tisíc).³ Z uvedeného vyplýva, že vo Švajčiarsku sú medzi migrantmi najpočetnejšie skupiny migrantov zo susedných štátov (Taliano, Nemecko, Francúzsko), ktorí nie sú jazykovo ani kultúrne odlišní. Na druhej strane, početné skupiny migrantov pochádzajú aj z kultúrne a nábožensky odlišných krajín (Kosovo, Srbsko a Turecko). Práve na tieto skupiny migrantov sa zameriavajú národnostné strany pri presadzovaní reštriktívnych opatrení v oblasti migračnej a integračnej, resp. naturalizačnej politiky.

V tejto súvislosti sa dostávam k druhému významnému problému v oblasti migrácie, ktorým je vysoký počet migrantov moslimského vie-

¹ Bundesamt für Migration: *Migration Report 2012*. [online], [cit. 09/04/2014]. Dostupné na internete: <<https://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/migration/berichte/migration/migrationsbericht-2012-e.pdf>>.

² Zdroj: Eurostat.

³ Federal Office for Migration: *Number of permanent foreign resident population by nationality end of December 2012 and 2013*. [online], [cit. 09/04/2014]. Dostupné na internete: <<https://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/migration/statistik/auslaenderstatistik/aktuelle/ausl-nach-staat/ts8-bevoelkerung-staat-2013-12-e.pdf>>.

rovyznania. Podľa údajov Spolkového úradu pre štatistiku žilo vo Švajčiarku v roku 2012 takmer 5% moslimov.¹ Tí pochádzajú prevažne z bývalej Juhoslávie a z Turecka.² Ako pri každom náboženstve, aj pri Islame je potrebné vziať do úvahy fakt, že väčšina moslimov sú bežní ľudia, ktorí veria svojmu náboženstvu a vyznávajú a praktizujú ho bez akýchkoľvek problémov, či prejavov fanatizmu alebo radikalizmu. Na druhej strane v každom náboženstve sa nájdu radikálne skupiny, ktoré náboženské vyznanie a jeho praktizovanie chápu odlišne, ba priam fanaticky. Je však nutné dodať, že takto radikálnych náboženských skupín všetkých náboženstiev je veľa. Žiaľ, práve tieto skupiny vytvárajú negatívny obraz o moslimoch a Islame všeobecne. Toto negatívne ponímanie migrantov islamského vierovyznania sa vo svete rozšírilo hlavne po udalostiach z 11. septembra 2001, po ktorých bola vyhlásená celosvetová vojna proti terorizmu a došlo k rozšíreniu islamofóbie. Dôkazom islamofóbie vo Švajčiarsku bolo referendum o výstavbe minaretov³, ktoré sa konalo 29. novembra 2009 z iniciatívy SVP. V referende s účasťou 55% návrh zákazu výstavby minaretov podporilo 57% voličov napriek tomu, že sa predpokladalo jeho odmietnutie. Švajčiarska vláda pred hlasovaním vyzývala občanov, aby takýto návrh nepodporili, pretože by to znamenalo ohrozenie slobody náboženského vierovyznania a bol by to významný prejav intolerancie.⁴ Ulrich Schluer z SVP obhajoval zákaz výstavby minaretov slovami „*Nezakazujeme islam, zakazujeme politický symbol islamizácie, ktorým je minaret. Minaret nemá nič spoločné s náboženstvom, minaret je symbol politic-*

¹ Bundesamt für Statistik: *Permanent resident population 15 years or over by religion, 1970 to 2012*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/01/05/blank/key/religionen.html>>.

² ŠTEFANČÍK, R.: *Medzinárodná migrácia a jej dopad na migračnú politiku vo Švajčiarsku*. In: *Medzinárodné vzťahy*. roč. 8, č. 2, 2010, s. 106.

³ Minaret je vysoká veža stojaca pri mešite, z ktorej sa zvoláva na modlitbu.

⁴ Radio Free Europe: *Swiss Approve Minaret Ban in Referendum*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.rferl.org/content/Switzerland_Looks_Hedded_Toward_Minaret_Ban_After_Referendum/1890536.htm>.

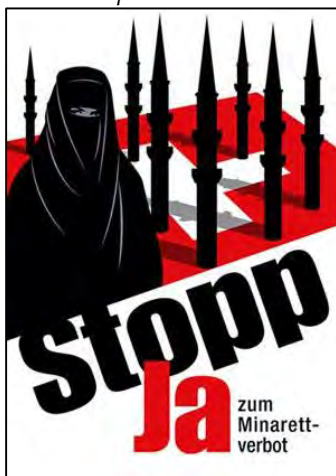
kého víťazstva Islamu. Proá vec, ktorú Turci urobili po dobytí Konštantínopolu bola, že postavili minaret na vrchu najvýznamnejšieho kostola.¹ Napriek odporúčaniam sa po prijatí referenda o zákaze výstavby minaretov vláda vyslovila, že bude vôľu voličov rešpektovať. Najzaujímavejším je v tejto súvislosti fakt, že vo Švajčiarsku sú tri mešity a jedno kultúrne centrum s minaretmi. Tie stoja v Zürichu, Ženeve, Winterthure a Wangene.² Prijatiu tohto rozhodnutia predchádzala aj agresívna kampaň, ktorú viedla politická strana SVP. Jej súčasťou boli plagáty, ktoré zobrazovali švajčiarsku vlajku pokrytú minaretmi a v popredí moslimskú ženu oblečenú v nikábe, ktorý je typický pre islamské náboženstvo. Plagát sprevádzal text: „STOP: Áno zákazu minaretov.“ (Obr. 1.) Okrem toho bola vedená aj antikampaň, ktorá zdôrazňovala, že Švajčiarsko je otvorenou demokratickou krajinou s významnou humanitárnu históriou a úctou k občianskym a ľudským právam. Agresívnu iniciatívu zo strany ľudovcov chápali ako prejav intolerancie voči inému náboženstvu. Heslom protikampane bolo heslo: „Nebo nad Švajčiarskom je dosť veľké. Nie intolerancii. Nie iniciatíve na zákaz minaretov.“ (Obr. 2.) Autorom obrázku je Frank Bodin, švajčiarsky dizajnér.³

¹ Radio Free Europe: *Swiss Approve Minaret Ban in Referendum*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.rferl.org/content/Switzerland_Looks_Headed_Toward_Minaret_Ban_After_Referendum/1890536.htm>.

² MACHYNIAK, J.; ŠTEPÁK, R.; ŠVIKRUHA, M.: *Migrácia a migračná politika vo Švajčiarsku*. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Migračná politika národných štátov*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, 2011, s. 98.

³ DAYAL, G.: *Posters on the swiss minaret vote*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.printmag.com/article/6-posters-on-the-swiss-minaret-vote/>>.

Obrázok č. 1: *Stop: Áno zákazu minaretov*

Zdroj: *Printmag*¹

Obrázok č. 2: *Nie intolerancii. Nie iniciatíve na zákaz minaretov*

Zdroj: *Printmag*

Okrem tejto iniciatívy SVP prišla aj s ďalšou, ktorá sa týkala migrantov. SVP navrhla, aby boli vyhostení všetci migranti, ktorý boli odsúdení za trestný čin (od práce na čierno po vraždu). Táto iniciatíva

¹ DAYAL, G.: *Posters on the swiss minaret vote*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.printmag.com/article/6-posters-on-the-swiss-minaret-vote/>>.

bola v novembri 2010 aj schválená v referende.¹ Prijatie tohto referenda však protirečí záväzkom Švajčiarska vyplývajúcim z jeho členstva v schengenskom priestore. Podľa neho je totiž Švajčiarsko povinné umožniť voľný pohyb osôb.

Ďalším zo zásadných problémov Švajčiarska je vysoký podiel migrantov bez občianstva, čo pre migrantov znamená vylúčenie z verejného a politického života, predovšetkým nemožnosť hlasovať vo voľbách. Napriek tomu, väčšina z nich dlhodobo žije, alebo boli narodení vo Švajčiarsku. Nakoľko však švajčiarske zákony neakceptujú udeľovanie občianstva podľa princípu *ius soli*, podľa ktorého by občianstvo automaticky získavali deti migrantov žijúcich vo Švajčiarsku, počet a podiel migrantov bez občianstva narastá a je jeden z najvyšších v Európe, čo považujem za jeden z najväčších problémov súčasnosti. V roku 2004 sa konalo referendum, ktorého cieľom bola liberalizácia naturalizačnej politiky, konkrétne možnosti zavedenia princípu *ius soli*, podľa ktorého by mohli byť naturalizovaní migranti druhej a tretej generácie. Toto referendum nebolo schválené potrebnou nadpolovičnou väčšinou kantónov.² Vysoký podiel migrantov, ktorí nemajú občianstvo je dôsledkom reštrikčnej migračnej politiky minulosti, ale aj diferencovaným prístupom k migrantom podľa krajiny pôvodu. V súčasnosti sú zvýhodnení prisťahovalci zo štátov EÚ a EFTA. Možno však konštatovať, že počet naturalizácii stúpal so zvyšujúcom sa počtom imigrantov. V roku 1987 bolo naturalizovaných len 7552 osôb³, pričom tento počet ešte klesol v roku 1991 na 5 872. Počet naturalizácií od tohto obdobia len stúpal, v roku 2000 bolo naturalizovaných viac ako 30 tisíc migrantov. Vrchol v počte udelených občianstiev predstavuje rok 2006, keď bolo vo Švajčiarsku naturalizovaných až 47 607 cudzincov.

¹ EURACTIV: *EÚ si posvieti na rozhodnutie Švajčiarov vyhostiť cudzincov – kriminálnikov*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/eu-si-posvieti-na-rozhodnutie-svajciarov-vyhostit-cudzincov--kriminalnikov-016309>>.

² FLOWER, J.: *Swiss reject referendum to loosen citizenship*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <[rules.http://www.spokesman.com/stories/2004/sep/27/swiss-reject-referendum-to-loosen-citizenship/](http://www.spokesman.com/stories/2004/sep/27/swiss-reject-referendum-to-loosen-citizenship/)>.

³ Federal Office for Migration: *Naturalisations since 1987*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<https://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/migration/statistik/auslaenderstatistik/einbuengerungen/ts24-einbuengerungen-seit-e.pdf>>.

Do roku 2012 ich počet klesol na približne 35 tisíc a v roku 2013 mierne stúpol. V minulom roku bolo naturalizovaných celkovo 36 161 osôb.¹ Napriek zvyšujúcemu sa počtu naturalizovaných osôb je celkový podiel naturalizácii voči počtu migrantov pomerne nízky. Od roku 1998 do 2010 sa miera naturalizácie pohybuje v rozmedzí od 1,5% do 3%, pričom v roku 2010 dosiahla viac ako 2%. V ostatných európskych krajinách sa miera naturalizácie migrantov priemerne pohybuje okolo 6%.² Problém zjednodušenia naturalizácie sa do povedomia švajčiarskej spoločnosti dostal aj v roku 2006, kedy historici z Univerzity v Berne vydali správu s názvom Integrácia a vylúčenie. V nej kritizovali, že súčasná legislatíva v oblasti udeľovania občianstva je zastaraná a nezodpovedá požiadavkám modernej doby. Uviedli tiež, že Švajčiarsko je jediným štátom, kde o udeľovaní občianstva rozhodujú aj lokálne authority, teda obce. Vo svojej správe odporúčajú liberalizáciu legislatívy, čo je však z rozporom s názorom verejnosti, ktorá v roku 2004 takúto liberalizáciu odmietla.³

Ďalším vážnym problémom je integrácia migrantov. Ako som spomenula vyššie, veľký podiel migrantov je bez občianstva, čo im zneumožňuje plnú participáciu na veciach verejných. V roku 2012 malo až 34,7% populácie Švajčiarska migračné pozadie, a len 11,4% migrantov bolo naturalizovaných.⁴ Dôvodov nízkej miery naturalizácie migrantov je viacero. V prvom rade sú to prísne podmienky naturalizácie. Druhým dôvodom je vytvorenie migračných tokov, ktoré sa vytvorili na základe silných jazykových, kultúrnych a sociálnych väzieb. Mám tým na mysli fakt, že do Švajčiarska prúdili rodinní príslušníci migrantov a vytvorili relatívne izolované komunity. Práve tento fakt

¹ Federal Office for Migration: *Naturalisations since 1987*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<https://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/migration/statistik/auslaenderstatistik/einbuergerungen/ts24-einbuergerungen-seit-e.pdf>>.

² REICHEL, D.: *Regulating Political Incorporation of Immigrants - Naturalisation Rates in Europe*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://eudo-citizenship.eu/docs/Reichel_Naturalisation_Rates_Europe_2012.pdf>.

³ Swissinfo: *Tough naturalisation laws criticised*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.swissinfo.ch/eng/archive/Tough_naturalisation_laws_criti-cised.html?cid=5637192>.

⁴ Bundesamt für Statistik: *Population with an immigration background*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/01/07/blank/key/04.html>>.

sľazil integráciu migrantov. Okrem toho je dôvodom nízkej miery integrácie aj tzv. *foreignisation*, teda „*odcudzovanie*“. I. Inderbitzin ho chápe ako úmyselnú snahu Švajčiarov poukazovať na odlišnosť migrantov. Podstatou je, že vyčleňovaním migrantov ako cudzieho elementu posilňujú Švajčiari svoju vlastnú identitu. Tvrdí, že dôvodom takéhoto konania je uvedomovanie si krehkosti svojej vlastnej identity, ktorá je tvorená historicky. Podľa neho je tmeliacim prvkom švajčiarskej identity je spoločná história a územie, pretože neexistoval iný prirodzene integrujúci prvok, na ktorom sú postavené iné národy (jazyk či kultúra). Zároveň vyslovuje myšlienku, že v globalizovanom svete nemajú národy strach z odlišnosti iných národov a kultúr, ale naopak, z rovnakosti cudzincov. Obávajú sa, že ak sa cudzinci prispôbia, že autochtónna spoločnosť tak stratí svoju vlastnú identitu. Práve to uvádza I. Inderbitzin ako hlavný dôvod neochoty Švajčiarov integrovať cudzincov.¹

V tejto súvislosti sa nazdávam, že v súčasnosti je neochota švajčiarskeho obyvateľstva integrovať cudzincov do veľkej miery aj výsledkom radikálnej politiky krajne pravicovej politickej strany SVP. Svoje odmietavé stanovisko voči migrantom najnovšie dokázala iniciatívou, v ktorej žiada zavedenie kvót pre počet imigrantov. Referendum o tejto iniciatíve sa konalo 9. februára 2014. Švajčiarski voliči sa v nej pri rekordnej účasti 55,8% vyslovili tesnou väčšinou (50,3%) za zavedenie kvót pre reguláciu počtu imigrantov. SVP, ktorá iniciatívu zorganizovala však bližšie neuviedla, aké vysoké kvóty by sa mali zaviesť. Kvóty sa však nemajú týkať len migrantov, ale aj žiadateľov o azyl. Okrem toho v referende občania schválili aj to, že pri obsadzovaní pracovných miest by mali byť uprednostňovaní Švajčiari pred prisťahovalcami. Referendum sa tiež týkalo obmedzenia práv migrantov na sociálnu podporu. Na základe výsledkov referenda má teraz švajčiarska vláda obdobie troch rokov na prípravu návrhu zákona. Proti referendu sa postavili ostatné politické strany, ale tiež podnikatelia, ktorí upozorňovali na fakt, že Európska únia je hlavným obchodným partnerom Švajčiarska, a taktiež väčšina jeho exportu smeruje do okolitých štátov.

¹ INDERBITZIN, I.: *Mobile Boundaries and Rigid Worlds in Switzerland: Migration and Foreignisation*. [online], [cit. 08/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://arrow.monash.edu.au/hdl/1959.1/139836>>.

Výsledok referenda pobúrila aj množstvo samotných Švajčiarov, ktorí po prijatí iniciatívy v referende vyšli do ulíc protestovať.

Európska komisia reagovala na prijatie kontroverzného referenda vyslovením ľútosť, že návrh prešiel. Ďalej reagovala, že „*Je to proti princípu voľného pohybu osôb medzi EÚ a Švajčiarskom. Európska únia bude skúmať implikáciu tejto iniciatívy na švajčiarsko-európske vzťahy ako celok.*“¹ Prijatie kvót však porušuje záväzky Švajčiarska o voľnom pohybe osôb. Predseda strany SVP preto žiadal od vlády aj opätovné prerokovanie zákona o voľnom pohybe osôb v zmysle prijatej iniciatívy.² Okrem prijatia iniciatívy za zavedenie kvót pre cudzincov Švajčiarsko odmietlo neskôr vo februári podpísať dohodu s Chorvátskom o otvorení pracovného trhu pre Chorvátov, ako občanov posledného štátu EÚ. Reakciou Európskej únie bolo pozastavenie rokovaní o švajčiarskom zapojení sa do európskeho programu pre študentské výmeny (Erasmus+) a vedecského programu Horizont 2020.³ Búrliivé reakcie vyvolalo prijatie kvót pre migrantov aj v ostatných nacionálne orientovaných stranách v Európe, predovšetkým vo Veľkej Británii a vo Francúzsku.

Záver

Švajčiarsko je nepochybne unikátnym štátom s jedinečným historicko-kultúrnym a štátoprávnym vývojom. Z tohto faktu plynú mnohé špecifiká, ktoré sú charakteristické len pre Švajčiarsko, ktoré dlhodobo ovplyvňovali a naďalej ovplyvňujú celospoločenské a politické dianie na jeho území. V príspevku som sa zamerala na vplyv týchto odlišností v oblasti migračnej politiky, pričom sa nazdávam že súčasná migračná

¹ DACEY, J.; GEISER, U.: *Swiss agree to curb immigration and rethink EU deal*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.swissinfo.ch/eng/swiss_news/Swiss_agree_to_curb_immigration_and_rethink_EU_deal_.html?cid=37877780>.

² DACEY, J.; GEISER, U.: *Swiss agree to curb immigration and rethink EU deal*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.swissinfo.ch/eng/swiss_news/Swiss_agree_to_curb_immigration_and_rethink_EU_deal_.html?cid=37877780>.

³ MATIŠÁK, A.: *Únia trestá Švajčiarsko*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/308962-unia-tresta-svajciarsko/>>.

politiky je výsledkom historického vývoja štátu a národa, ako aj národnej identity, ale i politického systému. Aktuálne sa v súvislosti s migračnou politikou vynárajú vo Švajčiarsku závažné problémy, ktorými sú predovšetkým vysoký počet migrantov, kultúrna a náboženská odlišnosť početnej skupiny predovšetkým moslimských imigrantov, no aj integrácia migrantov a s ňou súvisiaca naturalizácia. Ako som však v príspevku dokázala, vysoký počet migrantov nie je skutočným problémom Švajčiarska, nakoľko veľká väčšina z nich pochádza zo susedných štátov a nie je kultúrne ani jazykovo odlišná. Problematická je skôr zvyšná časť imigrantov, ktorí pochádzajú z kultúrne, jazykovo a nábožensky odlišného prostredia. Tieto osoby je preto potrebné integrovať do spoločnosti, čo však naráža na problém nízkej miery naturalizácie imigrantov a to aj napriek tomu, že veľká väčšina z nich dlhodobo žije vo Švajčiarsku, alebo sa vo Švajčiarsku narodili. Dôvodom nízkej miery naturalizácie imigrantov sú predovšetkým prísne podmienky získania občianstva, ale za čoraz závažnejší dôvod možno považovať neochotu majoritnej spoločnosti týchto migrantov integrovať. Dôkazom je neustále sa zvyšujúca podpora radikálne pravicovej strany SVP, ktorá iniciovala spomínané referendá o zákaze výstavby minaretov, či referendum o zavedení kvótného systému pre limitovanie počtu prisťahovalcov. Podpora SVP od roku 2002 neustále narastá a aktuálne je najsilnejšou vládnu stranou vo Švajčiarsku. Zvyšovanie podpory strany SVP poukazuje na výrazný nárast radikalizmu vo vzťahu majoritného obyvateľstva k migrantom, čoho jasným dôkazom sú výsledky spomínaných referend. Otázkou teda je, čo je skutočným problémom Švajčiarska? Vysoký počet imigrantov prevažne zo susedných štátov, alebo radikálny postoj Švajčiarov k imigrantom a neochota integrovať ich?

Literatúra:

- JEŘÁBEK, M.: *Švýcarsko: Polopřímá demokracie – konsenzus, efektivita, stabilita*. In: DVOŘÁKOVÁ, V. (ed.): *Základní modely demokratických systémů*. Praha: VŠE, Oeconomia, 2008.
- MACHYNIAK, J.; ŠTEMPÁK, R.; ŠVIKRUHA, M.: *Migrácia a migračná politika vo Švajčiarsku*. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Migračná politika národných štátov*. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, 2011.
- MIKULČÍKOVÁ, A.: *Heterogenita a národná identita Švajčiarska*. In: HIRTLOVÁ, P.; LIĐÁK, J. (eds.): *Interkulturní dialog a Evropská unie na začátku 21. století*. Kolín: Nezávislé centrum pro studium politiky, 2011.
- SARTORI, G.: *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci. Esej o multietnické společnosti*. Praha: Dokořán, 2011.
- SZABARIOVÁ, G.: *Štátne občianstvo – politologický pohľad naň a komparácia existujúcich modelov*. Bakalárska práca. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- ŠTEFANČÍK, R.: *Medzinárodná migrácia a jej dopad na migračnú politiku vo Švajčiarsku*. In: *Medzinárodné vzťahy*. roč. 8, č. 2, 2010.
- ACHERMANN, A. (ed.): *Report on Switzerland*. [online], [cit. 20/04/2012]. Dostupné na internete: <<http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Switzerland.pdf>>. Bundesamt für Migration: *Migration Report 2012*. [online], [cit. 09/04/2014]. Dostupné na internete: <<https://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/migration/berichte/migration/migrationsbericht-2012-e.pdf>>.
- Bundesamt für Statistik: *Permanent resident population 15 years or over by religion, 1970 to 2012*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/01/05/blank/key/religionen.html>>.
- Bundesamt für Statistik: *Population with an immigration background*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/en/index/themen/01/07/blank/key/04.html>>.
- DACEY, J.; GEISER, U.: *Swiss agree to curb immigration and rethink EU deal*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete:

- <http://www.swissinfo.ch/eng/swiss_news/Swiss_agree_to_curb_immigration_and_rethink_EU_deal.html?cid=37877780>.
- DAYAL, G.: *Posters on the swiss minaret vote*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.printmag.com/article/6-posters-on-the-swiss-minaret-vote/>>.
- EURACTIV: *EÚ si posvieti na rozhodnutie Švajčiarov vyhostiť cudzincov – kriminálnikov*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/obrana-a-bezpecnost/clanok/eu-si-posvieti-na-rozhodnutie-svajciarov-vyhostit-cudzincov--kriminalnikov-016309>>.
- EUROINFO: *Švajčiarska konfederácia*. [online], [cit. 25/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.euroinfo.gov.sk/471/svajciarsko/>>.
- Federal Office for Migration: *Naturalisations since 1987*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<https://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/migration/statistik/auslaenderstatistik/einbuengerungen/ts24-einbuengerungen-seit-e.pdf>>.
- Federal Office for Migration: *Number of permanent foreign resident population by nationality end of December 2012 and 2013*. [online], [cit. 09/04/2014]. Dostupné na internete: <<https://www.bfm.admin.ch/content/dam/data/migration/statistik/auslaenderstatistik/aktuelle/ausl-nach-staat/ts8-bevoelkerung-staat-2013-12-e.pdf>>.
- Federal Office for Migration: *Regular naturalisation*. [online], [cit. 09/04/2012]. Dostupné na internete: <http://www.bfm.admin.ch/content/bfm/en/home/themen/buergerrecht/einbuengerung/ordentliche_einbuengerung.html>.
- FLOWER, J.: *Swiss reject referendum to loosen citizenship*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <[rules.http://www.spoakesman.com/stories/2004/sep/27/swiss-reject-referendum-to-loosen-citizenship/](http://www.spoakesman.com/stories/2004/sep/27/swiss-reject-referendum-to-loosen-citizenship/)>.
- INDERBITZIN, I.: *Mobile Boundaries and Rigid Worlds in Switzerland: Migration and Foreignisation*. [online], [cit. 08/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://arrow.monash.edu.au/hdl/1959.1/139836>>.

- MATIŠÁK, A.: *Únia trestá Švajčiarsko*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/svet/clanok/308962-unia-tresta-svajciarsko/>>.
- Radio Free Europe: *Swiss Approve Minaret Ban in Referendum*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.rferl.org/content/Switzerland_Looks_Headed_Toward_Minaret_Ban_After_Referendum/1890536.html>.
- REICHEL, D.: *Regulating Political Incorporation of Immigrants - Naturalisation Rates in Europe*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://eudo-citizenship.eu/docs/Reichel_Naturalisation_Rates_Europe_2012.pdf>.
- Swissinfo: *Tough naturalisation laws criticised*. [online], [cit. 10/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.swissinfo.ch/eng/archive/Tough_naturalisation_laws_criticised.html?cid=5637192>.

Zahranichnopolitické smerovanie Slovenska v období vládnutia Vladimíra Mečiara

Matúš Béreš

In the submitted text, We would like to devote to the activities of government of Slovak republic led by Vladimír Mečiar, which influented foreign policy of Slovak republic. We will focus our attention on integrating efforts of Slovakia. The text consists of three parts. The first one will deal with relations between Slovakia and western integrating pacts. The topic of second part will be relations between Slovakia and Russian federation and the last – third part will deal with question of neutrality of Slovakia during the government of Vladimír Mečiar. The text is enlargement of some ideas of our diploma thesis, so these ideas will be organic part of submitted text.

Téma vládnutia Vladimíra Mečiara je pre nás prítlačivou už niekoľko rokov, tento fakt je zhmotnený aj v našej diplomovej práci. Zahranichnopolitickému smerovaniu Slovenska v období vládnutia Vladimíra Mečiara v rokoch 1990 – 1998 sme sa však venovali iba sporu, zameriavali sme sa predovšetkým na vnútornú politiku. Práve na tomto mieste by sme radi spomenutý deficit do určitej miery vyrovnali.

Každý zo štátov sveta je nútený medzinárodne sa angažovať, či už obchodnými, obrannými alebo inými medzištátnymi dohodami, prípadne integráciou do väčších celkov. Izolácia štátu má za následok jeho odrezanie od svetového tendra spoločensko-technického rozvoja a koniec-koncov sa prejaví aj v ekonomickej oblasti. Len spolupráca štátov môže viesť k ich povzneseniu a k upevneniu mierového spolunažívania. Aj Slovenská republika (ďalej SR), v zastúpení svojich najvyšších predstaviteľov, si tieto fakty uvedomovala, a preto v čase vládnutia Vladimíra Mečiara sme zaznamenali určité zahraničnopolitické tendencie, ktorým sa v nasledujúcom texte budeme venovať. Ako sme napísali vyššie, obdobie vládnutia Vladimíra Mečiara spadá do obdobia rokov 1990 – 1998. Vzhľadom na fakt, že SR existuje ako samostatný subjekt medzinárodného práva od roku 1993, analyzovať budeme práve obdobie rokov 1993 – 1998.

Slovensko bolo už od čias Pribinovho kniežatstva politicky naviazané na západnú Európu – začínajúc Franskou ríšou a končiac Rakúsko-Uhorskom, či štruktúrami Európskej únie (ďalej EÚ) v dnešnej

dobe. Táto tendencia bola prerušená v rokoch 1948 – 1989, keď územie Slovenska patrilo pod jednoznačnú geopolitickú závislosť od Zväzu sovietskych socialistických republík (ďalej ZSSR) spolu s ostatnými štátmi tzv. „východného bloku“. Po ukončení studenej vojny bola medzinárodná situácia v regióne strednej Európy neistá. Rozpadávajúci sa Sovietsky zväz a neskôr Ruská federácia už nepredstavovali takú silnú ekonomickú, vojenskú a politickú protiváhu západnému svetu a dovedajšia bipolarita v rozdelení celého sveta sa rúcala. Geopolitická tendencia štátov postsovietskeho priestoru nebola úplne jednoznačná od začiatku odklonu od ZSSR, resp. nebola taká priamočiara. Sergej Chelemendik hovorí o starej rovnováhe v Európe, ktorá sa „zrútila bez vojny a nikto nevie, kto nad kým zvíťazil, kto koho od koho oslobodil.“¹ V konečnom dôsledku je však výsledkom týchto (spočiatku na Slovensku nejasných) tendencií napríklad aj fakt, že mnohé zo štátov bývalého ZSSR alebo východného bloku sú dnes súčasťou Európskej únie (ďalej EÚ), či dokonca Severoatlantickej aliancie (ďalej NATO), ktorá má rýdzo vojenský charakter a vznikla ako protipól vtedy vojensky sa rozmáhajúcemu ZSSR a je stále prejavom antagonizmu Rusko, príp. Irán a KĽDR – západné liberálne demokracie pod vedením USA. Československá socialistická republika bola v čase existencie východného bloku súčasťou vojenského paktu Varšavská zmluva, ktorý vznikol v roku 1955 ako odpoveď na vznik NATO. Slovenská republika je členom NATO a Európskej únie od roku 2004. Ako sme spomenuli vyššie, geopolitické smerovanie štátov bývalého východného bloku bolo spočiatku nejasné, prípadne ich prozápadná tendencia príliš pomalá. Tu hovoríme napr. o štátoch bývalej Juhoslovanskej socialistickej federatívnej republiky alebo o Slovensku, ktorého vstup do zmienených štruktúr (NATO a EÚ) sa ukázal byť problematický práve v čase vládnutia Vladimíra Mečiara. Text príspevku rozdelíme na tri časti: vzťahy so západom, vzťahy s Ruskou federáciou a neutralita Slovenska.

Vzťahy SR so západoeurópskym a s angloamerickým svetom neboli v čase vládnutia Vladimíra Mečiara priaznivé natoľko, aby sme mohli jednoznačne hovoriť o príklone Slovenska k týmto štruktúram. Išlo o značne problematické vzťahy. Zložitosť týchto vzťahov sledu-

¹ CHELEMENDIK, S.: *Európa alebo Mečiar*. Bratislava: Slovanský dom, 1996, s. 21.

jeme už od začiatku roka 1994, teda po prvom roku samostatnosti republiky. Po voľbách do SNR ako najvyššieho zákonodarného orgánu vtedy Slovenskej Federatívnej Republiky v roku 1992 tvorili poslanci Hnutia za demokratické Slovensko (ďalej HZDS) sprvoti 74 členný klub a s podporou dvoch nezávislých poslancov si HZDS udržiavalo tesnú parlamentnú prevahu, a teda aj účasť vo vláde a výkon exekutívy. Od začiatku volebného obdobia však HZDS na čele s Vladimírom Mečiarom viedlo rokovania v záujme zostavenia koalície, ktorá bola dlhotrvajúcou požiadavkou opozície. Tieto rokovania prebiehali predovšetkým so SNS, čo malo neskôr za následok aj jej rozštiepenie. Zostrujúce sa vzťahy medzi politickými silami na Slovensku na pozadí koalíčných rokovaní sa stali aj témou novoročného príhovoru Michala Kováča, prezidenta SR, vtedy len rok existujúceho štátu. V príhovore, ktorý predniesol 1. januára 1994, kritizoval konfrontačný spôsob uskutočňovania politiky HZDS. *„Nehľadali sme spojencov, ale radšej sme objavovali protivníkov či nepriateľov, ktorí za všetko môžu.“* Zmiený prejav výrazne kritizoval vtedajšiu vládu a implicitne, ale jednoznačne, spôsoby negociácie Vladimíra Mečiara. *„Bolo by našou tragédiou, keby sme sa spoliehali na to, že všetky naše hlavné problémy vyriešia schopní, energickí jedinci. [...] Potrebujeme preto vládu širšej koalície, ktorá zmobilizuje najlepšie mozgy našej spoločnosti na riešenie hlavných problémov a úloh.“*¹ Tento príhovor bol však prednesený len necelé dva týždne pred summitom NATO, na ktorého programe bolo aj stretnutie vrcholných predstaviteľov V4 s vtedajším prezidentom USA Billom Clintonom. Slovensko, v tej dobe ako aspirant na vstup do NATO, sa tak neukázalo ako politicky stabilné, čo mohlo na našu mladú štátnosť vrhnúť nepriaznivé svetlo. Domnievame sa, že nielen spomenutý prípad novoročného prejavu prezidenta republiky, ale aj ďalšie prípady, ktoré opíšeme nižšie, spôsobili, že Slovenská republika bola do NATO prijatá o 5 rokov neskôr ako ostatné tri štáty V4. Už začiatkom roka 1994 *„německý kancléř Helmuth Kohl a britský premiér John Major ve svých veřejných vystoupeních «opomenuli» zahrnout Slovensko mezi žhavé*

¹ KOVÁČ, M.: *Potrebujeme vládu širšej koalície*. In: *Sme*. roč. 2, č. 1, s. 2.

*kandidáty prijetí do NATO.*¹ Tento fakt bol zdôrazňovaný predovšetkým Jozefom Moravčíkom a poslancami jeho frakcie HZDS², ktorá sa neskôr úplne oddelila od HZDS a to spolu s ďalšími prejavmi erózie v strane viedlo k druhému odvolaniu Vladimíra Mečiara z postu predsedu vlády SR. Druhé odvolanie rovnakej osoby z funkcie premiéra zaiste znamenalo výrazný signál smerom k zahraničiu. Spomenutá udalosť znásobovala povedomie o labilite slovenského politického prostredia. Tento fakt mohol výrazne ovplyvniť snahu Slovenska o zahraničnú integráciu. Po vyslovení nedôvery Vladimírovi Mečiarovi, 11. marca 1994, sa predsedom dočasnej vlády stal spomenutý Jozef Moravčík. „Dočasná Moravčíkova vláda za krátkou dobu svojho pôsobení vykonala v rámci približovania SR k EÚ a NATO mimořádný kus práce, zejména na poli diplomacie.“³ Minister zahraničných vecí Eduard Kukan v tomto čase uskutočnil návštevy u všetkých dôležitých členských štátov NATO. Najvyšší zákonodarný orgán SR prijal 30. júna 1994 Obrannú doktrínu SR, ktorá ako základný národnobezpečnostný dokument SR hovorila, že „základnou orientáciou bezpečnostnej politiky SR je orientácia na získanie plnohodnotného členstva v NATO.“⁴ Tu môžeme vidieť výrazný krok smerom k integrácii SR do EÚ a NATO. Práca dočasnej vlády však z objektívnych príčin nemôže byť považovaná za tak záväznú, ako by to bolo v prípade riadne zvolenej vlády. Mandát dočasnej vlády trval totiž len do vymenovania novej vlády po parlamentných voľbách, ktoré sa uskutočnili 30. septembra a 1. októbra 1994, čo je zhruba pol roka a nie je isté, či dočasná vláda sa po nastávajúcich voľbách stane riadnou vládou.

¹ LEŠKA, V.: *Slovensko 1993 – 2004 léta obav a nádejí*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2006, s. 73.

² Skupina poslancov pod vedením Jozefa Moravčíka a Romana Kováča predstavovala proeurópsky orientované krídlo HZDS. Na rozdiel od Vladimíra Mečiara (a teda aj stanoviska celého HZDS) boli zameraní väčšmi na integráciu SR do EÚ a NATO a na prílev zahraničného kapitálu do SR.

Zdroj: *Rozhovor s Marcelou Gbúrovou*. Košice, 7. 4. 2014.

³ LEŠKA, V.: *Slovensko 1993 – 2004 léta obav a nádejí*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2006.

⁴ LEŠKO, M.: *Príbeh sebadiskvalifikácie favorita*. In: BŮTORA, M.; ŠEBEJ, F. (ed.): *Slovensko v sedej zóne?* Bratislava: IVO, 1998, s. 27.

Po parlamentných voľbách sa znova do čela exekutívy postavil Vladimír Mečiar a jeho strana HZDS. Toto obdobie, ktoré trvalo až do parlamentných volieb v roku 1998, je niektorými komentátormi označované ako mečiarizmus. Spomenuté označenie si udržiava svoje postavenie vzhľadom na fakt, že obdobie vlády Vladimíra Mečiara bolo veľmi výrazne ovplyvňované práve jeho osobou, jednotlivcom. Termín mečiarizmus je však zavádzajúci, pretože vyvoláva dojem, že ide o ideológiu, obsahuje v sebe -izmus. Vládnutie Vladimíra Mečiara nemôže byť nazvané ideológiou, pretože mu chýba myšlienkový kapitál, či teoretický rámec, ktorý by mohli jeho nástupcovia nasledovať. Nikdy pred ani po vládnutí Vladimíra Mečiara sa neuskutočňovala vláda takýmto spôsobom. Obdobie vlády Vladimíra Mečiara je teda iba originálnou časťou slovenskej histórie. Neštandardné spôsoby vládnutia vládnej koalície Hnutie za demokratické Slovensko – Slovenská národná strana – Združenie robotníkov Slovenska sa prejavili už hneď v deň prvého zasadania NR SR. Počas ustanovujúcej schôdze NR SR, ktorá sa uskutočnila 3. novembra 1994 boli všetky poslanecké výbory NR SR väčšinou obsadené poslancami vládnej koalície, pričom do Mandátového a imunitného výboru boli väčšinou dosadení poslanci HZDS. Predsedom každého poslaneckého výboru NR SR sa stal reprezentant vznikajúcej vládnej koalície. Všetci poslanci – osobnosti politickej konkurencie Vladimíra Mečiara – boli preradení do Výboru pre životné prostredie. Na protest proti spomenutým personálnym opatreniam opustili po ustanovujúcej schôdzi zasadaciu miestnosť NR SR všetci poslanci opozície. Ako reakciu na nevôľu opozičných poslancov Vladimír Mečiar povedal: *„Je po voľbách, zvyknite si! Politicky nerobíme nič iné, len to, čo od nás občania žiadajú [...] Kto chce ísť domov, pôjde domov. Predpokladám, že 76 poslancov tu bude.“*¹ Vzápätí po ustanovujúcej schôdzi, v noci z 3. na 4. novembra 1994 sa uskutočnilo druhé, nočné zasadanie parlamentu, ktoré v článkoch slovenskej publicistiky dostalo pomenovanie *„noc dlhých nožov“*, pričom išlo o alúziu na fyzické likvidácie a politické perzekúcie uskutočnené v Nemeckej ríši v rámci jednej noci počas vládnutia Adolfa Hitlera. Vzhľadom na obsah tohto nočného zasadania išlo zaiste o hyperbolu (podobne, ako je to v prípade používania pojmu mečiarizmus), avšak politická brutalita,

¹ LEŠKO, M.: *Mečiar a mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996, s. 126.

akou sa novovzniknutá vládna koalícia zhostila svojej pozície, bola znamenitá. Počas jediného zasadania NR SR sa tak zmenilo zloženie rady STV, Rozhlasovej rady (vrátane riaditeľa Slovenského rozhlasu), personálne obsadenie Najvyššieho kontrolného úradu (vrátane predsedu a podpredsedu), Generálnej prokuratúry (vrátane generálneho prokurátora) a obsadenie Fondu národného majetku. Tieto a ďalšie zmeny, ktoré prinieslo spomenuté zasadanie vyvolali reakciu predstaviteľov zahraničia. Vláda navyše ustavične spochybňovala legálnosť mandátov Demokratickej únie¹ aj napriek zjavnej neopodstatnenosti jej podnetov, ktoré dosvedčila krajská volebná komisia a Ústavný súd Slovenskej republiky. Spomenuté excesy v správaní sa vlády mali za následok demarš EÚ, ktorý 24. novembra 1994 odovzdali najvyšším ústavným činiteľom SR veľvyslanci Spolkovej republiky Nemecka (ďalej SRN) a Francúzskej republiky. Rada EÚ v demarši vyjadruje svoje znepokojenie nad „*nad niektorými javmi politického vývoja od volieb.*“² Od 1. februára 1995 nadobudla platnosť Asociačná dohoda, podľa ktorej sa SR stala pridruženým štátom EÚ. Avšak v októbri toho istého roku Európsky parlament vydal rezolúciu, v ktorej vláde SR vyčítal aktivity zamerané proti strane DÚ, pričom hrozil pozastavením Asociačnej dohody. V tomto istom roku poslala najvyšším orgánom SR vláda USA demarš, v ktorom vyjadruje znepokojenie „*nad napätím, panujúcim medzi inštitúciami na Slovensku.*“ Tento demarš Vladimír Mečiar komentoval ako nerovnoprávny dialóg, ktorý so Slovenskom vedie USA a vyhlásenia EÚ označil za neadekvátne. Zodpovednosť za demarše predstaviteľa vládnej koalície zvalili na prezidenta SR a opozíciu.³

¹ Demokratická únia bola politická strana, v ktorej sa sústredili niekdajší politickí oponenti Vladimíra Mečiara, predovšetkým Jozef Moravčík a Roman Kováč, ktorí sa najväčšími príčinili o odvolanie Vladimíra Mečiara 11. marca 1994 a ktorí po jeho odvolaní prevzali vedenie dočasnej vlády. Zo strany Vladimíra Mečiara tak išlo zrejme o výrazne revanšistický motív.

² Demarš Európskej únie, ktorý odovzdali veľvyslanci NSR a Francúzska prezidentovi SR, predsedovi vlády SR a predsedovi NR SR. In: *Sme*. roč. 2, č. 275, 1994, s. 2.

³ MESEŽNIKOV, G.: *Vnútropolitický vývoj a politická scéna SR v roku 1995*. In: BÚTORA, M.; HUNČÍK, P. (ed.): *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Nadácia Sándora Máraiho, 1996, s. 17.

Politický boj vlády proti prezidentovi SR vyplýval zo snahy prezidenta autonómne vykonávať svoj úrad, čo sa prejavovalo predovšetkým pri menovaní ministrov a riaditeľa Slovenskej informačnej služby (ďalej SIS), ktoré boli v rozpore s vôľou premiéra. Prezident Michal Kováč bol dokonca na základe tajnej správy činnosti Osobitného kontrolného úradu obvinený z ovplyvňovania činnosti SIS smerom k sledovaniu Vladimíra Mečiara a vysokých funkcionárov HZDS. Na základe tejto správy vyslovila NR SR neústavne prezidentovi nedôveru (Ústava SR neumožňuje NR SR vyslovovať dôveru prezidentovi SR). Toto konanie odsúdil aj veľvyslanec Spojeného kráľovstva Peter Harborne, ktorý tlmočil vláde upozornenie, že SR ako štát aspirujúci na vstup do EÚ a NATO by malo zvážiť takéto a podobné nedemokratické a protiústavné kroky. Nazval ich dokonca nepredstaviteľnými v USA i štátoch EÚ.¹

Vo svetle spomenutého by sa mohlo vyriechnúť, že v záujme slovenskej politickej reprezentácie nebolo integrovať SR do EÚ i NATO. Domnievame sa však, že toto tvrdenie nie je pravdivé. *„Mečiarův kabinet, stejně jako většina poslanců HZDS, zřetelně preferovaly především z ekonomických důvodů začlenění Slovenska do EÚ. Potvrdzovaly to četné organizační a legislativní kroky, jež jeho kabinet přijal. Například již v březnu 1995 vytvořil Odbor evropské integrácie pri Úrade vlády SR.“* Spomenuté odchýlky v správaní sa vlády SR od západoeurópskych štandardov však výrazne hatili cestu SR do západných štruktúr. Pomyselným vrcholom bola v tomto prípade kauza zavlečenia Michala Kováča ml., syna vtedajšieho prezidenta SR, do Rakúska. Zo zavlečenia bola obvinená SIS. Jeden z príslušníkov SIS, Oskar Fegyveres, pri vyšetrovaní priznal účasť tajnej služby pri zavlečení Michala Kováča ml. do cudziny. Zo strachu sa však neskôr zdržiaval vo Švajčiarsku, kde s ním udržiaval kontakt jeho priateľ, taktiež príslušník SIS, Róbert Remiáš. Neskôr, 29. apríla 1996 zahynul Róbert Remiáš vo svojom aute po výbuchu a následnom požiari, ktorý bol zrejme spôsobený nástražným systémom.²

¹ LEŠKO, M.: *Príbeh sebadiskvalifikácie favorita*. In: BÚTORA, M.; ŠEBEJ, F. (ed.): *Slovensko v šedej zóne?* Bratislava: IVO, 1998, s. 35.

² LEŠKO, M.: *Príbeh sebadiskvalifikácie favorita*. In: BÚTORA, M.; ŠEBEJ, F. (ed.): *Slovensko v šedej zóne?* Bratislava: IVO, 1998, s. 45.

Po týchto prípadoch však ustali podobné skúsenosti v slovenskom politickom priestore. „Změna v rétorice v druhé polovině funkčního období při prosazování integračních cílů byla způsobena zejména tím, že si Mečiarův kabinet v důsledku kritizovaných jevů ve vnitropolitickém vývoji začal uvědomovat důsledky své dřívější vnitřní politiky. Pochopil svou odpovědnost za to, že cesta Slovenska do EU a NATO bude delší než jeho sousedů z visegrádské čtyřky.“¹ Případy únosu Michala Kováča ml. a smrti Róberta Remiáša neboli nikdy vyšetrené. Po ukončení mandátu prezidenta SR Michal Kováča pre neschopnosť NR SR zvoliť nového prezidenta prevzal právomoci prezidenta premiér Vladimír Mečiar, ktorý hneď v prvý deň uprázdnenia postu prezidenta, 3. marca 1998, vydal amnestiu na spomenuté prípady.

Organizácia NATO na zasadnutí 17. decembra 1997 podpísala protokoly o vstupe s Českou republikou, Poľskom a Maďarskom. Americká ministerka zahraničných vecí M. Albrightová vyhlásila, že Slovensko nespĺňa kritériá pre vstup, ktorými boli podľa jej slov demokratický systém vlády, fungujúca trhová ekonomika a civilné štruktúry nadradené vojenským.² Spomenuté tri štáty sa členmi NATO stali v roku 1999, Slovensko neskôr, v roku 2004.

Z podobného sa odvíjalo aj postavenie Slovenska v rámci aspirácií na vstup do EÚ. V roku 1997 vydala Európska komisia dokument s názvom Agenda 2000, podľa ktorého sa v roku 1998 začnú prístupové rokovania s 10 štátmi strednej a východnej Európy (vrátane SR) a s Cyprusom. Medzi šiestimi štátmi, s ktorými sa rokovania mali uskutočniť intenzívnejšie, bolo opäť Poľsko, Česká republika a Maďarsko. „V rámci integrácie do Európskej únie bolo Slovensko zaradené do «pomalejšej» skupiny. Pritom ekonomické parametre spĺňa [...] Jedinou prekážkou je nedostatočná demonštrácia politickej vôle po demokracii v praxi.“³ Slovensko sa však nakoniec spoločne so spomenutými štátmi stalo členom EÚ v roku 2004.

¹ LEŠKA, V.: *Slovensko 1993 – 2004 léta obav a nádejí*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2006, s. 87.

² LEŠKO, M.: *Príbeh sebadiskvalifikácie favorita*. In: BŮTORA, M.; ŠEBEJ, F. (ed.): *Slovensko v šedej zóne?* Bratislava: IVO, 1998, s. 79.

³ WLACHOVSKÝ, M.; MARUŠIAK, J.: *Hlavné trendy v zahraničnej politike*. In: BŮTORA, M.; IVANTYŠYN, M. (ed.): *Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*. Bratislava: IVO, 1998, s. 234 – 235.

Veľmi pozoruhodnou témou sú taktiež **vzťahy SR a Ruskej federácie** (ďalej RF) v čase vlád Vladimíra Mečiara. Tejto téme sa širšie venoval Sergej Chelemendik v diele *Európa alebo Mečiar*. Alexander Duleba v roku 1997 napísal, že „SR nemá ani s jednou z krajín G7, prípadne členských krajín NATO alebo EÚ, podobné mnohostranné a intenzívne vzťahy ako s Ruskom.“¹ Pri téme vzťahov SR s RF je veľmi dôležité spomenúť dôležitý fenomén, tzv. slovenské rusofilstvo. Ide o určitý podvedomý alebo vedomý príklon Slovákov k Rusku, vnímanie Ruska ako veľkého brata alebo otca slovanstva. Ján Čarnogurský napísal, že slovenské „rusofilstvo má hlboké korene. Celonárodne sa začalo prejavovať v 19. storočí so zrodom slovenskej idey. Prevzali sme ruskú vlajku, Ján Kollár napísal: «...o mocné opri se dubisko...», Ludovít Štúr napísal knihu *Slovanstvo a svet budúcnosti ...*“² Navyše, 41 ročné područie, v ktorom sa Slovensko nachádzalo v období rokov 1948 – 1989, v sebe zaiste zanechalo hlbokú psychologickú stopu v generácii obyvateľstva, ktoré v predmetnom čase na našom území vyrastalo a žilo. „Slováci veria v slovanstvo a v to, že existuje silný slovanský národ, Rusi, ku ktorým treba byť bližšie. Prirodzene, mladej generácie sa to týka oveľa menej.“³ Prípadným pripútaním Slovenska k RF sa zaoberá esej *Európa alebo Mečiar*, ktorú napísal Sergej Chelemendik. Oproti SRN alebo Spojenému kráľovstvu je doktrína ruskej štátnosti zaiste väčšmi národne orientovaná. Duchovné osnovy národného typu nachádzame napr. aj u Talianska, Srbska, Francúzska či Maďarska. Práve talianska vládnuca strana Forza Italia, na ktorej čele stál premiér Silvio Berlusconi, pomáhala Vladimírovi Mečiarovi s predvolebnou kampanou pred parlamentnými voľbami v roku 1994.⁴ Príklon k nacionálnemu rázu vládnutia Vladimíra Mečiara si môžeme všimnúť napríklad pri zákone o štátnom jazyku, ktorý prijala NR SR

¹ WLACHOVSKÝ, M.; DULEBA, A.; LUKÁČ, P.: *Zahraničná politika Slovenskej republiky*. In: BÚTORA, M. (ed.): *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava: IVO, 1996, s. 89 – 90.

² *Slovenské rusofilstvo*. [online], [cit. 14/07/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.tyzden.sk/casopis/2010/14/slovenske-rusofilstvo.html>>.

³ *Slovenská a ruská láska je zatiaľ iba platonická*. [online], [cit. 15/07/2014]. Dostupné na internete: <http://www.chelemendik.sk/Sergej_Chelemendik_Slovenska_a_ruska_laska_je_zatial_iba_platonicka.html>.

⁴ STEHLE, H.: *Wunderdoktors Kekse*. In: *Die Zeite*. 7. 10. 1994. (prekl. Mgr. Monika Knapiková) [online], [cit. 10/12/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.zeit.de/1994/41/wunderdoktors-kekse>>.

15. novembra 1995 a ktorý neumožňoval používanie jazykov národnostných menšín v národnostne zmiešaných obciach, zavádzal výlučné používanie slovenčiny na celom území SR. Predchádzajúca úprava tohto zákona z roku 1990 totiž umožňovala používanie jazyka národnostnej menšiny v obciach, kde táto menšina dosiahla najmenej 20% zastúpenie v počte obyvateľov.¹ K téme národnej orientácie vládnutia Vladimíra Mečiara pripájame fakt, že medzi „šiestimi okresmi s najväčším úspechom HZDS-RSS nachádzame päť niekdajších ľudáckych bášť.“² Okrem psychologických faktorov vplývajúcich na vzťah Slovenska a RF, sú dôležité aj materiálne dôvody. V tomto smere hovoríme predovšetkým o energetickej závislosti SR od RF. Slovensko dováža z RF predovšetkým ropu, zemný plyn, jadrové palivo a železnú rudu. Určitým signálom naklonenia zahraničnej politiky SR smerom k RF mohla byť aj dodávka ruských zbraní. Dôležitou témou rusko-slovenských vzťahov po roku 1989 bolo aj „dynamické splácanie ruského dlhu pozostávajúceho z troch miliárd amerických dolárov. [...] Dlh [...] splácajú prostredníctvom dodávok ruských zbraní a vojenských technológií. Ani ten najhlúpejší a najobmedzenejší pozorovateľ si nemôže v tejto súvislosti nepoložiť otázku – ak sa Slovensko naozaj chytá do NATO, načo je mu dobré kupovať ruské zbrane?“³ Musíme uznať, že ide naozaj o pozoruhodnú myšlienku, avšak dnes už vieme, že aj napriek tomuto faktu SR vstúpila do NATO v roku 2004. SR tak ako člen NATO využíva arzenál pozostávajúci aj zo sovietskych stíhačiek Mig-29 a tankov T-72 (v ich rôznych, aj nebojových úpravách, využívajúc pri tom pôvodné podvozky).

Posledná časť príspevku sa bude zaoberať **otázkou neutrality Slovenska** v čase vládnutia Vladimíra Mečiara. S ohľadom na začleňovanie sa do medzinárodných civilných a vojenských štruktúr, prípadne orientáciu zahraničnej politiky pod vplyv niektorej z mocností musíme povedať, že zahraničná politika SR nebola v čase tretej vlády Vladimíra Mečiara priamo smerovaná k jednoznačnému pripútaniu sa k RF,

¹ Pripomínáme, že za presadenie 20% klauzuly sa v roku 1990 výrazne zasadil sám Vladimír Mečiar a odmietol tak požiadavku Matice slovenskej presadzujúcej verziu zákona „bez výnimky“, teda v podobe, akú prijala NR SR v roku 1995.

² LEŠKO, M.: *Mečiar a mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996, s. 233.

³ CHELEMENDIK, S.: *Európa alebo Mečiar*. Bratislava: Slovanský dom, 1996, s. 17.

a na druhej strane vzťahy so západným svetom boli, ako sme spomenuli, problematické. V tomto smere môžeme vyhlásiť, že zahraničná politika SR sa snažila byť značne svojská, nezávislá. Tlačový orgán prezidenta RF Borisa Jeľcina 27. februára 1997 vyhlásil, že Vladimír Mečiar „*má sklon k realizácii samostatného nezávislého kurzu v zahraničnej i vnútornej politike a k tomu, aby Slovensko získalo neutrálny, bezjadrový status.*“¹ Možnosť zotrvať v bezpečnostnom vákuu je však pre malý štát na strategicky významnom území strednej Európy prinajmenšom ťažko realizovateľná. „*Teória budúcej neutrality Slovenska je taká naivná, že hovorí o nej nemá zmysel. Po druhej svetovej vojne neutrálny status dostalo len Rakúsko, pričom samotného Rakúska sa nikto nepýtal, či súhlasí.*“² Navyše musíme na tomto mieste pripomenúť, že označovanie štátov za neutrálne môže znamenať aj kamufláž v prípade spriateleneho štátu. Takýto krok by bol v prípade Ruskej federácie, ale aj akejkolvek inej svetovej mocnosti, pochopiteľný. Prípadná neutralita Slovenska bola odmietnutá aj samotným premiérom Vladimírom Mečiarom, keď reagoval na návrhy svojho koaličného partnera – SNS v roku 1998: „*Otázka neutrality je v súlade s ústavou, ale v rozpore s vládnym programom.*“³

Zhrnutím doposiaľ napísaného môže byť tvrdenie, že Slovensko, ako historická súčasť západnej kultúry (počnúc pričlenením Uhorska do rámca Habsburskej monarchie) pokračuje v tomto trende aj napriek prestávke v rokoch 1948 – 1989, keď patrilo pod sovietsky geopolitický celok. V čase vládnutia Vladimíra Mečiara existovala tendencia integrácie SR do západných civilných i vojenských štruktúr, aj keď bola otriasaná niektorými vyššie spomenutými epizódami z rokov 1994 – 1998. Slovensko sa nakoniec stalo súčasťou EÚ i NATO a v tomto členstve zatiaľ úspešne pokračuje.

¹ LEŠKO, M.: *Príbeh sebadiskvalifikácie favorita*. In: BÚTORA, M.; ŠEBEJ, F. (ed.): *Slovensko v šedej zóne?* Bratislava: IVO, 1998, s. 63.

² CHELEMENDIK, S.: *Európa alebo Mečiar*. Bratislava: Slovanský dom, 1996, s. 21.

³ *Premiér Mečiar sa pred zahraničnými novinármi dištancoval od nápadu SNS o neutralite SR*. [online], [cit. 18/07/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/2148652/premier-meciar-sa-pred-zahranicnymi-novinarmi-distancoval-od-napadu-sns-o-neutralite-sr.html>>.

Literatúra:

- BÚTORA, M. (ed.): *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava: IVO, 1997.
- BÚTORA, M.; HUNČÍK, P. (ed.): *Slovensko 1995. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Nadácia Sándora Máraiho, 1996.
- BÚTORA, M.; IVANTYŠYN, M. (ed.): *Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1998*. Bratislava: IVO, 1998.
- BÚTORA, M.; ŠEBEJ, F. (ed.): *Slovensko v šedej zóne?* Bratislava: IVO, 1998.
- CHELEMENDIK, S.: *Európa alebo Mečiar*. Bratislava: Slovanský dom, 1996.
- LEŠKA, V.: *Slovensko 1993 – 2004 léta obav a nádeží*. Praha: Ústav mezinárodných vzťahů, 2006.
- LEŠKO, M.: *Mečiar a mečiarizmus*. Bratislava: VMV, 1996.
- Demarš Európskej únie, ktorý odovzdali veľvyslanci NSR a Francúzska prezidentovi SR, predsedovi vlády SR a predsedovi NR SR*. In: *Sme*. roč. 2, č. 275, 1994.
- KOVÁČ, M.: *Potrebuje vládu širšej koalície*. In: *Sme*. roč. 2, č. 1.
- Premiér Mečiar sa pred zahraničnými novinármi distancoval od nápadu SNS o neutralite SR*. [online], [cit. 18/07/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.sme.sk/c/2148652/premier-meciar-sa-pred-zahranicnymi-novinarmi-distancoval-od-napadu-sns-o-neutralite-sr.html>>.
- Slovenská a ruská láska je zatiaľ iba platonická*. [online], [cit. 14/07/2014]. Dostupné na internete: <http://www.chelemendik.sk/Sergej_Chelemendik_Slovenska_a_ruska_laska_je_zatial_iba_platonicka.html>.
- Slovenské rusofilstvo*. [online], [cit. 14/07/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.tyzden.sk/casopis/2010/14/slovenske-rusofilstvo.html>>.
- STEHLE, H.: *Wunderdoktors Kekse*. In: *Die Zeite*. 7. 10. 1994. [online], [cit. 10/12/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.zeit.de/1994/41/wunderdoktors-kekse>>.
- Rozhovor s Marcelou Gbúrovou*. Košice, 7. 4. 2014.

Právo na (p)odpor(u)

Peter Čuroš

The article is focused on the Right to resist as a one of the means of expression of disagreement, it describes historical evolution of the concepts of the Right to resist throughout history and it's role in liberal democracy.

Úvod: Právo a politika

Na účasť na tejto konferencii som tešil aj z dôvodu, že existuje úzke prepojenie medzi objektom skúmania právnej vedy a vedy politickej. Toto prepojenie právnych noriem a politiky zopakoval aj Viktor Knapp, keď cituje K.G.Wurzela, ktorý tvrdí, že by bolo veľmi poučným pokusom, keby čínsky právnik súdil podľa našich zákonov.¹ Jeho rozhodnutie by totiž ukázalo, aký podiel na sudcovských rozhodnutiach má vedľa obsahu zákona a skutkových podstát aj celkové sudcovo ponímanie sociálneho sveta. Nepochybne však prostredie nevplýva iba na výklad noriem, ale rovnako aj na ich vznik a povahu. Právo bude odlišným naprieč rôznymi politickými systémami, formami vlády, či učlenením štátu. Rovnako ako Charles de Montesquieu v Duchu zákonov, aj my musíme priznať opodstatnenosť tvrdeniu, že právny poriadok sa bude líšiť v totalitárnom, sociálnom či liberálnom štáte, alebo v štáte agrárnom a priemyslovom. Podľa Viktora Knappa ani vývoj práva feudálneho k právu liberalistickému a liberalistického práva napríklad k právu nacistickému nebol samostatný. Šiel totiž ruku v ruku s vývojom štátu liberálnemu a ďalej k nacistickému, šiel s ním zároveň, vždy však s malým odstupom, a bol ním viazaný. Tento vývoj práva, a to ako práva pozitívneho, tak právneho myslenia nie je kauzálnym následkom vývoja štátu, ale oba tieto šli vedľa seba, síce viazané jeden druhým, avšak nezapríčiňujúc sa navzájom.² V. Knapp súhlasí s Emilom Svobodom, že pri bližšom pohľade na právo a politiku vidieť ich spoločný koreň, a tým je cudzia vôľa, teda – vôľa prejavená. Avšak právnou vôľu, ktorú označujú ako autoritatívnu – zvrchovanú,

¹ KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: Aleš Čeněk, 2002, s. 19.

² KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: Aleš Čeněk, 2002, s. 20.

nedávajú na roveň vôle politickej, ktorá zvrchovanou nie, avšak chce sa ňou stať. Z tohto hľadiska politika predbieha právo a pretláča svoju vôľu do právnej podoby pomocou legitimizujúcich mechanizmov. Podľa Kallaba sú nakoniec právne normy prejavom (politickej) vôle zákonodarcu. Rozpoznať možno však aj jej následný vplyv na právny poriadok a to v podobe výkladu už platných právnych noriem. Politika právny poriadok tvorí a zároveň by ním mala byť viazaná. Z tohto vzťahu vyplýva medzi právom a politikou napätie. Politika smeruje k tomu, aby sa stala právom, teda nesie v sebe zárodok odporu voči sebe samej, ktorý je aktivovaný ako náhle sa stane právom. Týmto okamihom totiž nadobúda konzervatívny charakter a bráni sa ďalšej politickej zmene. Ak je politická vôľa dostatočne silná, avšak právo sa bráni jej vplyvu, bude na právo pôsobiť v podobe protizákonného odporu, teda neprávom. Ten je revolúciou, v ktorej právo takisto vzniká z politickej vôle, rozdiel teda nie je v prameni, ale v procese. Bude to zväčša právo nepísané a oproti právu, ktorému odporuje, resp. ktoré podvracia, sa bude javiť ako neprávo, ak „*však vyvíera právo z ľudu, a to, čo bolo právom vytvorené a zároveň vykonané má rovnaký pôvod ako ktorékoľvek právo zákonné.*“¹ Toto tvrdenie vychádza zo suverenity ľudu, a sleduje znak práva, ktorý stojí v centre sociologických teórií, teda spoločenskú účinnosť.² Po revolúcii však dochádza ku konsolidácii ako politických, tak aj právnych pomerov. Opäť sa z politiky stalo právo, teda jav konzervatívny, relatívne rigidný a opäť politika, ktorá pevné hranice nemá mu začína pôsobiť problémy. Podľa slov Viktora Knappa sa dá teda povedať, že momentom ustanovenia nového poriadku sa zbiera vôľa pre novú vlnu odporu. A teda revolúcia otvára cestu pre kontrarevolúciu.

¹ KNAPP, V.: *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: Aleš Čeněk, 2002, s. 23.

² Vonkajší aspekt normy spočíva v pravidelnosti jej dodržiavania/ sankcionovania / ne-dodržiavania. Podľa Maxa WEBERA normatívny systém môžeme nazvať právom, pokiaľ je zvonku garantovaný možnosťou (fyzického alebo psychického) donútenia, daného konaním výlučne na tento účel usposobeného štábu ľudí, orientovaného na vynútenie jeho dodržiavania alebo sankcionovanie jeho porušenia. Podľa BIERLINGA je právo v právnickom význame vo všeobecnosti všetko, čo ľudia, ktorí žijú spolu v nejakom spoločenstve, vzájomne ako normu a pravidlo tohto spoluzitia uznávajú.

Objektom môjho príspevku bude bod, v ktorom sa právo a politika stretávajú, a v ktorom sa práve najviac ovplyvňujú. Týmto styčným bodom prekrývania je spomenutý odpor voči moci a podmienky legitímneho odporu, ktoré som sa rozhodol priblížiť vo forme predstavenia historických podôb práva na odpor a jeho uplatňovania naprieč dejinami západnej civilizácie s výhľadom jeho používania v budúcnosti podľa niektorých autorov. Ďalším predmetom skúmania bude otázka legitimity a legality práva na odpor, takže filozofického a pozitívno-právneho pohľadu na právo na odpor.

Napriek skutočnosti, že právo na odpor vychádza z prirodzenoprávnej koncepcie, jeho charakteristika sa mení spolu s poňatím prirodzeného práva, pri jeho skúmaní netreba zabúdať na vyššie uvedené, že toto právo môže predstavovať ohnisko súperiacich politík, resp. záujmov, toho, ktorý ovláda vládnucu politiku a jej vplyv na právo a toho, ktorý by tento vplyv chcel získať.

V súčasnosti sa výkon práva na odpor sa chápe ako odvrátenie útoku smerujúceho proti základom demokratického poriadku právneho štátu, ktorý je založený na rešpekte k ľudským právam. Predpokladom z ktorého toto chápanie vychádza je správnosť a spravodlivosť súčasného politického usporiadania, a každý sa musí zdržať konania, ktorým by tento poriadok narušil.¹ Avšak takáto koncepcia sa vyvinula postupom času, a túto cestu sa pokúsim predstaviť v nasledujúcich riadkoch.

Formy nesúhlasu

Právo na odpor je jedna z foriem vyjadrenia nesúhlasu, ktorá predstavuje „*nástroj na znovunastolenie spravodlivosti v autoritatívnych, totalitárnych, či neprávných štátoch.*“² Vychádza z prirodzeno-právnych predstáv o ľudských vrodenej a neodňateľných právach a zmluvnej koncepcie vzniku štátu, ktorá je založená na existencii hypotetickej spoločenskej zmluvy, prostredníctvom ktorej sa občania vzdávajú časti svojej slobody výmenou za ochranu svojich práv zo strany štátu. V prípade

¹ Čl. 20, ods. 4 Základného zákona SRN hovorí: „Proti každému, kto sa pokúsi odstrániť tento poriadok, majú všetci Nemci, pokiaľ nie je iná pomoc možná, právo odporu.“

² BRÖSTL, A.: *Právny štát*. Košice: Medes, 1995, s. 49.

nedodržania záväzku zo strany štátu, nastáva možnosť odstúpenia od tohto záväzku a postaviť sa na odpor voči moci, ktorá prekročila alebo zneužila svoju právomoc.

Na rozdiel od práva na odpor, ktoré má svoju pozitívnu podobu nielen v ústavách jednotlivých štátov, ale aj v prameňoch medzinárodného práva, poznáme aj nelegálne formy odporu a to napríklad štátny prevrat alebo puč, ktorý predstavuje ilegálnu zmenu politického systému zhora, pričom je ohrozený demokratický poriadok základných práv a slobôd. Ďalšiu formu odporu predstavuje revolúcia, teda rýchla, podstatná a radikálna zmena určitého systému. To, že ide o zmenu rýchlu podľa J. Kyselu odlišuje revolúciu od evolúcie. Podstatným je teda fakt, že pôjde o dramatickú formu politickej zmeny, nie jedínú udalosť, ale komplexný proces. Pre J. Roberta je revolúcia v mnohých ohľadoch právnym fenoménom, pretože sa rodí v momente, keď koncepcia, na ktorej je postavená organizácia verejnej moci určitej krajiny v určitom okamihu už nenachádza odozvu vo svedomí občanov a objavuje sa nová koncepcia politickej moci. Odopretie poslušnosti je individuálnym odmietnutím riadiť sa pravidlom, ktoré aktér považuje za nespravodlivé, pričom týmto konaním nemá v úmysle spochybníť legitimitu moci a súčasného poriadku. V tomto prípade ide o odpor v pasívnej neorganizovanej forme, podriadením sa príkazu moci by aktér porušil normu, ktorá je pre neho hodná uznania viac ako tá, ktorú mu môže nariadiť nositeľ moci. Táto forma odporu má veľmi blízko k odopretiu poslušnosti na základe svedomia, resp. výhrade svedomia ako ju predstavuje v Teórii spravodlivosti John Rawls. Predstavuje nesúhlas voči platnému právu, ktorému poskytuje platný právny poriadok ospravedlnenie v určitých prípadoch, na ktoré pamätá.

J. Robert pracuje s pojmom odporu proti útlaku, ktorý rozdeľuje na klasické učenie o práve na odpor¹ a moderné koncepcie v podobe štrajkov, odmietnutia spolupráce a terorizmu.

¹ Schéma uplatnenia tohto práva podľa J. Roberta vyzerá nasledovne: „buď zvíťazí odpor proti útlaku, a potom triumf sám prináša odhalenie útlaku, ktorý bol odporom ukončený, alebo je odboj zlomený a ostáva horlivými sudcami odsudzovaný v mene bezpečnosti, teda bez možnosti právne konštatovať existenciu útlaku.“

Formou nesúhlasu s nespravodlivým zákonom je aj občianska neposlušnosť, ktorá je založená na protiprávnom konaní za morálnym cieľom, či už jednotlivca alebo skupiny, ktorý/á uznáva legitimitu právneho poriadku, uznáva aj legitimitu zvoleného zákonodarného zboru, aj legitimitu kreovanej vlády. Nebúri sa voči celému právnemu poriadku, nebude teda niesť žiaden z týchto znakov revolučného konania. Avšak orgán štátnej, resp. verejnej moci prijal/ vydal/ vedie, právnu normu/ rozhodnutie ako individuálny právny akt/vedie politiku, ktorú subjekt práva a v tomto prípade nositeľ právnej povinnosti nepovažuje za legitímnu. Nie je podľa neho v súlade s hodnotami, ktoré spoločnosť vyznáva, a keďže spoločnosť je tvorená ľuďmi – ľud, resp. občania (podľa rozsahu pôsobnosti normy/rozhodnutia/politiky), sú pôvodným suverénom, má možnosť apelovať na morálne a politické zmýšľanie spoločnosti. Väčšina autorov vyžaduje pre uplatnenie občianskej neposlušnosti vyčerpanie všetkých možných legálnych alternatív, a až po ich zlyhaní použitie protiprávneho konania, ako konania ultima ratio.

Právny poriadok poskytuje v súčasnosti mnoho prostriedkov vyjadrenia nesúhlasu v medziach zákona, a to v podobe základných práv a slobôd, napríklad sloboda prejavu, právo na pokojné zhromaždenie, petičné právo, právo na politickú účasť, právo na štrajk, sloboda myslenia a svedomia a právo na súdnu ochranu. Týmito prostriedkami sa vzhľadom na rozsah príspevku a jeho zameranie nebudem bližšie zaoberať.

Naprieč dejinami práva na odpor

Počiatky koncepcií práva na odpor je možné sledovať v jednotlivých kultúrach už od staroveku¹. Už v starovekom Grécku sa dá istá

¹ V spojení germánskeho a kresťanského právneho myslenia ho pozoruje Mayer-Tasch, so židovskými dejinami ho spája Dobler.

forma neposlušnosti spájať so Sofoklovou Antigónou, alebo sofistikými argumentmi¹, ale väčšina gréckych filozofov myšlienku porušenia zákona zavrhovala.² Spravodlivosť je stotožňovaná s právom a rozdeľuje sa na ľudskú a prirodzenú, ktoré by takisto mali byť v súlade, a pretože by nemalo dôjsť k žiadnemu konfliktu medzi nimi, nepočíta sa ani s dôvodom uplatnenia odporu.³

V starovekom Ríme sa myšlienka porušenia pozitívneho práva rozvíja u Polybia, pre ktorého je revolúcia uvedení vecí do správneho poriadku⁴, resp. u Cicera, ktorý do Rímskeho práva zaviedol pojem *ius naturale*⁵, ktoré stálo nad právom ľudským – pozitívnym, a pozitívne právo muselo byť v súlade s prirodzeným.

V kresťanskej filozofii je viditeľný posun od nepriznania žiadneho subjektívneho práva, ktoré by umožňovalo porušovať právo objektívne⁶, teda, že človek má byť voči moci bezpodmienečne poslušný. Po-

¹ Ktorí ho však podľa J.Kyselú spájajú s právom silnejšieho, keď slovami Kallikla: „Avšak myslím, že ak sa vyskytne muž náležite od prírody nadaný, ten všetko toto zo seba strasie a unikne von, pošliapie všetky tie naše neprirodené zákony, povstane a náhle sa objaví naším pánom ten otrok a tu ako plameň vyšľahne právo prírody.“

² „Je treba poslúchať zákon, pretože je vynálezom Božím.“ Démosthénés.

³ Sokrates dualisticky rozlišuje spravodlivosť ľudskú a prirodzenú, pričom prirodzenú zamieňa so zbožnosťou, ľudskú spája so zákonom. Prirodzenú spravodlivosť neponíma výlučne biologicky ako sofist, korení v kozmickom rozume, ktorý ako vševládny živel preniká prírodou. Kto koná s ním v súlade, koná v súlade s Bohom. Základom spravodlivosti nie je individuálny prospech, ale objektívna inteligencia, ako odpoveď sofistom na ich subjektívizmus a individualizmus. Zákony považuje za výsledok múdrosti ako cnosti a preto ich spája so spravodlivosťou. Pre Sokrata nemá zákon ako príkaz tyrana a zákon múdreho kráľa rovnakú platnosť a príkazu tyrana ako zákonu nepravému upiera spravodlivosť ako cnosť.

⁴ Tyrania je abnormalita, ktorú má revolúcia opraviť.

⁵ KYSELA, J.: *Právo na odpor*. Brno: Doplněk, 2001, s. 26.

⁶ „Mier môže byť len tam, kde je človek pripravený znášať bez odporu vytrpené bezprávie ako zmysluplné. Zlu sa nesmie odporovať, nesmie sa trvať na ospravedlnení alebo satisfakcii, a len tak je možné raziť cestu k mieru.“ HATTENHAUER, „Všetko nech sa podriadi moci vládnej, lebo nie je mocí len od Boha... Ten , kto sa vzoprie vládnej moci, akoby sa vzpierať Božiemu poriadku... Moc je služobníkom Božím, vykonávateľom trestu nad tým, kto činil zlo.“ Sv. PAVOL

stupný prechod k sekularizácii je viditeľný v zmene nazerania na ospravedlniteľný odpor¹, ktorý mal byť umožnený v prípade rozporu príkazov moci svetskej a Božích.

S nástupom stredoveku sa koncepcia práva na odpor pod vplyvom germánskych tradícií zvykového práva mení a zaväzuje všetkých príslušníkov komunity, vrátane vládcov. Remešský biskup Hinkmar delí kráľov na pravých a nepravých, pričom „*pravý knieža bojuje za zákony a slobodu národa. Tyran po zákonoch šliape a národy zotročuje. Monarchu máme milovať, tyrana zavraždiť.*“² Právomoc odsúdiť tyrana pripisoval jedine duchovenstvu.³

V 13. storočí si právo na odpor voči panovníkovi vybojovala šľachta. V rôznych krajinách postupne získava silné postavenie voči panovníkovi a prinúti panovníka toto ich právo uznať.⁴ Prechod práva na odpor zo vzťahu cirkvi a svetskej moci do politickej roviny bol zavŕšený Marsiliom z Padovy.⁵ Právo na odpor sa stalo typickým rysom feudálneho stavovského štátu.⁶

S nástupom novoveku a absolutistickej monarchie ustupuje úloha stavov pri práve na odpor, ako aj myšlienka práva na odpor ako taká.

¹ „Vládcovia sú v Božej službe, keď sa držia svojich úloh“ „Kto by nevedel, že králi a kniežatá vzišli z tých, ktorí Boha nepoznajú, pýchou, lúpežami, vierolomnosťou, vraždami, podnecovaním sú vládcom sveta diablom- zmocnili sa vlády nad sebe rovnými ľuďmi v slepej chtivosti a neznesiteľnej opovážlivosti.“ GREGOR VII.

² KYSELA, J.: *Právo na odpor*. Brno: Doplněk, 2001, s. 29.

³ Revolúciu vylučoval vzhľadom na jej neblahé následky.

⁴ V Sachsenspiegel zakotvený odpor voči konkrétnemu rozhodnutiu, ktoré vybočuje z rámca. Zlatá bula Ondreja II, z ktorej vyplýva veľmožom a servientom právo branného, keby panovník porušil ustanovenia buly. Magna Carta Libertatum, zaktvujúca právo barónov zvoliť spomedzi seba 25-členný zbor, ktorý bdie nad dodržaním mieru a slobôd a celá krajina je povinná prisahať, že poslúchne barónov, ak vytiahnu proti kráľovi – škodcovi. Bližšie pozri: KYSELA, J.: *Právo na odpor*. Brno: Doplněk, 2001, s.32.

⁵ Myšlienka povstať proti vláde z čisto politických dôvodov obsahovala podľa neho 2 prvky:

1) Predstava nadštátneho práva (na štátoch nezávislého), ktoré vychádza z božského poriadku.

2) Idea 2-strannej zmluvy, ktorú ľud preniesol vládnú moc na panovníka.

Vládár, ktorý neoprávnene rozširuje túto moc, porušuje zmluvu a stráca nárok na poslušnosť.

⁶ KLABOUC, J.: *Učení o prirodzeném právu na odpor proti státu*. In: BLAHOŽ, J. (ed.): *Kritika buržoazných a revizionistických koncepcí demokracie*. Praha: Academia, 1983, s. 396.

Ani Niccolo Machiavelli¹, ani Martin Luther² nepripúšťajú uplatnenie odporu voči príkazu panovníka zo strany ľudu. S nástupom vplyvu kontraktualistov a zmluvnej teórie vzniku štátu však dochádza aj k obnove myšlienky práva na odpor. Hugo Grotius, považovaný za otca kontraktualistickej tradície na európskom kontinente predstavuje teóriu tzv. spravodlivej vojny (*ius ad bellum*), ktorej kvalifikácia musí byť splnená troma podmienkami, a to spravodlivou príčinou, právoplatnou autoritou, ktorá takúto vojnu môže iniciovať a spravodlivým zámerom. Thomas Hobbes považuje za najvyššie dobro udržanie vlastného života. Preto sa nikto nemôže zriecť práva klásť odpor tým, ktorí ho násilne napádajú, aby ho pozbavili života, pretože sa nedá predpokladať, že by sa tým usiloval o nejaké dobro pre seba samého.³ Toto právo priznáva však len v prípade násilného podmanenia a teda voči podmaniteľovi. V tom prípade sa totiž nevzdávajú svojich práv v prospech nikoho a ostávajú v prirodzenom stave. V občianskom stave voči legitímnemu suverénovi občania právo na odpor nemajú, pretože sa časti svojich práv vzdali s úmyslom získať prospech.⁴

Posun nastáva u Johna Locka⁵, síce sa vznikom občianskej spoločnosti jednotlivci vzdáva práva vykonať spravodlivosť svojpomocne, napriek tomu je suverénom ľud, ktorý môže uplatniť odpor v prípadoch rozpadu politickej spoločnosti⁶ a tiež voči zastupiteľskému zboru, v prípade, ak sklamal dôveru občanov.⁷ Lockom začína víťazný postup

¹ „legitimizáciou je úspech, pričom voľba prostriedkov k jeho dosiahnutiu je vecou vládára.“ Bližšie pozri: MACHIAVELLI, N.: Vládár.

² „Právo na odpor nemá ľud, nemôže byť sudcom vo vlastnej veci.“ Bližšie pozri: KYSELA, J.: *Právo na odpor*. Brno: Doplněk, 2001, s. 40.

³ HOBBS, T.: *Leviathan*. s. 52.

⁴ „Vždy, keď niekto prenáša svoje právo alebo sa ho vzdáva, činí tak buď s ohľadom na to, že sa na neho recipročne preniesie iné právo alebo v nádeji, že tak získa iné dobro.“ HOBBS, T.: *Leviathan*. s. 52.

⁵ Narozdiel od Hobbesa už nepovažuje prirodzený stav za vojnu všetkých proti všetkým.

⁶ V prípadoch ak

- 1) knieža uchváti zákonodarnú moc;
- 2) knieža nezvolá alebo obmedzí snem;
- 3) svojvoľne zmení spôsob voľby;
- 4) národ je podrobený cudzej moci.

⁷ Napriek tomu vystríha pred uplatnením práva na odpor, „despota, ktorý neohrozuje slobodu, život, či majetok väčšiny je vždy menším zlom ako chaos občianskej vojny.“

racionalistického smeru prirodzených práv,¹ Na čo nadväzuje J. J. Rousseau koncepciou vlády ako vykonávateľa vôle ľudu, ktorý je suverénom.²

S Veľkou francúzskou revolúciou prichádza teda opäť nový pohľad na právo na odpor s požiadavkou nedotknuteľných prirodzených práv pre všetkých. Právo na odpor sa spája s predstavou revolúcie.³ Po francúzskej a americkej revolúcii sa ustanovenia o práve na odpor z ústav vytrácajú a pred druhou svetovou vojnou ho nezakotvuje žiadna európska ústava.⁴ Je to najmä dôsledok prevažujúceho vplyvu právneho pozitivizmu, ktorý pozitivizáciu práva na odpor neprípúšťa. Prípustná je len zmena právneho poriadku zákonodarnou mocou. Ak by právo na odpor bolo pozitívne vyjadrené, predstavovalo by takéto ustanovenie podľa Wolzendorfa uznanie subjektívneho práva na porušenie práva objektívneho. Ochrana základných práv a slobôd bola podľa klasikov pozitívnej teórie s konečnou platnosťou vyriešená koncepciou právneho štátu. Verejný politický život, do ktorého je začlenená celá občianska spoločnosť, vystriedal masové pozdvihnutie ľudu proti vláde.⁵ Príkazy a postuláty morálok, náboženstva a ideológií sa stali arbitrárnymi, neverifikovateľnými subjektívnym presvedčením určitého jedinca alebo skupiny. Štát je subjekt, ktorý má monopol donútenia, a tak násilná svojpomoc nie je dovolená. Svedomie jedného nemôže v právnom štáte zaväzovať svedomie ostatných. Revolúcia sa

¹ KYSELA, J.: *Právo na odpor*. Brno: Doplněk, 2001, s. 42.

² „depozitári výkonnej moci nie sú pánmi ľudu, ale jeho úradníkmi, ktorých môže ľud ustanoviť aj zosadiť, kedy sa mu zachce.“

³ S čím súvisí aj Prehlásenie nezávislosti z roku 1776, Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789. Kým v revolučných ústavách jednotlivých štátov USA právo na odpor je zakotvené („ kedykoľvek začne byť nejaká vláda týmto cieľom na prekážku, má ľud právo ju zmeniť alebo zrušiť a ustanoviť novú...Je pravda, že prezieravosť velí, aby sa vlády nemenili z príčin nepatrných ani prechodných, a všetky skúsenosti ukázali, že ľudia, ak je zlo znesiteľné, sú skôr naklonení ho znášať, než by sa domohli svojich práv tým, že zrušia usporiadanie, na ktoré si zvykli. Ale keď dlhý rad prípadov zneužitia moci a skutkov bezprávia, sledujúci neustále rovnaký cieľ svedčí o úmysle odrobiť ich krutovláde, potom je ich právom, ba povinnosťou takú vládu zvrhnúť a zaistiť si nových strážcov svojej bezpečnosti.) Po víťazstve revolúcie ho v Ústave USA už nenájdeme.

⁴ KLABOUC, J.: *Učení o prirodzeném právu na odpor proti státu*. In: BLAHOŽ, J. (ed.): *Kritika buržoazních a revizionistických koncepcí demokracie*. Praha: Academia, 1983, s. 399.

⁵ KLABOUC, J.: *Učení o prirodzeném právu na odpor proti státu*. In: BLAHOŽ, J. (ed.): *Kritika buržoazních a revizionistických koncepcí demokracie*. Praha: Academia, 1983, s. 400.

stala nežiaducim javom¹, a tak aj akýkoľvek odpor voči štátnej moci, ktorá mala byť podriadená vláde práva, a práve to malo zaručiť zákaz jej zneužitia.

Podľa Jiřího Klaboucha práve tieto nálady pasivity a apoliticckosti, ktoré pozitivistické myslenie podporovalo nesporne uľahčili nástup totalitných režimov k moci a oslabovali potom akcie rozvíjajúce sa proti nim.² Až po druhej svetovej vojne súdy prisudzovali legitimitu odboja proti Hitlerovi, pričom sa opierali najmä o doktrinálnu interpretáciu základných princípov.³ Odpor voči nespravodlivému poriadku sa stáva činom mravne zodpovednej a preto slobodnej ľudskej vôle voliacej medzi tým, čo je správne a nesprávne. Ako reakcia na zverstvá totalitných režimov sa do popredia dostávajú prirodzeno-právne princípy, ktorých súčasťou sú pojmy správnosti a spravodlivosti, ku ktorým má právo smerovať, a teda sa po čase opäť dostáva k slovu obsahová stránka práva.

Právo na odpor v dnešných podmienkach

Sedemdesiat rokov po ukončení druhej svetovej vojny máme k dispozícii materiálno⁴ právny štát v podobe, akú sme doteraz nepoznali. Aj keď by sa jeho princípy dali brať dôslednejšie a nepochybne by tak Slovenská republika ako aj slovenská spoločnosť fungovali lepšie, v retrospektívnom ohľade je nutné si uvedomiť, že stupeň spoločnosti, do ktorej sa tá naša (a to či už slovenská alebo globálnejšie chápaná západná) vyvinula, nemá z pohľadu garancie základných práv a slobôd v histórii obdobu. Ako je to teda s právom na odpor dnes?

¹ V zmysle Kelsenovho tvrdenia: „Revolúcia mení hodnoty, z práva robí bezprávie a z bezprávia právo.“

² KLABOUC, J.: *Učení o přirozeném právu na odpor proti státu*. In: BLAHOŽ, J. (ed.): *Kritika buržoazních a revizionistických koncepcí demokracie*. Praha: Academia, 1983, s. 402.

³ Bližšie pozri: RADBRUCH, G.: *Zákonné neprávno a nadzákonné právo*. In: RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 120.

⁴ Uznáva existenciu noriem nad pozitívnym právom, ktoré môžu mať prirodzeno-právny, racionálno-právny alebo etický charakter.

Právnu úpravu práva na odpor v súčasnosti obsahuje približne 20% ústav vo svete,¹ medzi nimi je aj Slovenská republika.²

Podstata, funkcie a obsah práva na odpor sa v právnom štáte sa oproti minulosti zmenili, toto právo už nemá meniť ľuďmi vytvorený poriadok, ale má ho naopak chrániť pred neoprávnenými premenami.³

Úlohou právneho štátu je nechať právo na odpor odpočívať, ale tým, že odpočíva, nehasne.⁴ Na rad prichádza len za skutočne výnimočných podmienok, a to v prípade neustáleho porušovania ústavy zo strany verejných činiteľov, štátnych orgánov alebo v prípade potláčania občianskych slobôd. Právo na odpor ostáva v pokoji, kým právny štát so svojimi inštitúciami bez porúch funguje. V súčasnej podobe materiálneho právneho štátu nemôže viesť k ničomu inému, ako k obrane alebo znovuoobnoveniu predchádzajúceho stavu, ktorý je považovaný za spravodlivý. Podstata a obsah práva na odpor sa tak za posledné dve storočia zmenil. Jeho pojem sa úplne oddelil od pojmu revolúcie. Subjektom práva má byť lojálny občan a na rozdiel od snahy zmeniť spoločenské usporiadanie ako pri revolúcii, je jeho cieľom pomoc ústave, ktorá bola porušená.⁵

¹ GINSBURG, T. (ed.): *When to overthrow your government. The right to resist in the world's constitutions*. University of Virginia School of Law. Public Law and Legal Theory Research Paper Series, 2012-46, s. 32.

Z príkladov krajín s demokratickou tradíciou:

Veľká Británia – úprava v Magna Carta Libertatum, dosiaľ neuplatnené

Francúzsko- úprava v Deklarácii práv človeka a občana, nebolo prevzaté do súčasnej ústavy, ale preambula na Deklaráciu z roku 1789 odkazuje.

Nemecko – Ústava NDR z roku 1949 zakotvovala právo postaviť sa na odpor opatreniam, ktoré boli v rozpore s uzneseniami ľudového zastupiteľstva, nevyužívalo sa kvôli totalitnému charakteru štátu.

Základný zákon SRN z roku 1949 neobsahoval ustanovenie o práve na odpor, v roku 1968 sa však do Základného zákona dostalo, v podobe článku 20, odsek 4., viď pozn.č.5.

² Ústava 460/1992 Zb. – Ústava SR, čl. 32: Občania majú právo postaviť sa na odpor proti každému, kto by odstraňoval demokratický poriadok základných ľudských práv a slobôd uvedených v tejto ústave, ak činnosť ústavných orgánov a účinné použitie zákoných prostriedkov sú nemožné.

³ KLABOUCH, J.: *Učení o přirozeném právu na odpor proti státu*. In: BLAHOŽ, J. (ed.): *Kritika buržoazních a revizionistických koncepcí demokracie*. Praha: Academia, 1983, s. 410.

⁴ Marcić, R.: *Persistence*. s. 24.

⁵ Príkladom je formulácia článku 20, odsek 4 „Proti každému, kto by sa pokúsil odstrániť tento poriadok.“ „majú ho všetci Nemci, pokiaľ nie je iný prostriedok možný.“

S nástupom postmodernity a chápaním práva ako sociálneho konštruktú¹ založenom na objektivizácii sociálnych faktov v spoločnosti, ktorá je dosahovaná tým, že všetci zainteresovaní veria, že tieto fakty nimi sú, pokiaľ s nimi spájajú určité významy,² už ani nie je možné podmieňovať uplatnenie tohto práva porušením morálnych noriem. Skutočnosť, že postmoderné obdobie je obdobím pluralizmu, umožňuje demokracii, aby právo a morálka mali diskurzívne overenú platnosť,³ avšak hranice medzi individuálnou, skupinovou a celospoločenskou morálkou môžu byť v hraničných prípadoch nejasné. Právo na odpor viac nie je možné uplatniť z dôvodu rozporu pozitívneho práva a morálky, ktorá takisto podlieha pluralizmu a relativizmu. Postmoderna svojou tendenciou k pluralite spôsobov myslenia, cítenia, konania a k pluralite ideí a hodnotových normatívnych poriadkov relativizovala chápanie spravodlivosti, ktorá bola hlavným dôvodom uplatňovania nesúhlasu v predchádzajúcich obdobiach. Následkom tohto vývoja je podľa Večeřu skutočnosť, že „nič už neplatí ako samozrejme, všetko je možné posudzovať z rozdielnych perspektív“, nehovoriac o „makrosociálnych a politických implikáciách postmodernej situácie a vplyve masmédií.“⁴

Riešenie sa snaží nájsť John Rawls vo svojej Teórii spravodlivosti. Rawlsova teória spočíva v tvrdení, že v rozumnom pluralizme, ktorý je cieľom súčasnej spoločnosti, v dobre usporiadanej spoločnosti je politická koncepcia schválená na základe toho, čo označujeme ako prekrývajúci sa konsenzus. Túto politickú koncepciu podporujú rozumné, hoci protichodné náboženské, filozofické a morálne doktríny. „V podstate ide o to, že občania v dobre usporiadanej spoločnosti zastávajú dve odlišné, aj keď navzájom veľmi podobné stanoviská. Jedným z nich je politická koncepcia spravodlivosti⁵, ktorú zastávajú všetci a druhým sú protichodné

¹ Pozostáva z inštitucionálnych faktov, ktorých existencia je založená na dohode ľudí a sú tak konštrukciou sociálnej reality

² VEČEŘA, M.: *Postmoderní fragmentace spravedlnosti práva*. In: BÁRÁNY, E.: *Zmeny v práve*. Bratislava: SAP, 2013.

³ ŠMÍD, J.: *Zmena ako znak práva*. In: BÁRÁNY, E.: *Zmeny v práve*. Bratislava: SAP, 2013.

⁴ VEČEŘA, M.: *Postmoderní fragmentace spravedlnosti práva*. In: BÁRÁNY, E.: *Zmeny v práve*. Bratislava: SAP, 2013.

⁵ Je založená na dvoch základných princípoch:

1) Každý človek má nespochybniteľný nárok na celkom adekvátnu schému rovnakých základných slobôd, pričom táto schéma je zlučiteľná s rovnakou schémou slobôd pre všetkých.

komprehenzívne náboženské, filozofické morálne doktríny, ktoré možno nájsť v spoločnosti“¹. Rozumný pluralizmus založený na spoločnej koncepcii spravodlivosti je tak trvalou podmienkou demokratickej spoločnosti.

Istý scenár pre postmodernú spoločnosť má pripravený aj Francis Fukuyama, ktorý vníma liberálnu demokraciu² ako konečný, najtrvalejší a v dlhodobom meradle najuniverzálnejší režim, a najspravodlivejší známy spôsob organizácie ľudskej spoločnosti.³ Výsledkom má byť tzv. univerzálny homogénny štát, ktorý má poskytovať uznanie najväčšiemu možnému počtu obyvateľov racionálne, na univerzálnom základe jednotlivca ako ľudskej bytosti. Racionalita takého štátu sa má prejavovať aj v dodržiavaní liberálnych a verejne vyhlásených princípov odvodzovania autority nie z večnej tradície alebo náboženskej viery, ale z verejnej debaty rovnoprávných občanov.⁴ Koniec dejín,

2) Spoločenské a ekonomické nerovnosti by mali spĺňať dve podmienky, prvú, že by sa mali viazať na úrady a pozície prístupné pre všetkých za podmienok férovej rovnosti príležitostí, a druhú, že by mali byť čo najviac na prospech najmenej zvýhodnených členov spoločnosti.

¹ RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 65.

² Pod liberálnou demokraciou si predstavuje Francis Fukuyama politický systém, spĺňajúci nasledujúce prvky:

- 1) Liberálno-demokratická vláda – liberalizmus založený na hodnotách individualizmu, primát ľudskeho jedinca, sloboda človeka, rozum, tolerancia a spravodlivosť.
- Liberálna demokracia – vyžaduje pôsobenie obmedzeného, kontrolovaného, liberálneho štátu, štát ako neutrálny sudca spoločnosti, ochranca ústavnosti, vlády práva a občianskych slobôd.
- 2) Ľudské práva
- 3) Občianska spoločnosť – rešpektujúca hodnoty tolerancie, osobnej slobody, spravodlivosti a rovnosti príležitostí. Poskytujúca priestor pre angažovanosť na verejnom živote
- 4) Trhová ekonomika
- 5) Sekularizácia a modernizácia spoločnosti – opustenie pevne stanovených tradičných náboženských hodnôt v prospech hodnôt liberálnych v podobe oddelenia duchovného a politického sveta. Náboženstvo je smerované z verejnej do súkromnej sféry.

³ História je pre Fukuyamu všeobecným teleologickým vzorcom dlhodobej ideologickej transformácie ľudských spoločností, odvíjajúcich sa od ich predstáv o spravodlivom politicko-spoločenskom poriadku. Ľudské inštitúcie sa vyvíjajú od primitívnych štádií vedomia a im odpovedajúceho usporiadania cez odstraňovanie rozporov ku spoločnostiam modernejším a spravodlivejším. Tento vývoj má ustáť po ideovom víťazstve princípu rovnosti a slobody.

⁴ FUKUYAMA, F.: *The End of the History and the Last Man*. New York: Simon and Schuster, 2006, s. 199-200.

teda posthistorická doba, nemá však nastať všade súčasne.¹ Namiesto revolúcie tak má byť ochranou liberálnej demokracie vláda práva.² Vyššie spomenutý Rawls dochádza k rovnakému záveru v jeho pojmoch takmer spravodlivej spoločnosti, ktorá funguje na idey prekrývajúceho sa konsenzu.³

Záver

Na základe týchto dvoch poskytnutých teórií a formulácii ústavných ustanovení o práve na odpor vidíme, že súčasné postmoderné chápanie tohto práva sa odlišuje od predchádzajúcich koncepcií vytvorených v priebehu dejín. V modernom materiálnom právnom štáte je úlohou práva na odpor ochrana ústavného poriadku a toto právo sa dá dokonca chápať ako povinnosť dobrého občana, na ktorého sa ústavodarca spolieha, že ochráni stav, ktorý je považovaný za legitímny, pretože žiaden ústavodarca nemôže vylúčiť do budúcnosti ohrozenie ústavy, a tak „*nijaká ústava na svete nemôže dosť dobre zabrániť tomu, aby zákonodarca nemohol štát, ktorý je skonštruovaný na jej základoch premeniť na totalitný, neprávny štát.*“⁴ Vplyvom pluralizmu a morálneho relativizmu, ktorý relativizuje aj problematiku spravodlivosti sa úloha práva

¹ Spojenie medzi historickými a posthistorickými krajinami majú predstavovať najmä komodity (najmä ropa, ktorá sa nachádza zväčša v historických krajinách). Charakteristikou pre posthistorické krajiny bude defenzívne orientovaná politika , spočívajúca na ekonomických kalkuláciách, má byť zameraná na riešenie technických a environmentálnych problémov a vedená snahou, čo najlepšie uspokojiť spotrebiteľa. Blížšie pozri: FUKUYAMA, F.: *The End of the History and the Last Man*. New York: Simon and Schuster, 2006, s. 270.

² Ako konzistentné, férové, transparentné a predvídateľné uplatňovanie kodifikovaného práva, keď všetci občania požívajú právne a politické rovnosti a štát je subjektom toho istého práva.

³ „kým v dobre usporiadanej spoločnosti všetci občania zastávajú tú istú politickú koncepciu spravodlivosti, nepredpokladáme, že tak robia stále z rovnakých dôvodov. Občania majú navzájom sporné náboženské filozofické a morálne názory, a tak zastávajú túto politickú koncepciu v rámci odlišných a protichodných komprehenzívnych doktrín, a tým aj, aspoň sčasti, z odlišných dôvodov. To však nebráni tomu, aby bola takáto politická koncepcia spoločne zastávaným hľadiskom, na základe ktorého môžu riešiť otázky súvisiace so základmi ústavnosti“ . Blížšie pozri: RAWLS, J.: *Spravodlivosť ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 64.

⁴ BRÖSTL, A.: *Právny štát*. Košice: Medes, 1995, s.15.

ako jediného normatívneho poriadku, ktorý je všeobecne záväzný, ešte zväčšila, navyše musí upravovať všetko, čo doteraz zvykli upravovať iné normatívne systémy, ktoré sa relativizmu nevyhli.

Literatúra:

BRÖSTL, A.: *Právny štát*. Košice: Medes, 1995.

FUKUYAMA, F.: *The End of the History and the Last Man*. New York: Simon and Schuster, 2006.

GINSBURG, T. (ed.): *When to overthrow your government. The right to resist in the world's constitutions*. University of Virginia School of Law. Public Law and Legal Theory Research Paper Series 2012.

KLABOUCH, J.: *Učení o přirozeném právu na odpor proti státu*. In: BLAHOŽ, J. (ed.): *Kritika buržoazních a revizionistických koncepcí demokracie*. Praha: Academia, 1983.

KYSELA, J.: *Právo na odpor*. Brno: Doplněk, 2001.

RADBRUCH, G.: *O napětí mezi účely práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2012.

RAWLS, J.: *Spravodlivost ako férovosť*. Bratislava: Kalligram, 2007.

ŠMÍD, J.: *Zmena ako znak práva*. In: BÁRÁNY, E.: *Zmeny v práve*. Bratislava: SAP, 2013.

VEČEŘA, M.: *Postmoderní fragmentace spravedlnosti práva*. In: BÁRÁNY, E.: *Zmeny v práve*. Bratislava: SAP, 2013

Postavenie národnostných strán v straníckom systéme Slovenskej republiky

Ján Viselka

The birth of the independent Slovakia is also linked with emergence of new political parties and movements which are seeking their position in newly established party system. To the parties that tried to participate in this process we also include ethnic minority parties – mainly by Roma and Hungarian minorities, which have had potential to significantly speak in the functioning of Slovak politics and thus influence the political scene due to the demographic structure of the population. However, Hungarian and Roma parties had different destinies in their attempt to become relevant political forces in Slovakia. While some of them quite successfully managed to mobilize their voters and achieve solid results in the elections, others failed to do so. In this work we will analyze the causes and consequences of the different fates of these national parties and we will try to find a possible perspectives for their future development.

Teoretické vymedzenie vzniku národnostných strán

Politické strany patria k základným prvkom moderného politického systému. Poznáme viacero definícií politických strán, ktoré závisia od viacerých faktorov a od funkcie, ktorú sa snažia plniť v spoločnosti. Vo všeobecnosti však môžeme použiť Kulašikovu definíciu keď hovorí o politickej strane ako o „*relatívne pevnej organizácii, ktorá sa vo vnútri politického zväzu (štát, obec) prostredníctvom pozícií v štátnom aparáte usiluje dosiahnuť moc, aby mohla uskutočniť svoje ideálne a materiálne ciele*“¹

Dôležitým prístupom, ktorým sa snažíme skúmať politické strany je identifikácia ich vzniku. Jedným z najvýznamnejších prístupov uplatňovaným pri skúmaní vzniku strán je vznik na základe konfliktných (štiepných) línii – tzv. cleveages. Hlavnými predstaviteľmi tohto prístupu sú S. Rokkan a S.M. Lipset. Cleveages v ich ponímaní predstavujú línie, na ktorých vznikali politické strany. Vo svojej práci ponúkajú štyri hlavné línie.

- centrum – periféria
- štát – cirkev
- mesto – vidiek

¹ KULAŠÍK, P.: *Politológia*. Hlohovec: EFEKT-COPY, 2007, s.115.

- práca – kapitál

Tieto tradičné konfliktné línie sa ukázali ako zásadné počas historického vývoja politických strán. V súčasnosti však môžeme vymedziť aj niekoľko ďalších, ktoré tradičné delenie Rokkana a Lipseta dopĺňajú. Existuje totiž veľké množstvo tém, na základe ktorých sa môže spoločnosť štiepiť. Otázne však je či podliehajú tieto témy nejakým relevantným skutočnostiam a dokážu ovplyvniť politické dianie. Väčšinou to závisí od toho, aká veľká skupina v rámci spoločnosti sa týmito témami zoberá, resp. je nimi ovplyvňovaná a zároveň to závisí od dĺžky, koľko sa táto téma v spoločnosti vyskytuje a stále znova otvára. Lane a Ersson, dokonca vyčlenili tri základné štiepenia, ktoré sa vyskytujú v spoločnosti a spĺňajú podmienky spomínanej veľkej občianskej základne a dlhodobosti riešenia. Ide o štiepenia na úrovni náboženstva, spoločenskej triedy a etnicity. Podľa ich výskumu je triedne štiepenie najsilnejšie politizované štiepenie v spoločnosti. Prejavuje sa silnou identifikáciou občanov s ich sociálnou triedou a okrem iného aj silným prepojením organizovanosti v odboroch s triednym hlasovaním. Za „najsilnejšiu“ štiepnu líniu z týchto označili náboženstvo. Zistili totiž, že náboženské rozdelenie spoločnosti nijak výrazne neovplyvňuje na to ako príslušníci náboženských skupín pociťujú svoju identitu. Zjednodušene povedané náboženská príslušnosť v súčasnosti nezohráva takú veľkú rolu v štiepení spoločnosti ako to bolo v minulosti. Pre nás je však dôležité štiepenie na základe etnicity, ktoré vedie k vzniku národnostných politických strán. Ako však Lane a Ersson uvádzajú, nie vždy vedie etnická príslušnosť občanov k ich etnickej sebaidentifikácii a následnej politickej angažovanosti súvisiacej aj so vznikom etnických a národnostných strán.

Ak chceme skúmať fenomén vzniku etnických a národnostných strán musíme sa vrátiť ku konfliktným líniám podľa Rokkana a Lipseta. Podľa ich teórie na prevode spoločenských štiepení do politickej sféry a vzniku politických strán mali výrazný vplyv dva dlhodobé fenomény a to národná a priemyselná revolúcia. Prvé konfliktné línie

a teda centrum - periféria a cirkev - štát, môžeme považovať za výsledok národnej revolúcie. Konfliktné línie mesto - vidiek a práca - kapitál sú zase výsledkom priemyselnej revolúcie.¹

Vznik národnostných politických strán teda môžeme zaradiť pri podrobnejšom preskúmaní týchto línií do obdobia národnej revolúcie a konkrétne pri štiepení na úrovni centrum – periféria. Samozrejme nehovoríme ešte o moderných národnostných stranách ako ich poznáme dnes. Národná revolúcia bola totiž snaha o budovanie národa a jeho spojenie na určitom území na základe jazyka, kultúry a histórie a zároveň takouto národnou spoločnosťou ovládnuť územie na ktorom by sa zjednotilo právo trh a obchod a fungovala by tam centrálna vláda. Z týchto snáh o centralizáciu územia z iniciatívy dominantného národa vychádza štiepenie centrum - periféria. Na danom území sa totiž vždy nachádzajú aj skupiny, ktoré sa cítia ohrozené snahami dominantného národa o potlačenie ich kultúry a teda aj etnickej či náboženskej príslušnosti. Základným znakom periférie je teda vzdialenosť, odlišnosť a závislosť od dominantného centra. Práve tieto znaky vedú k asymetrii medzi centrom a perifériou, čo v konečnom dôsledku vedie k tomu, že skupina či už etnická alebo náboženská nachádzajúca sa na periférii a uvedomujúca si svoje znevýhodnené postavenie začne mobilizovať svojich členov k zvýšenej angažovanosti. To sa môže prejavovať až do rôznych autonomistických snáh okrajovej skupiny, ktoré sa väčšinou začínajú vytvorením vlastných politických strán. Tento princíp vzniku národnostných strán však môžeme považovať za nmoderný, resp. nemôžeme ho v plnej miere aplikovať ako líniu z ktorej vznikajú moderné národnostné strany. V minulosti bolo totiž postavenie periférnych skupín limitované ich teritoriálnou vzdialenosťou od centra a aj ich ekonomickou závislosťou na centrálnej vláde. Dnes už územný princíp nie je natoľko dôležitý a ekonomická vyspelosť daných skupín môže byť v niektorých prípadoch vyššia ako vyspelosť centra. Vznik národnostných strán už teda musíme skúmať len z čisto politického hľadiska, keď si národnostná menšina zakladá vlastné strany na presadenie konkrétnych záujmov a cieľov. V moder-

¹ KLÍMA, M.: *Volby a politické strany v moderných demokraciách*. Praha: Radix, 1998.

nom politickom systéme preto môžeme hovoriť o upravenej línii centrum - periféria na akúsi „*podlíniu*“ národ - národnostná menšina. V rámci tejto novej podskupiny môžeme vytvoriť ešte aj doplňujúce delenie a to na:

- línia, kde národnostná menšina žije na konkrétnom pomerne tradičnom území v rámci štátu a z historického pohľadu ma automaticky priznané isté výhody a mieru autonómie;
- línia, kde je národnostná menšina roztrúsená po celom štáte a nemá jednotné centrum, čo spolu s ďalšími faktormi spôsobuje, že vznik národnostných strán súvisí najmä so zjednotením a mobilizovaním členov tejto menšiny.

V oboch týchto prípadoch vznikajú politické strany, ktoré zastupujú konkrétne národnostné menšiny. Líšia sa však vo svojich cieľoch a úlohách. V prvom prípade ide o národnostné strany, ktoré sa pri svojom vzniku nemusia riešiť problémy ako mobilizáciu svojich členov a ich aktivizáciu na politickom živote. Príslušníci národnostnej menšiny totiž v tomto prípade pociťujú krivdu od dominantného národa a preto je ich identifikácia k menšine automaticky veľmi vysoká.

Dôležitým prvkom, na ktorý nemôžeme zabúdať pri analyzovaní postavenia národnostných strán v systéme je samotná charakteristika stranického systému. Poznáme viacero klasifikácií stranických systémov od rôznych autorov. Ak odhliadneme od nesúťaživých systémov, kde nemajú strany šance presadiť sa, môžeme hovoriť o systémoch na škále od bipartizmu až po systém atomizovaného pluralizmu. V bipartizme a teda v systéme dvoch strán, resp. v jeho rôznych podobách ako napr. systéme dva a pol strany sa národnostné strany presadia len veľmi ťažko. V takomto systéme síce takéto strany existujú a na regionálnej úrovni môžu mať výrazne zastúpenie, no na celoštátnej úrovni je ich šanca na úspech veľmi nízka. Politický súboj sa tu totiž odohráva medzi dvoma, popríklad troma, relevantnými politickými stranami, ktoré sa snažia nalákať voličov na iné hodnoty ako etnickú príslušnosť. Výraznejší úspech však môžu národnostné strany zaznamenať v pluralitných stranických systémoch. Stranícky pluralizmus podľa Duvergera vzniká tam, kde sa vo voľbách používa pomerný volebný systém. Pri takomto type hlasovania majú etnické strany väčšiu šancu presadiť sa na celoštátnej úrovni, ale len v prípade, že sú voliči

dostatočne motivovaní a mobilizovaní svojimi lídrami. Ako veľká výhoda sa ukazuje aj koncentrovanosť príslušníkov istej národnostnej skupiny na konkrétnom území. Národnostné menšiny pôsobiace na jednotnom území v rámci štátu majú podľa pozorovaní lepšie výsledky pri získavaní zastúpenia v parlamente ako tie, ktoré sú roztrieštené po celom štáte, čo v konečnom dôsledku môžeme pozorovať aj v našich podmienkach.¹

Postavenie národnostných strán v straníckom systéme SR

Po roku 1989 sa začali diať spoločenské a politické zmeny, ktoré prieniesla demokratizácia po páde bývalého režimu. Tieto zmeny v podmienkach našej krajiny znamenali aj príležitosť na vyššiu politickú participáciu pre národnostné menšiny. Po rozdelení Československa môžeme na Slovensku hovoriť o dvoch relevantných národnostných menšinách, ktoré mali z pohľadu početnej demografickej základne možnosť ovplyvniť politické dianie a to aj formou založenia a presadenia vlastných politických strán či hnutí.²

Prvou z týchto menšín je rómska menšina. Aj keď nevieme presne zistiť koľko Rómov na Slovensku žije, keďže sa pri sčítaní obyvateľstva zvyknú často hlásiť k inej ako rómskej národnosti, oficiálne odhady hovoria o počte 400 000. Tento počet z nich robí politickú silu s ktorou treba počítať. Avšak ako vieme žiadna rómska strana zatiaľ nezískala vo voľbách dostatočný počet hlasov, ktorými by sa zaradila medzi relevantné politické strany a poprípade by sa aj dostala do parlamentu. Je preto potrebné analyzovať príčiny tohto stavu.

V prvom rade treba hľadať problém vo vysokom počte strán, ktoré sa snažia reprezentovať Rómov na Slovensku. Ešte počas ČSFR založili rómski aktivisti Rómsku občiansku iniciatívu, ktorá sa pomerne úspešne zhostila roly reprezentanta rómskych záujmov vo vtedajšej federácii. Vďaka spolupráci s Občianskym fórom a Verejnou otázkou proti násiliu sa podarilo ROI presadiť svojich reprezentantov na ich kandidátky a tak získali mandáty vo Federálnom zhromaždení,

¹ SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993.

² SMETANKOVÁ, D.: *Menšinová politika v období rokov 1993 až 1998 na Slovensku. Komparácia rómskej a maďarskej menšiny*.

ako aj v Slovenskej a Českej národnej rade. Toto však môžeme považovať za jediný významnejší úspech. Po rozdelení federácie totiž už Rómska občianska iniciatíva na Slovensku nedokázala na tento úspech nadviazať. Jedným z dôvodov bolo aj to, že väčšina rómskych lídrov ostala v Česku a u nás teda musela nastúpiť nová generácia, ktorá aj napriek tomu, že ROI ostala najvýznamnejšou rómskou stranou u nás nedokázala pokračovať v krokoch svojich predchodcov. Rýchlo začali vznikať aj ďalšie rómske strany, najmä na regionálnej úrovni, ktoré sa však postupne chceli presadiť aj celoštátne. Tento počet sa zvyšoval tak rapídne, že v 90tych rokoch existovalo takmer 20 strán, ktoré sa snažili získať na svoju stranu rómskych voličov. Tieto strany však svoju činnosť vôbec nekoordinovali a navzájom si kradli voličov. V súčasnosti je väčšina z týchto strán už v likvidácii a fungujú len štyri – Rómska iniciatíva Slovenska, Strana rómskej koalície, Jednotne Slovensko (bývalá Strana rómskej koalície v Slovenskej republike) a Strana Rómskej únie na Slovensku. Tieto strany sú síce považované za zástupcov rómskych záujmov, no samotní Rómovia sa s nimi veľmi nestotožňujú.

Druhým problémom neúspechu rómskych strán je nedisciplinovanosť voličov a ich celkový nezáujem participácie na verejnom živote. Napriek snahe rómskych politikov osloviť svojich voličov, stále sa im to nedarí. Jednu z príčin sme už spomenuli a to prílišnú početnosť politických strán. Druhou príčinou, na ktorú často krát upozorňujú rómski aktivisti je negramotnosť Rómov, ktorá vedie k mnohým omylom pri samotnom hlasovaní, keď Rómovia nevedia správne vyplniť hlasovací lístok. Treťou príčinou neúspechu je už spomínaný nezáujem Rómov o voľby a politický život. Posledným dôvodom, do istej miery tým najzávažnejším, je uplácanie rómskych voličov cez nastrčených prostredníkov iných strán. Takmer pri každých voľbách sa stretávame s problémom kupovania hlasov Rómov pre iné politické strany. Nie je to chybou len kvôli zbytočnému prerozdeľovaniu ich hlasov medzi iné strany ale aj z hľadiska porušovania zákona.

Iným príbehom integrácie národnostnej menšiny do stranického systému je prípad maďarskej menšiny. Aj vďaka tomu, že v Maďarsku prebiehal demokratizačný proces rýchlejšie ako v Československu, boli príslušníci maďarskej menšiny u nás hneď od roku 1989 výrazne poli-

ticky aktívni. Vznikla Maďarská nezávislá iniciatíva, ktorá začala aktívne spolupracovať s VPN, dokonca sa pred prvými slobodnými parlamentnými voľbami spojili do koalície, vďaka čomu sa dostali aj do parlamentu. Avšak ako vo VPN aj v MNI sa začali postupne prejavovať nezhody, ktoré viedli k rozdeleniu strany. Ako prvý sa od strany oddelil Miklós Duray, ktorý si založil vlastné politické hnutie Együttélés – Spoluzítie. Nasledovala ho ďalšia skupina, ktorá založila Maďarské kresťanskodemokratické hnutie. Zaujímavé je, že tieto maďarské strany reprezentovali len pravú stranu politického spektra – MNI boli liberáli, MKDH konzervatívci a Spoluzítie nacionalistické. Aj keď vznikali aj ľavicové strany, nedokázali získať dostatočnú podporu a voličov im preberala SDL.

Ako teda vidíme aj maďarské strany mali problém fungovať jednotne v novobudovanom politickom systéme. Avšak ich roztrieštenosť nebola taká veľká ako pri rómских stranách. Čo ich ale najviac odlišovalo od iných menšinových strán u nás bolo, že si uvedomovali potrebu spolupráce, či už s inými subjektmi alebo medzi sebou. Ako už bolo spomínané v prvých slobodných voľbách do Federálneho zhromaždenia vznikla koalícia VPN s MNI. Táto koalícia pokračovala v spolupráci aj vo voľbách do SNR. MKDH a Spoluzítie sa pre tieto voľby tiež spojili a vytvorili Maďarskú koalíciu, ktorá získala 14 mandátov. Ďalšie voľby sa konali v roku 1992 a Maďarská koalícia dosiahla rovnaký zisk mandátov. MNI, ktorá kandidovala pod novým názvom Maďarská občianska strana sa tento krát už do parlamentu nedostala. Situácia sa však zmenila vo voľbách v už samostatnej Slovenskej republike, kde si Maďari uvedomili, že ich cieľom je najmä to aby boli zastúpení v parlamente a to sa nedá dosiahnuť triedením hlasov. MOS sa teda pridala k Maďarskej koalícii. Toto zoskupenie síce spájal záujem o maďarského voliča, ale každá strana vystupovala počas kampane so svojím vlastným programom.

Volebný zákon, ktorý vstúpil do platnosti pred voľbami 1998, zrušil výhodu pre strany, ktoré sa spájali do volebných koalícii tým, že každá zo strán koalície musela získať minimálne 5%. To viedlo k tomu, že tri maďarské strany sa rozhodli pre potrebu týchto volieb vytvoriť jednu stranu a to Stranu maďarskej koalície. Aj keď to mala byť iba volebná strana, vzápätí prebral iniciatívu do svojich rúk predseda MKDH

Béla Bugár, ktorý presadil to, aby vznikla spoločná strana. Základňou pre ňu sa stala MKDH, ktorá zmenila názov na SMK. MOS a Spoluzitíe sa k tejto strane pripojili. SMK bola organizačne nová strana, ktorá vznikla zlúčením dovtedy existujúcich strán. V strane boli najskôr pnutia medzi prúdmi jej predchodcov (spočiatku existovali vo forme platforiem), avšak postupne boli uhladené a po preregistrovaní členstva v roku 2000 došlo aj ku konečnej organizačnej jednote.¹

Vytvorenie SMK sa ukázalo ako výhodný krok. Strana sa dostala v roku 1998 do vládnej koalície a to isté sa zopakovalo aj vo voľbách 2002. Osem rokov vo vláde pomohlo strane upevniť si svoju pozíciu v straníckom systéme a rovnako aj medzi voličmi maďarskej národnosti. Taktiež si vytvorili povest' spoľahlivého koaličného partnera najmä pre stredopravé strany. Po voľbách v roku 2006 sa však strana dostala do opozície. Tam sa prvý krát ukázali problémy. Nová vláda zaberala v úradoch posty pre svojich ľudí a nominanti SMK tak prichádzali o niektoré dôležité posty. To postupne začínalo viesť k hádkam v strane. Napätie vyústilo do zmeny predsedníctva strany, keď dlhoročného predsedu Bélu Bugára vystriedal Pál Csáky. Zaujímave bolo, že išlo len o čistý mocenský boj medzi dvoma táborami, ktoré sa takmer nijako neodlišovali vo svojom programe. Ak by sme ale hľadali príčiny víťazstva Csákyho, tak to môže vychádzať z jeho radikálnejších postojov, ktoré získali na popularite v čase keď predstavitelia vládnych strán ostro vystupovali proti menšinám. Po zvolení nového predsedu však napätie v strane stále viac a viac narastalo. Situácia viedla k tomu, že po serií rokovaní o zmiery a odchodoch zo strany a poslaneckého klubu sa pokúsila skupina okolo Bélu Bugára ešte situáciu zachrániť a to diskusiou o vytvorení platformy vo strane. Rokovania o platforme neboli úspešné a to v konečnom dôsledku viedlo k odchodu Bugárovej skupiny zo strany a založeniu nového subjektu Most-Híd.

Nová strana Most-Híd sa od svojho začiatku prezentovala ako strana pre všetky národnostné menšiny a zakladala si na občianskom princípe. Veľmi rýchlo sa jej podarilo získať podporu voličov, najmä maďarskej národnosti, čím bola ako sa predpokladalo súperom pre SMK. Predstavitelia SMK pred voľbami viedli ostrú a konfliktnú

¹ DOSTÁL, O.: *Národnostné menšiny*. [online]. Dostupné na internete: <http://www.multikulti.sk/dok/romovia/Ondrej-Dostal-Narodnostne-mensiny_2005.pdf>.

kampaň voči strane Most-Híd. Tí sa nenechali zlákať na rovnakú protikampaň ale snažili sa viesť nekonfliktnú politiku. To sa im v konečnom dôsledku aj vyplatilo lebo v najbližších voľbách roku 2010 sa narozdiel od SMK strana do parlamentu dostala. Za príčiny neúčasti SMK v parlamente môžeme označiť ich zvyšovanie napätia v spoločnosti otváraním citlivých tém, keď mnoho umiernených Maďarov prešlo radšej k Mostu. Most dokázal zlákať voličov aj komplexnejším programom vo všetkých oblastiach zatiaľ čo SMK sa podrobne venovalo len svojej tradičnej agende a ako veľmi dôležitým faktorom úspechu Mostu sa ukázala úloha Bélu Bugára na čele strany, ktorý si získal aj mnohých slovenských voličov.

Porovnali sme teda fungovanie menšinových strán dvoch najpočetnejších národnostných menšín na Slovensku. Pri rómskej menšine a stranách ktoré by mali zastupovať ich záujmy sme si identifikovali niekoľko základných problémov, prečo nemajú vlastnú stranu s relevantnými výsledkami. Vzhľadom na už skôr spomínané príčiny neúspechu treba konštatovať, že v najbližšom období je veľmi nepravdepodobné dokonca až nemožné aby sa tu presadila rómska politická strana. Cesta presadzovania ich záujmov v parlamente by zatiaľ mala viesť cez získavanie miest na kandidátkach iných strán, kde by sa im mohlo podariť získať mandát. Svetlým príkladom v tomto smere je poslanec za Obyčajných ľudí – Peter Pollák, ktorý je rómskeho pôvodu. Zároveň by bolo dobré vytvoriť jedínú stranu so silným lídrom, ktorá by sa postupne mohla priblížiť k hranici zvoliteľnosti.

Čo sa maďarských strán týka vidíme, že tam je situácia lepšia. Maďarská menšina má dlhodobé zastúpenie v parlamente a strany SMK a Most-Híd jedinečné postavenie na južnom Slovensku. Avšak strana SMK už zistila čo môže spôsobiť trieštenie strany, keď sa v dvoch voľbách po sebe nedostali do parlamentu. Ak si teda chcú Maďari zachovať v budúcnosti svojich zástupcov v rozhodovacích orgánoch, budú sa musieť naučiť znova spolupracovať, no najmä vyvarovať sa ďalších štiepení, lebo tretia maďarská strana so silným lídrom a hoci len priemernou podporou obyvateľov z južných okresov by pravdepodobne znamenala, že ani jedna z týchto troch strán by už nezískala 5%.

Budúcnosť maďarských menšinových strán je do značnej miery ovplyvňovaná aj zásahmi z vonku. Mierny nárast preferencií SMK

v súčasnosti môžeme vysvetliť podporou zo strany vládnej strany v Maďarsku, ktorá nepriamo rôznymi akciami a častokrát dokonca aj priamo cez svojich zástupcov podporuje kroky najmä SMK na Slovensku. Táto podpora logicky narastá keď sa radikalizujú názory v Slovenskej spoločnosti a vládne špičky hovoria či priamo uvádzajú do praxe opatrenia voči menšinám. Zároveň sa dá predpokladať nárast hlasov pre maďarské strany aj kvôli posilňovaniu slovenských nacionalistických strán a to menovite Ľudovej strany – Naše Slovensko, ktorá má už teraz silné postavenie najmä v Banskobystrickom kraji. Keďže aj tento kraj susedí s Maďarskom, a teda vo viacerých okresoch prevláda obyvateľstvo maďarskej národnosti, môžeme predpokladať istý nárast preferencií SMK a Mostu-Híd, ktorý vyplynie zo strachu obyvateľov pred nacionalistami a z potreby vytvoriť voči nim opozíciu.

Je zaujímavé, že Rómovia nevnímajú radikalizáciu v spoločnosti tak dramaticky ako príslušníci maďarskej menšiny u nás. Aj napriek nárastu preferencií už spomínanej strany ĽS-NS, ktorá najmä cez osobu svojho predsedu tvrdo kritizuje Rómov a častokrát sa na ich adresu vyjadruje až hraničnými rasistickými termínmi, nedokážu Rómovia prísť s nejakým programom, ktorý by to odsúdil. Aj keď sa toto zatiaľ síce nedeje, môžeme sa domnievať, že s pravdepodobným nárastom ĽS-NS na celoštátnej úrovni by sa dokázala presadiť aj strana Rómskych aktivistov, ktorí by okrem „tradičnej“ rómskej agendy riešili aj obranu pred útokmi z tohto smeru a tým by možno dokázali získať isté percento hlasov, ktoré by sa na začiatok mohli preniesť aspoň do mandátov v regionálnej politike.

Literatúra:

DOSTÁL, O.: *Národnostné menšiny*. [online]. Dostupné na internete: <http://www.multikulti.sk/dok/romovia/Ondrej-Dostal-Narodnostne-mensiny_2005.pdf>.

KLÍMA, M.: *Volby a politické strany v moderných demokraciách*. Praha: Radix, 1998, 274 s.

KULAŠIK, P.: *Politológia*. Hlohovec: EFEKT-COPY, 2007, 279 s.

SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, 512 s.

SMETANKOVÁ, D.: *Menšinová politika v období rokov 1993 až 1998 na Slovensku. Komparácia rómskej a maďarskej menšiny*. In: *Acta Politologica* 2/2012, s. 154-166.

Eventuálne zmeny volebnej legislatívy ako ašpirácia na elimináciu deformačných aspektov v politickom systéme Slovenskej republiky

Pavol Gojdič

Electoral legislation affects character and form of party system in a significant way either to its standardization or it helps to establish deformation aspects to party subjects system. Electoral system affects political system but at the same time it may refer to the influence of party scene to electoral system whereas political parties and political movements form electoral legislation, ergo we talk about interaction of party system and electoral system. Potential changes of electoral legislation can perceive current proportional electoral system as initial level and realize extension of the number of election districts within it or put it even further and consider the application of combined or majority electoral system.

Volebný systém ako determinant politického systému

V podmienkach zastupiteľskej demokracie sa ako kľúčové ukazujú pravidelne sa opakujúce voľby, prostredníctvom ktorých ľud splnomocňuje na výkon moci svojich zástupcov. Nevyhnutný predpoklad volebného aktu predstavuje politický pluralizmus a slobodná súťaž politických síl v demokratickej spoločnosti chránená a garantovaná ústavou a zákonmi, čo má v konečnom dôsledku zamedziť monopolizácii politickej moci jedným straníckym subjektom, nakoľko mandát väčšiny vo vzťahu k zástupcom znamená jeho dočasný charakter, čo umožňuje súčasnej menšine stať sa budúcou väčšinou na základe najbližších volieb.

Volebný systém definujeme ako súvislosť medzi vstupmi v podobe hlasov voličského elektorátu a výstupmi v rovine konkrétnych volebných výsledkov vzchádzajúcich z volebného aktu, respektíve ako „súhrn zásad obsiahnutých v normách volebného práva (...) ako aj pravidiel nemajúcich právny charakter, uplatnených v praktickom uskutočňovaní volieb dotýkajúcich sa spôsobu prípravy, organizácie a uskutočňovania volieb ako aj pravidiel (zásad) delenia mandátov a zisťovania a kontroly výsledkov volieb.“¹

¹ PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 217.

Volebná legislatíva výrazným spôsobom determinuje charakter stranického systému smerom k jeho štandardizácii alebo, vice versa, napomáha k implementácii deformačných aspektov do systému politických strán a politických hnutí. Legislatívna úprava volebných pravidiel ovplyvňuje nielen konkrétnu podobu stranického systému, ale vyznačuje sa vplyvom aj vo vzťahu k partokratickým prvkom v politickom systéme a v konečnom dôsledku stimuluje konsolidáciu demokratickeho procesu alebo voči nemu nepôsobí výrazne stabilizujúco, čím sa následne formuje priestor pre politologické i ústavnoprávne úvahy de lege ferenda v rovine eventuálnych zmien platného právneho stavu upravujúceho volebné procesy, čo poukazuje nielen na jednosmerné pôsobenie volebného systému na politický systém, ale odкрýva sa aj rovina, v rámci ktorej možno poukázať na vplyv straníckej scény na volebný systém, nakoľko politické strany a politické hnutia formujú volebnú legislatívu, ergo hovoríme o koherentnom pôsobení stranického a volebného systému.

Východiskovú pozíciu v rovine de lege lata v kontexte slovenského politického systému predstavuje zákon číslo 333/2004 Z. z. o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, z dikcie ktorého vyplýva zakotvenie pomerného volebného systému s jedným volebným obvodom, v rámci ktorého občania volia všetkých 150 poslancov. Zo spomenutej legislatívy vyplýva aj klauzula, ktorej prekročenie predstavuje podmienku pre vstup stranického subjektu do parlamentu, v podobe piatich percent, respektíve siedmich alebo desiatich percent v prípade koalícií. Na základe platného volebného zákona disponujú politické strany a politické hnutia právom predkladať kandidátne listiny, do ktorých môžu voliči zasiahnuť prostredníctvom štyroch preferenčných hlasov v prospech konkrétnych kandidátov na poslancov zákonodarného zboru. Prepočítavanie hlasov na poslanceké mandáty sa uskutočňuje na základe Hagenbach-Bischoffovej kvóty a aplikuje sa metóda najvyššieho zostatku.

Potenciálne zmeny volebnej legislatívy v podmienkach Slovenskej republiky

Potenciálne zmeny volebnej legislatívy môžu nadobudnúť charakter eliminácie deformačných aspektov v podmienkach politického systému Slovenskej republiky len za predpokladu ich dostatočnej intenzity, inými slovami povedané, novelizácia platnej volebnej legislatívy nemusí za každých okolností disponovať výrazným dopadom na politický systém v prípade, ak ide o marginálne volebné úpravy, v súvislosti s ktorými možno ako príklad uviesť zvýšenie váhy preferenčných hlasov pre voľby do zákonodarného zboru, čo síce oceňujeme ako stimul vo vzťahu v občianskemu záujmu, no volebná prax ukazuje nedostatočnosť tejto volebnej zmeny vzhľadom na relatívne nízky počet poslancov, ktorí sa týmto spôsobom dostali do parlamentu. Eventuálne zmeny volebnej legislatívy môžu vnímať súčasný pomerný volebný systém ako status quo a v rámci neho realizovať rozšírenie počtu volebných obvodov či iné úpravy alebo možno ísť myšlienkovými konštrukciami ešte ďalej a zauvažovať o aplikácii prvkov kombinovaného, respektíve väčšinového volebného systému, pričom platí téza R. Dahla: *„žiadny volebný systém nemôže vyhovieť všetkým kritériám (...) ak prijmeme určitý volebný systém, získame tým určité hodnoty, avšak za cenu, že sa budeme musieť časti iných hodnôt vzdať.“*¹

Zákonodarca, v podmienkach Slovenskej republiky, reflektoval pri prijímaní volebných zákonov a ich následnej novelizácii predovšetkým úzko vyprofilované záujmy stranických centrál, marginalizujúc občianske iniciatívy požadujúce elimináciu partokracie, respektíve aspirujúce na konsolidáciu demokratizačného procesu cez prizmu stimulu v podobe zmeny platných volebných pravidiel. Personálne zloženie zákonodarného zboru determinujú nielen občania prostredníctvom svojich voličských hlasov, ale aj stranické subjekty výberom personálneho substrátu na kandidátne listiny. Poslanci zvolení za konkrétne politické strany a politické hnutia môžu prostredníctvom zmien volebnej legislatívy akumulovať občiansky rozmer pri personálnom kreovaní parlamentného orgánu. Platný volebný zákon pre voľby do NR SR reflektuje v prvom rade stranický záujem pri personálnom

¹ DAHL, R.: *O demokracii*. Praha: Portál, 2001, s. 120.

výbere členov zákonodarného zboru a aj napriek možnosti udelenia štyroch preferenčných hlasov pre konkrétnych kandidátov eliminuje občiansku participáciu, nakoľko pred voľbami v roku 2006 síce došlo k zvýšeniu váhy prednostných hlasov z 10% na 3%, no túto volebnú legislatívnu zmenu nemožno pokladať za prelomovú a rozhodujúcu z hľadiska eliminácie výrazného vplyvu straníckych ústredí.

Myšlienkové konštrukcie zamerané na potenciálne zmeny volebnej legislatívy s akcentom na elimináciu deformačných aspektov v politickom systéme Slovenskej republiky musia každopádne reflektovať proporcionalitu volebných výsledkov, ergo pomer získaných hlasov a následne pridelených poslaneckých mandátov, na čo má vplyv veľkosť volebného obvodu, aplikovaná metóda prepočtu voličských hlasov na poslanecké mandáty, klauzula pre vstup stranického subjektu do parlamentu či počet skrutínií. V súvislosti s proporcionalitou volebných výsledkov sa z dôvodu prehľadnosti ukazuje potreba aplikovať tzv. „*index deformácie*“,¹ v súvislosti s ktorým P. Spáč upozorňuje: „*Na Slovensku (...) je volebný obvod natoľko veľký (čo platilo aj pre niekdajšie 4 volebné kraje), že index deformácie pre všetky politické strany, ktoré prekonajú klauzulu 5%, je takmer identický. Slovenský volebný systém tak medzi subjektmi, ktoré po voľbách zasadnú v parlamente nezvýhodňuje žiadnu z nich a rovnako žiadnu z nich nepoškodzuje.*“² Reálne dopady platnej volebnej legislatívy v podmienkach Slovenskej republiky zakotvujúcej pomerný volebný systém s jedným obvodom pre celé územie štátu, z hľadiska miery proporcionality, relatívne presne odrážajú voličskú podporu v podobe zastúpenia politických strán a politických hnutí v zákonodarnom zbore, ergo počet voličských hlasov sa pretavuje do rozdelenia poslaneckých mandátov v parlamente a eliminuje sa týmto spôsobom negatívny sprievodný jav väčšinového volebného systému v podobe tzv. prepadnutých hlasov voličského elektorátu.

Eventuálne zmeny súčasnej volebnej legislatívy by mali reflektovať taktiež občiansku aspiráciu na elimináciu mocenského potenciálu stra-

¹ ŠEDO, J.: *Volební systémy postkomunistických zemí*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 93.

² SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 62.

nických centier, čo možno urobiť aj zavedením viacerých, avšak z dôvodu akcentu na proporionalitu nie mnohých, volebných obvodov, nakoľko súčasný platný právny stav v oblasti volebnej legislatívy stimuluje charizmatické stranícke subjekty, ktoré pokladáme za deformačné vo vzťahu k procesu inštitucionalizácie politických strán a politických hnutí v straníckom systéme Slovenskej republiky, ergo potreba personálneho výberu viac ako jedného volebného lídra, pričom konkrétny počet by sa odvíjal od počtu potenciálnych volebných obvodov, čím by sa v konečnom dôsledku podporila stranícka súťaž a konkurencia vo vnútri politického subjektu.

R. Dahl, v kontexte volebného inžinierstva, odporúča akcentovať aj jednoduchosť a zrozumiteľnosť volebných procedúr pre bežných občanov i otvorený postoj k inováciám aspirujúcim na elimináciu rezonujúcich deformačných aspektov prostredníctvom prehlbovania kategórie legitimity za účelom prijatia volebného systému zo strany širokej verejnosti. Pokiaľ ide o intenzívny vplyv straníckych subjektov, R. Dahl navrhuje maximalizovať záujmy voličského elektorátu, nakoľko si uvedomuje úzke politické väzby medzi jednotlivými politickými stranami a politickými hnutiami.¹

Voľbu prezidenta Slovenskej republiky, voľby poslancov Národnej rady Slovenskej republiky, voľby predsedu a poslancov vyšších územných celkov, voľby primátorov, starostov, poslancov miestnych samospráv a voľby poslancov Európskeho parlamentu upravuje v súčasnosti päť volebných zákonov, z čoho vyplýva, podľa nášho názoru, potreba univerzálnej a komplexnej volebnej legislatívy, ktorá by upravila jednotným spôsobom spomenuté volebné akty z dôvodu akcentu na prehľadnosť a zrozumiteľnosť.

Z dikcie článku 74 odseku 1 Ústavy Slovenskej republiky, v súvislosti s voľbami do NR SR, vyplýva: „*Poslanci sú volení vo všeobecných, rovných, priamych voľbách s tajným hlasovaním.*“² Na rozdiel od slovenskej ústavy, ktorá ponecháva zavedenie volebného systému na zákonnú úpravu, Ústava Českej republiky uvádza: „*Voľby do Poslaneckej snemovne sa konajú tajným hlasovaním na základe všeobecného, rovného*

¹ DAHL, R.: *O demokracii*. Praha: Portál, 2001, s. 169.

² Zákon č. 460/1992 Zb. *Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov*.

a priameho volebného práva, podľa zásady pomerného zastúpenia,¹ z čoho vyplýva totožnosť ústavnej dikcie úpravy princípov volebného práva, avšak potenciálna zmena slovenského volebného systému, na rozdiel od Českej republiky, si nevyžaduje kvalifikovanú väčšinu, nakoľko hovoríme o potrebe novelizácie, respektíve prijatia novej volebnej legislatívy vo forme zákona. V tomto kontexte možno vygenerovať otázku týkajúcu sa eventuality ústavnej úpravy volebného systému s akcentom na stabilizačnú funkciu základného zákona štátu, ktorý by hypoteticky mohol stabilizovať vo väčšej intenzite aj volebný systém. Domnievame sa, že stabilizačná funkcia ústavy by nemala výrazne dominovať nad dynamickou funkciou, ergo kvantitatívny rozmer týkajúci sa novelizácie volebnej legislatívy zo strany zákonodarcu nepokladáme za natoľko frekventovaný, aby sme mohli uvažovať v rovine de constitutione ferenda, inými slovami povedané, občasná zmena zákona o voľbách do NR SR neposkytuje korektné argumentačné zázemie zdôvodňujúce potenciálnu potrebu ústavného zakotvenia volebného systému, nakoľko v predchádzajúcom období legislatívneho vývoja nedochádzalo k výraznej destabilizácii.

Potenciálne zmeny volebnej legislatívy ašpirujúce na elimináciu deformačných aspektov v politickom systéme Slovenskej republiky musia každopádne reflektovať záujem o konsolidáciu demokratizačného procesu a upevňovanie ochrany slobodnej súťaže politických síl, „ktorá nachádza vyjadrenie predovšetkým vo voľbách, je základným predpokladom fungovania demokratického štátu, a to je dôvodom, aby obsah článku 31 ústavy bol transformovaný najmä vo volebných zákonoch.“²

Eventuálna legislatívna úprava pomerného volebného systému

Reflektovať názorové spektrum verejnej mienky presným spôsobom možno iba za predpokladu aplikácie inštitútov priamej demokracie, avšak pomerný volebný systém, v komparácii s väčšinovým alebo kombinovaným volebným systémom, najviac odráža rozloženie

¹ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky v znení neskorších predpisů.

² Uznesenie zo 4. januára 2001. PL. ÚS 22/00. Zbierka názvov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 2001.

názorov v spoločnosti, čo v konkrétnej podobe znamená vstup do parlamentu aj menších politických strán a politických hnutí.

V súvislosti s pomerným volebným systémom K. R. Popper precizuje, že zákonodarný orgán vyvstávajúci z volieb konaných na princípoch pomerného volebného systému „*nereprezentuje ľud a jeho názory, ale iba vplyv strán (a propagandy) na obyvateľstvo pri voľbách. A sťažuje, aby sa deň volieb stal tým, čím by mohol a mal byť: dňom súdu ľudu nad činnosťou vlády (...)* žiadne z našich demokracií nie sú vládami ľudu, sú to vlády strán. To znamená vlády straníckych vodcov.“¹ M. Klíma konkrétne špecifikuje jednotlivé nevýhody pomerného volebného systému, medzi ktoré zaraďuje nepersonalizáciu volieb, neteritoriálne zastúpenie poslancov, silnú stranícku disciplínu a tvorbu volebnej kandidátnej listiny straníckym subjektom bez reálneho dosahu voličov.²

Politický systém Slovenskej republiky, pokiaľ hovoríme o voľbách do zákonodarného zboru, disponuje skúsenosťami len s pomerným volebným systémom, ktorý generuje vhodné podmienky pre vznik a rozvoj partokratického správania i konania straníckej elity, napomáha koncentrácii moci do centrálnych straníckych subjektov, zapríčiňuje rozpory medzi politickými predvolebnými programami straníckych subjektov a programovým vyhlásením koalície vlády, spôsobuje kreovanie neštandardných koalícií zložených z pravicových i ľavicových straníckych subjektov a vytvára živnú pôdu pre realizáciu štiepných procesov v politických stranách a politických hnutiach. Jeden celoštátny volebný obvod v súvislosti s voľbami do zákonodarného zboru upevňuje dominantnú pozíciu straníckych centrál v politickom systéme Slovenskej republiky a posilňuje vplyv deformačných aspektov partokracie. Jedna volebná kandidátka listina koncipovaná úzkym vedením straníckeho subjektu v žiadnom prípade nemôže predstavovať impulz vo vzťahu ku konsolidácii demokratizačného procesu a presadzovaniu občianskych záujmov.

Z hľadiska akcentu na občiansku participáciu pozitívne hodnotíme zvýšenie váhy preferenčných voličských hlasov v kontexte volieb do zákonodarného zboru. V rovine potenciálnych zmien volebnej legislatívy a eventuálneho zvýšenia občianskeho záujmu M. Gbúrová

¹ POPPER, K. R.: *Život je řešení problémů*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 175-176.

² KLÍMA, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: RADIX, 1998, s. 249.

uvádza: „Optimálnym riešením by bolo (...) zrušenie percentuálnej hranice na prednostné hlasy. Týmto spôsobom by sa vyovážil stranický princíp (určovanie poradia na kandidátnej listine) s občianskym princípom (určovanie poradia na základe počtu získaných hlasov).“¹ M. Klus uvažuje: „Za ideálny model volebnej legislatívy pre NR SR (...) možno považovať ten, kedy by Slovenská republika síce zostala jedným volebným obvodom, avšak (...) do NR SR by sa dostalo tých 150 kandidátov, ktorí by získali najviac hlasov.“² Prerozdelenie poslaneckých mandátov výlučne na základe voličských preferencií, respektíve preferenčných voličských hlasov by znamenalo určitú elimináciu partokratických deformačných aspektov v politickom systéme, nakoľko subjekt upravujúci kandidátnu listinu, ergo volič a jeho občiansky záujem by prevládol nad stranickými záujmami centrálnych politických strán a politických hnutí, ktoré podľa súčasného platného právneho stavu, aj napriek možnosti štyroch preferenčných krúžkov zo strany voličov, disponujú dominantným vplyvom na vygenerovanie personálneho zloženia zákonodarného zboru.

Volebné obvody v rámci pomerného volebného systému výrazne determinujú konečné výstupy z volieb a ich navýšenie v podmienkach Slovenskej republiky môže značne pozmeniť charakter stranického systému, ale aj podobu politického systému. M. Kaliňák kriticky pristupuje k súčasnému platnému právnomu stavu v podobe jedného volebného obvodu pre voľby do NR SR a konštatuje: „Vytvorenie ôsmich volebných obvodov, ktoré by kopírovali územno-správne členenie v rámci ôsmich samosprávnych krajov sa (...) javí ako podmienka nevyhnutná na zmenu vnútorných pomerov v stranách a v konečnom dôsledku na zvýšenie kvality samostatnej politiky.“³ Obdobným spôsobom uvažuje A. Onufrák, keď uvádza: „Rozdelenie Slovenskej republiky na 8 volebných obvodov/krajov považujeme za oveľa lepšie (...) počet a hranice volebných obvodov/krajov by explicitne korešpondovali s počtom samosprávnych krajov a (...) reálnejšie a sprá-

¹ GBÚROVÁ, M.: *Politické strany v SR na ceste k štandardnej politike II.* In: Slovo.12/ 2006, s. 11.

² KLUS, M.: *Existuje ideálny model zmeny volebnej legislatívy v Slovenskej republike?* In: KOPRLA, M. (ed.): *Volebné zákony v podmienkach Slovenskej republiky.* Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011, s. 13.

³ KALIŇÁK, M.: *Vnútorná demokracia politických strán.* In: GBÚROVÁ, M. (ed.): *Voľby 2006 v štátoch V 4.* Prešov: Slovacontact, 2006, s. 136.

vodlivejšie by sa prerozdělili poslanceké mandáty krajom, ako v prípade len štyroch volebných obvodov/krajov.“¹ Aj M. Ďureje navrhuje rozdeliť územie Slovenskej republiky na viac volebných obvodov a konštatuje: „Tým by sme docielili predovšetkým väčšiu reprezentáciu regiónov Slovenskej republiky a následne ich dynamickejší rozvoj,“ a dodáva „k rozdeleniu územia Slovenskej republiky na volebné obvody by (...) mohlo slúžiť aj dnešné územnosprávne členenie Slovenska.“² Podľa nášho názoru možno racionálne uvažovať o zvýšení počtu volebných obvodov s akcentom na elimináciu načrtnutých deficitov politického systému Slovenskej republiky, avšak kriticky sa profilujeme vo vzťahu k takému navýšeniu volebných obvodov, ktoré by presiahlo počet vyšších územných celkov, nakoľko „čím väčšie sú obvody, tým skôr dokáže pomerný volebný systém produkovať výsledky, ktoré presnejšie reflektujú názorové rozloženie verejnej mienky.“³

V kontexte aspirácie na zdokonalenie súčasného pomerného systému vyznievajú zaujímavo myšlienkové úvahy J. Cabana, ktorý navrhuje zavedenie inštitútu antihlasov, ktorých podstata by mala spočívať v možnosti voliča posunúť kandidáta na nižšie miesto kandidátnej listiny, pričom sa jedná o opak prednostných hlasov. Volič by mal mať k dispozícii štyri antihlasy, popri štyroch prednostných hlasoch a pri hlasovaní by disponoval právom zakrúžkovať štyroch kandidátov v rámci jednej kandidátnej listiny, ktorých má záujem posunúť vyššie a krížikom označiť štyroch poslancekých kandidátov, ktorých chce posunúť nižšie.⁴

M. Gbúrová sumarizuje skúsenosti s pomerným volebným systémom: „V podmienkach Slovenskej republiky tento systém takmer vyčerpал svoje možnosti. Negatívne sa dotkol skvalitňovania stranického systému, politickej kultúry a konsenzuálnej konsolidácie politických elít pri zachovaní

¹ ONUFRÁK, A.: *Jeden volebný obvod: Nevýhoda pre regióny, výhoda pre Bratislavu*. In: KOPRLA, M. (ed.): *Volebné zákony v podmienkach Slovenskej republiky*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011, s. 72.

² ĎUREJE, M.: *Krízna demokracia – nízka volebná účasť v parlamentných voľbách na Slovensku: Návrh reformy volebného systému do NR SR*. In: KOPRLA, M. (ed.): *Volebné zákony v podmienkach Slovenskej republiky*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011, s. 86.

³ SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 26.

⁴ CABAN, J.: *Možnosti ovplyvnenia poradia kandidátov na kandidátnej listine*. In: KOPRLA, M. (ed.): *Volebné zákony v podmienkach Slovenskej republiky*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011, s. 124.

*ich autonómnosti a rozvoja parlamentnej demokracie a profesionalizácie poslaneckého zboru v NR SR.*¹

Volebná alternatíva v podobe kombinovaného volebného systému

Aj napriek kritickej myšlienkovvej úvahe G. Sartoriho, ktorý uvádza: „*Obhajcovia kombinácii väčšinového a pomerného systému sa domnievajú, že spájajú to najlepšie z dvoch svetov. Skôr však vytvárajú hybrid pochybnej povahy, ktorý násobí ich chyby a nedostatky,*“² sa nazdávame, že aplikácia prvkov väčšinového a pomerného volebného systému vo výslednom efekte v podobe kombinovaného volebného systému disponuje konštruktívnym potenciálom smerujúcim k eventuálnej eliminácii deformačných aspektov v podmienkach politického systému Slovenskej republiky.

V kontexte eventuálneho zavedenia kombinovaného volebného systému P. Spáč upozorňuje, že vzniká potreba vyriešenia troch otázok: „*akú podobu má mať väčšinová zložka systému, pomerná zložka systému a aký má byť ich vzájomný pomer.*“³ Za predpokladu zachovania status quo v podobe počtu poslancov zákonodarného zboru možno zauvažovať o pripadnutí rovnakého počtu poslaneckých kresiel pre obe zložky zmiešaného volebného systému, čo by znamenalo kvantitatívnu rovnosť väčšinovej i pomernej zložky, čo však nemusí byť nevyhnutnou podmienkou, nakoľko poznáme aj volebné systémy iných štátov, kde dochádza k výraznej prevahe jednej zo spomenutých súčastí kombinovaného volebného systému.

Zavedenie kombinovaného volebného systému možno vidieť aj v rovine posunu od súčasného pomerného k väčšinovému volebnému systému, pričom v prechodnom období by „*relevantné politické strany museli skvalitniť personálny, respektíve osobnostný rozmer svojej vnútrostraníckej politiky, doriešiť otázku autonómnosti svojej programovej*

¹ GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 19.

² SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnetů a výsledků*. Praha: SLON, 2011, s. 89.

³ SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 136.

*a ideologickej orientácie, vyprofilovať ideologické línie korešpondujúce s hlavnými konfliktnými ideologickými líniami v Európskom parlamente,*¹ čo disponuje potenciálom na určitú elimináciu deformačných aspektov v politickom systéme Slovenskej republiky.

Volebná alternatíva v podobe väčšinového volebného systému

Po spoločenských a politických zmenách v roku 1989 došlo k opusteniu väčšinového volebného systému v kontexte parlamentných volieb, čo však ešte neznamená, že volebná legislatíva Slovenskej republiky nepozná prvky väčšinových procedúr, avšak nie v rovine volebného výberu personálneho substrátu do zákonodarného zboru. Z hľadiska analýzy potenciálnych legislatívnych návrhov na aplikáciu prvkov väčšinového volebného systému v podmienkach Slovenskej republiky sa v menšej miere pohybujeme v rovine zákonodarnej iniciatívy poslancov parlamentu,² ergo eventualita zavedenia väčšinového volebného systému predstavuje skôr myšlienkové konštrukcie vlastné akademickej a vedeckej pôde.

Potenciálne zavedenie väčšinového volebného systému v podmienkach Slovenskej republiky by znamenalo rozdelenie územia štátu na 150 jednomandátových obvodov za predpokladu nemennosti počtu členov zákonodarného zboru, čo môže znamenať vznik problému v podobe zakreslenia hraníc volebných obvodov s aspiráciou na približne vyrovnaný počet voličov, aby sa sledovala rovnosť volebného práva. Hypoteticky možno konštatovať, že politická súťaž v predvolebnom období by prebiehala predovšetkým na úrovniach jednotlivých

¹ GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 22.

² S myšlienkou zavedenia väčšinového volebného systému prišlo v polovici 90. rokov HZDS vedomé si možnej politickej prehry v blížiacich sa parlamentných voľbách v roku 1998, keď zmena volebného systému mala zabrániť politickej porážke, avšak pre odmietavý postoj koalíčných partnerov SNS a ZRS i opozičných stranických subjektov sa návrh nepretavil do legislatívnej roviny. V podobe legislatívneho návrhu zákona sa väčšinový volebný systém ukázal v réžii poslancov parlamentu za HZDS T. Cabaja a K. Tóthovej v roku 2005, no bez potrebnej väčšiny na jeho schválenie v zákonodarnom zbore.

volebných obvodov a oprávnený volič by disponoval dosahom, rešpektíve vplyvom na voľbu iba jedného poslanca, ktorý by vzišiel z daného volebného obvodu. Väčšinový volebný systém by vykryštalizoval politickú situáciu v straníckom spektre v podobe existencie a pôsobenia minimálneho počtu politických strán a politických hnutí, čo sa v konečnom dôsledku môže profilovať ako nevýhoda pre menšie stranícke subjekty, avšak pozitívum možno vidieť vo výraznom obmedzení šancí na vstup do parlamentu radikálnych straníckych subjektov, pričom možno konštatovať, že „z technického a ekonomického hľadiska nie je možné, aby mal každý okrajový názor svoje zastúpenie na parlamentnej pôde.“¹ Aplikácia prvkov väčšinového volebného systému v sebe implikuje predpoklad formovania sa jednofarebných či málo početných vládnych kabinetov, čím by sa eliminovali rozpory medzi predvolebnými politickými programami straníckych subjektov a programovým vyhlásením vládneho kabinetu. Voličský elektorát v podmienkach väčšinového volebného systému disponuje väčším dosahom na formovanie personálneho substrátu zákonodarného zboru, čo znamená posilnenie občianskych záujmov aj cez prizmu voľby nezávislých poslancov, ale aj straníckych poslancov, ktorých politické väzby na centrály straníckych subjektov nie sú natoľko intenzívne ako v prípade uplatňovania pomerného volebného systému. Väčšinový volebný systém by umožnil výraznejšie zastúpenie regiónov v parlamente a následnú snahu poslancov o presadzovanie miestnych záujmov, nakoľko poslanec zvolený v danom volebnom obvode by pociťoval konkrétnu zodpovednosť za odovzdané voličské hlasy v určitom regióne. Nevýhoda aplikácie väčšinových volebných prvkov sa ukazuje v rovine vysokého počtu prepadnutých voličských hlasov i v podobe zložitého odhadu správania a konania nezávislých poslancov, čo môže destabilizovať politický systém.

Literatúra:

DAHL, R.: *O demokracii*. Praha: Portál, 2001.

¹ PREUSS, O.: *Jak racionalizovat parlamentarismus?* In: WINTR, J.; ANTOŠ, M. (eds.): *Parlamenty – funkce, kultura, procedury*. Praha: Leges, 2011, s. 35.

- DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- GBÚROVÁ, M.: *Politické strany v SR na ceste k štandardnej politike II*. In: Slovo. 12/2006, s. 11.
- GBÚROVÁ, M. (ed.): *Volby 2006 v štátoch V 4*. Prešov: Slovacontact, 2006.
- KLÍMA, M.: *Volby a politické strany v moderních demokraciách*. Praha: RADIX, 1998.
- KOPRLA, M. (ed.): *Volebné zákony v podmienkach Slovenskej republiky*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011.
- PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, Ľ.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010.
- POPPER, K. R.: *Život je řešení problémů*. Praha: Mladá fronta, 1998.
- SARTORI, G.: *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnetů a výsledků*. Praha: SLON, 2011.
- SPÁČ, P.: *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010.
- ŠEDO, J.: *Volební systémy postkomunistických zemí*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.
- Uznesenie zo 4. januára 2001. PL. ÚS 22/00. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 2001.
- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Ústava České republiky v znení neskorších predpisů. WINTR, J.; ANTOŠ, M. (eds.): *Parlamenty – funkce, kultura, procedury*. Praha: Leges, 2011.
- Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

Komunitné organizovanie a politika

Gabriela Mezeiová

The article deals with the concept of community organizing. The concept is first explained from a theoretical point of view. Later it is placed to the American context, where it is remarkably popular. Subsequently, the text is focusing on the possibility of using this concept in Slovakia. Here the civic engagement and participation are because of traditional and cultural reasons a way less rooted way of acting.

Kríza demokracie, resp. kríza zastupiteľskej demokracie je bezpochybnou jednou z výziev vnútornej politiky (nielen) Slovenska. Ako uvádza Chmelár: „Demokracia sa stáva predmetom pohrdania elit, ktoré ju nepotrebujú a más, ktoré jej nedôverujú.“¹ Dôsledkom krízy zastupiteľskej demokracie, ktorej sme svedkami, je tak komplexný deficit demokratickej legitimity rozhodovacích procesov nielen na národnej, ale aj regionálnej a tiež nadnárodnej úrovni (napr. demokratický deficit vyskytujúci sa vo fungovaní politického systému Európskej únie). Hlavné prejavy takéhoto stavu môžu byť interpretované v podobe problémov súvisiacich s udržaním efektívnej demokratickej kontroly:²

- klesajúca účasť na voľbách,
- klesajúci počet členov politických strán,
- nedostatok záujmu a nedôvera voči politike a politikom,
- pocit nezapojenia a odcudzenia od politického procesu.

Cintula v tomto kontexte poznamenáva, že: „Kríza demokracie sa jednoznačne týka aj úrovne štátov a ďalších subštátnych úrovní, ktoré tento deficit spoluvytvárajú. Priamym dôsledkom demokratického deficitu je limitovaná legitimita rozhodnutí národných inštitúcií, ktorá pramení zo znižujúcej sa účasti na parlamentných voľbách, ako i na skutočnosti, že niektoré zásadné otázky celospoločenského charakteru sú prijímané bez konzultácie s obyvateľmi (napr. jestvujúcimi formami priamej demokracie v podobe referenda) a nemusia byť obsahom ani predvolebných kampaní jednotlivých politických strán.“³

¹ CHMELÁR, E.: *Zachráňme demokraciu*. [online], [cit. 28/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://denikreferendum.cz/clanek/15639-zachranme-demokraciu>>.

² WATTS, D.: *The European Union*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008, s. 116.

³ CINTULA, J.: *Politický systém EÚ a demokratický deficit*. In: HOSCHEKOVÁ, D. (ed.): *INTERPOLIS '09*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2009, s. 313.

Preto, vychádzajúc z uvedeného môžeme skonštatovať, že v spoločnosti skutočne dochádza k oslabovaniu idey demokratického zriadenia ako vlády ľudu v duchu Lincolnovej definície „*vláda ľudu, prostredníctvom ľudu a pre ľud*“¹. Rozhodovacie mechanizmy sú podmienené podporou väčšiny len z formálneho hľadiska. Z tohto dôvodu je nevyhnutné predstaviť taký model realizovania princípov demokratického politického systému, aby sa odrážala väčšina požiadaviek a predstáv občanov, a to na každej rozhodovacej úrovni.

Domnievame sa, že za účelom zvýšenia efektívnosti a legitimity politických procesov a rozhodnutí na nadnárodnej², národnej, ako aj regionálnej, či komunálnej úrovni je možné aplikovať existujúce modely participatívnej demokracie. Participatívnu demokraciu môžeme pritom definovať ako proces zdôrazňujúci širokú, najlepšie maximálnu³ participáciu, či zapojenie občanov – voličov do fungovania verejného a politického života spoločnosti. Etymologické objasnenie pojmu demokracia (z gréckeho *demos* – ľud a *kratos* – vláda) implikuje, že ľudia sú pri moci a z tohto pohľadu sú potom všetky typy demokracií participatívne. Avšak participatívna demokracia má tendenciu zastávať zložitejšie formy občianskej účasti na verejnom živote, než len podobu tradičnej zastupiteľskej demokracie. Participatívna demokracia sa snaží vytvárať príležitosť pre všetkých prispievať k politickým rozhodnu-

¹ Ide o jednu z najfrekvencovanejšie využívaných klasických definícií pojmu demokracia, ktorá pochádza od 16. prezidenta Spojených štátov Abrahama Lincolna, ktorú vyslovil v slávnom gettysburgskom prejave 19. novembra 1863.

² Európska únia funguje na základe troch demokratických zásad: demokratickej rovnosti, zastupiteľskej demokracie a participatívnej demokracie. Lisabonská zmluva potvrdzuje zásadu demokratickej rovnosti, ktorá predstavuje rovnosť v zaobchádzaní zo strany inštitúcií k občanom, upevňuje zastupiteľskú demokraciu pridaním nových úloh Európskemu parlamentu, ako aj posilnením vplyvu národných parlamentov, a zároveň rozvíja participatívnu demokraciu zavedením nových mechanizmov komunikácie občanov s inštitúciami, akým je napríklad iniciatíva občanov.

³ V tomto kontexte je vhodné doplniť a definovať aj pojmy minimálna a maximálna demokracia. Tie Maldini definuje nasledovným spôsobom: Minimálna demokracia, resp. politická demokracia kladie minimálne požiadavky, a to najmä normatívno-inštitucionálne a procedurálne, ktorými spoločnosť musí disponovať, aby mohla byť demokratickou, kým maximálna, resp. participatívna demokracia zahŕňa širokú politickú účasť a účinné mechanizmy monitorovania činnosti vlády. Bližšie pozri: MALDINI, P.: *Demokracia a demokratizácia*. Dubrovnik: Univerzita v Dubrovniku, 2008.

tiam, usiluje sa rozširovať škálu ľudí, ktorí majú prístup k takejto príležitosti. Verí tomu, že verejnosť má právo vyjadrovať sa k veciam verejným a určovať smer ďalšieho vývoja po celú dobu volebného vývoja a nielen v podobe volebného aktu. Viacerí teoretici pritom rozoznávajú niekoľko podôb participatívnej, resp. účastníckej demokracie – Adegboye vymenúva tieto jej varianty:¹

1. **priama demokracia** – je forma demokracie, v medziach ktorej občania rozhodujú o politických iniciatívach priamo (hlasujú, prijímajú konsenzuálne rozhodnutia, atď.), na rozdiel od reprezentatívnej demokracie, ktorej základnou črtou je, že ľudia volia svojich politických reprezentantov, ktorí potom rozhodujú o politických iniciatívach; Heywood definuje priamu demokraciu ako demokraciu založenú na priamej, nesprostredkovanej trvalej účasti občanov na úlohách spojených s vládnutím², pričom viacero krajín s reprezentatívnou demokraciou pripúšťa niektoré formy politických aktivít, ktoré predstavujú obmedzenú formu priamej demokracie: priama voľba zástupcov občanov, imperatívny mandát, iniciatíva občanov, referendum a pod.;
2. **„grassroots“ demokracia alebo demokracia zdola** – je tendencia, ktorá vedie k tvorbe takých politických procesov, v rámci ktorých je prenesených toľko rozhodovacích právomocí na najnižšiu geografickú úroveň organizácie, ako je to praktické a možné (tzv. princíp subsidiarity); zapojenie, posilnenie a účasť sú pojmy úzko previazané s takýmto typom demokracie, ktorá hlása, že funguje najlepšie, ak moc vykonávajú občania, resp. komunity, pričom platí všeobecné presvedčenie, že občania by mali na politickom procese participovať častejšie, než len v čase volieb a politici spolu s verejnými činiteľmi by nemali byť jediní, ktorí sa podieľajú na vládnutí a správe vecí verejných;
3. **deliberatívna demokracia** – alebo tzv. poradná demokracia operuje predovšetkým s predpokladom zisťovania preferencií a názorov širokých (najlepšie všetkých) vrstiev spoločnosti, pričom

¹ ADEGBOYE, A. A.: *Consolidating participatory democracy in Africa: The challenges and the way forward*. In: *European Scientific Journal*. Vol. 9, No. 2, 2013, s. 244 – 251.

² HEYWOOD, A.: *Politologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 98.

sa podčiarkuje skutočnosť, že nie je nevyhnutné, aby išlo výlučne o štandardné formy ako voľby alebo rôzne zasadnutia, ale aj diskusie neformálneho charakteru, konferencie, diskusie v médiách, prieskumy mienky, a pod.;

4. **e-participácia** – je pojem odkazujúci na participáciu podporenú IKT v politickom procese, pričom môže ísť o e-administratívu, poskytovanie e-služieb, e-rozhodovanie, e-tvorbu politiky, atď.; e-participáciu teda chápeme ako využívanie informačných a komunikačných technológií na rozšírenie a prehĺbenie politickej účasti tým, že občanom sa umožní vzájomná komunikácia a preháňanie so svojimi volenými reprezentantmi;
5. **konsenzuálna demokracia** – tá sa podľa Lijpharta definuje ako aplikácia konsenzuálneho prijímania rozhodnutí v legislatívnom procese vo fungujúcej, ale podotýkame heterogénnej demokracii; heterogenita spočíva v rozdelení spoločnosti na základe tzv. štiepných, resp. konfliktných línií, ktoré majú pôvod v národnostnom, náboženskom, jazykovom, kultúrnom a/alebo spoločenskom štiepení¹; štiepenie spoločnosti na segmenty, z ktorých každý sa usiluje o presadenie svojich záujmov môže v spoločnosti vyvolávať konflikty, avšak typickým príkladom úspešného fungovania konsenzuálnej alebo konsociačnej demokracie je Švajčiarska konfederácia.

Je teda možné krízu zastupiteľskej demokracie (vy)riešiť pomocou postupného zavádzania prvkov participatívnej demokracie, konkrétne prvkov demokracie zdola (z anglického grassroots democracy), aj keď ani zavádzanie elementov iných foriem účastníckej demokracie nie sú vylúčené? Za predpokladu, že by bola odpoveď na položenú otázku kladná, občianska angažovanosť a participácia by sa prejavovali (aj) v podobe reálnej, praktickej účasti organizovaných skupín občanov na veciach verejných, resp. na politickom procese. Je dôležité podotknúť, že skupiny ľudí musia byť dobre organizované, majúce konkrétny cieľ a požiadavky, aby boli vo svojom konaní úspešnejšie, než napr. viaceré občianske protestné zhromaždenia na Slovensku

¹ LIJPHART, A.: *Konsociační demokracie*. In: RÍCHOVÁ, B.; LISA, A.: *Antologie světových politologu II*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1995, s. 9.

pod spoločným názvom „*Protest Gorila*“. Preto v ďalšom texte pristúpime k objasneniu podstaty fungovania komunitného organizovania ako jedného z nástrojov na generovanie moci a na ovplyvňovanie politických aktérov s rozhodovacími právomocami.

Komunitné organizovanie

Komunitné organizovanie je proces, v ktorom sa ľudia žijúci blízko seba schádzajú, resp. združujú v organizácii, ktorá koná v súlade s ich spoločným záujmom. Na rozdiel od tých, ktorí preferujú viac konsenzuálny spôsob budovania komunit, komunitní organizátori sa domnievajú, že spoločenská zmena v sebe nevyhnutne zahŕňa aj spoločenský konflikt¹ a spoločenský boj v záujme generovania kolektívnej moci pre tých, ktorí ňou nedisponujú. Základným cieľom komunitného organizovania je vytváranie pretrvávajúcej schopnosti konkrétnej organizácie reprezentovanej komunitou ovplyvňovať a kontrolovať kľúčových aktérov, ktorí disponujú širokou rozhodovacou právomocou. V ideálnom prípade môže komunitné organizovanie zabezpečiť komunitám diskusiu pri okrúhlym stole vždy, keď sa prijímajú dôležité rozhodnutia ovplyvňujúce život obyvateľov.²

Inak povedané, snahou (z)organizovaných komunitných skupín je pôsobiť na vládu, korporácie a inštitúcie, a tým zvýšiť svoju priamu reprezentáciu v orgánoch s právom rozhodovať, ako aj zvýšiť podporu zmien v spoločnosti vo všeobecnosti. V tých prípadoch, v ktorých vyjednávania zlyhávajú, sa organizácie usilujú o informovanie vonkajšieho prostredia o existujúcich záležitostiach, resp. problémoch, čím chcú vystaviť aktérov, ktorí disponujú rozhodovacou právomocou (ná)tlaku. Konajú tak prostredníctvom rôznych nástrojov, napr. v podobe bojkotov³, petícií, pochodov, protestov, ale aj štandardným spôsobom zaužívaným v zastupiteľských demokraciách – prostredníctvom volieb.

¹ Táto situácia – existencia spoločenských konfliktov – a volebné, či širšie politické správanie ľudí je popisateľné aj teóriou štiepných línií Lipseta a Rokkana, pričom najaktuálnejšou konfliktnou líniou sa v súčasnosti javí rozpor medzi občanmi, voličmi na jednej strane a vládnucimi, volenými zástupcami na strane druhej.

² BOBO, K.: *Organizing for Social Change*. Santa Ana: Seven Locks Press, 2001.

³ Bojkot autobusovej dopravy v Montgomery bol udalosťou, ktorá prebiehala počas amerického hnutia za ľudské práva. Išlo o politickú a spoločenskú protestnú kampaň

Charakteristikou komunitného organizovania je mobilizovanie dobrovoľníkov a takmer vždy zahŕňa nejakú formu konfrontácie. Súčasťou stratégií komunitného organizovania je stretávanie sa s vládnymi alebo s korporátnymi predstaviteľmi, teda s tými, čo prijímajú dôležité rozhodnutia, čím sa predstavitelia komunít snažia posilniť myšlienku politickej zodpovednosti za politické rozhodnutia ovplyvňujúce životy ľudí. Stratégia komunitného organizovania zahŕňa aj predkladanie návrhov, ktorých implementovanie by korešpondovalo s predstavami a s potrebami komunity (resp. komunít) a v prípade potreby aj skupinové akcie, ktoré majú zabrániť negatívnemu vývoju.¹

Z vyššie uvedeného vyplýva, že komunitné organizovanie môže byť chápané ako budovanie moci, pričom jeho základným „stavebným kameňom“ sú ľudia s problémom, pocitom nespokojnosti a nesúhlasu s politickým dianím, ktorí formujú komunitu. Spája ich nesúhlas a spoločný záujem o riešenie konkrétnych problémov, spoločné návrhy na riešenia ako aj metódy a spôsoby, ktorými sa snažia dosiahnuť stanovené ciele. Úlohou komunitnej organizácie je identifikovať ľudí a štruktúry (väčšinou z radu vládnych, či korporátnych reprezentantov), ktoré by mali byť súčasťou týchto riešení a pomocou metódy presvedčania a tiež konfrontácie s nimi vyjednávajú za účelom naplnenia cieľov a očakávaní komunity. V priebehu týchto procesov, skupiny organizovaných ľudí budujú demokraticky kontrolované komunitné organizácie, ktoré sa postupom času môžu venovať stále závažnejším témam a byť tak stelesnením vôle a moci komunity.²

proti politike rasovej segregácie uplatňovanej na dopravných prostriedkoch systému hromadnej dopravy v meste Montgomery, v štáte Alabama. Kampaň začala v roku 1955 a trvala viac ako rok. Impulzom pre začiatok protestov bolo zatknutie afroameričanky Rosy Parksovej, ktorá pri ceste autobusom odmietla prepustiť svoje miesto na sedenie bielu mužovi. Afroameričania sa rozhodli nevyužívať hromadnú dopravu, čím spoločnosti spôsobili veľkú finančnú stratu. Nakoniec v decembri v roku 1956 americký Ústavný súd rozhodol, že zákony o rasovej segregácii pri cestovaní autobusom platiace v štáte Alabama sú protiústavné. Do protestu sa okrem iného zapojil aj Martin Luther King, Jr.

¹ BECKWITH, D.: *Community Organizing: People Power from the Grassroots*. Toledo: Center for Community Change, 2011, s. 3.

² BECKWITH, D.: *Community Organizing: People Power from the Grassroots*. Toledo: Center for Community Change, 2011, s. 4.

Komunitné organizovanie však nie je iba metódou na riešenie problémov. Použitím konfrontácie, či stretnutiami masového charakteru na individuálne účely by však celá aktivita rýchlo stratila svoju dynamiku a v celom procese by absentoval veľmi dôležitý aspekt – demokratické zapojenie, či účasť a kontrola nad témami dňa, ako aj možnosť členov komunity určovať konkrétne požiadavky a vyjednávať. Bez aspektu posilňovania politickej moci členov komunity by sa vytratil pôvodný zmysel samotného konceptu komunitného organizovania – posilňovať členov komunity s konečným cieľom distribuovať výkon moci rovnomernejšie v rámci celej komunity.

Komunitné organizovanie sa ako spoločenská aktivita riadi niekoľkými princípmi, ktoré Beckwith zhrnul nasledovne:¹

1. Ľudia, resp. členovia komunit, či komunitnej organizácie sú motivovaní vlastným záujmom, ktorý sa v procese organizovania stáva záujmom spoločným;
2. komunitné organizovanie je dynamický proces, ktorý vyžaduje konštantne vyvíjané úsilie členov komunitnej organizácie ako aj komunitných organizátorov;
3. dôležité je, aby sa vytvárajúca komunitná organizácia učila hneď v úvodnom štádiu svojej existencie riešiť konflikty;
4. každá komunitná organizácia si musí zvoliť tému, resp. niekoľko tém, ktorým sa vo svojom pôsobení chce venovať; tie by mali byť aktuálne, špecifické a rovnako tak aj realizovateľné.

Pre zhrnutie informácií o koncepte komunitného organizovania predkladáme krátku charakteristiku komunitného organizovania: Komunitné organizovanie je participatívny proces založený na komunite; zahŕňa aj rozvoj a expanziu komunitného vlastníctva; súčasťou je komunitné posilňovanie a inklúzia, spolupráca, partnerstvo, ako aj rozvoj líderstva; do komunitného organizovania spadá aj expanzia komunitnej participácie a dôraz na sociálnu spravodlivosť a spoločenskú zmenu.

V procese komunitného organizovania by malo byť ono samotné prepojené s volebnou politikou a verejnou politikou v záujme vytvárania trvácnej progresívnej zmeny – ako to načrtáva obrázok nižšie. Tí,

¹ BECKWITH, D.: *Community Organizing: People Power from the Grassroots*. Toledo: Center for Community Change, 2011, s. 5 – 7.

ktorí kandidujú na politické posty, vyhrávajú voľby a následne riadia politický proces zvnútra, by mali byť podporovaní silným progresívnym hnutím v podobe organizovaných komunít zvonka.

Obrázok č. 1: Komunitné organizovanie a politika

Zdroj: vlastné spracovanie

Komunitné organizovanie v USA

Ako je uvedené vyššie, komunitné organizovanie označuje rôzne podoby budovania organizácií, ktoré sa v spoločnosti aktivizujú a participujú na politickom procese a rozhodovaní. Tento koncept sa v Spojených štátoch rozšíril najmä po 2. svetovej vojne. Za otca komunitného organizovania mnohí považujú Saula Alinského, ktorý žil a pôsobil v Chicagu. Vo svojich knihách – *Reveille for Radicals* z roku 1946 a *Rules for Radicals* z roku 1971 – kodifikoval stratégiu a ciele komunitného organizovania. Založil tiež prvú národnú sieť zameranú na školenia v oblasti komunitného organizovania pod názvom *Industrial Areas Foundation*. Alinského pohľad na komunitné organizovanie vyjadrujú najlepšie jeho slová: „Komunitná organizácia je spojenie veľkého počtu mužov

a žien za účelom boja za tie práva, ktoré zabezpečia dôstojný spôsob života jej členom... Komunitná organizácia zasvätila svoju existenciu vojne proti chudobe, chorobám, nespravodlivosti, nešťastiu...“¹

Ideou komunitného organizovania bolo v USA ovplyvnené napr. hnutie za ľudské práva (1954 – 1968) na čele s lídrom a komunitným organizátorom Martinom Lutherom Kingom, Jr., protivojenské hnutia (napr. proti vojne vo Vietname aj v Iraku), feministické hnutie ako aj hnutie za práva homosexuálov a iné. V Spojených štátoch existujú tisíce komunitných organizácií, združujúce milióny obyvateľov, pričom od 2. svetovej vojny sa komunitné organizovanie vyprofilovalo ako seriózna profesia², ktorá je podložená množstvom odbornej literatúry, štandardmi a školiacimi inštitúciami. Naprieč Spojenými štátmi existuje minimálne šesť hlavných sietí, ktoré združujú komunitné organizácie a majú vlastné metódy ako aj teórie organizovania.³ Komunitné organizácie sa v jednotlivých štátoch USA viac, či menej úspešne snažia o ovplyvňovanie chodu spoločnosti v rôznych oblastiach – napr. zvýšenie minimálnej hodinovej mzdy, zabezpečenie dôstojného bývania pre seniorov, udržanie počtu a kvality škôl v komunitách, zrušenie možnosti deportácie cudzincov, ktorí sú rodičmi detí s americkým občianstvom, atď.

Komunitné organizovanie na Slovensku

Komunitné organizovanie na Slovensku je v podstate na úrovni počiatočných pokusov a formovania prvotných štruktúr a organizácií, ktoré v určitých svojich činnostiach alebo aspoň snahách pripomínajú štandardné komunitné organizácie v USA. Pred revolúciou sa komunitné organizovanie na území Slovenska v oklieštenej podobe vyskytovalo najmä na úrovni obyvateľov spoločných bytových priestorov. Išlo teda o reprezentáciu občanov, ktorých spájalo bývanie v rovnakom prostredí a snaha o riešenie svojich problémov spojených s bývaním

¹ ALINSKY, S.: *Reveille for Radicals*. New York: Vintage, 1989, s. 133-134.

² Napríklad aj americký prezident Barack Obama pôsobil pred svojou prebiehajúcou politickou kariérou ako komunitný organizátor v južnej časti mesta Chicago.

³ SEN, R.: *Stir It Up: Lessons in Community Organizing and Advocacy*. New York: Wiley, 2003.

a so zvyšovaním jeho kvality. Táto komunita bola vedená domovým dôverníkom, ktorý organizoval na jednej strane stretnutia s obyvateľmi a na druhej strane „bojoval“ za ich požiadavky na obecnom národnom výbore, v krajných prípadoch na polícii. V skutočnosti však nešlo o boj v pravom slova zmysle. Akcie týchto komunít boli obvykle veľmi mierumilovné a akékoľvek ostrejšie prejavy, či už cez petície alebo otvorené protesty, boli veľmi vzácne a vzhľadom na svoj revoltný charakter aj celospoločensky nežiaduce. Komunistická strana a jej jednotlivé štátne sub-orgány mali zastrešovať všetky požiadavky ľudu a priestor pre nezávislé a spontánne hnutia neexistoval. Ľudia teda neboli zvyknutí aktívne presadzovať svoje práva vo všeobecnosti, čo významne ovplyvňuje súčasný stav, vyspelosť a efektivitu politiky nielen na úrovni komunít, ale aj celkovo, na celoštátnej úrovni.

Ďalším faktorom odlišujúcim slovenské prostredie od amerického, je nevelké zastúpenie skupín obyvateľstva typicky organizovaných do komunít, ako sú napríklad prisťahovalci z cudzích krajín. Slovensko ako krajina s jednou z najnižších mier imigrácie v Európe nemá doposiaľ žiadnu silnú zahraničnú komunitu, ktorá by obývala širšie územie, alebo by mala výrazne odlišný spôsob života ako má majorita. Zvláštnym prípadom takýchto komunít sú občania rómskej národnosti, okolo ktorých v súčasnosti pôsobi na Slovensku niekoľko organizácií, pripomínajúcich v niektorých momentoch komunitné organizácie.

Podstatné je podčiarknuť, že praktická existencia skutočných komunitných organizácií na Slovensku je skôr otázna. Za jednu z mála identifikovaných komunitných organizácií je možné považovať Centrum komunitného organizovania so sídlom v Banskej Bystrici. Začiatky tejto organizácie sa datujú od roku 1996, kedy centrum začalo svoju činnosť vďaka finančnej podpore vlády USA. Centrum komunitného organizovania podporuje aktívnu participáciu občanov na procese verejného rozhodovania. Pomáha občanom formulovať a obhajovať ich prirodzené záujmy a vytvára priestor pre efektívnu spoluprácu medzi občanmi, samosprávou a podnikateľským sektorom s cieľom rozvoja komunít. Medzi ich základné programy patrí posilňovanie občanov pri riešení ich problémov a ich zapájanie sa do verejných a sociálnych procesov, rozvoj veľkokapacitných mestských sídlisk, rozvoj rómskych komunít a poskytovanie rôznych služieb pre občanov, podnikateľské

subjekty, ale aj pre verejnú správu. Medzi posledné známe aktivity komunitného centra patrí iniciatíva „*Nie v našom meste*“, ktorá spája ľudí, ktorí sa zhodli na odmietnutí extrémizmu, za ktorého hlavného predstaviteľa v rámci regiónu považujú súčasného banskobystriického župana.

Porozumenie tomu, čo komunitné organizovanie predstavuje, môže byť podporené aj znalosťou toho, čo ním nie je. Komunitné organizácie sa často zapájajú aj do protestných akcií, ktoré majú prinútiť vládnuce skupiny odpovedať na ich požiadavky – tu by sme mohli zmieniť o protestnej akcii Gorila. Pritom protesty sú len jedným z aspektov aktivít komunitného organizovania. Schutz hovorí, že komunitné organizovanie je celkom jednoducho rozoznateľné od aktivizmu. Aktivisti sa podľa neho zapájajú okrem iného aj do protestov, avšak koherentná stratégia budovania moci a snaha o zavádzanie špecifických spoločenských zmien absentujú. Rovnako tak sa vyjadruje aj o mobilizácii, ktorú chápe ako udalosť stretávania za účelom ovplyvnenia spoločenskej zmeny, ale bez dlhodobjšieho plánu a plánovania.¹

Bol teda protest Gorila, ktorý sa odohrával v podobe viacerých protestných aktov v roku 2012 na Slovensku prejavom komunitného organizovania? Podľa odhadov sa protestu zúčastnilo niekoľko tisíc ľudí. Cieľom zúčastnených bolo domôcť sa riadneho vyšetrenia kauzy Gorila, pri ktorej vzniklo podozrenie z korupcie, na ktorej sa mali zúčastniť najvyšší politickí predstavitelia a reprezentanti finančných skupín. Protestné akcie boli organizované prostredníctvom rôznych masovo-komunikačných kanálov (napr. Facebook, plagáty vyzývajúce k účasti a iné) a protestujúci disponovali aj požiadavkami, ktoré adresovali na tých, ktorí vládnu. Chýbali však skúsení organizátori, súdržná stratégia budovania moci, dlhodobjší plán ako aj (trvalá) udržateľnosť komunity, či spoločnosti. S určitosťou môžeme povedať, že konfliktná línia občania vs. vláda sa v tom čase výrazne vyhrotila. Protestné akcie boli organizované konkrétnou skupinou a ľudí spájaj aj spoločný záujem – vyvodiť zodpovednosť za podozrivé konania volených zástup-

¹ SCHUTZ, A.: *Core Dilemmas of Organizing: What is Community Organizing? What isn't Community Organizing?* [online], [cit. 30/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.openleft.com/showDiary.do?diaryId=4710>>.

cov. Protestné akcie však po krátkom čase stratili na dynamike aj intenzite a doteraz nebola vyvodená žiadna politická zodpovednosť, čo na Slovensku nie je úplne netypické. Najbližšou, v našich podmienkach reálnou možnosťou vyjadriť svoje občianske a voličské stanovisko, sa tak javia parlamentné voľby v roku 2016 a komunitné organizovanie je skôr veľkým projektom s otvoreným „koncom“.

Literatúra:

- ADEGBOYE, A. A.: *Consolidating participatory democracy in Africa: The challenges and the way forward*. In: *European Scientific Journal*. Vol. 9, No. 2, 2013.
- ALINSKY, S.: *Reveille for Radicals*. New York: Vintage, 1989.
- BECKWITH, D.: *Community Organizing: People Power from the Grassroots*. Toledo: Center for Community Change, 2011.
- BOBO, K.: *Organizing for Social Change*. Santa Ana: Seven Locks Press, 2001.
- CINTULA, J.: *Politický systém EÚ a demokratický deficit*. In: HOSCHEKOVÁ, D. (ed.): *INTERPOLIS '09*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2009.
- HEYWOOD, A.: *Politologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.
- CHMELÁR, E.: *Zachráňme demokraciu*. [online], [cit. 28/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://denikreferendum.cz/clanek/15639-zachranme-demokraciu>>.
- LIJPHART, A.: *Konsociální demokracie*. In: RÍCHOVÁ, B.; LISA, A.: *Antologie světových politologů II*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1995.
- MALDINI, P.: *Demokracija a demokratizacija*. Dubrovnik: Univerzita v Dubrovniku, 2008.
- SEN, R.: *Stir It Up: Lessons in Community Organizing and Advocacy*. New York: Wiley, 2003.
- SCHUTZ, A.: *Core Dilemmas of Organizing: What is Community Organizing? What isn't Community Organizing?* [online], [cit. 30/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.openleft.com/showDiary.do?diaryId=4710>>.
- WATTS, D.: *The European Union*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008.

Právna úprava volieb do Európskeho parlamentu vo svetle volebného práva a volebného systému (súčasný stav a perspektívy)

Simona Ondečková

The Aim of this paper is to describe the development of legislation, elections to the European Parliament at European Union level and method of its transfer to the legislation of the Slovak Republic with regard to active and passive suffrage and electoral system.

Demokracia v Európskej únii

Nič lepšieho ako demokracia nepoznáme. Demokracia je pre človeka nevyhnutnou podmienkou existencie a pre právny štát typickou črtou. S demokraciou a s demokratickým režimom úzko súvisí legitimita verejnej moci, ktorá sa dnes ideovo odvodzuje od vnútornej suverenity štátu. V dnešných podmienkach je s demokraciou neodmysliteľné spojený parlament ako jej symbol a tiež ako kľúčová inštitúcia demokratických vládnych systémov.¹

Je nepochybné, že princíp demokracie je základným ústavným princípom každého právneho štátu. V akej forme sa však princíp demokracie uplatňuje v fungovaní Európskej únie (ďalej len „Únia“), ktorá je z hľadiska svojej povahy verejnoprávnou organizáciou sui generis?²

Princíp demokracie je výslovne zakotvený v čl. 10 Zmluvy o Európskej únii podľa ktorého: „*fungovanie Únie je založené na zastupiteľskej demokracii.*“ Zásade podrobnejšie tento článok ustanovuje, že: „*občania sú na úrovni Únie priamo zastúpení v Európskom parlamente.*“ Z tohto článku možno vyvodit' dve roviny zastupiteľskej demokracie v Únii:

¹ ŠIŠKOVÁ, N. (ed.): *Lisabonská zmluva a jej dopady na evropské, medzinárodné a vnútroštátné právo členských štátov*. Praha: Leges, 2012, s. 132.

² OROSZ, L.; SVÁK, J.; BALOG, B.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2012, s. 305.

1. Existencia Európskeho parlamentu ako zastupiteľského orgánu v inštitucionalizovanom systéme EÚ

Európsky parlament, ktorý vznikol v roku 1951 pôvodne ako orgán medzinárodnej organizácie, si svoje dnešné postavenie vybojoval tým, že kontinuálne presadzoval väčšie právomoci, až dosiahol súčasný stav, v ktorom je jeho participácia vyžadovaná pri presadzovaní takmer všetkých úloh Únie.¹ Pôvodné Zhromaždenie (neskôr Parlamentné zhromaždenie) sa formálne zmenilo na Európsky parlament v Jednotnom európskom akte, i keď názov Európsky parlament sa používal neoficiálne v pracovných dokumentoch už od roku 1962.²

Fundamentálny základ právneho postavenia Európskeho parlamentu vychádzajúc z čl. 14 Zmluvy o Európskej únii pozostáva z týchto aspektov :

- **základná pôsobnosť** - „Európsky parlament spoločne s Radou vykonáva legislatívne a rozpočtové funkcie. Vykonáva funkciu politickej kontroly a poradnú funkciu v súlade s podmienkami ustanovenými v zmluvách. Volí predsedu Komisie.“
- **zloženie** - „Európsky parlament sa skladá zo zástupcov občanov Únie. Ich počet nepresiahne sedemstopäťdesiat plus predseda. Zastúpenie občanov je zostupne proporčné, pričom každý členský štát má najmenej šesť členov. Žiadny členský štát nemá pridelených viac ako deväťdesiatšesť kresiel.“
- **Spôsob ustanovovania poslancov** - „Poslanci Európskeho parlamentu sú volení vo všeobecných, priamych a slobodných voľbách tajným hlasovaním na volebné obdobie piatich rokov.“

Európsky parlament má v porovnaní s vnútroštátnymi parlamentmi zvláštne postavenie, pretože na Európsku úniu nie je možné jednoznačne klásť kritéria formy štátu (ako štátu povahy vertikálne zloženého), ani formy typickej medzinárodnej organizácie. Na jednej strane sa Európsky parlament približuje ku klasickým legislatívnym orgánom v členských štátoch a to v súvislosti s narastajúcim významom právo-

¹ ŠÍŠKOVÁ, N.; STEHLÍK, V.: *Evropské právo 1. Ústavní základy Evropské unie*. Praha: Linde, 2007, s. 48.

² STRÁŽNICKÁ, V.: *Európska integrácia a právo európske únie*. Bratislava: EUKÓDEX, 2009, s. 134.

moci Európskeho parlamentu. Ide hlavne o právomoci súvisiace s legislatívnou činnosťou, či činnosťou kreačnou, tiež sú vyprofilované aj právomoci umožňujúce Európskemu parlamentu vykonávať kontrolné činnosti jednak smerom dovnútra a jednak smerom navonok, k vonkajším subjektom. Na druhej strane, súčinnosť s Radou Európskej únie vo výkone právomoci ho zasa vracia k pôvodnému zmyslu zakladateľských zmlúv.¹

2. Prvok zastúpenia občanov Európskej únie v Európskom parlamente

Európsky parlament je stálou nadnárodnou a zastupiteľskou inštitúciou, ktorá na úrovni Únie napĺňa základnú demokratickú zásadu, v súlade s ktorou sa ľud má zúčastniť výkonu moci prostredníctvom zastupiteľského zhromaždenia.² V čl. 10 ods. 3 Zmluvy o Európskej únii je výslovne uvedené, že: „každý občan má právo zúčastňovať sa na demokratickom živote Únie. Rozhodnutia sa prijímajú podľa možnosti čo najotvorenejšie a čo najbližšie k občanovi.“

Práve **voľby** sú základnou a pravidelnou formou, prostredníctvom ktorej je ustanovovaný Európsky parlament. Týmto voľby umožňujú občanom Únie realizovať právo zúčastňovať sa na demokratickom živote Únie. Prijatím Lisabonskej zmluvy dokonca došlo k zaradeniu práva voliť a práva byť volený vo voľbách do Európskeho parlamentu medzi základné práva (čl. 39 Charty základných práv Európskej únie).³

Načrtnuté východiská príspevku smerujú ku konkretizácii zastupiteľskej funkcie Európskeho parlamentu, pričom línia príspevku sa bude zaoberať právom Európskej únie upravujúcim aktívne volebné právo, pasívne volebné právo a volebný systém vo voľbách do Európskeho parlamentu s osobitným zreteľom na vnútroštátnu právnu úpravu volieb do Európskeho parlamentu v Slovenskej republike.

¹ KRUNKOVÁ, A.: *Európske právo (učebné texty pre študijný odbor verejná politika a verejná správa)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 76.

² ZBÍRAL, R.: *Inštitucionálny rámec Evropské únie. Právo-politologický pohľad*. Praha: Linde, 200, s. 22.

³ ANGELOVIČOVÁ, A.: *Voľby do Európskeho parlamentu - právo Európskej únie a vnútroštátna právna úprava v Slovenskej republike*. In: OROSZ, L.; MAJERČÁK, T. (eds.): *Aktuálne problémy volebného zákonodarstva a volebného súdnictva v Slovenskej republike - II. ústavné dni. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice 25. septembra 2013*. Košice: UPJŠ, 2013, s. 227.

Voľby do Európskeho parlamentu

Historicky prvé voľby do Európskeho parlamentu sa uskutočnili v roku 1979 a to na základe *Aktu o priamych a všeobecných voľbách poslancov Európskeho parlamentu*, pripojeného k rozhodnutiu Rady Európskej únie 76/787/ESUO, EHS, EURATOM, prijatého v roku 1976 (ďalej len „*Akt o voľbách*“). Aj keď sa nepodarilo prijať jednotný volebný poriadok, prijatý Akt o voľbách položil základy na zjednotenie volebného práva.¹

Akt o voľbách pozostával zo 16-tich článkov. Kľúčová podstata volieb do Európskeho parlamentu spočívala v tom, že zástupcovia Parlamentu boli volení v Spoločenstve na základe všeobecného a priameho volebného práva na obdobie piatich rokov. Takto zvolení zástupcovia mali vykonávať slobodný mandát pri napĺňaní ktorého im mali slúžiť privilégia a imunity.²

Na základe pravidiel v Akte o voľbách sa konali v päťročných intervaloch ďalšie voľby. Avšak pravidlá, ktorými by zaviedol jednotný postup volieb prijaté neboli, aj napriek predkladaniu návrhov na zjednotenie. Zmeny prinieslo **Rozhodnutie** (ďalej len „*novelizácia Aktu*“) z **25. júna a 23. septembra 2002, ktorým sa mení a dopĺňa Akt o priamych a všeobecných voľbách poslancov Európskeho parlamentu, pripojený k rozhodnutiu 76/787/ESUO, EHS, EURATOM (2002/772/ES, EURATOM)**. Táto zmena zaviedla niektoré zjednocujúce prvky (*voľba podľa princípu pomerného zastúpenia, termín konania volieb sa má uskutočniť v rozmedzí štyroch dní medzi štvrtkom ráno a koncom najbližšej nedele, pasívne volebné právo je možné realizovať od 18. roku veku atď.*), ale k zjednoteniu právnej úpravy volieb do Európskeho parlamentu stále nedošlo.³ Podľa čl. 8 Aktu o voľbách: „*s výhradou ustanovení tohto aktu sa volebný postup v každom členskom štáte upravuje vnútroštátnymi predpismi.*

¹ ŠÍŠKOVÁ, N.; STEHLÍK, V.: *Evropské právo 1. Ústavní základy Evropské unie*. Praha: Linde, 2007, s. 51.

² MARGETA, K.: *Voľby do Európskeho parlamentu v kontexte Európskej únie*. In: *Volebné zákony v podmienkach Slovenskej republiky*. Trnava: Inštitút sociálnych vied UCM v Trnave, 2011, s. 56.

³ ŠÍŠKOVÁ, N.; STEHLÍK, V.: *Evropské právo 1. Ústavní základy Evropské unie*. Praha: Linde, 2007, s. 51.

Tieto vnútroštátne predpisy, ktoré môžu v prípade potreby zohľadniť konkrétnu situáciu v členských štátoch, nesmú ovplyvňovať podstatu pomerného volebného systému.“

V nadväznosti na prijatie *Maastrichtskej zmluvy* bola právna úprava volieb do Európskeho parlamentu doplnená o **smernicu Rady 93/109/ES z roku 1993** (ďalej len „*Smernica*“) ktorou sa ustanovili pravidlá pre výkon práva voliť a byť volený vo voľbách do Európskeho parlamentu občanov Únie, ktorí majú bydlisko v niektorom členskom štáte a nie sú jeho štátnymi príslušníkmi.

V Slovenskej republike je právna úprava volieb do Európskeho parlamentu regulovaná **zákonom č. 331/2003 o voľbách do Európskeho parlamentu** Z. z. v znení neskorších predpisov (ďalej len „*zákon o voľbách do Európskeho parlamentu*“). V ďalšej časti príspevku uvedieme, či a do akej miery slovenská právna úprava korešponduje s uvedenými právnymi pravidlami pri vymedzení kľúčovej otázky **kto môže voliť, kto sa môže uchádzať o zvolenie a kto je zvolený** t. j. charakteristike aktívneho i pasívneho volebného práva a volebného systému v právnej úprave volieb do Európskeho parlamentu v Slovenskej republike.

Aktívne volebné právo („kto môže voliť“)

Právo voliť vo voľbách do Európskeho parlamentu, upravené v § 2 zákona o voľbách do Európskeho parlamentu, je priznané:

1. občanom Slovenskej republiky a zároveň aj
 2. občanom iného členského štátu Európskej únie.
-
1. V zmysle klasického chápania volieb podľa čl. 30 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky **občania Slovenskej republiky majú právo voliť vo voľbách do Európskeho parlamentu.**¹ V rámci tejto skupiny oprávnených voličov (tí, ktorý najneskôr v deň volieb dovърšili 18 rokov veku) rozlišujeme dve skupiny občanov, pričom diferenciacným kritériom je trvalý pobyt. Právo voliť do Európskeho parlamentu **majú** občania Slovenskej republiky, ktorí majú trvalý pobyt na území Slovenskej republiky, ale aj tí občania Slovenskej republiky, ktorí nemajú trvalý pobyt ani

¹ Čl. 30 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.

na území Slovenskej republiky ani na území iného členského štátu Európskej Únie, ak sa v deň volieb zdržiavajú na území Slovenskej republiky. Právo voliť do Európskeho parlamentu však **nemajú** občania Slovenskej republiky, ktorí majú trvalý pobyt na území iného členského štátu, a to ani v tom prípade, ak sa v deň volieb zdržiavajú na území Slovenskej republiky. Táto skupina osôb v zmysle európskej legislatívy disponuje právom voliť na území toho členského štátu, kde má trvalý pobyt.¹ Podľa miesta trvalého pobytu občana Slovenskej republiky sa diferencuje *realizácia volebného práva*:

- a) Tí občania Slovenskej republiky, ktorí spĺňajú podmienku veku a majú **trvalý pobyt na území SR**, sú zapísaní *v stálom zozname voličov*, ktorý zostavuje a vedie obec. Základné náležitosti stáleho zoznamu voličov a úlohy obce pri jeho zostavovaní sú upravené v zákone č. 333/2004 o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky. Účel zápisu v stálom zozname voličov spočíva v zabezpečení *všeoobecnosti a rovnosti volebného práva*, to znamená, aby každý volič mohol realizovať volebné právo a aby každý volič realizoval volebné právo iba raz. Takýto účel je špecifikovaný ustanovením, podľa ktorého sa občan SR, ktorý má na jej území trvalý pobyt a ktorý má právo voliť, sa zapisuje do stáleho zoznamu voličov podľa miesta trvalého pobytu. Zároveň platí, že každý volič môže byť zapísaný len v jednom stálom zozname.² Zo stáleho zoznamu voličov sa vyhotovuje *zoznam voličov* pre konkrétne uskutočnené voľby, ktorý obec odovzdá príslušnej okrskovej komisii v dvoch rovnopisoch najneskôr dve hodiny pre začatím hlasovania.³

¹ CIBULKA, L.: *Voľby do Európskeho parlamentu v kontexte volebného systému Slovenskej republiky a Českej republiky*. In CIBULKA, L. (ed.): *Optimálny model volebného systému do Európskeho parlamentu*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010, s. 20.

² § 6 zákona č. 333/2004 Z. z. o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

³ § 7 zákona č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov.

Určitá modifikácia pravidiel, podľa ktorého volič vo voľbách do Európskeho parlamentu hlasuje vo volebnom okrsku, v ktorého zozname voličov je zapísaný, je daná **inštitútom voličských preukazov**.¹ Účelom voličských preukazov je umožniť hlasovanie voličovi v ktoromkoľvek volebnom okrsku, ak nebude môcť voliť vo volebnom okrsku, v ktorého zozname voličov je zapísaný. Právnu úpravu voličských preukazov možno vnímať ako prostriedok, ktorý nepochybne uľahčuje výkon volebného práva oprávneným voličom.

- b) Občania, ktorí spĺňajú podmienku veku, ale nemajú trvalý pobyt na území Slovenskej republiky ani na území iného členského štátu, majú právo voliť, ak sa v deň volieb **zdržiavajú** na území SR. Ak sa volič dostaví v deň volieb do volebnej miestnosti, bude dopísaný okrskovou volebnou komisiou do zoznamu voličov oprávnených hlasovať v jej volebnom okrsku. Zápis do zoznamu komisia zaznamená v jeho slovenskom cestovnom doklade. Zápis do zoznamu platí iba na čas konania volieb.² V tomto prípade treba brať na zreteľ § 4 ods. 3 zákona o cestovných dokladoch: „*Občan môže byť držiteľom najviac dvoch platných cestovných dokladov rovnakého druhu, okrem náhradného cestovného dokladu.*“
2. V zmysle Smernice Rady 93/109/ES sa môžu zúčastniť volieb aj **občania iných členských štátov Európskej únie** (ďalej len „*občan iného členského štátu*“), ktorí spĺňajú podmienky volebného práva. Smernica mení tradičné chápanie volieb ako formy účasti občanov štátu na politickom živote len vo svojom domovskom štáte. V čl. 1 predmetnej smernice je uvedené: „*Táto smernica stanoví pravidlá, podľa ktorých občania Únie, ktorí majú bydlisko v niektorom členskom štáte, ktorého nie sú štátnymi príslušníkmi, v ňom môžu vo voľbách do Európskeho parlamentu vykonávať právo voliť a byť volení.*“

¹ Problematiku voličských preukazov podrobnejšie upravuje § 9 zákona č. 333/2004 Z. z. o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.

² § 23 ods. 4 zákona č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov.

Nasledovné pravidlá dané smernicou konfrontujeme sa našou platnou právnou úpravou:

a) **Základné pravidlo** upravené v čl. 4 Smernice, podľa ktorého: „nikto nesmie voliť (byť volený) v týchto voľbách viackrát než raz,“ je premietnuté do § 2 ods. 6 zákona o voľbách do Európskeho parlamentu v tomto znení: „voliť do Európskeho parlamentu v tých istých voľbách možno len v jednom členskom štáte Európskej únie.“

b) Čl. 3 Smernice **upravuje podmienky výkonu aktívneho volebného práva** a to pre osobu, ktorá:

- k rozhodnému dňu je občanom Únie,
- nie je štátnym príslušníkom členského štátu bydliska a zároveň
- spĺňa **podmienky**, ktoré členský štát bydliska stanovuje pre právo voliť vlastným štátnym príslušníkom a
- nebola na základe článkov 6 a 7 tohto práva zbavená.¹

Slovenská republika ako členský štát Európskej únie ustanovila podmienky pre výkon aktívneho volebného práva občanov iných členských štátov nasledovne: podľa § 2 ods. 1 zákona o voľbách do Európskeho parlamentu musia splniť **podmienku veku** (ak najneskôr v deň volieb dovърšili 18 rokov veku) a podmienku **povolného trvalého pobytu na území Slovenskej republiky**.

c) **Osobitnú pozornosť si zaslúži právna úprava realizácie aktívneho volebného práva štátneho príslušníka iného členského štátu**, s ktorou je spojený prejav vôle občana iného členského štátu zúčastniť sa volieb: nestačí, že občan členského štátu Únie spĺňa vyššie spomenuté podmienky, navyiac musí v zmysle čl. 8 ods. 1 Smernice *prejaviť svoju vôľu zúčastniť sa na voľbách v členskom štáte pobytu*. V § 7 zákona o voľbách do Európskeho parlamentu sú stanovené podmienky, za splnenia ktorých obec dopíše voliča, ktorý je občanom iného členského štátu, do zoz-

¹ Každý občan Únie, ktorý má bydlisko v niektorom členskom štáte, ktorého nie je štátnym príslušníkom, a ktorý je individuálnym rozhodnutím v trestnom alebo občianskom konaní zbavený práva voliť alebo byť volený buď podľa právnych predpisov členského štátu bydliska, alebo právnych predpisov členského štátu pôvodu, je **vylúčený z výkonu tohto práva** v členskom štáte bydliska vo voľbách do Európskeho parlamentu.

namu voličov. Splnenie týchto podmienok je spojené s predložením žiadosti obci, v ktorej má volič trvalý pobyt v lehote najneskôr 40 dní pred dňom volieb. Ak žiadosť nebola podaná v tejto lehote, právo na zápis do zoznamu voličov zaniká. Pri zápise musí predložiť vyhlásenie, v ktorom uvedie zákonom požadované náležitosti.¹ Takýto volič zostane v tomto zozname zapísaný dovtedy, kým nepožiadá obec o vyčiarknutie zo zoznamu voličov, alebo dovtedy, kým nebude obcou zo zoznamu voličov vyčiarknutý preto, že už nespĺňa požiadavky na výkon práva voliť.²

- d) Smernica v čl. 11 ods. 2 priznáva voličovi **garanciu** vo forme povinnosti členského štátu jeho bydliska **informovať** ho o tom, ako bola vybavená jeho žiadosť o zápis do zoznamu voličov. Pre prípad, že obec odmietne zápis do zoznamu voličov, má oprávnený volič možnosť využiť opravné prostriedky rovnako ako majú v obdobných prípadoch štátni príslušníci členského štátu. Náš zákon v § 7 ods. 2 rešpektuje tieto požiadavky smernice, tým, že stanovuje obci povinnosť bezodkladne informovať voliča o zapísaní alebo nezapísaní do zoznamu voličov. V súvislosti s opravnými prostriedkami proti rozhodnutiu obce, ktorým odmietla zápis oprávneného voliča do zoznamu volič, využíva sa aj pre voľby do Európskeho parlamentu námietkové konanie, ktoré je bližšie upravené v zákone č. 333/2004 Z. z.³

¹ Vo vyhlásení občan iného členského štátu uvedie svoju štátnu príslušnosť a volebný obvod členského štátu Európskej únie, ktorého je štátnym občanom, v ktorom bol naposledy zapísaný v zozname voličov, že nebol v tomto členskom štáte zbavený práva voliť a vykoná svoje právo voliť len na území Slovenskej republiky, číslo platného cestovného dokladu, adresu trvalého pobytu na území Slovenskej republiky a poslednú adresu pobytu v členskom štáte Európskej únie, ktorého je štátnym občanom. Žiadosť o zapísanie do zoznamu voličov sa podáva na tlačive, ktoré vydá Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky.

² § 7 ods. 3 zákona č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov.

³ V zmysle § 7 ods. 4 zákona č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov: „O námietkovom konaní k zoznamu voličov platia ustanovenia osobitného zákona.“

- e) **Súčinnosť členských štátov:** podľa čl. 13 Smernice: „členský štát bydliska poskytne členskému štátu pôvodu informácie o štátnych príslušníkoch členského štátu pôvodu, ktorí sú zapísaní do zoznamov voličov. Členský štát pôvodu prijme vhodné opatrenia na zaistenie toho, aby jeho štátni príslušníci nevolili viac než raz.“ Zákon o voľbách do Európskeho parlamentu reflektuje požiadavku súčinnosti v § 7 ods. 5, v zmysle ktorého: „obec zašle Ministerstvu vnútra zoznam občanom iného členského štátu zapísaných v obci do zoznamu voličov. Ministerstvo tieto údaje bezodkladne zašle príslušnému orgánu členského štátu EÚ, ktorého je zapísaný volič štátnym občanom.“

Volebné právo nemôžu vykonávať osoby pozbavené spôsobilosti na právne úkony a osoby, ktoré by vo volebnej miestnosti mohli ohroziť zdravie ostatných voličov (zákonom ustanovené obmedzenie osobnej slobody z dôvodu ochrany zdravia ľudí). Podľa § 2, ods. 3, písm. b) zákona č. 331/2003 Z. z. bol prekážkou volebného práva výkon trestu odňatia slobody. Na základe rozhodnutia ústavného súdu z 11. februára 2009 je však toto ustanovenie v rozpore s Ústavou SR. Absolútny zákaz výkonu volebného práva odsúdených osôb vo výkone trestu odňatia slobody bol relativizovaný závažnosťou spáchaného trestného činu. Preto podľa súčasného platného znenia je prekážkou vo výkone volebného práva výkon trestu odňatia slobody uložený za spáchanie obzvlášť závažného zločinu.¹

V nadväznosti na doposiaľ uvedené aspekty aktívneho volebného práva pre voľby do Európskeho parlamentu možno konštatovať, že vnútroštátna právna úprava zodpovedá právnej úprave na úrovni Európskej únie

Záverom problematiky aktívneho volebného práva občanom SR považujeme za potrebné upozorniť ešte na jeden aspekt – zákon o voľbách do EP neumožňuje občanom SR **voliť prostredníctvom pošty**. Slovenská republika je spolu s Maltou a Írskom jedinou krajinou, v ktorej

¹ MOKRÁ, L.: *Volebné právo v intenciách komunitárnej úpravy volieb do Európskeho parlamentu na príklade Slovenskej republiky*. In: POGÁČOVÁ, J.; SIMAN, M.; SLAŠŤAN, M. (eds): *Komunitárne právo na Slovensku - päť rokov "po" (zborník z konferencie)*. Bratislava: Slovenská asociácia európskeho práva, 2009, s. 178.

voliči nemôžu využiť voliť prostredníctvom pošty.¹ Analogicky so zákonom o voľbách do Národnej rady by voľba poštou mohla byť umožnená občanom SR, ktorí nemajú trvalý pobyt na území SR a občanom, ktorí trvalý pobyt na území SR majú, ale v deň volieb sa zdržiavajú mimo jej územia. Podľa nášho názoru by bolo vhodné, aby sa zaviedla možnosť voľby poštou aj pre voľby do EP s prebratím modelu aplikovateľným pre voľby do NR SR. Domnievame sa, že zákonodarca by mal v zákone o voľbách do Európskeho parlamentu zakotviť možnosť voľby poštou ako alternatívneho spôsobu hlasovania, ktorého účelom je nielen zjednodušiť prístup oprávnených voličov k voľbám, ale aj zvýšiť volebnú účasť.

Pasívne volebné právo a volebný systém

Podstata pasívneho volebného práva spočíva v možnosti byť zvolený a zakladá sa na právne vyjadrených podmienkach nazývaných voliteľnosťou. Voliteľnosť vychádza zo slobody kandidovať a byť zvolený, obmedzenej iba zákonom stanovenými podmienkami, resp. prekážkami znamenajúcimi ineligibilitu.² Na základe zákonom stanovených podmienok pasívneho volebného práva v § 3 môžeme (podobne ako pri aktívnom volebnom práve) vymedziť dve skupiny osôb oprávnených uchádzať sa o zvolenie:

1. občania Slovenskej republiky, ak spĺňajú podmienku veku (21 rokov), podmienku trvalého pobytu na území Slovenskej republiky, ak na strane občana neexistujú prekážky vo výkone volebného práva (nie je pozbavený spôsobilosti na právne úkony a ak nie je vo výkone trestu odňatia slobody.)
2. Občania iného členského štátu, ak spĺňajú všetky vyššie uvedené podmienky a zároveň, ak neboli pozbavení práva kandidovať v členskom štáte Európskej únie, ktorého sú štátnymi občanmi. Takéto ustanovenie korešponduje s čl. 3 Smernice, podľa ktorého: *„každá osoba, ktorá je k rozhodnému dňu občanom Únie a nie je*

¹ *Eurovoľby 2014*. [online], [cit. 1/6/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.eurovolby2014.sk/hlasovaci-system-volieb-do-europskeho-parlamentu/>>.

² PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2008, s. 226.

príslušníkom členského štátu bydliska, ale splňa podmienky, ktoré členský štát bydliska ustanoví pre právo byť volený vlastným štátnym príslušníkom, má právo byť volená vo voľbách do Európskeho parlamentu v členskom štáte bydliska, ak nebola na základe čl. 6 a 7 tohto práva pozbavená.“

Problematiku pasívneho volebného práva je potrebné posudzovať v úzkej súvislosti s volebným systémom. Kým právna úprava pasívneho volebného práva ustanovuje *kto sa môže uchádzať o zvolenie do Európskeho parlamentu*, právna úprava volebného systému určí, *kto sa na základe výsledkov volieb stane poslancom Európskeho parlamentu*, keďže volebný systém možno charakterizovať ako zákonom stanovený matematický postup, za pomoci ktorého sa prevádzajú vo voľbách odovzdané platné hlasy voličov na mandáty.

Od roku 2002 sa rozhodnutím Rady (novelizáciou Aktu o voľbách) plošne zaviedol volebný systém pomerného zastúpenia pre voľby do Európskeho parlamentu. So systémom pomerného zastúpenia súvisia najmä aspekty organizácie volebného územia, navrhovania kandidátov, spôsob hlasovania (možnosť preferenčného hlasovania) a spôsob pridelovania mandátov.

1. Organizácia volebného územia

Podľa znenia čl. 2 Aktu o voľbách: *„Každý členský štát môže na základe konkrétnej vnútroštátnej situácie určiť volebné obvody pre voľby do Európskeho parlamentu alebo rozdeliť svoju volebnú oblasť iným spôsobom bez toho, aby tým ovplyvnil **pomerný charakter** hlasovacieho systému.“*

Pri voľbách do EP tvorí územie SR podľa § 5 zákona o voľbách do Európskeho parlamentu jeden volebný obvod, analogicky ako pri voľbách poslancov do Národnej rady SR. Jeden celoštátny volebný obvod v podmienkach proporčného volebného systému maximálne prehlbuje efekt proporcionality.¹

2. Navrhovanie kandidátov a predkladanie kandidátnych listín

Podľa § 13 zákona o voľbách do Európskeho parlamentu, kandidátne listiny predkladajú politické strany, resp. koalície politických

¹ CIBULKA, L.: *Voľby do Európskeho parlamentu v kontexte volebného systému Slovenskej republiky a Českej republiky*. In: CIBULKA, L. (ed.): *Optimálny model volebného systému do Európskeho parlamentu*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010, s. 24.

strán, čo znamená, že politická strana má právo rozhodovať, ktoré osoby na kandidátne listiny umiestni. Individuálne kandidátne listiny sa pre tento druh volieb neuplatňujú. Z toho vyplýva významné postavenie politických strán v priebehu volieb. Pre politické strany pôsobiace na Slovensku, poskytujú voľby do Európskeho parlamentu možnosť:

- získať zastúpenie v najvyššom reprezentatívnom orgáne Únie. Disponujúc spolu s Radou Európskej únie zákonodarnou funkciou spočívajúcou vo vydávaní legislatívnych aktov rôznej sily, kontrolnou funkciou a funkciou tvorby rozpočtu Únie;
- posilniť väzby s európskymi stranickými zoskupeniami prostredníctvom zaradenia poslancov do jednotlivých frakcií v Európskom parlamente;
- prispieť k formovaniu spoločných politík Únií v rozsahu primeranom postaveniu Európskeho parlamentu.¹

Zákonná úprava predkladania kandidátnych listín určuje **kto** (registrovaná politická strana, alebo koalícia prostredníctvom splnomocnenca) **komu** (zapisovateľovi Ústrednej volebnej komisie) **podáva kandidátne listiny**. Zároveň sú v zákone dané podstatné obsahové náležitosti kandidátnych listín.²

Zákonné pravidlá predkladania kandidátnych listín platia **zásadne** rovnako pre kandidátov so slovenským občianstvom, ako aj pre kandidátov so štátnym občianstvom iného členského štátu, čo zodpovedá čl. 10 Smernice: „*pri podávaní žiadosti o kandidatúru sa musí každý občan Únie uplatňujúci svoje právo byť zvolený preukázať rovnakými dokladmi ako kandidát, ktorý je štátnym príslušníkom daného členského štátu.*“

3. Možnosť preferenčného hlasovania

Volebný zákon upravuje inštitút prednostných hlasov, pričom uplatnenie tohto inštitútu predpokladá aj samotný Akt o voľbách v čl. 1 ods. 2: „*Členské štáty môžu povoliť hlasovanie na základe systému preferenčných hlasov, ktorého podrobnosti upravia.*“ Volič môže

¹ MESEŽNIKOV, G.: *Politické strany na Slovensku vo voľbách do Európskeho parlamentu 2009*. In: MESEŽNIKOV, G.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.; KOLLÁR, M. (eds): *Slovensko volí, Európske a prezidentské voľby 2009*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009, s. 9.

² § 13 zákona č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov.

na hlasovacom lístku, ktorý vkladá do obálky, zakrúžkovaním poradového čísla najviac u **dvoch** kandidátov vyznačiť, ktorému kandidátovi dáva prednosť. Na iné úpravy hlasovacieho lístka sa neprihliada.¹ Na základe tohto inštitútu môžu voliči ovplyvniť poradie kandidátov na kandidátnej listine, a to v tom prípade, ak je splnený zákonom stanovený počet preferenčných hlasov, t.j. najmenej desať percent prednostných hlasov z celkového počtu platných hlasov odovzdaných pre politickú stranu alebo koalíciu.²

4. Spôsob pridelovania mandátov

Ku podstatným fázam volieb patrí zisťovanie a pridelovanie mandátov. Európska únia ponecháva členským štátom voľnosť v určovaní metódy prepočtu hlasov na mandáty. Podľa čl. 3 Aktu o voľbách si členské štáty môžu určiť **minimálny prah pre rozdelenie kresiel**, pričom na celoštátnej úrovni tento prah nesmie presiahnuť 5 percent odovzdaných hlasov.³

V Slovenskej republike zákonodarca pri pridelovaní mandátov zvolil metódu volebného kvocientu (volebného čísla), založenej na výpočte počtu hlasov potrebných na získanie jedného mandátu. Súčet platných hlasov odovzdaných pre politické strany alebo koalície, ktoré prekročili tzv. uzavieraciu klauzulu sa vydelí počtom mandátov zväčšeným o číslo jeden. Číslo, ktoré vyšlo týmto delením, zaokrúhlené na celé číslo je republikovým volebným číslom (volebným kvocientom). V teórii sa táto metóda nazýva Hagenbach-Bischoffova metóda výpočtu volebného kvocientu.⁴

¹ § 23 ods. 5 zákona č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov.

² § 34 ods. 5 zákona č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov.

³ Čl. 2 a 3 Aktu

⁴ CIBULKA, L.: *Voľby do Európskeho parlamentu v kontexte volebného systému Slovenskej republiky a Českej republiky*. In: CIBULKA, L. (ed.): *Optimálny model volebného systému do Európskeho parlamentu*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010, s. 28.

Záver

Vo všeobecnosti platí, že volebné právo má spravidla štátnoobčiansky charakter. To znamená, že právom voliť a byť volený disponujú občania toho ktorého štátu. V Slovenskej republike to platí výlučne pre voľby do Národnej rady a pre voľby prezidenta. Štátnoobčiansky princíp je relativizovaný pre voľby do orgánov územnej samosprávy (volebné právo nadobúdajú aj cudzinci s trvalým pobytom v Slovenskej republike) a pre voľby do Európskeho parlamentu (volebné právo majú aj občania iných členských štátov Únie, tiež musia spĺňať podmienku povoleného trvalého pobytu).

Z úvodných ustanovení už spomínanej Smernice vyplýva nielenže požiadavka na uplatňovanie princípu nediskriminácie medzi štátnymi príslušníkmi daného členského štátu a štátnymi príslušníkmi iného členského štátu, ale aj požiadavka, ktorou sa Únia usiluje o elimináciu podmienky štátnej príslušnosti, ktorú uplatňuje väčšina členských štátov pri výkone týchto volebných práv vo voľbách do Európskeho parlamentu.

Na základe doposiaľ uvedeného možno konštatovať, že vzhľadom k povahe Európskeho parlamentu, naša vnútroštátna zákonná úprava aktívneho a pasívneho volebného práva do Európskeho parlamentu má v porovnaní s inými druhmi volieb osobitnú povahu. K zrušeniu kritéria štátneho občianstva vo voľbách do Európskeho parlamentu nedošlo, ale **Slovenská republika vo formálnoprávnej rovine zásadne uznáva princíp uplatňovania nediskriminácie vo vzťahu k volebnému právu do Európskeho parlamentu medzi štátnymi príslušníkmi daného členského štátu a štátnymi príslušníkmi iného členského štátu.**

Na základe porovnania právnej úpravy aktívneho volebného práva obsiahnutej v Smernici a v zákone o voľbách do Európskeho parlamentu vyššie uvedené tvrdenie nepochybne platí. Otázne však je, do akej miery sa umožní občanom iného členského štátu s povoleným trvalým pobytom právo uchádzať sa o zvolenie? Zákon síce formálnoprávne predpokladá, že politické strany môžu uviesť na svojej kandidátnej listine ako kandidáta občana iného členského štátu, ale najmä vo vzťahu k verejnej mienke je ťažké predstaviť si, ako štandardná politická strana, ktorá má zastúpenie v Národnej rade uvedie na

svoju kandidátnu listinu (na ktorej je len 13 miest !) cudzieho štátneho príslušníka. Ak by politická strana len z obavy o stratu voličov neuviedla občana iného členského štátu na svojej kandidátnej listine, takáto osoba nemá žiadne iné možnosti uchádzať sa o zvolenie, keďže z povahy pomerného volebného systému nevyplýva možnosť individuálnej kandidatúry. Ďalšou potencionálnou možnosťou by bolo kandidovať so svojou politickou stranou. To však nie je možné, pretože založiť a združovať sa v politickej strane môžu len občania Slovenskej republiky. Takéto relativizovanie združovacieho práva v prospech občanov iných členských štátov by sa muselo uskutočniť len cestou novelizácie Ústavy.

Literatúra:

- ANGELOVIČOVÁ, A.: *Voľby do Európskeho parlamentu - právo Európskej únie a vnútroštátna právna úprava v Slovenskej republike*. In: OROSZ, L.; MAJERČÁK, T. (eds.): *Aktuálne problémy volebného zákonodarstva a volebného súdnictva v Slovenskej republike – II. ústavné dni. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice 25. septembra 2013*. Košice: UPJŠ, 2013.
- CIBULKA, L.: *Voľby do Európskeho parlamentu v kontexte volebného systému Slovenskej republiky a Českej republiky*. In: CIBULKA, L. (ed.): *Optimálny model volebného systému do Európskeho parlamentu*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2010.
- KRUNKOVÁ, A.: *Európske právo (učebné texty pre študijný odbor verejná politika a verejná správa)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012.
- MOKRÁ, L.: *Volebné právo v intenciách komunitárnej úpravy volieb do Európskeho parlamentu na príklade Slovenskej republiky*. In: POGÁČOVÁ, J.; SIMAN, M.; SLAŠŤAN, M. (eds): *Komunitárne právo na Slovensku - päť rokov "po"* (zborník z konferencie). Bratislava: Slovenská asociácia európskeho práva, 2009.
- MARGETA, K.: *Voľby do Európskeho parlamentu v kontexte Európskej únie*. In: *Volebné zákony v podmienkach Slovenskej republiky*. Trnava: Inštitút sociálnych vied UCM v Trnave, 2011.

- MESEŽNIKOV, G.: *Politické strany na Slovensku vo voľbách do Európskeho parlamentu 2009*. In: MESEŽNIKOV, G.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.; KOLLÁR, M. (eds): *Slovensko volí, Európske a prezidentské voľby 2009*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009.
- OROSZ, L.; SVÁK, J.; BALOG, B.: *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2012.
- PALÚŠ, I.; SOMOROVÁ, L.: *Štátne právo Slovenskej republiky*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2008.
- STRÁŽNICKÁ, V.: *Európska integrácia a právo európskej únie*. Bratislava: EUROKÓDEX, 2009.
- ŠIŠKOVÁ N. (ed.): *Lisabonská zmluva a jej dopady na evropské mezinárodné a vnútroštátne právo členských štátov*. Praha: Leges, 2012.
- ŠIŠKOVÁ, N.; STEHLÍK, V.: *Evropské právo 1 – ústavní základy Evropskej únie*. Praha: Linde, 2007.
- ZBÍRAL, R.: *Inštitucionálny rámec Evropskej únie. Právne-politologický pohľad*. Praha: Linde, 2007.
- Akt o priamych a všeobecných voľbách poslancov Európskeho parlamentu prijatého v roku 1976.*
- Smernica Rady 93/109/ES zo dňa 6. decembra 1993, ktorou sa stanovujú pravidlá pre výkon práva voliť a byť volený vo voľbách do Európskeho parlamentu pre občanov Únie, ktorí majú bydlisko v niektorom členskom štáte a nie sú jeho štátnymi príslušníkmi.*
- Zákon č. 331/2003 Z. z. o voľbách do Európskeho parlamentu v znení neskorších predpisov.*
- Zákon č. 333/2004 Z. z. o voľbách do Národného parlamentu v znení neskorších predpisov.*
- Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov.*

Sekundárny analfabetizmus ako výzva súčasnej demokracie

Renáta Bzdilová

Citizen is an integral part of political life. Its action or non-action, activity or inactivity significantly affect the real form of the political system. The citizen is not only the bearer but also recipients of policy. Social sciences has for many years in Western democracies dedicated research the phenomenon of disgust with politics, political parties and the general apathy towards public affairs in general. This phenomenon - secondary illiteracy - I regarded as one of the actual problems of political theory.

Spoločenské vedy sa už niekoľko rokov v západných demokraciách venujú výskumu fenoménu znechutenia z politiky, resp. z politických strán. Znižuje sa účasť na voľbách, klesá počet ľudí združených v politických organizáciách¹, zvyšuje sa nestálosť v strednodobej podpore tých istých politických strán. Rozhodovanie voličov je viac premenlivé a emocionálne ako stabilné a racionálne. Politické spektrum je charakteristické vznikom nových straníckych subjektov. Znižuje sa dôvera voči voleným reprezentantom. Narastá pohrdanie, znechutenie a apatia voči politickému daniu všeobecne. Nedôveru voči politikom podnecuje viac faktorov. Za najvýraznejšie považujeme:

Nereálne predvolebné sľuby, ktoré vznikajú s cieľom ohúriť voličov a eliminovať svoju konkurenciu. Ich následkom je po získaní mandátu neschopnosť naplniť ani zlomok z nich. „*Pochopiteľne, že strany sa musia obracať na verejnosť, preto majú na pamäti, keď zostavujú zoznam kandidátov a program. Výber kandidátov však prebieha za zatvorenými dverami, ešte skôr ako ich schváli verejnosť*“².

Sledovanie vlastných záujmov na úkor občanov - takzvaný lobizmus v politických stranách. Ako napísala Brigita Schmögnerová: „... podnikateľské skupiny spravidla uvažujú pragmaticky: ktorá vláda je

¹ Bližšie k politickým združeniam a organizáciám a možnostiam ich zakladania pozri: BARDOVIČ, J.: *Vybrané formy občianskej participácie na Slovensku*. In: SPIŠIAKOVÁ, L.; SWIATLOWSKI, T.; VISELKA, J. (eds.): *INTERPOLIS '13. Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica: Belianum, 2013, s. 394-396.

² ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody. (Neliberálna demokracia USA v zahraničí)*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 157.

pri moci, s tou budeme zadobre. Za drobné dary chcú poriadnu daň. Prerozdeľovanie v prospech úzkych záujmov a v neprospech človeka-milión má pokračovať“¹

Škandály ako korupcia², klientelizmu³ a rodinkárstvo. napr. kauza Gorila, ktorá znižuje dôveryhodnosť volebných zástupcov. Voliči predsa pristupujú k voľbám s predpokladom, že oprávnenie vládnúť delegujú na zodpovedných zástupcov.

Výrazný nárast nedôvery voči základným demokratickým princípom môže byť pri kolektívnom pocite znechutenia z politiky mimoriadne nebezpečný. Ak verejnosť odmietne etablovanú stranícky elitu, nemožno vylúčiť, že časť sklamaných voličov sa presunie k extrémnej pravici či extrémnej ľavici⁴. „*Za posledné polstoročie demokracia a sloboda na Západe splynuli. No dnes oba prvky liberálnej demokracie, v západnom politickom systéme vzájomne prepletené, sa na celej zemeguli rozpadajú. Demokracia prekvitá, sloboda však nie.*“⁵

Pod pojmom negramotnosť⁶ alebo analfabetizmus⁷ všeobecne rozumieme neschopnosť človeka čítať a písať. Človek neovládajúci čítanie a písanie je označovaný ako analfabet. Tento typ analfabetizmu sa označuje ako primárny.

Sekundárny analfabetizmus zastrešuje neschopnosť fluentne „čítať“ v súčasnom type spoločenského zriadenia, t.j. neschopnosť rozumieť

¹ SCHMÖGNEROVÁ, B.: *Skupinové záujmy včera a dnes*. In: *Slovo*. [online], [cit. 16/05/2011]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/22896/Skupinove_zaujmy_vcera_a_dnes>.

² Viac o korupcii a boji proti nej na: Viac o korupcii na Slovensku na: *CPI (Corruption Perceptions Index) – Index vnímania korupcie*. [online], [cit. 05/05/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.transparency.sk/sk/vystupy/rebrickly/#CPI>>; *Boj proti korupcii*. [online], [cit. 16/07/2011]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/csr-spolocenska-zodpovednost/zoznam_liniek/boj-proti-korupcii-000306>.

³ GEFERT, R.: *Etika vo verejnej správe*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 118 – 122.

⁴ Pre viac info o extrémizme pozri: HREHOVÁ, M.: *Prejavý extrémizmu a rasizmu pred, počas a po voľbách v roku 2012*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R.: *Voľby 2012: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikiana, 2013, s. 335 – 346.

⁵ ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody. (Neliberálna demokracia USA v zahraničí)*. Bratislava: Kalligram, 2010, s. 15.

⁶ Z ruského „грамота“ – gramota, teda gramotnosť.

⁷ Z gréckeho „αναλφαβητισμός“ – an-alfabétos, nie-abecednosť.

ekonomickým, právnym či politickým javom. Sekundárny analfabetizmus považujeme za jeden z aktuálnych problémov teórie politiky, pričom výraznejšie sa nám javí v praktickej rovine politiky. Podľa Jozefa Lysého pri nazeraní na súčasné politické dianie „sa nehovorí o dôsledku asymetrie v politickej rovine. Ako by bola ovládaná princípom neurčitosti a dokazuje ju vynútený, preventívny spôsob fungovania politiky. Politika tuší, čo sa môže stať, ale nevie kedy. Politika však vždy bola umením možného. Nie je preto jedno, aké teórie, pojmy, kategórie, symboly nás zastupujú. Zastupovať znamená urobiť prítomným niečo neprítomného, dokonca aj v dobe, keď sa dejiny používajú ako argument proti hľadaniu alternatív. Relativizmus, ktorý sa presadil, vytvoril priestor na politickú manipuláciu.“¹ Nie je teda jedno, či (ne)stavíme do centra pozornosti občiansku spoločnosť, občiansku participáciu, aktívne samosprávne obyvateľstvo a či budeme hľadať a hľadáme alternatívy ako občania zabezpečiť širšie pole pôsobnosti, aby rozhodoval o sebe v čo najväčšej miere sám.²

Občan je neoddeliteľnou súčasťou politického života. „Občana môžeme charakterizovať ako prienik tzv. politickej spoločnosti, reprezentovanej štátom a občianskej spoločnosti ako otvoreného útvaru“³. Jeho pôsobenie alebo nepôsobenie, aktivita či neaktivita vo významnej miere ovplyvňujú reálnu podobu politického systému. Občan nie je len nositeľom, ale aj prijímateľom politiky, ktorá je tvorená v prvom rade voľbami. Vytvára sa tak úzky vzťah medzi občanom a politikom – nositeľom agendy, ktorý dodáva charakter politickej realite. Dôležitým indikátorom stavu tohto vzťahu je ochota občanov vstupovať do politického procesu a záujem oňho. Pretože „nie je to iba nepoctivosť vlády, politikov a pracovníkov verejnej správy, ktorá môže definovať rozhodovanie o veciach verejných“, tvrdí Richard Geffert.⁴

¹ LYSÝ, J.: *O kríze verejných autorít*. [online], [cit. 16/05/2013]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/O_krize_verejnych_autorit>.

² Pri samotnom definovaní tohto pojmu považujeme za dôležité podotknúť, že slovné spojenie „sekundárny analfabetizmus“ nebude mať jednu všeobecne prijatú definíciu, ktorá by vo svojej charakteristike vystihla všetky jeho črty. Táto situácia tkvie v tom, že tento pojem patrí do sociovedného konceptu – pričom ľudia v historickom procese vývoja nazerajú na javy odlišných, stále sa meniacich perspektívach.

³ GBŮROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov, Slovacontact, 1996, s. 31.

⁴ GEFFERT, R.: *Etika vo verejnej správe*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010, s. 78.

Významným ukazovateľom tohto vzťahu je okrem iného aj účasť občanov vo voľbách. Rovnako ako aj v iných krajinách západnej Európy aj u nás je tento proces spojený s neustále sa znižujúcou voličskou účasťou. Po páde komunistického režimu v roku 1990 bol záujem o parlamentné voľby podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky na našom území vysoký, účasť dosiahla 95,39%¹, v predčasných voľbách v roku 2006 to bolo už iba 54,67%². Podobný pokles účasti občanov vo voľbách môžeme vidieť aj v iných voľbách na všetkých úrovniach výkonu politickej moci. Najnižšiu účasť do dnešných dní sme zaznamenali vo voľbách do Európskeho parlamentu, keď klesla až na úroveň 13,05 %³, čím sa Slovenská republika dostala na posledné miesto vo volebnej účasti zo všetkých krajín Európskej únie⁴. Dokonca aj v referendách, ktorý je dôležitým nástrojom priamej demokracie, bolo iba raz dosiahnutých potrebných viac ako 50%. Ralf Dahrendorf túto situáciu opisuje nasledovne: „*Občania, ktorí práve znovu získali volebné právo, považujú za zbytočné ho využívať a nechodia k volebným urnám ani v takom počte, aby sa dosiahla aspoň minimálna účasť. Hospodárske pomery sa zhoršujú do tej miery, že sa starý režim zdá byť niektorým ako staré dobré časy. Miesto triumfálneho zrodu občianskej spoločnosti privádza prastará kmeňová súňaležitosť svojich samozvaných hovorcov k pokušeniu trvať hrozbami na homogenite.*“⁵

Pod pojmom sekundárny analfabetizmus chápeme viacvrstevnatý jav, ktorý má odlišný priebeh i tempo pri každom type politického prejavu. Najvýraznejšie sa nám javí v rovine politických elít a občianstva. Zo strany občanov ide o odmietanie účasti a snahu vymedziť sa mimo politický priestor. Zahŕňame tu aj neschopnosť obyvateľstva rozumieť

¹ *Výsledky volieb 1990*. [online], [cit. 02/06/2009]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/nrsr/snr1990/volby90_s/pph90.htm>.

² *Súhrnné výsledky hlasovania za SR*. [online], [cit. 02/06/2009]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/sr/tab1.jsp@lang=sk.htm>.

³ *Súhrnné výsledky hlasovania za SR*. [online], [cit. 02/06/2009]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/ep/ep2014/EP-dv/Tabulka1_sk.html>.

⁴ Viac o možných dôvodoch apatie voči EÚ a deficite demokracie v nej EŠTOK, G.: *Kritéria demokratického pociasu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R.: *Sloboda-rovnosť-poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikiana, 2012, s. 251 – 266.

⁵ DAHRENDORF, R.: *Od pádu zdi k válce v Iráku: Nový začátek dějin*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 18 – 19.

procesom odohrávajúcim sa v politike. Na druhej strane politické elity nedostatočne komunikujú a na nedostatočnej úrovni približujú svoje konanie, nereflektujú verejnú mienku, nepodporujú informovanosť, priamu demokraciu a príliš posilňujú politické elitárstvo pričom neza-hŕňajú občianstvo (priamu demokraciu) do výkonu politickej moci.¹

Ľudia sú nespokojní so stavom demokracie, s ekonomickou situáciou i s prácou politických elít výsledkom čoho je práve odtrhnutie sa občanov od politického života a akýsi politický ateizmus. Napriek snahám o smerovanie k väčšej participácii však väčšina občanov zostáva pasívna a skôr sa necháva politikou riadiť. Politiku vyčleňuje zo svojho života a nepokladá sa za jej súčasť. Odmieťa vzájomnú interaktivitu. S nezáujmom úzko súvisí aj miera informovanosti občanov.

Vytvorenie vlády volebným aktom môžeme interpretovať ako ude-lenie licencie zo strany voličov, ako legitimizovanie moci v mene ľudu a pre ľud. Nízka volebná účasť môže ale viesť k spochybneniu sily mandátu, ktoré získali kandidáti, resp. politické strany vo voľbách. Zároveň je badateľná strata kvality predvolebnej a povolebnej súťaže, keďže politické strany a kandidáti sa spoliehajú na stálu voličskú základňu a nemajú väčší záujem o získanie nerozhodnutých voličov ani o ich aktivizáciu v čase volieb. So stratou voličskej účasti sa tak pomaly vytráca a prestáva reálne fungovať občianska spoločnosť ako taká.

Proces nechoty občanov zúčastňovať sa tvorby vlády a spolupodieľať sa na fungovaní politického systému je alarmujúci a vedie k položeniu si otázky, čo podmieňuje takýto stav v politickom procese. Rozdiely na účasti na voľbách sú okrem motivačných faktorov ovplyvnené aj geografickými, etnickými, ale aj vzdelanostnými a odbornými podmienkami.

Koniec osemdesiatych rokov priniesol masové protesty občianskej spoločnosti, ktoré ukončili éru socializmu a budovania komunizmu Sovietskym zväzom v strednej a východnej Európe. Koniec tejto epochy

¹ Pri samotnom definovaní tohto pojmu považujeme za dôležité podotknúť, že slovné spojenie „sekundárny analfabetizmus“ nebude mať jednu všeobecne prijatú definíciu, ktorá by vo svojej charakteristike vystihla všetky jeho črty. Táto situácia tkvie v tom, že tento pojem patrí do sociovedného konceptu – pričom ľudia v historickom procese vývoja nazerajú na javy odlišných, stále sa meniacich perspektívach.

v ľudských dejinách priniesol aj nové nazeranie na občiansku spoločnosť v politickej teórii. Striktne určené línie medzi politickou a občianskou spoločnosťou sa zoči-voči týmto historickým udalostiam začali stierať. Pozíciu občianskej spoločnosti, ako výrazného účastníka politiky, posilnilo vznikanie rôznych typov mimovládnych organizácií v deväťdesiatych rokoch, pričom mnohé z nich sa stali aktívnymi aktérmi na medzinárodnej scéne. Tretí sektor bol považovaný za liek na všetko. V niektorých rozvojových štátoch dokonca nahradil sociálnu starostlivosť i iné funkcie štátu. Už koncom deväťdesiatych rokov sa však tieto prehnané očakávania zrealizovali. Konceptuálnu aj praktickú stránku akejsi konfúzie občianskej a politickej sféry to však nevyriešilo.

Vzťah občianskej spoločnosti a politiky

Neustále ujasňovanie vzťahu medzi politickou a občianskou sférou v súčasných demokraciách považujeme za jednu z kľúčových problematík. Všeobecne prevláda názor, že politický systém v súčasnosti sa vymyká kontrole. Jana Plichtová v tejto súvislosti uvádza, že jednosmerná kauzalita, ktorá obmedzuje správnosť zámeru na dve vzájomne sa vylučujúce alternatívy – buď politická sféra determinuje občiansku sféru, alebo občianska sféra determinuje politickú sféru.¹ S touto jednosmernou kauzalitou si dovoľíme nesúhlasiť.

Občianstvo pochádza zo slova *civitas*, čo znamená súbor občanov či občianstvo. Občianstvo bolo spájané s príslušnosťou k štátu najprv k Rímu ako mestu a potom aj celej Rímskej ríši. V súčasnosti sa tento pojem používa ako synonymum pre členstvo v národnom štáte, alebo pre nazvanie obyvateľstva štátu, ktorými sú priznané občianske práva. Klasické rozdelenie občianstva, ktoré zodpovedá sociologickému prístupu a historickému vývinu. Thomas Humphrey Marshall rozlišuje občiansky, politický a sociálny prvok občianstva.

1. Občiansky prvok v sebe obsahuje práva nevyhnutné pre individuálnu slobodu ako napríklad osobná sloboda, sloboda prejavu, myslenia a presvedčenia, právo na vlastníctvo, uzatvárania platných

¹ PLICHTOVÁ, J.: *Prečo potrebujeme výskum občianstva, participácie a deliberácie?* In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: Teória a realita*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 20 – 22.

zmlúv, právo na právnu spravodlivosť. Od ostatných sa toto právo líši, je to právo brániť a uplatňovať všetky práva človeka prostredníctvom riadneho právneho procesu v rovnosti s ostatnými. Tieto inštitúcie sú bezprostredne spojené s justičnou spravodlivosťou a občianskym právom.

2. Politický rozmer občianstva v sebe zahŕňa právo jedinca podieľať sa na uplatňovaní politickej moci a to ako člen orgánu, ktorý je vybavený politickou autoritou, alebo ako volič členov takéhoto orgánu. Príslušnými inštitúciami sú parlamentné a miestne vlády.

3. Sociálny prvok občianstva žiada aspoň základné minimum ekonomického blahobytu a zabezpečenia až po právo plne sa podieľať na spoločnom dedičstve a žiť život civilizovanej bytosti v súlade so spoločensky uznávanými štandardmi. S tým sú spojené inštitúcie vzdelávacieho systému asociálnych služieb.¹

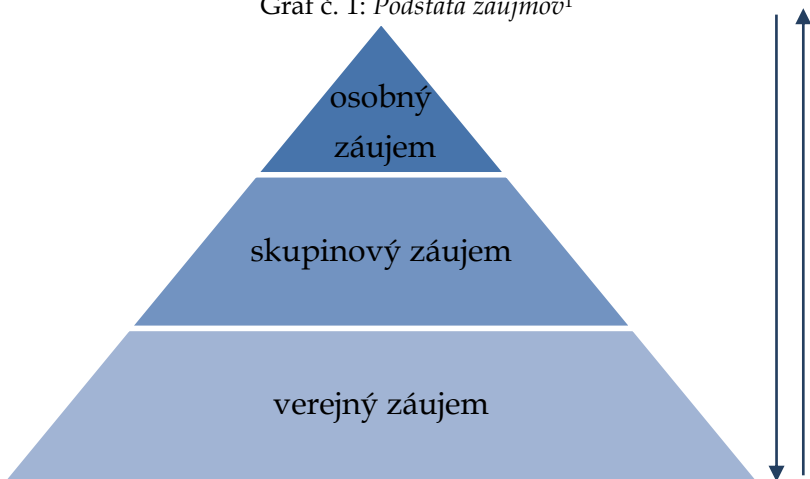
Občianska spoločnosť sa viaže k tým činnostiam, inštitúciám, hnutiam, kultúrnym silám a sociálnym vzťahom, ktoré sú organizované súkromne, dobrovoľne a nie sú priamo riadené štátom. Zahŕňa v sebe domácnosti, náboženské skupiny, odbory, súkromné spoločnosti, politické strany, humanitárne organizácie, ekologické skupiny, hnutia žien, mládeže. Občianska spoločnosť sa viaže na sféru súkromnej moci a súkromných organizácií, kým štát je sférou verejnej moci a verejných organizácií. Toto rozdelenie neznamená nejaký pevný a raz navždy daný poriadok. Toto delenie je odstupňované rozdelenie, pretože verejnú a súkromnú sféru nie je vždy ľahké rozlíšiť. „Aj právo voliť, byť volený a slobodne prejavíť svoj názor sú úzko späté s ďalšími následkami aj zodpovednosťou. Je viac ako isté, že zodpovednosť je mnohým politikom i tým, ktorí ich volia, ešte stále cudzia. Tiež je isté, že skôr ako prijať vinu za zlé rozhodnutie je lepšie túto vinu presunúť na iných. V tomto prípade na našich, a pritom nami zvolených zástupcov“², dodáva v tejto súvislosti Kaliňák. V konečnom dôsledku svojím jednaním či nejednaním štát nastoľuje

¹ MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950. [online], [cit. 13/06/2012]. Dostupné na internete: <http://www.jura.uni-bielefeld.de/lehrstuehle/davy/wustldata/1950_Marshall_Citizenship_and_Social_Class_OCR.pdf>.

² KALIŇÁK, M.: *Jasný odkaz politikom i politike*. [online], [cit. 16/05/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.noveslovo.sk/node/17901>>.

obrysy a vytvára rámeč občianskej spoločnosti. Možno tvrdiť, že občianska spoločnosť konštituuje štát vďaka svojej moci definovať a redefinovať právne a politické zväzky medzi verejnou a privátnou sférou. Každá spoločnosť funguje na základe presadzovania určitých záujmov. Sičáková a Zemanovičová uvádzajú, že vo všeobecnosti môžeme hovoriť o záujmoch individuálnych, skupinových a verejných:

Graf č. 1: Podstata záujmov¹

Medzi individuálne záujmy zaraďujeme osobné záujmy jednotlivých individuí, ktoré sa formujú v sociálnom i geografickom priestore, kde sa individuum primárne pohybuje. Tieto záujmy jednotlivcov sa spájajú v spoločných záujmoch skupín. Ide napr. o skupiny profesné, náboženské, vekové, regionálne.

Ľudia do politického procesu vstupujú ako jednotlivci, ako individua, ale ich úlohou je reprezentovať viaceré sociálne skupiny. Nie vždy sú však zreteľné hranice medzi jednotlivými sociálnymi skupinami. A nie každý príslušník sociálnej skupiny si v dostatočnej miere uvedomuje svoju príslušnosť k tejto skupine. Politický postoj, politická

¹ SIČÁKOVÁ, E.; ZEMANOVIČOVÁ, D.: *Konflikt záujmov, etika a etický kódex vo verejnej správe*. Bratislava: Centrum pre hospodársky rozvoj - Transparency International Slovensko, 2000, s. 8. [online], [cit. 13/06/2012]. Dostupné na internete: <http://www.transparency.sk/wp-content/uploads/2010/01/021206_konfl.pdf>.

(ne)aktivita, uvedomelosť u rôznych príslušníkov tých istých sociálnych skupín môžu byť rôzne a u mnohých z nich dokonca protichodné. To znamená, že celé triedy, celé veľké sociálne skupiny, všetky vrstvy a ich príslušníci nezastávajú rovnaký politický postoj. K najväčším zjednoteniam politických postojov dochádza len za určitých mimoriadne vyhrotených situácií. Napríklad v čase politickej krízy. Politické postoje tried, sociálnych skupín nie sú postojom všetkých príslušníkov tejto skupiny, ale len jej politicky najaktívnejšej časti.

Verhulst a Nijeboer hovoria, že *„demokracia nie je ničím iným, než spoločenským spracovávaním individuálnych ideí. Nové myšlienky vždy vznikajú u jednotlivcov, pretože iba jednotlivci môžu myslieť. Individuálne nápady však musia byť posúdené navzájom a upravené podľa podmienok spoločnosti. Ľudia potrebujú vzájomne korigovať nepresnosti v jednotlivých ideách. Základom demokracie je tento proces spoločenského doladovania vnímania.“*¹

Brigita Schmögnerová v tejto súvislosti píše, že individuálne záujmy sú spolu so skupinovými záujmami motorom spoločenského pokroku, no môžu byť aj jeho brzdou. Individuálne a skupinové záujmy boli do roku 1989 potláčané. V popredí stál spoločenský záujem. Od zmeny režimu sa glorifikujú a spoločenský záujem akoby prestával existovať. Ideologickým základom tohto posunu je prechod od kolektivismu k individualizmu charakteristický pre neoliberalizmus. Práve ten bol ideológiou transformačného procesu. V tom lepšom prípade sa spoločenský záujem zredukoval na tzv. verejný záujem (uspokojuje sa verejnými statkami) resp. na národnoštátny záujem (realizácia integračných ambícií štátu). Identifikácia spoločenských záujmov bola a je zložitá a používajú sa na ňu viaceré nedokonalé mechanizmy: najčastejšie pravidlo väčšiny alebo iné modifikované pravidlá teórie spoločenského výberu.²

Účasť verejnosti na rozhodovacom procese je podmieňovaná dvoma, z nášho pohľadu, fundamentálnymi podmienkami. A to aktivizácia

¹ VERHUSLST, J.; A NIJEBOER, A.: *Priama demokracia*. Brusel: Democracy International, 2007, s. 5.

² SCHÖGNEROVÁ, B.: *Skupinové záujmy včera a dnes*. In: *Slovo*. [online], [cit. 16/05/2011]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/22896/Skupinove_zaujmy_vcera_a_dnes>.

Ľudí cez často konfrontačnú skúsenosť, ktorá má zväčša negatívne konotácie ako znehodnotenie (či výrazne narušenie) priestoru, v ktorom sa daní obyvatelia pohybujú. Druhým predpokladom je priestor vytvorený pre verejnosť cez legislatívny a inštitucionálny rámec, ktorý ovplyvňujú v prvom rade politické elity – politici. Karolína Miková a Zora Paulíniová píšú, že na úrovni komunity sú to práve predstavitelia samosprávy, ktorí môžu, ale aj nemusia občanom umožniť participovať. V tejto súvislosti citujú Ladislava Briestenského, ktorý tento žiaduci jav popísal ako „občan na ceste k samosprávou, samospráva na ceste k občianovi“.¹

Ako hovorí Dahrendorf aj prípade, že „demokracia a trhové hospodárstvo sú dostatočne zastúpené nestačí to! Sloboda vyžaduje aj tretí stĺp, aby bola zabezpečená a to fungujúcu občiansku spoločnosť. Hlbší zmysel otvorenej spoločnosti spočíva v tom, že náš život sa môže rozvíjať v asociáciách, ktoré sa vymykajú dosahu štátu.“² Občianska spoločnosť je vnímame ako veľkú nádej do budúcnosť.

Literatúra:

- BARDOVIČ, J.: *Vybrané formy občianskej participácie na Slovensku*. In: SPIŠIAKOVÁ, L.; SWIATŁOWSKI, T.; VISELKA, J. (eds.): *INTERPOLIS '13. Zborník vedeckých prác*. Banská Bystrica: Belianum, 2013.
- DAHRENDORF, R.: *Od pádu zdi k vĺce v Iráku: Nový začátek dějin*. Praha: Vyšehrad, 2008.
- EŠTOK, G.: *Kritéria demokratického pocesu R. Dahla a demokratický deficit v EÚ*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R.: *Sloboda-rovnosť-poriadok: Kam kráčaš demokracia*. Košice: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikiana, 2012.
- GBÚROVÁ, M.: *Medzi identitou a integritou*. Prešov, Slovacontact, 1996.
- GEFFERT, R.: *Etika vo verejnej správe*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2010.
- HREHOVÁ, M.: *Prejavý extrémizmu a rasizmu pred, počas a po voľbách v roku 2012*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; BZDILOVÁ, R.: *Voľby 2012*:

¹ MIKOVÁ, K.; PAULINIOVÁ, Z.: *Občianska participácia*. Bratislava: Jaspis, 2002, s. 6.

² DAHRENDORF, R.: *Od pádu zdi k vĺce v Iráku: Nový začátek dějin*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 62.

- Kam kráčaš demokracia*. Košice: Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikiana, 2013.
- KALIŇÁK, M.: *Jasný odkaz politikom i politike*. [online], [cit. 16/05/2013]. Dostupné na internete: <<http://www.noveslovo.sk/node/17901>>.
- LYSÝ, J.: *O kríze verejných autorít*. [online], [cit. 16/05/2013]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/O_krizе_verejných_autorít>.
- MARSHALL, T. H.: *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950. [online], [cit. 13/06/2012]. Dostupné na internete: <http://www.jura.uni-bielefeld.de/lehrstuehle/davy/wustldata/1950_Marshall_Citizenship_and_Social_Class_OCR.pdf>.
- PLICHTOVÁ, J.: *Prečo potrebujeme výskum občianstva, participácie a deliberácie?* In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: Teória a realita*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2010.
- ROSSITER, C.: *Parties and Politics in America*. London: Cornell University Press. [online], [cit. 16/05/2011]. Dostupné na internete: <http://books.google.sk/books?id=7k4f6TsWM3QC&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>.
- SCHMÖGNEROVÁ, B.: *Skupinové záujmy včera a dnes*. In: *Slovo*. [online], [cit. 16/05/2011]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/22896/Skupinove_zaujmy_vcera_a_dnes>.
- SIČÁKOVÁ, E.; ZEMANOVIČOVÁ, D.: *Konflikt záujmov, etika a etický kódex vo verejnej správe*. Bratislava: Centrum pre hospodársky rozvoj – Transparency International Slovensko, 2000. [online], [cit. 13/06/2012]. Dostupné na internete: <http://www.transparency.sk/wp-content/uploads/2010/01/021206_konfl.pdf>.
- Súhrnné výsledky hlasovania za SR*. [online], [cit. 02/06/2009]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/ep/ep2014/EP-dv/Ta-bulka1_sk.html>.
- Súhrnné výsledky hlasovania za SR*. [online], [cit. 02/06/2014]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/nrsr/nrsr2012/sr/tab1.jsp@lang=sk.htm>>.

VERHUSLST, J.; NIJEBOER, A.: *Priama demokracia*. Brusel: Democracy International, 2007.

Výsledky volieb 1990. [online], [cit. 02/06/2014]. Dostupné na internete: <http://volby.statistics.sk/nrsr/snr1990/volby90_s/pph90.htm>.

ZAKARIA, F.: *Budúcnosť slobody. (Neliberálna demokracia USA v zahraničí)*. Bratislava: Kalligram, 2010.

Politická perspektíva ako hľadanie možností pre ďalší rozvoj globálnej občianskej spoločnosti

Michal Košičan

Solution of political reality problems takes many partial contradictions concerning questions of power, economics, national and european identity, as well as democracy that is a basis of functioning of an actual cosmopolitical society. Emphasizing Plato's, Aristoteles, Aron's, and others' social-political ideas about the democratic society power functioning, the author claims that looking for the following political progress perspective needs to focus the thoughts and an activity of every individual on the complying with, formation of and an acceptance of fundamental values of political life. It's up to time to transform theoretical knowledge, guidances and suggestions concerning the ways of deliberative democracy model realization, the citizens' participation or from the capitalism to the economic type democracy transformation, to the personal responsibility model of one's as well as the others' political perspective, in the sense of civil society perspective acceptance.

Ak sa zamyslíme nad ústrednou témou tohoročnej konferencie, otvára sa pred nami veľmi široká škála pojmov, konštruktov a otázok, na ktoré sa každý z nás pokúša nájsť odpovede na poli politickej vedy. Problém nastáva až vtedy, keď sa pokúsime zhodnotiť kvalitu týchto kognitívnych konštruktov. Zdá sa totiž, že sa pohybujeme v akomsi bludnom kruhu, ktorý je na jednej strane rastie neuveriteľnou rýchlosťou do množstva nezodpovedaných otázok hľadajúcich perspektívu svojho riešenia, na druhej strane sa však rovnako rýchlo zmenšuje náš operačný priestor, lebo nezodpovedané problémy bolia našu societu každým dňom viac a viac. Z pohľadu nášho príspevku sa budeme snažiť ponúknuť subjektívny, ale snád' obohacujúci pohľad na koncept uplatnenia moci v demokratickom režime limitovanom otázkami ekonomiky, vybranými sociálno - politickými teóriami, problémom deliberatívnej demokracie, globalizácie a občianskej participácie na utváraní lepšej perspektívy svojho bytia.

Z pohľadu historického vývoja je nepochybniteľné, že základnou politickou inštitúciou v ktorej homo politicus realizuje svoje občianske bytie je občianska spoločnosť fungujúca v medziach konkrétneho politického systému - štátu. Stephen de Tansey rozlišuje v historickom vývoji tieto druhy systémov:

- a) politické systémy bez štátu (jedná sa o kmeňové spoločenstvá a politické systémy ranného feudalizmu);
- b) politické systémy so štátom, ale bez národov (ich variantmi sú kráľovstvá a impéria);
- c) politické systémy s národným štátom.¹

V prípade vzniku koloniálnych impérií nezabúdajme, že boli značne závislé od vojnových úspechov a podmaňovania si cudzích území vyznačujúcich sa kultúrnou, jazykovou, etnickou, rasovou a inou rôznorodosťou svojich príslušníkov, ale najmä tým, ako úspešne nachádzali jednotu v rôznorodosti. Práve jej nachádzaním zachovávali a akceptovali konkrétne špecifiká podmanených skupín a štátov. Vznikala tu prvotná štátna byrokracia, zabezpečujúca správu verejných záležitostí. Od čias Veľkej buržoáznej revolúcie vo Francúzku došlo k etablovaniu národného štátu, v ktorom boli obyvatelia vzájomne spätí zvykmi, tradíciami, jazykom, ale najmä svojím vlastným územím. Z dôvodu problematikosti vnímania pojmu národ ako štátotvorného elementu pri komparáciách vzniku Francúzskeho, Nemeckého či Amerického národa je pre nás v historickej reflexii určujúci fenomén pocitu príslušnosti občana – jedinca k danému etniku a až následne štátu v príslušnej historickej ére.

Spomedzi duchovno-kultúrnych faktorov vzniku národov a národných štátov je v nadväznosti na moc ako aspekt politickej reality najdôležitejším aspektom nacionalizmus. Jeho fundamentálna idea tkvie v presvedčení, že národ je prirodzený a jediný správny predstaviteľ štátnej moci. Toto tvrdenie je v dnešných časoch v ostrom protiklade ku globalizujúcej sa Európe, usilujúcej sa o viac či menej úspešné koherentné riadenie politických procesov.

Druhá polovica dvadsiateho storočia prináša dve antipóly, ktoré limitujú a zároveň podnecujú nové spôsoby riešenia organizácie politickej moci. Konflikt kapitalizmu a socializmu ponúka antagonistický spôsob realizácie politiky na jednom kontinente. Dovoľujeme si s vážnym znepokojením upozorniť fakt, že studený prejav pádu železnej opony sa môže s akcentom na aktuálne dianie vo svete zopakovať

¹ SOPÓCI, J.: *Politika v spoločnosti*. Bratislava: Veda, 2004, s. 33.

čo nevidieť. Nebol to len problém nezmieriteľných ideológií a súperenia supervelmocí. Bol to problém potreby ekonomického zabezpečenia svojho územia na úkor vlastných koloniálnych impérií.

Paradoxom je, že v tej istej spoločnosti a na tom istom kontinente nastáva v rovnakom čase pokus o vytvorenie opačného antipólu, ktorým myslíme zjednotenie európskych štátov, na globálnej ekonomicko - mocensko - politicko - občianskej úrovni.

Projekt Európskej únie potrebuje a to čoraz naliehavejšie pevné vnútorné väzby, ktoré ho udržia pokope.

Napriek administratívnym a technokratickým rozhodnutiam riadiacim zjednocovanie Európy, ktoré nespochybňujú národné kultúry a identity sa musíme a to veľmi vážne zamyslieť nad fenoménom Schumanovej Európskej kultúrnej identity a možnými modelmi ďalšieho zjednocovania. Profesor Eric Fossum vidí tieto možnosti:

- a) Európa spolupracujúcich demokratických krajín, ktorá je podriadená štátom v podobe medzivládnych dohôd, riešiacim otázky politiky na globálnej úrovni.
- b) Európa znovu vzkrieseného nacionalizmu, ktorá je vnímaná ako medzivládna organizácia vytvorená národnými štátmi. Zdôraznené sú národné identity pričom proces zjednocovania nebude v rozpore s kultúrnou integritou a záujmami členských národných štátov.
- c) Európa ako nadnárodná štruktúra, zdôrazňujúca kultúrnu diverzitu Európy. Namiesto jedinej identity sa zdôrazňuje vedomie rôznorodosti a namiesto spoločnej identity je najdôležitejším aspektom občianstva vzájomný rešpekt.
- d) Európa ako nadnárodný celok by mala byť spojením federálneho typu s prekonaním fenoménu nacionalizmu a podporou občianskeho patriotizmu.¹

Pri skúmaní možností spojenia univerzalizmu s partikularizmom jednotlivých krajín navrhuje britský sociológ Gerard Delanty viacero modelov európskej identity:

- a) Európa založená na všeobecných hodnotách humanity, spravodlivosti a ľudských práv

¹ HRIVÍKOVÁ, T.; MAIER, T.: *Korene európskej civilizácie*. Bratislava: Ekonóm, 2012, s. 17 - 18.

- b) Európa postnacionálneho univerzalizmu ako súboru politických a právnych noriem, ktorý zdôrazňuje oddanosť občana demokratickým princípom a inštitúciám.
- c) Kultúrny partikularizmus ako identita založená na spoločnom kultúrnom dedičstve a histórii. V súčasnosti sa tento model považuje za najrozšírenejší a obyvateľom Európy snáď najbližší, pretože prirodzene nadväzuje na národnú identitu ako jej ďalší stupeň.
- d) Európsky pragmatizmus, ktorý okrem kultúrnych a náboženských aspektov zahŕňa aj konzumný životný štýl.¹

Podľa nášho názoru v súlade s hľadaním politickej perspektívy pre globálny rozvoj občianskej spoločnosti je možné chápať politický životný priestor homo politicus v Európe ako jeho orientáciu na svet kozmopolitnej povahy. Máme na mysli vnímanie občanov iného štátu v orientácii každého z nás ako na svojho vlastného „suseda“, uznávajúc jeho diferentné vnímanie politických problémov a prijímajúc ich odlišnosť pozitívne. Ak si však spätne premietneme problém eurovalu, prípadne na úrovni individua reflektujeme naše zaniehanie participovať na riadení aktuálnych európskych politicko – občianskych otázok, prichádzame k sérii ďalších, dielčich problémov, ktoré jasne usmerňujú našu ochotu akceptovať a najmä prakticky realizovať ponúknutý model. Prichádzame k záveru, že problém demokracie ako režimu, o ktorom už dlhé roky politickí myslitelia uvažujú ako o ideálnom nástroji usporiadania a realizácie moci vo svojej podstate ideálny ešte stále nie je a čo je ešte dôležitejšie, nadväzuje a prepleť sa v ňom problém ekonomiky a jej sily.

Uvedomujúc si, že právny systém a kultúra Európy vychádzala zo sociálno – politického myslenia Grécka, dovolíme si na tomto mieste pripomenúť isté reflexie, alebo aspoň ich časti, ktoré podľa nás sú ešte stále zmysluplné a pri ich vhodnej interpretácii by sa občianska spoločnosť dokázala posunúť progresívnym smerom vo svojej perspektíve.

Vo svojej koncepcii ideálneho štátu vychádza Platón aj z nutnosti rozvoja schopností individua. Je nám jasné, že každý štát musí v súlade s jeho koncepciou venovať v čo možno najkratšom období všetky po-

¹ HRIVÍKOVÁ, T.; MAIER, T.: *Korene európskej civilizácie*. Bratislava: Ekonóm, 2012, s. 19.

trebné prostriedky na rozvoj schopností svojich občanov v našom prípade rozvoj školstva a podľa reálnych výsledkov zabezpečiť ich plnohodnotné uplatnenie v politickú sféru nevyvímajúc. Podoba štátu a teda aj jeho riadenie je závislé na ľudskej povahe. Každý politický systém respektíve štátna forma vychádza z dejinného poučenia a spoločenských potrieb.

Kľúčom, ktorý nám v zmysle ponaučenia sa ukazuje smer budovania a tvorby kozmopolitnej Európskej identity je spôsob etablovania demokracie. Tá podľa Platóna vzniká z úspešnej vzbury chudobných proti bohatým. Riadenie štátu prechádza do rúk nevzdelaného ľudu, ktorý sa podriadi demagógom. Rozklad takejto demokracie je spôsobený neposlušnosťou, anarchiou a nástupom tyrana.¹

Podľa Aristotela by štát mal človeku dať možnosť rozvinúť ľudskú podstatu do cnosti dobra. Podľa neho existencia cieľa, ktorého autorom je človek, dáva možnosť vzniku politickej vedy, ktorá je vedou najvyššou. Spravodlivosť ako fenomén je zakotvená v rozdeľovaní a vyrovnávaní. Kvantitatívna je viazaná na rozdielne zásluhy členov ľudského spoločenstva, kvalitatívna je založená na rovnosti potrieb členov slobodnej spoločnosti. Skutočnú prospešnú politiku vytvoríme len so znalosťou etiky a pre dosiahnutie spoločenskej rovnováhy je nevyhnutné, aby sa politický systém opieral o stredne majetné vrstvy. Optimom je stred, pretože bohatí nechcú počúvať názory a poslúchať iných a chudobní nemajú potrebnú hrdosť.²

V jednom zo svojich príspevkov sme sa už venovali problému zneužitia moci elitami v zmysle budovania partokratického aparátu na Slovensku po roku 1989. Prišli sme k záveru, že tento proces žiaľ stále pokračuje a ponúkli sme zopár odporúčaní ako ho eliminovať čo najviac. Na základe našich vyššie uvedených úvah sme nútení hľadať perspektívu politického vývoja ďalej, nakoľko sme presvedčení, že deformantom vývoja globálneho politického procesu uplatnenia moci nie je len postoj elít. Zvaliť politickú vinu a hľadať jej zdroje

¹ LUPTÁK, M.; PROROK, V.: *Politické ideologie a teorie. Od staroveku po rok 1848*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 116.

² LUPTÁK, M.; PROROK, V.: *Politické ideologie a teorie. Od staroveku po rok 1848*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, s. 120 – 121.

len v tomto prostredí, by bolo tendenčné, nezodpovedné a antidemokratické. Musíme si totiž uvedomiť, že občianska rovnosť tkvejúca v možnosti realizácie svojich schopností v ktorejkoľvek krajine je vlastná v rámci existujúcej inštitucionálnej bázy výkonu moci nám všetkým. Dôsledné oddeľovanie občianskej a politickej spoločnosti bolo akceptovateľné a tolerovateľné do roku 1989. Nástupom pluralitného modelu realizácie politickej moci sa pozícia občianskej spoločnosti posunula nielen na báze nepriehľadnuteľného aktéra politiky, ale najmä, a na to dnes veľmi často zabúdame na báze zodpovednosti.

Z dôvodu aby sme dokázali použiť myšlienky Platóna a Aristotela aj v období tvorby celoeurópskej identity musíme teda hľadať zmiernenie medzi elitizmom a občianskym skepticizmom, ktorý vedie k myšlienke nepoužiteľnosti či krachu demokracie. Prikláňame sa k názoru, že nie je nevyhnutné a snáď ani vhodné tvoriť ďalší ideologický konštrukt na zvládnutie problémov dnešných dní. Tento problém politiky vedecky etabloval už Joseph Baset v roku 1980 vytvorením modelu deliberatívnej demokracie.

Za jeho ukotvenie v politickom živote vďačíme aj Bernardovi Maninovi, Joshuovi Cohenovi, J. Rawlsovi a J. Habermasovi. Pre jej pochopenie uvádzame, že je formou vlády, v ktorej slobodní a rovní občania priamo, alebo prostredníctvom reprezentantov zdôvodňujú svoje rozhodnutia v procese, v ktorom si vzájomne uvádzajú dôvody, ktoré sú vzájomne prijateľné a všeobecne prístupné, s cieľom dosiahnuť záver, ktorý je záväzný pre všetkých občanov v súčasnosti, ale otvorený k ďalším výzvam v budúcnosti.¹

Podľa J. Dryzeka sú hlavnými myšlienkovými zdrojmi deliberatívnej demokracie liberálna tradícia a kritická teória orientovaná na progresívnu emancipáciu jednotlivcov a spoločnosti. Opresívne sily spomenutej emancipácie sú skôr ideologickými pôsobeniami, než štrukturálnymi nevyhnutnosťami.²

¹ BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K.: *Deliberatívna demokracia a jej nadnárodný kontext*. In: Plichová, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: Veda, 2010, s. 109.

² DRYZEK, J. S.: *Deliberative democracy and beyond: Liberals, critics, contestation*. Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 112.

Na tomto mieste chceme poznamenať, že aj v samotnej deliberatívnej demokracii napriek existencii konštantných znakov, (zdôvodňujúca reciprocita, otvorenosť, publicita, záväznosť, zodpovednosť, dynamika v procese, otvorenosť voči ďalším výzvam) existujú dilemy ohľadom miery jej aplikácie. Nie je cieľom tohto príspevku ich analyzovať, no dovoľujeme si ich uviesť za účelom dokázania, že každý z nás pri utváraní dnes už nevyhnutného globálneho modelu demokracie kozmopolitnej Európy sa s nimi pri jej formovaní stretáva.

Sú to otázky: Má sa deliberácia obmedzovať iba na demokratické procedúry, ale má riešiť aj samotný predmet rozhodovania? Má byť deliberatívna demokracia pluralitná, alebo musí smerovať ku konsenzu? Malo by sa deliberovať iba na úrovni vlády, alebo v celej občianskej spoločnosti? Ako ďaleko z pohľadu budúceho času by mala siahať? Mala by sa vnímať reprezentatívne alebo participatívne? Mala by sa dotýkať len vnútroštátnych problémov, alebo aplikovať na medzinárodnej úrovni?¹

Z uvedených otázok sa zvlášť vyníma dilema pluralizmu a konsenzu, nakoľko nie je podľa nás len o otázke miery, skôr požaduje jednoznačnú odpoveď. Podľa skúseností z už spomínanej studenej vojny, respektíve možno jej pokračovania v otázke politického diania na Ukrajine si v tomto momente skôr myslíme, že súčasný svet napriek deklarovaniu ochoty budovať jednotu v rôznorodosti nie je na konsenzuálnu verziu deliberatívneho modelu pripravený.

Keďže úlohou zdravej občianskej spoločnosti je vyvíjať aktivitu v zmysle kontroly a žiadania vysvetlení od svojich reprezentantov, nemožnosť absolútneho dosiahnutia konsenzu občianskej spoločnosti podporuje aj myšlienka J. Habermasa, ktorý konštatuje, že deliberácia sa má obmedziť na ústredné orgány správy, aby mohla občianska spoločnosť ostať neštruktúrovaná a umožňovala formovanie slobodnej vôle.²

¹ GUTMANN, A.; THOMPSON, D.: *Why deliberative democracy?* Princeton: Princeton University Press, 2004, s. 21 - 39.

² HABERMAS, J.: *Deliberative politics*. In: ESTLUND, D. (ed.): *Democracy*. Oxford: Blackwell, 2002, s. 107 - 126.

Kontinuitu vývoja smerujúcu k zodpovednostnej občianskej spoločnosti nachádzame už v období zrodu myšlienky globálnej Európy. Dovoľujeme si poukázať na teóriu polyarchie R. Dahla, pričom sa zdá, že sme akoby neustále slepi a napriek existencii návrhov na riešenie problémov sú pre nás tieto len teoretizovaním intelektuálov o niečom, čo občanov akoby absolútne nezaujímalo.

Pri stanovení predpokladov demokratického politického poriadku sa snažil stanoviť také kritériá, ktoré by vytvárali skôr deskriptívnu, nie normatívnu teóriu demokracie. Z pohľadu snahy apelovať na politické každodenné správanie každého z nás sú z ním stanovených kritérií pre nás najdôležitejšie:

- a) Záväzné rozhodnutia môžu a musia robiť len tí, ktorí sa im následne podriadzujú.
- b) Vnútoraná rovnoprávnosť, znamenajúca právo každého jednotlivca, aby boli jeho záujmy známe už v priebehu samotného rozhodovania, správne interpretované a mohli tak ovplyvniť samotný proces.
- c) Aby sa demokratické princípy mohli v spoločnosti naozaj uplatniť musí byť princíp politickej rovnosti a schopnosti jedinca rozhodovať o tom, čo potrebuje a je dobré, doplnený o princíp spravodlivosti.¹

Nás však napadá oveľa páčivejší, značne v našom reálnom politickom živote podľa nás absentujúci prvok a to miera a hodnota zodpovednosti.

Dahl totiž nielenže stanovuje predpoklady demokratického procesu, ale stanovuje indikátory merania jeho reálnej úrovne. Z nášho pohľadu je aj pre budovanie globálnej občianskej spoločnosti fundamentálne dôležitá účinná participácia, v zmysle vyjadrenia vlastných preferencií k politickej realite a rozhodnutiam našich reprezentantov. Konečnú kontrolu rozhodovania o politických problémoch a o spôsobe zaobchádzania s nimi, nie je súčasný demos na Slovensku schopný realizovať.

Naše možno odvážne tvrdenie snáď a v to naozaj úprimne dúfame zmení realita najbližších dní.

¹ ŘÍCHOVÁ, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006, s. 160 – 161.

Vysvetlenie nášho možno odvážneho tvrdenia nepripravenosti politickej society Slovenska dokladajú percentuálne výsledky volieb do Európskeho parlamentu v rokoch 2004 a 2009. V roku 2004 sme mali najnižšiu volebnú účasť spomedzi všetkých členských krajín. (17%). V roku 2009 to bolo len o 2,6% viac. V porovnaní s Českou republikou to číselne vychádza na 28,3% v roku 2004 a len o jednu desatinu percenta menej v roku 2009. Paradoxne a naozaj silne znepokojivo pôsobia tvrdenia, o tom, že Slovensko patrí k nadpriemerne eurooptimistickým členským krajinám a verejnosť vykazuje vysokú dôveru k inštitúciám a úrovni demokracie v EÚ a silne podporuje jej ďalšie rozširovanie.¹

Operujeme tu a to naozaj dosť nahlas so zodpovednosťou za perspektívu globálnej občianskej spoločnosti, no šokujúco a dehonestujúco vo vzťahu k budovaniu vytúženého modelu prosperity sveta a k politickej hodnote človeka vyznela interpretácia, že nízka volebná účasť je prejavom vysokej spokojnosti občanov s členstvom v EÚ.²

Položili sme si sami otázku prečo bola uvedená volebná účasť nízka ak sme všetci spokojní. Nechceme sa mať ešte lepšie? Alebo sme dosiahli stav takej politickej „pohody“, že už si ju krajšou ani nevieme predstaviť zatiaľ všade naokolo zúri hospodárska kríza?

Či sa nám to páči alebo nie, musíme lipnúť na ekonomických možnostiach, ktoré by nám mali pomôcť chápať občiansku spoločnosť Európy dnes už na báze rovnocenných tvorcov demokratického politického procesu občanmi, majúcimi globálnu identitu.

Francúzsky mysliteľ Raymond Aron vo svojom texte „*Macht, Power, Puissance: demokratická próza, alebo maniacka poézia?*“ z roku 1964 rozoberá pojem moc v jej prepojenosti na stav a úroveň hospodárstva v dvoch úrovniach. Moc politická – „*pouvoir*“, musí byť legitimizovaná, a inštitucionalizovaná vnútri štátov, ktoré svoju zvrchovanosť uplat-

¹ GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Medzi spokojnosťou a ľahostajnosťou: Voľby do Európskeho parlamentu 2009 a voliči na Slovensku*. In: MESEŽNIKOV, G.; GYARFÁŠOVÁ, O.; KOLLÁR, M.: *Slovensko volí. Európske a prezidentské voľby 2009*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009, s. 71 – 74.

² Takéto vysvetlenie ako uvádza Gyárfášová uviedol poslanec za Smer – SD vo svojom vystúpení na konferencii Eurovoľby 2009 na Slovensku, ktorú koncom apríla 2009 v Bratislave zorganizovalo Zastúpenie Európskej komisie v SR, Informačná kancelária Európskeho parlamentu v SR v spolupráci s Paneurópskou úniou na Slovensku.

ňujú vo vzájomných vzťahoch na medzinárodnej scéne. Mocenský potenciál – „*puissance*“, definuje ako schopnosť človeka, prípadne spoločnosti, usporiadať si vzťahy s inými podľa svojich predstáv. Obdobné vnímanie moci používal snáď aj Max Weber, definujúci moc – „*Macht*“ a panstvo – „*Herrschaft*“. V pojme „*panstvo*“ je moc akceptovateľná, pretože ju ovládanie chápu ako legitímnu, zatiaľ čo samotná „*moc*“ je presadzovaná aj proti vôli podriadených. V demokratickej politike by sme sa pri jej objektívnom skúmaní mali teda skôr zamerať na jej hlbší význam pre societu a nielen na viditeľnú realitu, ktorú vnímame ako boj o moc a rozdeľovanie výhod. Aron tvrdí, že používanie pojmu „*ekonomická moc*“ vedie často k snahe vytvárať moc porovnateľnú s mocou výkonnou, zákonodarnou a súdnou. Hospodárstvo štátu, predstavujúce ekonomické limity občianskej spoločnosti je však predmetom všetkých troch zložiek štátnej moci. Môžeme teda uvažovať, že „*ekonomická moc*“ je rozptýlená vo všetkých zložkách zastrešených politickou mocou štátu. Na tejto úrovni chápania vzťahu politiky a hospodárstva rieši Aron problematiku vzťahov medzi štátmi. Upozorňuje, že „*medzištátny systém*“ (système interétatique) nie je to isté čo „*medzinárodná spoločnosť*“ (société internationale). V medzinárodnej spoločnosti teda existujú partikulárne vzťahy medzi „*medzištátnym systémom*“ a „*systémom ekonomickým*“¹

Podotýkame, že z nášho pohľadu pri budovaní multietnickej a globalizovanej občianskej identity, sme vôbec nepochopili skutočný zmysel politiky pre homo sapiens sapiens, ak sa ešte aj v dnešných časoch pozerá na jej skutočnú tvár len cez prizmu, benefitov a boja o moc.

Nenarušíme Aronovo chápanie, ak budeme tvrdiť, že proces uplatnenia vyššie opísaného modelu deliberatívnej demokracie bude v globálnej perspektívnej občianskej spoločnosti nutné udržiavať pokope ekonomickým spojivom, ktoré napomôže kooperatívne fungovaniu doposiaľ zaužívaných zložiek politickej moci.

Nesmie to byť ekonomická postmoderná kolonizácia, snažiacia sa vyriešiť problémy niekoľkých, ale morálna a zodpovednostná progresia ľudstva v medziach politickej sféry.

¹ NOVÁK, M.: *Ekonomická a politická moc podľa Raymonda Arona*. In: KROUPA, D. (ed.): *Současné teorie moci*. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae, 2010, s. 36 – 47.

Kde leží perspektíva občianskej spoločnosti v tak rýchlo sa meniacom a konfliktnom svete? Ak chceme vytvoriť transnacionálnu, zodpovednostnú občiansku spoločnosť uplatňujúcu progresívnu deliberačnú globálnu politiku, musíme pochopiť a spolupodieľať sa úplne všetci na riešení desiatich diskurzov definovaných Johnom Dryzecom:

- a) Diskurz trhového liberalizmu – zdôrazňujúci voľný obchod, mobilitu kapitálu a dereguláciu.
- b) Diskurz globalizácie – rastúca intenzita globálnych interakcií, kde sú rôzne systémy globalizované natoľko, že znižujú možnosť riešenia problémov s tým súvisiacich, na úrovni suverénnych štátov.
- c) Antikorporátne – globalizačný diskurz – spochybňuje ekonomickú globalizáciu, ale smeruje k lokálnym socio – ekonomickým otázkam a otázkam spravodlivosti.
- d) Diskurz realizmu – chápe svet ako anarchiu na hranici násillia, v ktorej štáty vzájomne strategizujú v záujme vlastnej bezpečnosti.
- e) Diskurz ľudských práv – základný súbor práv jedinca, ktoré by mali rešpektovať a dodržiavať všetky štáty a medzinárodné inštitúcie.
- f) Diskurz antiteroru – prekrýva sa s diskurzom ľudských práv a štátnej suverenity a bezpečnosti.
- g) Diskurz neokonzervativizmu – vychádza z viery, že všetky krajiny budú liberálne, demokratické a kapitalistické, zabezpečujúce týmto spôsobom celosvetový mier.
- h) Diskurz industrializmu – zdôrazňujúci materiálny rast, hnaný technologickým pokrokom ako najvyššou aspiráciou, popierajúci ekologické obavy.
- i) Diskurz trvalo udržateľného vývoja – zdôrazňuje spoločné a koordinované postupy na zabezpečenie ochrany životného prostredia s potrebou zodpovednosti voči nasledujúcim generáciám.

- j) Diskurz identity – formulovaný na báze náboženstva, etnicity, alebo univerzálnej civilizácie.¹

Na základe nášho pokusu o hľadanie politickej perspektívy si dovoľujeme tvdiť, že je nevyhnutné, aby sa človek v rýchlo meniacom sa prostredí politickej skutočnosti inšpiroval práve sociálno – politickými reflexiami a návodmi z minulosti. Povieme si prečo práve my? Jeden ľudský život je v porovnaní s tým ako dlho sa už snaží ľudstvo priblížiť ideálnemu modelu politického systému naozaj len kvapkou v mori. Máme právo slobodnej voľby. Ak však nevyžijeme spoločný zodpovednostný potenciál, v prospech budovania našej budúcnosti a občianskej spoločnosti ako najvyššieho princípu slobody nastanie jej zdevastovanie.

Štát je výtvorom homo politicus. Sigmund Graf nás však aj dnes varuje výrokom: „ Štát chráni občanov pred každým nebezpečenstvom, s výnimkou toho, ktorým je pre nich on sám.“ Ak však každý z nás nenájde kritickú reflexiu svojho zodpovednostného politického bytia, otázka perspektív a výziev v politike ostane len v dimenziách utópie snažiacej sa zlepšiť niečo, čo nie je možné len kvôli nám samým.

Literatúra:

- BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K.: *Deliberatívna demokracia a jej nadnárodný kontext*. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: Veda, 2010.
- DRYZEK, J. S.: *Deliberative democracy and beyond: Liberals, critics, contestation*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- GUTMANN, A.; THOMPSON, D.: *Why deliberative democracy?* Princeton: Princeton University Press, 2004.
- GYÁRFÁŠOVÁ, O.: *Medzi spokojnosťou a ľahostajnosťou: Voľby do Európskeho parlamentu 2009 a voľiči na Slovensku*. In: MESEŽNIKOV, G.; GYÁRFÁŠOVÁ, O.; KOLLÁR, M.: *Slovensko volí. Európske a prezidentské voľby 2009*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2009.
- HABERMAS, J.: *Deliberative politics*. In: ESTLUND, D. (ed.): *Democracy*. Oxford: Blackwell, 2002.

¹ BIANCHI, G.; MIKOVÁ, K.: *Deliberatívna demokracia a jej nadnárodný kontext*. In: PLICHTOVÁ, J. (ed.): *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita*. Bratislava: Veda, 2010, s. 126 – 127.

- HRIVÍKOVÁ, T.; MAIER, T.: *Korene európskej civilizácie*. Bratislava: Ekonóm, 2012.
- LUPTÁK, M.; PROROK, V.: *Politické ideologie a teorie. Od starověku po rok 1848*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.
- NOVÁK, M.: *Ekonomická a politická moc podle Raymonda Arona*. In: KROUPA, D. (ed.): *Současné teorie moci*. Ústí nad Labem: Acta Universitatis Purkynianae, 2010.
- ŘÍCHOVÁ, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál, 2006.
- SOPÓCI, J.: *Politika v společnosti*. Bratislava: Veda, 2004.

Politická participácia vo vybraných teóriách demokracie¹

Jakub Bardovič

The aim of the article/study is to create a frame of the political participation with regard to selected theories of democracy, in particular, the theory of elites presented by Joseph Alois Schumpeter and the theory of participatory democracy. For the achievement of the objective, there is applied comparative method by which are observed the differences in access to decision-making processes in society and the potential for citizens to participate in them. Representatives of both theories are justifying their claims, associated with the position of the citizen in the decision-making process of their own understanding of the individual - his potential, his motives and barriers to which he is exposed.

Úvod

Účasť občana na rozhodovacom procese o celospoločenských problémoch je základným predpokladom fungujúcej demokratickej spoločnosti. Vo vedeckej obci sa vedú spory spojené s problematikou participácie občanov, hlavne v týchto otázkach: ktoré formy účasti a v akej miere sú prospešné pre demokratickú spoločnosť a kto sú tí, čo sa zapájajú do tohto procesu. V predkladanom príspevku je venovaná pozornosť druhému menovanému problému, miere účasti. Odpovede jednotlivých autorov sa odlišujú v závislosti od toho k akej teórii demokracie sa prikláňajú, resp. ako chápu účasť občanov vo vzťahu k fungovaniu demokratického systému. To znamená, že k nej odlišne pristupuje autor s presvedčením o potrebe obmedziť pre dobro spoločnosti účasť občanov na rozhodovaní len na akt voľby vodcov, či elít (J. A. Schumpeter), alebo chápe akt účasti ako racionálnu voľbu, ktorá je založená na výpočte potenciálnych ziskov a strát, pričom predpokladom pre označenie konania za racionálne je prevaha zisku nad nákladmi (A. Downs). Rovnako môžu autori pod týmto pojmom chápať zapájanie verejnosti do diskusií o verejných záležitostiach, ktoré sa ich dotýkajú, alebo oveľa širšiu škálu aktivít uskutočňujúcich sa aj mimo volebných miestností a v priebehu volebného obdobia (B. Barber, C. Gould).

¹ Tento príspevok je publikovaný v rámci riešenia grantového projektu VVGS-2014-214 Volebný cenzus v 21. storočí. Doba riešenia: 2015 – 2016.

Cieľom príspevku je vytvoriť definičný rámec politickej participácie s ohľadom na vybrané teórie demokracie, v ktorých bude sledovaný prístup k rozhodovacím procesom v spoločnosti a k občianskemu potenciálu. Pre dosiahnutie cieľov bude v štúdií aplikovaná komparatívna metóda pre porovnanie dvoch protikladných teórií demokracie: teórie elitnej demokracie prezentovanej J. A. Schumpeterom a participatívnej teórie demokracie. Vybrané koncepcie predstavujú krajné póly politologického myslenia spojeného s interpretáciou demokracie a úlohy občana v nej. Pre mnohých autorov sa stali východiskom pre tvorbu vlastných koncepcií (R. Dahl, G. Sartori), v ktorých sa pohybujú na škále medzi nimi.

Teória elit J. A. Schumpetera

Hlavným predstaviteľom teórie elitnej demokracie je J. A. Schumpeter. On sám nazýva svoju teóriu „*ďalšou teóriou demokracie*“¹. V odbornej literatúre sa čitateľ môže stretnúť rovnako s takými označeniami ako demokratický alebo kompetitívny elitizmus, procedurálna, minimalistická, volebná, súťaživá elitistická alebo konkurenčná demokracia². J. Teorell zaraďuje Schumpeterové myslenie spolu s G. Sartorim do konceptu liberálnej teórie demokracie ako ju chápe Rikar.³ Základy jeho koncepcie sú postavené na kritike klasickej teórie demokracie a predpoklade existencie jedinej jej podoby.⁴ Je výrazne ovplyvnená Schumpeterovým aristokratickým pôvodom a zmenami, ktoré sa ho ako aristokrata dotkli začiatkom minulého storočia⁵. Zastáva názor

¹ SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 287.

² KOPEČEK, L.: *Koncept demokracie J. Schumpetera*. In: HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, Z.: *Demokracia. Teória, modely, osobnosti, podmienky, nepriatelia a perspektívy demokracie*. Brno: MU a MPÚ, 2003, s. 179.

³ TEORELL, J.: *Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda*. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-6765.2006.00636.x/full>>.

⁴ Na tento fakt upozorňuje vo svojej kritike D. Held. Bližšie pozri: HELD, D.: *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2006, s. 152.

⁵ KOPEČEK, L.: *Koncept demokracie J. Schumpetera*. In: HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, Z.: *Demokracia. Teória, modely, osobnosti, podmienky, nepriatelia a perspektívy demokracie*. Brno: MU a MPÚ, 2003, s. 178.

o potrebe nahradiť klasickú teóriu demokracie z dôvodu nerealistického pohľadu na svet. Rovnako s ňou spája niekoľko úzko prepojených problémov, ako je chápanie obecného dobra¹ a jeho vzťah k politike. Podľa Schumpetera nie je možné zdefinovať obecné dobro pre celú spoločnosť, na ktorom by sa všetci zhodli, pretože ho každý jednotlivec vníma odlišne. Okrem toho v sebe skrýva istú neurčitost'. Ako tvrdí, aj keby sa spoločnosť zhodla na jeho podobe, stojí pred ďalšou výzvou a tou je riešenie konkrétnych problémov, ktoré podľa definície klasickej teórie demokracie neobsahuje. Tým sú vytvorené predpoklady pre celospoločenský konflikt, ktorý môže vzniknúť pri snahe zdefinovať konkrétne ciele. Na základe predchádzajúcich argumentov, ktorými sa pokúsil vyvrátiť existenciu obecného dobra, spochybňuje pojem „*vôľa ľudu*“, ktorý je priamo naviazaný na obecné dobro.² Ďalej odmieta racionalitu a nezávislosť jednotlivca, ktorej je venovaný výraznejší priestor v ďalšej časti práce.

Schumpeter definuje demokraciu ako metódu. Považuje ju za „*inštitucionálne zriadenie, ktoré umožňuje realizovať politické rozhodnutia a v ktorom jednotlivci získavajú rozhodovaciu moc v konkurenčnom zápase o hlasy voličov*“.³

Základné piliere Schumpeterovej koncepcie:

- 1) **Absencia racionality a nezávislosti občanov** je hlavnou obhajobou Schumpeterovho druhého piliera teórie a zároveň obmedzenia aktivity bežného občania len na samotný akt voľby svojho zástupcu. Vychádza z predpokladu, že občania nemajú dostatok informácií a ani sa neusilujú o ich získavanie. Pri ich samotnom

¹ Obecné dobro je v klasickej teórii demokracie vnímané ako „*orientačný bod, ktorý je vždy ľahké definovať a každý normálny človek je ho schopný pochopiť.*“ Pripúšťajú existenciu ľuďí, ktorí ho nevidia, ale pripisujú to skôr obmedzenosti, hlúposti a protispoločenským záujmom. Bližšie pozri: SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 268.

² Pojem *vôľa ľudu* bol v minulosti podľa Schumpetera privlastnený utilitaristami. Tí videli vzťah medzi *voľou ľudu* a *voľou jednotlivca* a tiež obecným dobrom a *voľou jednotlivca*. Ak sa *vôľa jednotlivca* približuje k obecnému dobru a *vôľa ľudu* je závislá na *vôle jednotlivca*, tak obecné dobro prostredníctvom jednotlivcom formuje *vôľu ľudu*. Bližšie pozri: SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 270.

³ SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 287.

prijímaní a spracovávaní nie sú jednotlivci schopní nezávislého a racionálneho prístupu. Pripustenie ich racionality a nezávislosti je možné len v prípade, ak by vedeli kriticky pracovať a spracovávať informácie bez pôsobenia propagandy a nátlakových skupín a až na základe nich by si vytvorili názor¹. Nie je to podľa neho problém len ľudí s nižším ale aj vyšším vzdelaním a tých, ktorí sú aktívni mimo politického života. „*Akonáhle bežný občan vstúpi na javisko politiky, znižuje sa úroveň jeho duševného výkonu. Argumentuje a analyzuje spôsobom, ktoré by inak uznal za infantilne. Stáva sa z neho primitív s asociatným a emotívnym myslením.*“² Oplyvňujú ho iracionálne a neracionálne podnety. Politika u bežného človeka rúca morálne zábrany, ktoré sú mu v bežnom živote vlastné. Absencia kritického a racionálneho myslenia otvára cestu skupinám, tým sa stáva to, že vôľa ľudu nie je vôľou ľudu ale len určitých skupín, je umelým výtvarom týchto skupín. Vôľa ľudu je formovaná praktikami, vlastnými pre komerčné reklamy, ktoré sa usilujú vyvolávať pozitívne a negatívne asociácie. Výrazným prvkom je opakovanie názorov, ktoré postupne bežný občan preberá a považuje za vlastné. Toto sú hlavné dôvody prečo na rozdiel od klasickej teórie demokracie považuje rozhodovanie voličov/jednotlivcov za druhoradé, kým výber zástupcov, ktorí majú tvoriť orgán, resp. sprostredkovateľa pri kreovaní vlády za primárne. To znamená, že hlavnou úlohou ľudu je vytvorenie a odvolanie vlády prijatím vodcu alebo jeho odmietnutím. Občanom okrem toho pripisuje kontrolnú úlohu vzťahujúcu sa na vládu, ktorú však môžu realizovať len prostredníctvom nasledujúcich volieb prijatím alebo odmietnutím aktuálnej vlády. Vyjadrenie odporu voči vláde počas

¹ Názory vzniknuté pod vplyvom propagandy a nátlaku Schumpeter nepovažuje za výsledok demokratického procesu. Bližšie pozri: SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 271, 272, 280.

² SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 280.

volebného obdobia považuje za porušenie demokratickej metódy¹. Samotný akt voľby chápe Schumpeter vo vzťahu k voličovi veľmi obmedzujúco. Tvrdí, že nerozhodujú o ničom. „*Ich voľba nepramení z ich vlastnej iniciatívy, ale je formovaná, čo je základnou súčasťou demokratického procesu.*“ Zástupcov si teda nevolia zvrchovane z dôvodu absentujúcej možnosti výberu zo všetkých oprávnených voličov, keďže iniciatíva kandidovať vychádza od samotných kandidátov a vodcov, nie od voličov².

- 2) **Existencia vodcov/elít** je vzhľadom na nekompetentnosť občanov hlavným predpokladom dobre spravovanej demokratickej spoločnosti, lebo len im pripisuje vlastnosti nevyhnutné pre správne rozhodovanie. Podľa Schumpetera je potrebné v spoločnosti vytvoriť vrstvu/skupinu, z ktorej by bolo možné „*regrutovať*“ kvalitných politikov, aby nenastalo ohrozenie demokracie prílišným hromadením „*nekoalitných*“ politikov a zároveň, aby ich nebol nedostatok. Táto skupina nemôže byť veľmi otvorená, ale ani uzavretá. Ako už bolo naznačené, vodcovi vo svojej teórii pripisuje kľúčovú úlohu. Stav bez neho označuje za patologický a v konečnom dôsledku skôr, či neskôr vedie k porážke. Za najvyššieho vodcu považuje premiéra, ktorý je pred obsadením tejto funkcie rozhodujúcim článkom vo svojej strane. Akonáhle sa usadí na premiérsku stoličku, stáva sa vodcom celého parlamentu a mienkotvorným elementom pre bežného občana. Napriek tomu, že parlamentu uznáva rozsiahle kompetencie, v konečnom dôsledku sa často stáva nástrojom v jeho rukách v snahe zabezpečiť si udržanie moci v konkurenčnom boji o hlasy voličov³.

¹ SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 280-290.

² SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 300.

³ Nenahraditeľné zastúpenie v systéme pripisuje politickým stranám. Prostredníctvom nich sa elity v konkurenčnom boji usilujú o moc. Pripúšťa existenciu outsiderov, ktorí by mali nastoľovať témy považované vládou a opozíciou za nedôležité. Bližšie pozri: SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 295-297, 308, 309.

V súvislosti s prílišnou úlohou strán v politickom systéme je potrebné spomenúť aj hrozby, ktoré sú s týmto stavom spojené. Aktuálne sa v spojení s nadmernou mocou

- 3) **Konkurenčný boj elít o hlasy voličov** je prvok umožňujúci Schumpeterovu elitistickú koncepciu označovať za demokratickú. Základom jeho teórie sú pravidelne sa konajúce voľby, v ktorých súperia o hlasy voličov skupiny usilujúce o politickú moc. Z pohľadu bežného občana a obhajoby jeho záujmov je zásadným tvrdenie, že celospoločenské ciele sú len vedľajším produktom konkurenčného boja o moc¹. To by znamenalo, že zástupcovia/elity nevstupujú do politiky a nezískavajú moc, aby rozhodovali o problémoch spoločnosti a určovali jej ďalšie smerovanie, ale len pre naplnenie svojich vlastných ambícií, čím sa stávajú rovnako nebezpeční pre demokraciu ako bežný občan.

Schumpeterová elitistická koncepcia má viacerých kritikov. D. Held v nej vidí niekoľko nedostatkov. Ako najzásadnejší označuje jeho východiskovú tézu o existencii jednej klasickej teórii demokracie. Podľa D. Helda nie je možné hovoriť iba o jednej klasickej teórii, keďže ich poznáme niekoľko. Ako problematicky chápe aj predpoklad, že jeho „realistická“ teória zahŕňa všetky kľúčové aspekty súčasnej demokracie, čo nie je podľa neho možné. Konkurenčnému modelu vodcovstva chýbajú určité aspekty, ktoré sú súčasťou demokratickej teórie. A nakoniec neráta s možnosťou kombinácie konkurenčného modelu s prístupom presadzujúcim výraznejšiu participáciu.²

Okrem toho je možné mať k Schumpeterovej koncepcii niekoľko ďalších pripomienok:

- 1) Ak existuje konkurenčný boj medzi skupinami/politickými stranami, znamená to, že aj napriek obmedzenej možnosti určiť kto bude kandidovať, má volič vždy možnosť rozhodnúť medzi dvomi a viacerými kandidátmi, ak má byť splnená podmienka, že rozhodujú skupiny, ktoré vzišli z konkurenčného boja víťazne. Volič si teda vyberá z danej „ponuky“ na základe určitého kľúča, čím sa presúva rozhodnutie voliča na prvé miesto pred

politický strán spája pojem partokracie, ktorý je podľa M. Ostragorského výsledkom prílišnej ľahostajnosti bežného občana. Bližšie pozri: GBÚROVÁ, M.: *Strany a záujmové zoskupenia*. 2000. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/23067/Strany_a_zaujmove_zoskupenia>.

¹ SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalismus, socialismus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, s. 300-301.

² Bližšie pozri: HELD, D.: *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2006, s. 152.

zvolenie zástupcu, tak ako to videli podľa neho zástupcovia klasickej demokracie. Ak chce byť kandidát zvolený v konkurencii, musí predstavovať lepšiu alternatívu pre bežného občana ako jeho protikandidát. V rámci súperenia o hlas voliča by mal ponúknuť riešenia, ktorých nesplnenie (aj keď len čiastočne) pravdepodobne povedie k jeho nahradeniu niekým iným. To znamená, že celospoločenské problémy nemajú byť len vedľajším produktom, ale nástrojom konkurenčného boja a v prípade vlády aj komparatívnou výhodou oproti ostatným politickým stranám.

- 2) Nasledujúcu úvahu nie je potrebné nevyhnutne chápať ako kritiku, ale skôr ako možný uhol pohľadu vychádzajúci z aktuálne chápanej podoby demokratických spoločností. Schumpeter, rovnako ako podľa neho predstavitelia klasickej teórie demokracie, vychádza z predpokladu potreby existencie len jedného obecného dobra a na to naviazanej jednej vôle ľudu. Autor súhlasí so Schumpeterom o nemožnosti, resp. nepravdepodobnosti existencie jedného obecného dobra, ale zároveň tvrdí, že jeho rôzne chápanie by nemalo mať pre spoločnosť negatívny dosah, skôr naopak. Pluralita jeho chápania by mala byť podstatným prvkom konkurencie medzi stranami a vodítkom pri rozhodovaní voliča koho voliť. Z volieb by tak vzišiel kandidát/strana, ktorá by chápala obecné dobro tak, ako väčšina bežných občanov.
- 3) Chápanie existencie elít ako uzavretej skupiny je pre demokraciu veľkým nebezpečím. Vytvára priestor pre situáciu, v ktorej sú zohľadňované len záujmy úzkych skupín jednotlivcov. Naopak veľká časť populácie nemá svoje zastúpenie a ich názory obhajujú „ľudia z vonku“, ktorí chápu napĺňanie cieľov ako vedľajší produkt konkurenčného boja v Schumpeterovom ponímaní. Negatívne sú politické elity vnímané M. Gbúrovou, ktorá v nich vidí vďaka ich spolupráci s nadnárodným kapitálom a s nadnárodnými politickými a ekonomickými organizáciami komponenty prispievajúce k „oslabeniu všetkých troch dimenzií občianstva“.

sociálnej, občianskej a politickej“¹. Nie je možné poprieť existenciu elit, ale jej vznik a fungovanie má byť výsledkom prirodzeného vývoja, ktorého smerovanie určujú, ako ich nazval Schumpeter, „bežní občania“. Ich súčasťou by sa mali mať možnosť stať zástupcovia všetkých skupín spoločnosti, aby bola zabezpečená obhajoba ich záujmov.

Participačná teória demokracie

Pojem participačná demokracia bol vytvorený v roku 1960 Arnoldom Kaufmanom. F. Cunningham si pri jej zedefinovaní pomáha protikladnými pojmami catallaxiou a liberálnou demokraciou, ktoré sú postavené na apatii a politickej pasivite občanov. Na základe toho označuje v teórii participačnej demokracie za kľúčový predpoklad fungujúcej demokracie maximálny záujem a zapojenie jednotlivca do rozhodovacieho procesu.² V literatúre (Např. C. Pateman, F. Cunningham, P. Svensson) sa ako hlavný predstaviteľ uvádza J.J. Rousseau, ktorý svoju koncepciu rozobral v diele O spoločenskej zmluve.

Základné piliere participačnej teórie demokracie:

- 1) **Účasť** vo veľmi „silnom a koncentrovanom význame“ predstavuje pre G. Sartoriho kľúčový element v participačnej teórii demokracie. Jej zástupcovia podľa neho vychádzajú z predpokladu, že nie je výsledkom vonkajších vplyvov, ale je rozhodnutím a presvedčením samotného účastníka/participanta, je to samopohyb, ktorý je opakom mobilizácie. „Účasť neznamená byť časťou niečoho a ešte menej účasť znamená nedobrovoľne sa stať súčasťou“. Participační demokrati účasť vo voľbách nepovažujú za skutočnú účasť³ a voľby chápu ako nepostačujúci kanál na presun informácií od voliča k svojim zástupcom. V súvislosti s týmto pojmom je potrebné spomenúť jedno zásadné kritérium, a to je rovnosť príležitosti zúčastniť sa na rozhodovaní. R. Dahl definoval

¹ GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda - rovnosť - poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 8.

² CUNNINGHAM, F.: *Theories of Democracy*. Londýn a New York: Routledge, 2002, s. 123.

³ SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 116.

5 základných kritérií, ktoré je potrebné naplniť, aby došlo k jeho naplneniu. Sú nimi: účinná participácia, volebná rovnosť, poučené porozumenie, kontrola nad nastolenými témami a zapojenie všetkých dospelých¹.

- 2) Napriek požiadavke **výraznejšieho zapojenia jednotlivcov do procesu rozhodovania**, obhajcovia koncepcie neodmietajú princíp zastupiteľstva a s ním spojených volieb, navrhujú ich len rozšíriť o možnosti participácie aj mimo zastupiteľského systému, ktorý umožni občanom rozhodovať o konkrétnych problémoch. Z tohto dôvodu sa na rozdiel od zástupcov teórie elitnej demokracie (Schumpeter) pri predstave o participácií jednotlivcov neobmedzujú len na samotný akt voľby zástupcov, ktorý vnímajú veľmi obmedzujúco. Pod týmto pojmom rozumejú aj ďalšie aktivity ako napríklad kontaktovanie svojho zástupcu a účasť na proteste. Priamy kontakt s politikom, resp. s úradníkom zodpovedným za príslušnú agendu je pri výmene informácií medzi občanom a politickým systémom vysoko efektívnym nástrojom umožňujúcim občanom presadzovať svoje názory a preferencie.² „*Jednotlivci a inštitúcie nemôžu fungovať izolovane od seba.*“³
- 3) Participáciu spájajú s možnosťou zúčastňovať sa priamo a okamžite na rozhodovaní o veciach (Např.: C. Pateman, Gould), ktoré sa jednotlivca dotýkajú, čím sa ukazuje ďalší dôležitý pojem **priama realizácia rozhodnutí** (direct decision making). Podľa Barbera má byť samospráva realizovaná občanmi uprednostnená pred riadením prostredníctvom zástupcov.⁴ Pateman

¹ DAHL, R.: *Demokracia a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 39.

² TEORELL, J.: *Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda*. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-6765.2006.00636.x/full>>.

³ PATEMAN, C.: *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 42-43.

⁴ TEORELL, J.: *Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda*. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-6765.2006.00636.x/full>>.

v tejto súvislosti dodáva, že „zastupiteľské orgány sú nepostačujúce pre demokraciu“¹.

- 4) Obe analyzované teórie sú výrazne ovplyvnené chápaním **schopnosti jednotlivca** vo vzťahu k rozhodovaniu v politických a spoločenských otázkach. Kým teória elitnej demokracie vychádza z predpokladov: 1) bežný človek je bytosť neracionálna a neschopná nezávislého uvažovania a 2) jeho záujem o politiku je výrazne obmedzený, pričom nepredpokladá zmenu tohto stavu. Bežný občan sa v tejto sfére počas svojho života nevyvíja, čím nepredpokladá existenciu politickej socializácie ako procesu prebiehajúceho počas celého života človeka². Participační demokrati naopak predpokladajú, že už samotnou participáciou dochádza k rozvoju jednotlivca. Cieľovým stavom je existencia „plne rozvinutých ľudských bytostí“, ktoré predstavujú hlavný predpoklad stabilnej a dobre fungujúcej demokratickej spoločnosti³. Primárnou funkciou participácie je vzdelávanie a rozvoj osobnosti so zreteľom na psychologickú stránku a získavanie praktických skúseností a zručnosti s demokratickými procedúrami. Tým posúvajú socializáciu, na rozdiel od predstaviteľov elít, ktorí o jej existencii neuvažovali, na vrchné priečky svojho záujmu. Pre fungovanie spoločnosti je potrebné, aby prebiehala vo všetkých oblastiach. Tie sú chápané ako špecifické druhy politických systémov, kde jednotlivec naberá skúsenosti a zručnosti potrebné pre participáciu. Za najdôležitejšiu oblasť považuje Pateman priemysel, z dôvodu jeho významnej úlohy v živote jednotlivca. Z ekonomického pohľadu dáva človeku nezávislosť a pocit

¹ PATEMAN, C.: *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 42-43.

² Politická socializácia je proces, počas ktorého si jednotlivec osvojuje politické postoje, formuje svoje hodnoty, názory vo vzťahu k politickému systému a vzory politického správania vlastné danej spoločnosti. Človek prechádza počas politickej socializácie dvomi fázami. Prvá fáza je v čase dospievania, kde hlavné ovplyvňujúce faktory predstavuje rodina, rovesníci, škola a masmédiá. V druhej fáze je jednotlivec ovplyvnený odlišnými faktormi. Je pravdou, že veľká časť osvojení z prvej fázy pretrváva počas celého života, čo znamená, že počas tejto fázy sa len minimálne modifikujú. Bližšie pozri: SOPČI, J.: *Politika v spoločnosti*. Bratislava: VEDA, 2004, s. 80-83.

³ SVENSSON, P.: *Teorie demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995, s. 211.

bezpečia odzrkadľujúcich sa pri participácii¹. Participácia okrem toho pôsobí ako integračný činiteľ a tiež pomáha ľahšiemu osvojeniu si prijatých rozhodnutí, keďže jednotlivci boli pri ich zrode a výsledné riešenie považujú za vlastné².

Participačný prístup má v radoch politológov viacero kritikov. Taliansky politológ G. Sartori považuje participačnú demokraciu za veľmi nejasný pojem. Z tohto dôvodu ho odporúča definovať cez príbuzné pojmy, ako je priama demokracia, referendum, referendová demokracia, volebná demokracia a zastupiteľská demokracia³. Sartori upozorňuje na dva úzko previazané nedostatky participačnej teórie. Ústredný pojem „účasť“ má svoj význam len v menších skupinách, keďže so vzrastajúcim počtom účastníkov klesá jej intenzita. Tým nepopiera jej úlohu v mikrodemokraciách, no pri celoštátnej úrovni sa podľa Sartoriho stávajú participační demokrati svojimi názormi skôr obhajcami protikladnej teórie elitnej demokracie⁴, keďže účasť je efektívna len v malých skupinách, v ktorých sa združujú podľa záujmov, čo nápadne pripomína politické strany v Schumpeterovej koncepcii, ktoré sa v konkurenčnom súboji usilujú o získanie hlasov.

Základné pripomienky ku koncepcii participačnej demokracie:

- 1) Je možné, aby sa zapojili do procesu rozhodovania na celoštátnej úrovni všetci občania aj iným spôsobom ako voľbami bez zákonných regulácií? Aktuálne zistenia umožňujú o tomto predpoklade pochybovať. Napríklad vo vyspelej západnej demokracii, ako je Veľkej Británii, kontaktovalo v priebehu 12 mesiacov svojho zástupcu 18,2% opýtaných. Na Slovensku to bolo ešte menej, 12,2%.⁵ Pri ostatných formách politickej participácie to nie je výrazne odlišné. V priemere nižšia účasť je zaznamenaná tam,

¹ PATEMAN, C.: *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 42-43.

² PATEMAN, C.: *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 42-43.

³ Pre bližšie vysvetlenie chápania týchto pojmov G. Sartorim pozri: SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 113-115.

⁴ SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, s. 116-117.

⁵ Dáta sú získane z výskumu European Social Survey a spracované K. Vlachovou a T. Lebedom. Bližšie pozri: VLACHOVÁ, K.; LEBEDA, T.: *Aktivní občanství a spokojnost s demokracií v Evropě*. In: *Sociologický časopis*. Vol. 42, No. 1, 2006, s. 17.

kde sa vyžaduje od občana vynaloženie určitých zdrojov¹ (čas, peniaze, občianske zručnosti), naopak pri nižšej náročnosti, ako podpis petície, kde môže zohrávať istú rolu napríklad faktor náhody (v správnom čase na správnom mieste) je účasť vyššia. Tieto skutočnosti vedú k záveru, že je v aktuálnej situácii naplnenie tohto cieľa neľahkou úlohou. Problematickým sa tiež môže javiť presadzovanie priameho zapojenia jednotlivcov do procesu rozhodovania na úkor zastupiteľského princípu². Uvedená skutočnosť môže viesť k situácii, kde nie sú zohľadnené názory menšiny, resp. sa zohľadňujú len názory „najhlasnejšej“ menšiny. Obidva prípady sú pre demokraciu veľkým nebezpečením. Autor však súhlasí s tvrdením, že samotné voľby nepredstavujú dostatočný komunikačný kanál pre výmenu informácií medzi občanom a jeho zástupcom.

- 2) Za nedostatok koncepcie možno označiť absenciu riešenia limitov realizácie rozhodovania aj mimo parlamentu po stránke technickej realizovateľnosti³ a schopností jednotlivca. Participační demokrati chápu človeka ako bytosť, ktorá sa vyvíja takmer neobmedzene a samotnú participáciu považujú za vstupnú bránu

¹ Dopad zdrojov na politickú participáciu skúmali H. E. Brady, S. Verba a K. L. Schlozman, ktorí vo svojom výskume potvrdili vzťah medzi nerovnomerne rozdelenými zdrojmi (peniaze, čas a občianske schopnosti) a formami politickej participácie. Bližšie pozri: BRADY, H. E.; VERBA, S.; SCHLOZMAN, K. L.: *Beyond SES: A resource model of political participation*. In: *American Political Science Review*. Vol. 89, No. 2, 1995.

² O nerovnosti politickej participácie pojednávajú viacerí autori. Bližšie pozri: LIJPHART, A.: *Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma*. In: *The American Political Science Review*. Vol. 91, No. 1, 1997.; SMITH, M. L.: *The Inequality of Participation: Re-examining the Role of Social Stratification and Post-Communism on Political Participation in Europe*. In: *Sociologický časopis*. Vol. 45, No. 3, 2009.

³ Je potrebné pripustiť, že aktuálne technológie by umožňovali realizovať viacero foriem bez vážnejších problémov, preto nebude tomuto bodu venovaná výraznejšia pozornosť. V súčasných demokraciách je zásadným limitom priameho rozhodovania občanov veľkosť spojená s územím a počtom obyvateľov. Jednou z možných foriem je referendum, ktoré je chápané ako „občianske hlasovanie o probléme, ktorý musí byť vo forme jasnej a zrozumiteľnej otázky a predloží ju príslušný orgán občanovi, ktorý hlasuje „ZA alebo „PROTI““. Bližšie pozri: BZDILOVÁ, R.: *Referendum a referendová problematika*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BZDILOVÁ, R.: *Demokracia. Stav – kontexty – perspektívy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. 2014, s. 8.

na ceste k objavovaniu a realizovaniu jej ďalších foriem. Aktuálne poznatky ukazujú, že je záujem ľudí zúčastniť sa na rozhodovaní limitovaný¹. Už samotná účasť na voľbách v jednotlivých európskych štátoch, kde nie sú povinné voľby, poukazuje na predchádzajúce tvrdenie. To znamená, že existujú isté bariéry, ktoré bránia človeku postupovať po ďalších „stupienkoch“ svojho vlastného rozvoja.

Komparácia teórie elitnej demokracie a participačnej teórie demokracie

Obidve porovnávané teórie, Schumpeterova teória elitnej demokracie a participačná teória demokracie, sa zaoberajú problematikou fungovania demokratickej spoločnosti, jej podobou a možnosťami ďalšieho rozvoja, úlohou občana v rozhodovacom procese a nástrojmi, ktoré má v rámci neho používať a tiež potenciálom jednotlivcov participovať. Na základe uvedených spoločných rysov boli určené pre komparáciu tieto porovnávacíe kritéria: prístup k rozhodovacím procesom v spoločnosti a k občianskemu potenciálu.

Teória elit v súvislosti s rozhodovacími procesmi stavia do popredia volených predstaviteľov na úkor občanov. Tí nastoľujú agendu, určujú problémy, ktoré považujú za primárne a navrhujú aj spôsoby ako ich vyriešiť. Toto všetko sa deje len v snahe o znovuzvolenie, je výsledkom konkurenčného boja o moc, je jeho vedľajším produktom. Jednotlivci sú v tejto teórii do procesu rozhodovania zapájaní minimálne, konkrétne je ich úloha videná len vo zvolení svojich zástupcov a

¹ G. Eštok rozlišuje 6 dôvodov nezájmu občanov o účasť na voľbách, pričom prvé tri by mohli byť podľa názoru autora použité na odôvodnenie aj pri ďalších formách politickej participácie, konkrétne ide o tieto dôvody: 1) politika je chápaná občanmi ako „pánske huncúctvo“, 2) existencia partokracie, 3) nedostatok informácií a s tým previazané neporozumenie niektorým politickým procesom, 4) absencia povinnosti účasti na voľbách, resp. sankcionovanie za neúčasť, 5) zjednodušenie volebných zákonov a 6) reforma volebného systému. Bližšie pozri: EŠTOK, G.: *Problematika volieb v kontexte sekundárneho analýfabetizmu*. In: GLOSIKOVÁ, M.; GERMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Inštitút Politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010, s. 36 – 39.

v ich kontrole. Jediným akceptovaným nástrojom vhodným pre zapojenie sa bežného občana do rozhodovacieho procesu sú voľby. Mimo tohto aktu, ktorý je chápaný veľmi obmedzujúco, keďže možnosti na výber svojho zástupcu vychádzajú od skupiny elít nie od občanov, nevidí priestor na ďalšie aktivity. Niektoré nástroje participácie, ako protest, dokonca označuje ako nebezpečné pre spoločnosť. Predstavitelia participačnej teórie demokracie volia k rozhodovaciemu procesu odlišný postoj. Rozhodovanie prostredníctvom volených zástupcov považujú za nepostačujúce. Takisto voľby, jediný presadzovaný nástroj pre participáciu občanov v Schumpeterovej koncepcii, nie sú podľa nich dostatočným komunikačným kanálom pre výmenu informácií medzi zvoleným zástupcom a voličom. Pre demokraciu je dôležité, aby sa občania stretávali so svojimi zástupcami a takisto pripúšťajú v prípade nespokojnosti zorganizovanie protestu a účasť na ňom. Okrem toho navrhujú doplnenie zastupiteľského princípu o tzv. priamu realizáciu rozhodnutí, kde občania nielen nastoľujú problémy, ale aj navrhujú riešenia.

Druhým kritériom pre porovnanie demokratických teórií je chápanie občianskeho potenciálu. Schumpeter vo svojej teórii elít konštatuje, že ľudia nemajú dostatok informácií o politike a spoločnosti a ani u nich neexistuje snaha o ich získavanie. Občania nie sú schopní racionálneho, nezávislého a kritického hodnotenia prijímaných informácií a vstupom do politiky sa u nich prejavujú negatívne vlastnosti rúcajúce morálne zábrany, preto navrhuje vytvorenie skupiny ľudí, tzv. elity, ktorá by bola garanciou kvality demokracie. Bežný občan sa podľa Schumpetera v tejto oblasti nevyvíja, nezískava ďalšie, nové sociálne a politické zručnosti. Tým spochybňuje schopnosť človeka politicky sa socializovať a učiť. Je bytosť statická, nevyvíjajúca sa, čo je presný opak tvrdení participačných demokratov, ktorí predpokladajú, že samotnou participáciou získavajú jednotlivci zručnosti potrebné pre jej výkon, umožňuje vzdelávanie a rozvoj osobnosti a podporuje získavanie praktických skúseností potrebných pre zapojenie sa do rozhodovacieho procesu. Uvedená participácia sa nemusí odohrávať len v politickom živote, môže prebiehať aj v iných sférach, ako je napríklad pracovná sféra. Občana, jednotlivca, tak chápu dynamicky, ako bytosť, ktorá sa

vyvíja, „rastie“ každou participačnou činnosťou. Tento potenciál neobmedzujú.

Záver

Pohľad na participáciu občanov a jej prínos pre spoločnosť nie je v odbornej literatúre jednotný. Z tohto dôvodu sa stali predmetom záujmu tohto príspevku dve základné teórie, ktoré predstavujú protiľahlé póly v politickom myslení dotýkajúceho sa účasti občanov na politickom živote a na rozhodovacích procesoch prebiehajúcich v spoločnosti, konkrétne Schumpeterova teória elitnej demokracie zastupujúca minimalistický prístup obmedzujúci politickú participáciu len na akt volieb, ktorý ponúka voličovi oklieštené možnosti výberu a teória participačnej demokracie s maximalistickým prístupom opierajúcim sa o presadenie ďalších foriem rozhodovania odohrávajúcich sa mimo parlamentu, ktoré by umožňovali občanom podieľať sa na rozhodnutiach, najlepšie priamo. Obidve teórie sa zaoberajú v rámci svojho pohľadu na demokraciu aj problematikou participácie občanov a ich účasti na rozhodovacom procese. Svoje tvrdenia v súvislosti s týmto problémom zdôvodňujú cez ich chápanie občianskeho potenciálu. Kým Schumpeter ho chápe veľmi obmedzene, jednotlivec je podľa neho neracionálna a ľahko ovplyvniteľná bytosť, participační demokrati mu pripisujú takmer neobmedzený potenciál rozvoja, ktorý sa realizuje prostredníctvom socializácie. Samotná participácia je pre nich nástroj rozvoja (self-development). To znamená, že elitná teória demokracie chápe jednotlivca ako bytosť statickú, neschopnú učiť sa a získavať zručnosti potrebné pre zapojenie občana do rozhodovacieho procesu a participační demokrati naopak ako bytosť dynamickú, vyvíjajúcu sa.

Literatúra:

- BRADY, H. E.; VERBA, S.; SCHLOZMAN, K. L.: *Beyond SES: A resource model of political participation*. In: *American Political Science Review*. Vol. 89, No. 2, 1995.
- BZDILOVÁ, R.: *Referendum a referendová problematika*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BZDILOVÁ, R.: *Demokracia. Stav – kontexty – perspektívy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014.

- CUNNINGHAM, F.: *Theories of Democracy*. Londýn a New York: Routledge, 2002.
- DAHL, R.: *Demokracia a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- EŠTOK, G.: *Problematika volieb v kontexte sekundárneho analfabetizmu*. In: GLOSÍKOVÁ, M.; GERMUŠKA, E.: *Výsledky výskumu : zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie doktorandov*. Prešov: Inštitút Politológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010.
- GBÚROVÁ, M.: *Strany a záujmové zoskupenia*. 2000. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/23067/Strany_a_zaujmove_zoskupenia>.
- GBÚROVÁ, M.: *K problematike deformít v súčasnej demokracii (slovenský príklad)*. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; ONUFRÁK, A.; BZDILOVÁ, R. (eds.): *Sloboda – rovnosť – poriadok. Kam kráčaš demokracia*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- HELD, D.: *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2006.
- KOPEČEK, L.: *Koncept demokracie J. Schumpetera*. In: HLOUŠEK, V.; KOPEČEK, Z.: *Demokracia. Teória, modely, osobnosti, podmienky, nepriatelia a perspektívy demokracie*. Brno: MU a MPÚ, 2003.
- LIJPHART, A.: *Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma*. In: *The American Political Science Review*. Vol. 91, No. 1, 1997.
- PATEMAN, C.: *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- SARTORI, G.: *Teória demokracie*. Bratislava: Archa, 1993.
- SCHUMPETER, J. A.: *Kapitalizmus, socializmus a demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004.
- SOPÓCI, J.: *Politika v spoločnosti*. Bratislava: VEDA, 2004.
- SVENSSON, P.: *Teorie demokracie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995.
- TEORELL, J.: *Political participation and three theories of democracy: A research inventory and agenda*. [online], [cit. 25/5/2014]. Dostupné na internete: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-6765.2006.00636.x/full>>.

VLACHOVÁ, K.; LEBEDA, T.: *Aktivní občanství a spokojnost s demokracií v Evropě*. In: *Sociologický časopis*. Vol. 42, No. 1, 2006.

Antisemitizmus pred vznikom Slovenského štátu

Dominika Džubáková

Anti-Semitism is an essential part of Jewish history, but also the history of Slovakia. Hatred against the Jews has rooted so fast and deep already present in the Hungarian Empire, and culminated during the existence of the Slovak State. Post captures the visible anti-jews manifestation, which in substantial influence on public opinion in the edge of the press and literature. Hatred against the Jews as enemies of the Slovak nation's was largely reflected itself in the literature of Slovak nationalists whose publication does not hide statement on Anti-Semitism. Such a form of anti-Semitism, however, should be seen as a response to the complex national policy and the result is wake-up of non-Hungarian Nations.

Úvod

Židia¹ boli od počiatku dejín konfrontovaní s ideológiami a predsudkami spoločností, v ktorých žili často ako nežiaduci cudzinci. Iracionálna nenávisť sprevádzala židovský národ od nepamäti a vyústila do najväčšej genocídy histórie – holokaustu. Nenávisť, diskriminácia, nepriateľstvo, predsudky, ponižovanie, prenasledovanie. Spomenuté kategórie sa bytostne dotýkajú židovstva a v širšom zmysle vystihujú význam samotného antisemitizmu. Môžeme povedať, že všetci Židia mali od začiatku svojich dejín dve zhodné a pre nich charakteristické znaky - spoločné náboženstvo a totožného nepriateľa v podobe antisemitizmu.² Tento fenomén označuje nevráživosť, predpojatosť a negatívne postoje voči Židom ako aj činy, ktoré z tohto presvedčenia vyplývajú. Až tragédia, ktorá postihla Židov počas druhej svetovej vojny, podala impulz k nájdeniu odpovede na otázku, z čoho vlastne antisemitizmus pramení a aké sú jeho ideové zdroje. Hoci nad antisemitizmom

¹ „Žid“ s veľkým začiatčným písmenom sa používa na označenie príslušníka židovskej národnosti, kým „žid“ s malým začiatčným písmenom označuje príslušnosť k židovskému náboženstvu – judaizmu. Obe označenia sú gramaticky správne, v príspevku však budeme používať označenie Žid s veľkým „Ž“. Označenie s malým „ž“ použijeme len v prípade citovaného textu.

² KOLÁR, F. J.: *Sionizmus s antisemitizmus*. Bratislava: Pravda, 1970, s. 19.

visí mnoho otáznikov, prekonaný nie je a neustále sa vyvíja. Leo Pavlát ho výstižne označil ako najvytrvalejšiu nenávisť v ľudských dejinách.¹

Antisemitizmus neobišiel ani Slovensko, práve naopak, prejavil sa tu v plnej miere.² Židovstvo a sním zomknutá nenávisť, či predpojatosť boli a sú neodmysliteľnou súčasťou existencie Slovenska. V tejto súvislosti je potrebné povedať, že dejiny, pôsobenie a osudy Židov majú nezmazateľný podiel na vývoji Slovenskej republiky. Nenávisť voči nim zachvátila Slovensko už pred vznikom Slovenského štátu v marci 1939. Slováci mali k židovskej komunite odjakživa osobitý vzťah, v pozadí ktorého stála predovšetkým konfesijná nevraživosť, plynúca z dedičného hriechu za smrť Krista. Židia boli akýmiś „tŕňom v oku“ mnohých, nielen kvôli odlišnému spôsobu života, vyplývajúceho z judaizmu, ale hlavne pre svoju ekonomickú prosperitu, čo vyvolávalo u okolitého obyvateľstva nenávisť a závisť. Židovské obyvateľstvo sa ocitá v neľahkej životnej situácii za každým antisemitským nariadením, ktoré je vydávané s cieľom postupne vyradiť Židov zo spoločenského, verejného, či hospodárskeho života a v konečnom dôsledku zo života vôbec.

Židovstvo sa stalo vnútorným nepriateľom slovenského národa, obeťou ponižovania, otvoreného prenasledovania a napokon hlavným aktérom „konečného riešenia“ židovskej otázky. Preto je potrebné aj dnes šíriť poznatky o antisemitizme, ktorý v politickom vývoji Slovenska zanechal nemalé stopy. Je potrebné neustále si pripomínať tragický príbeh „nezaraditeľných a neprispôsobivých“ Židov, ktorí sa vo vývoji Slovenska postupne stávajú terčom systematickej antisemitskej politiky. Pripomínať si skutočnosť, že antisemitizmus bol v spoločnosti hlboko zakorenený už pred vznikom Slovenského štátu, kde potom dosiahol svoj najstrašnejší vrchol. Tiež prinášať informácie o viditeľných antisemitských útokoch v slovenskej tlači a literatúre, ktoré prispievali k napätej situácii v rámci slovensko-židovských vzťahov.

¹ PAVLÁT, L.: *Antisemitizmus – najsetrovalejší zášť v dejinách ľudstva*. In: *Židé. Dejiny a kultúra*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001, s. 83.

² Mária Hrehová uvádza, že po nástupe Hitlera k moci zachvátila Európu obrovská vlna antisemitizmu a tiež zákonodarstvo Nemecka malo na zvyšok Európy značný vplyv. Bližšie pozri: HREHOVÁ, M.: *Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BZDILOVÁ R. (eds.): *Demokracia stav – kontexty – perspektívy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2014, s. 118-119.

Fenomén antisemitizmu je spojený s rôznymi subjektívnymi názormi a úvahami, mnohými nejasnosťami, ale aj skreslenými údajmi. Pavol Mešťan v súvislosti s tým tvrdí, že „základným – aj keď iste nie jediným – spôsobom, ako prekonať rôzne mýty, nacionalistické, rasové prežitky, predsudky a nálady, je sprístupniť verejnosti čo najviac poznatkov a informácií. To sa týka i problematiky antisemitizmu a vôbec všetkých dezinterpretácií, týkajúcich sa slovenského židovstva.“¹ Preto vyvíjame snahu nazerať na problematiku antisemitizmu z viacerých uhlov pohľadu a čo najviac sa priblížiť k objektívite. Pavol Mešťan ďalej konštatuje, že doteraz bolo slovenské židovstvo skôr negatívnou stránkou myslenia ľudí. Antisemitizmus a jeho dôsledky sú tu hlboko zakorenené a ešte dlho potrvá, kým sa tragédia slovenských Židov stane súčasťou politickej osvety.²

Antisemitizmus (nielen) v politickom vývoji Slovenska je častým podnetom k diskusiám a dodnes rozdeľuje spoločnosť. Pred prejavmi a dôsledkami tohto iracionálneho a zhubného konceptu, ktoré boli v minulosti viac než alarmujúce však ani dnes netreba zatvárať oči.

Antisemitizmus - vymedzenie pojmu

Aj napriek tomu, že protižidovské prejavy siahajú hlboko do minulosti, samotný antisemitizmus je pojmom nedávnym. Prvýkrát bol použitý v roku 1879 nemeckým novinárom Wilhemom Marrom v jeho antisemitskom diele - Cesta k víťazstvu germánstva nad židovstvom. Marr sa snažil previesť antisemitizmus do politiky, rozšíriť ho a popularizovať, čo sa mu aj podarilo. Walter Laqueur, odborník na sionizmus, antisemitizmus, či holokaust však poukazuje na skutočnosť, že v dobových encyklopédiách bol pojem antisemitizmus používaný

¹ MEŠŤAN, P.: *Antisemitizmus v politickom vývoji Slovenska (1989-1992)*. Bratislava: SNM - Múzeum židovskej kultúry, 1999, s. 91.

² MEŠŤAN, P.: *Svetonázorové príčiny antisemitizmu na Slovensku*. In: *Fenomén holokaustu. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Bratislava: Ševt, 2010, s. 134.

najmenej dvadsať rokov pred vystúpením Wilhema Marra a teda v tejto oblasti je priekopníkom len sčasti.¹

Problémom samotného pojmu antisemitizmus je jeho široký záber, nakoľko nevymedzuje oblasť neznášanlivosti len voči Židom. Z etymologického hľadiska nie je najšťastnejším termínom, pretože označuje predpojatosť voči všetkým semitským národom², aj keď útočí spravidla na Židov. Takáto interpretácia antisemitizmu nevyhovovala ani nacistom, nakoľko nechceli dráždiť a už vôbec nie útočiť na svojich priaznivcov v arabskom svete.³ Používanie pojmu teda nacisti obchádzali, preferovali skôr označenia ako anti-židovský, nepriateľstvo voči Židom, židofóbia a podobne.

Ak chceme hovoriť o antisemitizme, je potrebné rozlíšiť dva často zamieňajúce sa pojmy – antijudaizmus a antisemitizmus. Pri antijudaizme ide predovšetkým o nenávisť prameniacu zo židovskej viery, resp. náboženstva a s ním súvisiacim spôsobom života. Tým, že judaizmus⁴ odmietol náboženské predstavy majoritnej spoločnosti a vyznával svoje chápanie života, rozpútal proti sebe vlnu predsudkov a obvinení, ktoré boli proti Židom živené po stáročia. Antijudaizmus sa javí ako odmietavý a negatívny postoj, ako náboženská opozícia proti juda-

¹ LAQUEUR, W.: *Měníci se tvář antisemitizmu. Od Staroveku do dnešních dnů*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 26.

² Označenie Semiti zahŕňa všetky národy, ktoré sú potomkami Sema. Medzi Semitov patria všetky etnické a jazykové skupiny, ktoré mali svoje pôvodné sídla na Blízkom východe. Išlo o všetky arabské národy, Izraelitov, Asýrčanov, Babylončanov a podobne. Pojem Semiti bol teda vytvorený účelovo, aby umožnil bližšie zaradiť a spoločným názvom označiť tieto skupiny. Bližšie pozri: *Semiti*. [online], [cit. 16/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://dai.fmph.uniba.sk/~filit/fvs/semiti.html>>.

³ LAQUEUR, W.: *Měníci se tvář antisemitizmu. Od Staroveku do dnešních dnů*. Praha: Lidové noviny, 2007, s. 26.

⁴ Judaizmus je jedno z troch najväčších monoteistických svetových náboženstiev. Je najstarším náboženstvom, avšak počtom veriacich najmenším. Judaizmus možno chápať aj v širšom zmysle, ako židovskú kultúru, či spôsob života. Židia sa totiž dívajú na prax svojej viery ako na čosi, čo vyviera z ich židovskej identity. Bližšie pozri napr.: O'CALLAGHAN, S.: *Sprievodca svetovými náboženstvami*. Bratislava: Ikar, 2012, s. 38-41.

izmu. Podľa Milana Hrabovského sa „*antijudaizmus stáva antisemitizmom vtedy, keď sa nevyzýva na konvertovanie Židov, ale na ich vylúčenie.*“¹ Antisemitizmus teda nenazerá na Židov len skrz náboženstvo.

Antisemitizmus v podmienkach Uhorska

Uhorsko sa už vo svojich začiatkoch konštituovalo ako mnohonárodnostný štátny útvar, ako celok združujúci rôzne národy a etniká s vlastnými charakteristickými znakmi. Vo vzťahu k okolitým národnostiam a inoetnickým poddaným bola spočiatku uhorská štátna správa relatívne tolerantná. Nástup nacionalizmu moderných národov mal však negatívny dopad na život národností žijúcich v podmienkach multietnického Uhorska, nakoľko centrálna moc začala proti nim ostro vystupovať. Národnostný útlak a intolerancia sa však stali pre krajinu osudným. V súvislosti s neústupčivou uhorskou politikou možno poznamenať, že „*z krajiny, ktorá bola od stredoveku zhromaždiškom rozličných národností sa v modernej dobe stal štát s povesťou „žalára národov*“.“²

Židia sú v podmienkach mnohonárodnostného Uhorska svedkom, resp. objektom viditeľných obmedzení, perzekúcií a pogromov. Do Uhorska prichádzajú práve v čase, keď čelia protijidovským násilnostiam, rozpútaných v súvislosti s prvou križiackou výpravou.³ Spoločnosť v Židoch videla iniciátorov zla, pôvodcov a šíriteľov chorôb,

¹ HRABOVSKÝ, M.: *Anticiganizmus a antisemitizmus*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu, 2012, s. 33- 37. [online], [cit. 15/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.rasizmus.sk/wp-content/uploads/2012/08/Hrabovsky_Anticiganizmus-a-antisemitizmus.pdf>.

² MAREK, M.: *Národnosti Uhorska. Vysokoškolský učebný text*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, s. 10.

³ Cieľom prvej križiackej výpravy bolo oslobodiť Kristov hrob v Jeruzaleme. Ľudové masy však v rámci nej rozpúťali násilné protijidovské nálady a spustili tak stredoveké pogromy voči nenávideným Židom. Došlo tiež k stretu križiackych vojsk so Židmi – „nepriateľmi Krista“ a „vďaka“ tomuto statusu k ich masovému vraždeniu. Kvôli obvineniu z „nepriateľstva voči kresťanstvu“ padlo v stredoveku za obeť mnoho nevinných židovských životov. Kľúčovú rolu hrala vtedajšia cirkev, ktorá výraznou mierou prispela k negatívnemu vnímaniu židovstva prostredníctvom krivých obvinení voči židovskému ľudu. Bližšie pozri: FRANEK, J.: *Judaizmus*. [online], [cit. 28/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://jdl.czechian.net/judaizmusjarofranek.htm#jjj>>.

pripisovala im nešťastia a pohromy. Výnimkou neboli ani povesti a obvinenia z rituálnych vrážd, či pamflety majúce za cieľ poukázať na odlišnosť a skazenosť Židov. Odveká iracionálna nenávisť Židov spočívala obzvlášť v nepochopení židovskej viery a náboženstva a s ním súvisiacich zvykov, tradícií a praktík, či ich spôsobu života. Azda za najstarší prejav antisemitizmu možno považovať nútenú separáciu Židov. Spoločensky neplnoprávni a nerovnocenní Židia boli povinní žiť izolovane od majoritného obyvateľstva v tzv. getách. Takto umelo vyhradené „vlastné“ štvrte vytlačili židovské obyvateľstvo na okraj spoločnosti. Právny poriadok v Uhorsku im nedovoľoval slobodne sa usadiť, podliehali povoleniu panovníka alebo zemepána. Na druhej strane ich mohla vrchnosť zo svojho panstva kedykoľvek vyhostiť, čo pre židovské obyvateľstvo znamenalo ustavičné obavy o vlastnú existenciu. V očiach uhorských panovníkov boli Židia „trňom v oku“ a aj v dôsledku toho bola vyvíjaná snaha o reguláciu ich činnosti. Židovské obyvateľstvo tak podliehalo zákonom obmedzujúcim ich slobodu, v platnosti bolo aj nariadenie o nosení charakteristického znaku odlišujúceho Židov od ostatného obyvateľstva, majúce za cieľ zabrániť ich osobnému styku. Nemožno opomenúť platenie cenzu, vysokých a mimoriadnych daní, z ktorých vyplývala povinnosť uhradiť ich kedykoľvek, ak to bolo žiaduce.¹

Antisemitické napätie a idea odporu voči židovskej minorite bola podporovaná masovým prenasledovaním, rabovaním židovských domov a synagóg a v konečnom dôsledku aj fyzickým atakom na Židov. Spomínané prejavy antisemitizmu boli namierené voči židovskej existencii ako takej a ich cieľom nebolo len oslabiť ale aj priamo zničiť nežiaducu židovskú prítomnosť v krajine. V súvislosti s označením násilného vystupovania proti Židom, ktoré neraz prerástlo do mučenia a vyvražďovania sa uvádza výraz „pogrom“.² Pogromy, hrozivý prejav antisemitizmu, neobišli ani stredoveké kresťanské Uhorsko. Práve ina-

¹ DZIMKOVÁ, Z.: *Antisemitizmus v stredovekom Uhorsku, jeho korene a prejavy*. s. 493. [online], [cit. 06/02/2014]. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/pdf_doc/historia/18.pdf>.

² PAVLÁT, L.: *Antisemitizmus – najsetrovalejší zášť v dejinách ľudstva*. In: *Židé. Dejiny a kultúra*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001, s. 94.

kosť židovského náboženstva bola jednou z najčastejších príčin pogromov páchaných na menšinovom židovskom obyvateľstve. Jeden z najstarších násilných činov mapujeme okolo roku 1270, kedy kvôli nesúhlasu s pokrstením zomiera mučeníckou smrťou bratislavský rabin a jeho žiaci. Čiernu udalosť z konca 13. storočia, zachytáva kódex Menor z Mainzu, v ktorom je okrem iného prítomná aj prvá zmienka o Židoch v Bratislave.¹ Sprievodným javom vytlačania židovskej komunity zo spoločenského života bolo aj okliešťovanie pracovných príležitostí a zdrojov ich obživy. Vykonávanie remesiel, či práca v poľnohospodárstve bola pre nich neprípustná a tak sa doménu Židov stalo finančníctvo, obchod a najmä úžerníctvo. Profesionálnu štruktúru židovského obyvateľstva v Uhorsku určovala spravidla legislatíva vzťahujúca sa prevažne na židovskú hospodársku aktivitu a na ich obchodné styky s kresťanmi. Ranné „židovské“ zákonodarstvo bolo značne ovplyvnené kresťanskou teológiou, čo dokazujú aj Lateránske koncily. Tretí lateránsky koncil z roku 1179 zakázal kresťanským veriacim obchodovať s peniazmi, či zaoberať sa úrokmi. Štvrtý lateránsky koncil z roku 1215 zakázal Židom živiť sa remeselnou výrobou a poľnohospodárstvom a tak citeľne oklieštil možnosti ich živobytia.² V dôsledku požičiavania peňazí za vysoký úrok boli Židia nenávidení a považovaní za zlodejov a zdieračov. Ich prosperita a finančné zabezpečenie boli taktiež podnetom nepokojov a protižidovských pogromov. Ku konfrontácii dochádza v čase, keď kráľ Žigmund, známy svojou toleranciou k uhorským Židom, upravil v Bratislave majetkovo-právne pomery medzi kresťanským a židovským obyvateľstvom. Nevrátenie židovských pôžičiek a úrokov bolo už pre kresťanov neprípustné. Situácia sa vyhrocovala a zo strany väčšinového obyvateľstva, nešlo už len o pohoršenie a hnev nad židovským úžerníctvom. K ďalšiemu protižidovskému pogromu teda dochádza v roku 1446, keď pobúrený ľud plienil židovské príbytky, vyraboval synagógu a zničil posvätnú knihu Židov – Tóru. Katarína Hradská uvádza výpoveď o tomto neľudskom

¹ HRADSKÁ, K.: *Židovská Bratislava*. Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2008, s. 10.

² Bližšie pozri: JELÍNEK, A. J.: *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha: Vydavateľstvo Jána Mlynárika, 2009, s. 21.

pogrome: „*oborili sa na bezbranných nešťastníkov, ich domy vypálili, pobe-
rúc všetko čo našli a tých, ktorí sa nestihli zachrániť, povraždili. Vyskytlo sa
vtedy väčšie plienenie židov.*“¹

Fenomén antisemitizmu na etnicky zmiešaných územiach sa javí ako spleť problém a je potrebné na neho nazerať aj vo vzťahu k iným národnostiam tohto multietnického celku s viditeľnými regionálnymi rozdielmi. Aj napriek evidentnej multietnicite Uhorska boli Židia cudzorodým, neorganickým elementom v krajine, nositeľmi statusu votrelcov a večných cudzincov. V slovenskom ponímaní bolo židovstvo ako celok reprezentantom a zástancam „*maďarstva*“, či potencionálnym maďarským spojencom, čo u majoritného nežidovského obyvateľstva vyvolávalo nevôľu a posilňovalo o ňom deštruktívny obraz.² Pavol Mešťan poukazuje na skutočnosť, že takto „*pomaďarčení*“ Židia vzbudzovali u utláčaného slovenského národa nemalé antipatie a boli ich viacnásobnými nepriateľmi.³

S príchodom novoveku sa situácia pre Židov o čosi zlepšila. Možno povedať, že Židia aj napriek rastúcemu antisemitizmu zažívali svoje „*zlaté časy*“ až do sklonku monarchie.⁴ Antisemitizmus 19. storočia si pozorne všimával emancipačnú cestu Židov a nevráživo sledoval ich rodiaci sa úspech v procese asimilácie a neľahkého začlenenia sa do spoločnosti. Protizidovská nevráživosť v období židovskej emancipácie súvisela najmä s rušením diskriminačných opatrení voči Židom a ich pomalej, ale istej ceste k spoločenskej rovnosti a politickému oslobodeniu. Predsudky⁵, ktoré boli medzi ľuďom živené od čias stredoveku, už neboli postavené len na náboženskej intolerancii, ale na antisemitskú

¹ HRADSKÁ, K.: *Židovská Bratislava*. Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2008, s. 38-39.

² RYBÁŘOVÁ, P.: *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava: PRO HISTORIA, 2010, s. 38.

³ MEŠŤAN, P.: *Svetonázorové príčiny antisemitizmu na Slovensku*. In: MEŠŤAN, P. (ed.): *Rasové násilie v dejinách a prítomnosti (Zborník z vedeckého seminára)*. Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry, 2001, s. 54.

⁴ RYBÁŘOVÁ, P.: *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava: PRO HISTORIA, 2010, s. 7.

⁵ Najčastejšími boli náboženské predsudky prameniace z antijudaizmu cirkvi ako odmietania židovskej viery, považovanej za zlú a škodlivú. Židia boli vnímaní ako Antikristi a odpadlíci, ako tí, ktorí „zabili Krista“. Iracionálne predsudky súviseli aj s obviňovaním

scénu prichádza sociálny a obzvlášť ekonomický vzostup Židov. Práve „*vd'aka*“ úspechu židovského obyvateľstva v hospodárskej sfére a ich vysokej životnej úrovne boli Židia označovaní za vykorisťovateľov, príživníkov či rozkrádačov. Miesto si našli aj rôzne konšpiračné teórie¹ o židovskej snahe (nielen) ekonomicky ovládnuť svet.² Hospodársky motivovaný antisemitizmus tak pripravil politickému antisemitizmu cestu k mocenskému presadeniu. Protižidovská agitácia a nepokoje sa v najväčšej sile prejavovali predovšetkým v časoch spoločenskej krízy v monarchii, krízovými boli najmä revolučné roky 1848/1849 ako obdobie národných snáh. Rozbroje spočívali nielen v závidosti ekonomickej prosperity Židov, ale aj obavách z ich rastúcej emancipácie

Židov z znesvätenia hostie, z rituálnych vrážd, či šírenia chorôb. Bližšie pozri: PAVLÁT, L.: *Antisemitizmus – najsetrovalejší zášť v dejinách lidstva*. In: *Židé. Dejiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001, s. 84-91.

¹ Židia boli okrem iného obviňovaní z mravného a duchovného úpadku spoločnosti, zo snahy podrobiť si kresťanské národy a v konečnom dôsledku zničiť kresťanstvo. Lajtmotívom konšpiračných teórií, resp. podnetom k téze o židovskom sprisahaní bolo vytvorenie organizácie „Všeobecné židovské spojenectvo“, ktorá mala za cieľ pomáhať diskriminovaným Židom. Židovskí odporcovia ju však považovali za dôkaz údajného židovského sprisahania na medzinárodnej úrovni. Paranoidný názor na židovskú svetovládu sa odrazil aj v dobových karikatúrach. Najčastejší bol obraz Židov (často nelichotivo vykreslených ako hmyz, pijavice či červy) ako držia v pazúroch celý svet. Bližšie pozri: PAVLÁT, L.: *Antisemitizmus – najsetrovalejší zášť v dejinách lidstva*. In: *Židé. Dejiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001, s. 98-99.

² Údajné snahy, bezprostredné zámery a plány židovstva ovládnuť svet, zničiť nežidovské národy a štáty a v konečnom dôsledku vybudovať svoje celosvetové panstvo sú zachytené v spise *Protokoly sionských mudrcov*. Protokoly zachytávajú tiché rokovania „sionských mudrcov“ – židovských rabinov o celosvetovom sprisahaní, o zámere rozvrátiť nežidovskú morálku a o získaní moci nad nežidmi. Antisemitizmus interpretuje nepriaznivé udalosti a situácie vo svete práve údajným židovským sprisaháním, ktoré je zachytené v spise. Protokoly sú neobyčajne „slávne“, rozširované v mnohých jazykoch a dodnes polarizujú spoločnosť. Aj napriek tomu, že je spis falzifikátom a jeho obsah podvrhom, či iba akousi domnienkou, časť spoločnosti (spravidla negatívne naladená proti Židom) ho považuje za autentické dielo. Pozri: *Protokoly sionských mudrcov*. [online], [cit. 01/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.annefrankguide.net/sk-sk/bronnenbank.asp?aid=125592>>.

a v neposlednom rade v pocite ohrozenia väčšinovej society. V dôsledku výrazného vplyvu antisemitskej rétoriky¹ a značnej propagandy v zmysle šírenia protižidovských postojov sa začali vymedzovať jednotlivé protižidovské združenia, korporácie a spolky, sporadicky dochádza aj k excesom a fyzickým stretom. Avšak averziu voči Židom a neutíchajúce prejavy antisemitizmu uhorská vláda a snem označovali ako „*zahanbujúce uhorský štát v očiach európskej verejnosti a stavali sa k nim odmietavo*“.² Odmietavý postoj popredných predstaviteľov Uhorska však nestačil na to, aby viac Židia neboli terčom diskriminácie, ponižovania a antisemitských útokov.

Antisemitizmu na Slovensku

Ak chceme hovoriť o zrode antisemitizmu na Slovensku, možno povedať, že Židia boli nenávidení a diskriminovaní takmer od svojho príchodu. Pramene hovoria o židovskej prítomnosti na území Slovenska - Horného Uhorska už v 11. storočí. V tom čase sa začínajú vytvárať prvé židovské náboženské obce, pričom medzi najstaršie patria Bratislava a Komárno. Historické zdroje hovoria tiež o „*čulých*“ židovských pospolitostiach v Trnave, Nitre, či Trenčíne.³ V súvislosti so židovskou asimiláciou na území dnešného Slovenska, Ivan Kamenec uvádza, že Židia sa „*poslovenčili*“ v mizivej miere, pričom za hlavný dôvod považuje nedostatok objektívnych predpokladov a príležitostí v slovenskom prostredí.⁴ Ak by sme chceli identifikovať Židov v hospodárskej sfére a vymedziť ich obsadenie v slobodných povolaniach, venovali sa

¹ Židia prezentovaní výlučne v negatívnom svetle za sprievodu pejoratívnych označení ako židák, židáčik, židík namiesto neutrálneho označenia Žid. Židovská komunita chápaná ako neprispôsobivý problém, škodlivý element spoločnosti, ako hmyz, či háveď, ktorá obťažuje a „parazituje“.

² RYBÁŘOVÁ, P.: *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia*. Bratislava: PRO HISTORIA, 2010, s. 46.

³ LUPČO, M.: *Židovská minorita v dejinách Slovenska a Vranovského okresu*. Vranov nad Topľou: Mesto Vranov nad Topľou, 2008, s. 20-21.

⁴ Ako objektívny predpoklad uvádza plnohodnotný národný život asimilujúceho národa, avšak upozorňuje na skutočnosť, že ani samotní Slováci sa v danom čase nemohli rozvíjať úplne. Práve naopak, čelili skôr intenzívnym odnárodňovacím tlakom. Bližšie pozri: KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava: ARCHA, 1991, s. 11.

najmä obchodu a finančníctvu. Uplatnenie si našli aj ako lekári, žurnalisti, či advokáti a ich dynamický vzostup vzbudzoval u majoritného, prevažne chudobného obyvateľstva závisť a nevôľu. Aj kvôli nespornému ekonomickému úspechu sa stali židovskí obchodníci a kupci, árendátori¹, ale aj dedinskí krčmári bezprostrednými predstaviteľmi panskej, vykorisťovateľskej triedy, v ktorej videli široké vrstvy obyvateľstva pôvod svojho nešťastia a biedy, spravidla zlého postavenia v spoločnosti.² Nie je tajomstvom, že vo všetkých vrstvách slovenskej spoločnosti začína podvedome, či vedome rásť myšlienka antisemitizmu.

Antisemitizmus z pohľadu slovenskej literatúry a tlače

Židovská prítomnosť na území Slovenska odjakživa vyvolávala v autochtónnom obyvateľstve pocit tajomnosti, či dokonca ohrozenia a vzbudzovala v ňom nedôveru a iracionálnu nenávisť. Ak by sme chceli identifikovať židovskú komunitu v rámci Slovenska, nemožno hovoriť o vzájomnej spolupráci, či priateľských „*susedských*“ vzťahoch dvoch nábožensky, etnicky a kultúrne sa odlišujúcich skupín. Na druhej strane ani antagonizmus, teda výslovná protichodnosť a nezmieriiteľný rozpor znepriatelených strán nevystihuje spolužitie majoritného obyvateľstva so židovskou minoritou. Peter Salner uvádza k vysvetleniu často bagatelizovaných židovsko-slovenských vzťahov výstižný termín „*vedľažitie*“.³ Podľa Henricha Jakubíka žili Židia kdesi „*uprostred*“ zaujatého slovenského národa, avšak nežili s ním.⁴ V rámci sledovaného obdobia je Žid nežiaducim prvkom spoločnosti, zjavným nepriateľom slovenského národa a antisemitizmus je neodmysliteľnou súčasťou života slovenských Židov.

¹ Najomníci. Predmetom árendy je vec prinášajúca plody alebo úžitok. Bližšie pozri: *Árenda*. s. 1. [online], [cit. 01/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.najpravo.sk/slovník/a/arenda.html?print=1>>.

² KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava: Vydavateľstvo ARCHA, 1991, s. 9.

³ ALNER, J.: *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava: Zingprint, 2011, s. 5.

⁴ JAKUBÍK, H.: *MY & ONI: Fenomén Židovstva v Slovenskej literatúre 19. a začiatku 20. storočia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Fakulta humanitných vied, 2012, s. 28.

Literárna forma antisemitizmu podáva široký katalóg postojov slovenského ľudu, ale obzvlášť inteligencie k spornej „židovskej otázke“. Židia boli vďačným objektom záujmu slovenskej žurnalistiky, ktorá plnila už od nepamäti relevantné spoločensko-politické poslanie. V sledovanom období naberá téma židovstva rýchly spád a vyrovnávanie sa s týmto fenoménom vedie práve cez literatúru, tlač a periodiká, ktoré predstavujú dôležitý nástroj politickej moci schopný ovplyvňovať mienku širokých vrstiev slovenskej spoločnosti.

Najmä novinové články hanobiace Židov prispievali k napätej atmosfére, podporovali presvedčenie o židovskej hrozbe, či paranoidnej konšpirácii a živili tým antisemitské postoje v spoločnosti. Literárny antisemitizmus ich prezentuje ako nositeľov spravidla záporných ľudských vlastností. Pejoratívny obraz Židov ako krčmárov, úžerníkov a vykorisťovateľov sa kreoval v podvedomí domáceho obyvateľstva dovtedy, kým nedošlo k jeho úplnej stereotypizácii. Ako píše Henrich Jakubík: „*pomerne dôležitú úlohu tu zohral aj významný vplyv národnej ideológie, pre ktorú sa literatúra stala nielen reprezentantkou, ale často aj slúžkou.*“¹ V súvislosti s literárnym antisemitizmom je však potrebné poznamenať, že bol reakciou na zložitú vnútornú národnostnú politiku a predovšetkým výsledkom prebúdzania sa nemaďarských národov v mnohonárodnostnom Uhorsku. Pre národné obrodenie Slovákov boli antisemitské literárne prejavy nepostrádateľné, a nepriateľ v podobe Žida bol preto často ponižovaný a degradovaný na dno spoločnosti. Práve literatúra a žurnalistika sa stali jedným z „*ventilov antisemitizmu v slovenskom národnom prostredí.*“²

Jedným zo zdrojov antisemitských postojov k židovskému obyvateľstvu boli bezpochyby Slovenské pohľady - svojho času kľúčové mienkotvorné periodikum. Aj „*vďaka*“ nim boli Židia údajne príčinou nešťastia, biedy a starostí nežidovského obyvateľstva a v konečnom dôsledku bezprostrednými nepriateľmi pospolitého slovenského ľudu. Aj napriek nedostatku objektívnych informácií o židovskej komunite,

¹ JAKUBÍK, H.: *MY & ONI: Fenomén Židovstva v Slovenskej literatúre 19. a začiatku 20. storočia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Fakulta humanitných vied, 2012, s. 136.

² MEŠŤAN, P.: *Svetonázorové príčiny antisemitizmu na Slovensku*. In: *Fenomén holokaustu. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Bratislava: Ševt, 2010, s. 55-56.

väčšina uverejnených článkov „pomáha lepšie spoznať slovenskú spoločnosť a vďaka tomu umožňuje aspoň čiastočne pochopiť, prečo sa tu o niekoľko desaťročí neskôr mohlo presadiť „konečné riešenie“ židovskej otázky.“¹ Na Slovenské pohľady, ako na prvý slovenský literárny časopis, však musíme nazerať v súvislosti s politickým vývojom Slovenska, najmä národno-emancipačnými snahami² slovenského ľudu.

Sporným sa ukazuje najmä obdobie národného obrodenia, ktoré nebolo príliš vhodné na židovskú asimiláciu a na akékoľvek zblížovanie tak rôznorodých skupín. Postoj Ľudovíta Štúra, ako jedného z ústredných postáv obrodenia, sa v Slovenských národných novinách vyznačuje „hlbokou apatiou voči tomuto Bohu zabudnutému národu“.³ Práve v dôsledku rodiaceho sa nacionalizmu Slovákov bola stimulom súdobého antisemitizmu nielen rasová neznášanlivosť, ale predovšetkým nacionálno-spoločenský faktor. Dôvodom Štúrového negatívneho postoja k Židom bola okrem iného ich krčmárska dominancia. Agenda židovských krčmárov - opíjať a ožobračovať bohabojný slovenský ľud bola v ostrom rozpore s jeho intenzívnymi ťaženiami proti alkoholizmu a s cieľom spolkov miernosti. Príspevky „Štúrových“ Slovenských národných novín zahŕňajú židovskú problematiku spolu s neduhmi slovenskej spoločnosti a hemžia sa v nich výrazy typu „pijavice“, „zberba“ a „háved“ . „Z uvedeného zreteľne vyplývajú tri najväčšie príčiny slovenskej

¹ ALNER, J.: *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava: Zgprint, 2011, s. 7.

² Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní (1867) došlo k obratu v postavení Židov, nakoľko sa na základe Zákona o emancipácii Židov stávajú rovnoprávnymi občanmi štátu. Medzi židovskou minoritou a príslušníkmi okolitých národov v Uhorsku sa vzťahy ešte viac skomplikovali. Ivan Kamenec poukazuje na vznik paradoxnej situácie: kým boli vo svojich základných právach nemaďarské národy, vrátane Slovákov tvrdo potláčané, židovské obyvateľstvo (na rozdiel od ostatných nemaďarských národov nepožadovali nacionálnu emancipáciu) sa mohlo politicky, kultúrne, či hospodársky rozvíjať. Rovnoprávnosť z roku 1876 a zmena právneho stavu Židov však radikálne nezmenila ich postavenie v monarchii, nakoľko sa po vyrovnaní zintenzívňuje utláčanie menšín. Bližšie pozri: KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava: Vydavateľstvo ARCHA, 1991, s. 9.

³ JAKUBÍK, H.: *MY & ONI: Fenomén Židovstva v Slovenskej literatúre 19. a začiatku 20. storočia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Fakulta humanitných vied, 2012, s. 36.

biedy: zaostalost', alkoholizmus a Židia.“¹ Židia boli paušalizovaní ako podlí krčmári, hoci v skutočnosti nimi bola malá časť z nich, ktorým ide len o jedno - zúbožiť slovenský ľud. Oproti nim vystupovali nežidovskí krčmári majúci výlučne prívetivé a čisté krčmy, ktoré „úbohú“ slovenskú pospolitost' nezbedačujú.² Možno teda povedať, že hospodárska zaostalost' a zlé sociálne postavenie slovenského „úbohého“ ľudu boli Židom pripisované v kontexte doby.

Osobitým postojom k slovenskému Židovstvu vyniká aj Svetozár Hurban Vajanský, jeden z najvplyvnejších intelektuálov svojej doby a zároveň ústredná postava slovenského kultúrneho života, ktorý prostredníctvom svojich publikovaných textov a literárnych diel neraz prispel k formovaniu verejnej mienky. Vajanského texty publikované v Slovenských pohľadoch, či Národných novinách majú vo vzťahu k Židom vysokú výpovednú hodnotu a netaja sa pestrým arzenálom protizidovských výrokov. Jeho nekompromisné stanovisko najlepšie vystihuje „Židovská otázka na Slovensku“ uverejnená na stranách prvého ročníka Slovenských pohľadov, ktorý zároveň redigoval.³ Už v úvode „Židovskej otázky“ Vajanský vykresľuje Židov ako intolerantných a vypínavých podvodníkov, ktorí dusia slovenský ľud. Jeho odmietavý postoj nepramení len z náboženskej neznášanlivosti, v zmysle židovstva ako „úhlavného vraha kresťanstva a pokolenia ľudského“.⁴ Zdrojom intolerance je rasa a rasové vlastnosti podivného plemena – Židov, ktoré zároveň považuje za hlavný determinant odlišujúci ich od ostatných

¹ JAKUBÍK, H.: *MY & ONI: Fenomén Židovstva v Slovenskej literatúre 19. a začiatku 20. storočia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Fakulta humanitných vied, 2012, s. 37.

² ALNER, J.: *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava: Zingprint, 2011, s. 9.

³ ALNER, J.: *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava: Zingprint, 2011, s. 20.

⁴ VAJANSKÝ, S. H.: *Židovská otázka na Slovensku*. In: *Slovenské pohľady: časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*. Turčiansky Sv. Martin: Tlačou kníhtlačiarkeho účastinárkeho spolku, 1/1881, s. 290.

Ľudí.¹ Židovskú inakosť videl okrem uvedeného aj v ich širokej diaspóre². V dôsledku absencie vlastného štátu boli Židia nositeľmi statusu večných cudzincov a Vajanský ich nielenže nepovažuje za národ, ale dokonca za negáciu vlastenectva. Akútnosť „Židovskej otázky“ vidí v hospodárení Židov, v podobe „kšeftovania“ a úžery, ktoré má negatívny národohospodársky a spoločenský dopad na slovenskú spoločnosť a stáva sa pre ňu nebezpečným. Múry predsudkov mohutneli úmerne s prosperitou a rastom bohatstva Židov.

V závere svojho pohľadu na slovenské židovstvo vyjadruje vážnosť a nezniesiteľnosť stavu, ktorý musí slovenský Ľud trpieť. Vajanský obviňuje židovstvo v morálnom a hmotnom utlačovaní Ľudu, pričom sa odvoláva na spravodlivosť obvinenia opodstatneného neúnosnými pomermi.³ Nielen v podobe textov publikovaných v dobovej tlači, ale aj v mnohých jeho literárnych dielach nachádzame rôzne protižidovské postoje a narážky. Schematizovaný obraz Žida – krčmára je v jeho novelách a románoch azda najčastejší. Uvádza zapáchajúce židovské krčmy, ktoré „*tahali*“ pálenkou posledné peniaze zbedačeného Ľudu, rozvracali rodiny a podrývali princípy spoločnosti. Postava Žida je vykresľovaná ako odpudzujúca, vypínava a zlomyseľná, pejoratívne označenie židovské pijavice, či prirovnávanie Židov k parazitujúcim hubám neboli niečím neobvyklým.

Rozvíjajúci sa realizmus v slovenskej literatúre zaoberajúci sa predovšetkým životom rôznych spoločenských vrstiev slovenského Ľudu a sociálnou problematikou neobišiel ani tému židovstva. Obraz Žida prezentovaný vtedajšími spisovateľmi, publicistami a intelektuálmi

¹ VAJANSKÝ, S. H.: *Židovská otázka na Slovensku*. In: *Slovenské pohľady: časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*. Turčiansky Sv. Martin: Tlačou kníhtlačiarkeho účastinárkeho spolku, 1/1881, s. 289-290.

² V súvislosti so židovským národom znamená rozsiahle rozptýlenie medzi jednotlivými národmi v okolitých častiach sveta. Vzhľadom na nemalú židovskú diaspóru obiehala svetom „Legenda o bludnom Židovi“, ktorý bol Bohom prekliaty za úder do Krista na jeho ceste k ukrižovaniu. Božím trestom bolo večné putovanie svetom. Blížšie pozri: PAVLÁT, L.: *Antisemitizmus – najsetrovalejší zášť v dejinách ľudstva*. In: *Židé. Dejiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001, s. 93.

³ VAJANSKÝ, S. H.: *Židovská otázka na Slovensku*. In: *Slovenské pohľady: časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku*. Turčiansky Sv. Martin: Tlačou kníhtlačiarkeho účastinárkeho spolku, 1/1881, s. 292.

v slovenskej literatúre a tlači vyvolával u pospolitého ľudu prinajmenšom negatívne ohlasy a reakcie, ktoré sa časom premenili na nevykoreniteľnú nenávisť. Svetozár Hurban Vajanský ani zďaleka nebol jediným, kto tento problém mapoval. Súčasník Martin Kukučín, a iní literáti sa neraz dotkli Židov, či už prostredníctvom textov publikovaných v Slovenských pohľadoch alebo cez svoje literárne diela. U Kukučina nájdeme okrem iného aj pohľad na bohatstvo Židov: „groša medzi svetom málo – čo groš jest, držia ho židia v rukách.“¹ Záporným postojom voči židovskej menšine sa vyznačuje aj Ján Kalinčiak v diele *Reštavrácia*: „Ideš, žide, odkiaľs prišiel, sto striel ti v materi, lebo ťa zastrelím ako vrabca!“² Židovskú problematiku neopomenuli ani predstaviteľky slovenského realizmu Elena Maróthy-Soltészova či Ľudimila Podjavorinská, ktoré svojimi textami nezriedka prispievali do Slovenských pohľadov. Prvá z uvedených autoriek vo svojich príspevkoch používa hanlivé slovné spojenia ako „chudák židák“, „dotieravosť žida“ či „špatné plemeno“.³ Ľudmila Podjavorinská v poviedke „Rôznymi cestami“ hovorí o ťažkých časoch: „tu streže na teba žid-pálenčiar, tamto žid-úžerník – ani nenazdáš sa ktorému môžeš padnúť do pazúrov“.⁴ V jednom zo svojich textov uverejnených v Slovenských pohľadoch zasa píše: „Naše odnárodňovanie sa a skaza rozširovaná židovstvom. Pálenkou a panským terorom zmaďarizovaný rychtár, sňa pavúk Martina v sieť zapletajúci žid – krčmár.“⁵

Hoci si slovenská literatúra všímala na židovskom národe zväčša negatívne vlastnosti a stavala sa k nemu odmietavo, podľa etnologičky Moniky Vrzgulovej „antisemitizmus 19. storočia ako sociálny fenomén treba skúmať v kontexte dobových sociálnych hnutí. Taký bol aj nacionalizmus spo-

¹ KUKUČÍN, M.: *Keď báčik z Chochoľova umrie*. [online], [cit. 13/02/2014]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sľme.sk/dielo/185/Kukucin_Ked-bacik-z-Chocholova-umrie/1>.

² *Antisemitizmus. Neoblúbení Židia (II.)*. [online], [cit. 14/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://voltaire.netkosice.sk/index2.html>>.

³ ALNER, J.: *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava: Zingprint, 2011, s. 37-38.

⁴ ALNER, J.: *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava: Zingprint, 2011, s. 269.

⁵ ALNER, J.: *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava: Zingprint, 2011, s. 436.

jený s ideou národnej emancipácie národného obrodenia a so vznikom národných štátov.“¹ Vyrovnávanie sa so slovenským Židovstvom predovšetkým cez literatúru, tlač, či karikatúru, teda akúsi „literárnu formu“ antisemitizmu nemožno zamieňať za antisemitizmus aký sa prejavil počas existencie vojnového Slovenského štátu a vyvrcholil holokaustom slovenských Židov.² Aj napriek potrebe vnímať antisemitizmus v kontexte doby, boli jeho prejavy intenzívne a židovstvo dostávali do neľahkej situácie.

Záver

Nenávisť voči Židom sa stala nezmazateľnou súčasťou židovských dejín, ale aj dejín Slovenska. Pred prejavmi a dôsledkami tohto iracionálneho a zhubného konceptu, ktoré boli v minulosti viac než alarmujúce ani dnes netreba zatvárať oči. Problematike antisemitizmu by sme teda mali venovať značnú pozornosť, aby sa história nezopakovala a nedošlo k ďalšiemu možnému vzniku genocídy.

Antisemitizmus naberal v politickom vývoji Slovenska rôzne podoby a pod vplyvom historických udalostí prechádzal viacerými zmenami. Už v podmienkach Uhorska židovstvo čelí prejavom iracionálnej nenávisťi. Náboženská nevráživosť a nenávisť spočívajúca v nepochopení judaizmu a sním súvisiacim spôsobom života sa postupom času pretavila na systematickú antisemitskú politiku. Antijudaizmus, vychádzajúci z kolektívnej viny Židov za smrť Krista na kríži, či z údajných obvinení o rituálnych vraždách alebo znesvätenia hostie s príchodom novoveku vystriedal hospodársky rozmer nenávisťi a do popredia sa dostali konšpiračné teórie o židovskom sprisahaní ovládnuť svet.

Na Slovensku sa protižidovské postoje objavujú nielen na stránkach dobovej tlače, ale aj v literárnych dielach slovenských národovcov. Židia boli vďačným objektom záujmu slovenskej žurnalistiky a práve prostredníctvom literatúry a tlače sa spoločnosť vyrovnávala s fenoménom židovstva. V súvislosti s takouto formou antisemitizmu je však

¹ *Antisemitizmus. Neobľúbení Židia (II.)*. [online], [cit. 14/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://voltaire.netkosice.sk/index2.html>>.

² *Antisemitizmus. Neobľúbení Židia (II.)*. [online], [cit. 14/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://voltaire.netkosice.sk/index2.html>>.

potrebné povedať, že bol reakciou na zložitú vnútornú národnostnú politiku a výsledkom prebúdzania sa nemaďarských národov. Židia boli vnímaní ako zástancovia „maďarstva“, ako bezprostrední nepriatelia slovenského národa, ktorí ho ožobračujú a utláčajú.

Historický deň vzniku prvej slovenskej štátnosti - 14. marec 1939 bol naplnením odvekých nacionálnych túžob Slovákov, avšak pre Židov sa stal začiatkom ich konca. Židia sa v období existencie Slovenského vojnového štátu stali terčom systematickej antisemitskej politiky a na vlastnej koži pocítili silu, neobmedzenú brutalitu nacistického režimu a v konečnom dôsledku genocídu v podobe holokaustu.¹ Dnes len s úctou spomíname na obeť holokaustu, no je potrebné poznamenať, že už pred vznikom Slovenského štátu boli myšlienky antisemitizmu hlboko zakorenené. Živý odkaz dôsledkov antisemitizmu by mal byť dostatočným impulzom k odstráneniu neznášanlivosť voči menšinám a ponaučením do budúcnosti.

Literatúra:

- ALNER, J.: *Slovenské pohľady na Židov alebo Židia v Slovenských pohľadoch*. Bratislava: Zingprint, 2011.
- Antisemitizmus. Neoblúbení Židia (II.)*. [online], [cit. 14/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://voltaire.netkosice.sk/index2.html>>.
- Árenda*. [online], [cit. 01/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.najpravo.sk/slovník/a/arenda.html?print=1>>.
- DZIMKOVÁ, Z.: *Antisemitizmus v stredovekom Uhorsku, jeho korene a prejavy*. [online], [cit. 06/02/2014]. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/pdf_doc/historia/18.pdf>.
- FRANEK, J.: *Judaizmus*. [online], [cit. 28/03/2014]. Dostupné na internete: <<http://jdl.czechian.net/judaizmusjarofranek.htm#jijj>>.

¹ K židovskej otázke v podmienkach Slovenského štátu bližšie pozri: HREHOVÁ, M.: *Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BZDILOVÁ R. (eds.): *Demokracia stav - kontexty - perspektívy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2014, s. 117-132.

- HRABOVSKÝ, M.: *Anticiganizmus a antisemitizmus*. Bratislava: Ľudia proti rasizmu, 2012. [online], [cit. 15/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.rasizmus.sk/wp-content/uploads/2012/08/Hrabovsky_Anticiganizmus-a-antisemitizmus.pdf>.
- HRADSKÁ, K.: *Židovská Bratislava*. Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2008.
- HREHOVÁ, M.: *Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BZDILOVÁ R. (eds.): *Demokracia stav – kontexty – perspektívy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2014.
- JAKUBÍK, H.: *MY & ONI: Fenomén Židovstva v Slovenskej literatúre 19. a začiatku 20. storočia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici Fakulta humanitných vied, 2012.
- JELÍNEK, A. J.: *Dávidova hviezda pod Tatrami. Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha: Vydavateľstvo Jána Mlynárika, 2009.
- KAMENEC, I.: *Po stopách tragédie*. Bratislava: Vydavateľstvo ARCHA, 1991.
- KOLÁR, F. J.: *Sionizmus s antisemitizmus*. Bratislava: Pravda, 1970.
- KUKUČÍN, M.: *Keď báčik z Chochoľova umrie*. [online], [cit. 13/02/2014]. Dostupné na internete: <http://zlatyfond.sľme.sk/dielo/185/Kukucin_Ked-bacik-z-Chochoľova-umrie/1>.
- LAQUEUR, W.: *Měníci se tvář antisemitizmu. Od Staroveku do dnešních dnů*. Praha: Lidové noviny, 2007.
- LUPČO, M.: *Židovská minorita v dejinách Slovenska a Vranovského okresu*. Vranov nad Topľou: Mesto Vranov nad Topľou, 2008.
- MAREK, M.: *Národnosti Uhorska. Vysokoškolský učebný text*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011.
- MEŠŤAN, P.: *Antisemitizmus v politickom vývoji Slovenska (1989-1992)*. Bratislava: SNM – Múzeum židovskej kultúry, 1999.
- MEŠŤAN, P.: *Svetonázorové príčiny antisemitizmu na Slovensku*. In: *Fenomén holokaustu. Zborník z medzinárodnej konferencie*. Bratislava: Ševt, 2010.
- O'CALLAGHAN, S.: *Sprievodca svetovými náboženstvami*. Bratislava: Ikar, 2012.
- PAVLÁT, L.: *Antisemitizmus – najsetrvalejší zášť v dejinách lidstva*. In: *Židé. Dejiny a kultura*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2001.

Protokoly sionských mudrcov. [online], [cit. 01/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.annefrankguide.net/sk-sk/bronnenbank.asp?aid=125592>>.

RYBÁŘOVÁ, P.: *Antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia.* Bratislava: PRO HISTORIA, 2010.

Semiti. [online], [cit. 16/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://dai.fmph.uniba.sk/~filit/fvs/semiti.html>>.

VAJANSKÝ, S. H.: *Židovská otázka na Slovensku.* In: *Slovenské pohľady: časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku.* Turčiansky Sv. Martin: Tlačou kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku, 1/1881.

Shoah

Lucia Mikitová

The term Shoah was used and inflected in several forms already in the Old Testament. It is now a Hebrew designation tragedy of the Jews in the World War II. - the Holocaust period. The Holocaust victims reaches the high numbers. The Holocaust first of all affected Jews, but also Romanies, homosexuals, political nonconformists, Jehovah's Witnesses, Nazi opponents and others who were non-compliant individuals for Germany. Along with anti-Semitism they paved the way to the realization of human extermination in concentration camps. The article describes the Shoah and the first anti-Semitic and anti-Judaism expressions. It defines and compares the Shoah with other genocides. Lastly, through specific testimonies of the Shoah survivors points to the Nazi practices during the World War II. period, which were committed against Jews. Also presents the survivors subjective feelings, moods, attitudes and beliefs of the tragic events.

Dejiny židovského národa majú veľmi premenlivý charakter, naokoľko sa v ich ceste striedali vrcholy a pády, chvála a kritika, či snaha o spoluprácu a následne vlna útokov a pogromov. Židia od svojich počiatkov spomínajú na niekoľko tragických udalostí, napríklad zlikvidovanie svätých chrámov, následné pogromy, križiacke výpravy, kozácke pogromy, vyhnanstvá z krajín a v poslednom rade najtragickejšia udalosť židovských dejín – Shoah.

Židovský Holokaust, Shoah, je aj v súčasnosti často skloňovanou a aktuálnou témou. Dôvodom šírenia informácií o Shoah a antisemitizme sú snahy zabrániť do budúcnosti podobným násiliam a špinavostiam. V budúcnosti by sa obeťami podobného násillia a genocídy mohli stať príslušníci iných etník, vierovyznaní, rás a pod. Informácie o tragickom osude židovského obyvateľstva sú v poslednej dobe rozširované a prezentované medzi širokú verejnosť s čím ďalej tým väčším dôrazom. Uskutočňujú sa rôzne edukačné stretnutia, sympóziá a konferencie, publikujú sa knižné zdroje, nakrúcajú sa dokumentárne a životopisné filmy. Okrem iného sa v nich uvádzajú tiež nacistické praktiky páchané na nevinných ľuďoch, či dôsledky Shoah.

Historické udalosti sa môžu niekedy vysvetľovať v dvoch alebo viacerých významoch. Podobne je to aj v prípade Shoah. Záleží od situácie a ľudí, ktorí sa danej problematike venujú a aké fakty o nej podávajú. Pri problematike a dôsledkoch Shoah sú na jednej strane ľudia,

ktorí vyvíjajú aktívnu osvetovú činnosť v oblasti vzdelávania. Je potrebné poukázať, že k tomu aktívne pristupujú a zapájajú sa aj preživší Shoah. Takáto osvetová činnosť prispieva k tomu, aby sa ani v dnešnej dobe nezabúdalo na zverstvá, chladnokrvnosť, cynickosť a nacistické praktiky v období II. svetovej vojny. Na druhej strane stoja ľudia, ktorí Shoah popierajú. Títo popierači, nazývaní aj ako revizionisti Holokaustu tvrdia a sú jasne presvedčení o tom, že Shoah sa nikdy nestal, prípadne ak sa stal, nie s takými dôsledkami, ako sú propagované. Odmietajú fakty, ktoré sa týkajú plynových komôr, nehumánneho zaobchádzania s ľuďmi, ponižovania a prenasledovania. Z ich strany sú Židia obviňovaní z preľakanosti, vypočítavosti a všetkého napáchaného zla. Svoje fiktívne názory a poznatky obhajujú nerelevantnými dôkazmi.

Verejnosť by mala mať vedomosti o praktikách páchaných v koncentračných a vyhladzovacích táboroch, v ktorých prebiehali prísne selekcie podľa zdravotného stavu (chorí a nevládni boli likvidovaní v čo najkratšej dobe), pochody väzňov smerujúce do plynových komôr pod zámienkou sprchy a následné spaľovanie ich tiel. Celý proces v koncentračných táboroch bol nacistami detailne naplánovaný. Je nutné hovoriť o problematike židovskej otázky, Shoah, nemeckej nacistickej ideológii a o diferenciách a nezrovnalostiach v názoroch na dôsledky Shoah. Jedine šírením informácií o židovstve a tolerancii voči iným náboženstvám a etnikám sa zabráni páchaniu neľudských praktík na obetiach.

Holokaust a Shoah

Termíny Holokaust a Shoah vo všeobecnosti spolu významovo úzko súvisia. Oba pojmy pomenúvajú židovskú genocídu z obdobia II. svetovej vojny. Rozdiel je v ich používaní. Pojem Holokaust je bežne používaný v európskych krajinách a medzi príslušníkmi inej ako židovskej viery. Ako pojem je o niečo všeobecnejší, pretože sa stretávame tiež s Holokaustom Rómov¹, či homosexuálov. Židia používajú na označenie svojho minulého nešťastia v prvom rade termín Shoah.

¹ Holokaust Rómov sa označuje termínom Porrajmos.

Tento termín je oproti Holokaustu konkrétnejší a viaže sa vyslovene na židovskú čiernu minulosť.

Odborná verejnosť považuje pojem Holokaust, oproti termínu Shoah, za komplexnejší. Ten označuje systematické a štátom vykonávané prenasledovanie a skupinové vyvražďovanie etnických, náboženských, ako aj politických skupín. Jeho obeťami boli vo veľkej miere Židia, ale aj príslušníci slovanských národov, Rómovia, homosexuáli, svedkovia Jehovovi, duševne a fyzicky postihnutí ľudia, či politickí odporcovia šíriaceho sa nacizmu (komunisti, anarchisti a demokrati). Základná premisa Holokaustu sa spája s nacistickou rasovou ideológiou, ktorá mala za hlavný cieľ natrvalo vyriešiť židovský problém. Zygmund Bauman zastáva názor, že udalosti spojené s Holokaustom nemožno redukovať a spájať ich len s hitlerovskou ideológiou a vysvetľovať ho ako isté zlyhanie civilizovanosti. Takáto redukcia a chápanie potom hovorí o istom morálnom sebaospravedlnení. Ku chápaniu Holokaustu pristupuje racionálne. Podľa neho bol Holokaust produktom nacizmu, pokračovaním osvietenských myšlienok a teoretických konceptov vedcov. K ideovým zdrojom Holokaustu je možné zaradiť neodarvinizmus a sociálnu psychológiu. Tie vychádzajú z tézy, že v psychike človeka môže dôjsť k diferencovanému etickému štandardu správania, ku vzniku skupinovej identifikácie, nevráživosti medzi skupinami a pod. Ďalším zdrojom je biologický determinizmus, ktorý sa sústredil na štát, národ a spoločnosť. Začala sa rozširovať nová metóda obhajoby nerovnosti ľudí na základe somatických znakov v občianskej spoločnosti, teda sa prehlbovala rasová nerovnosť ľudí. Z týchto teoretických základov vychádzal tiež Arthur de Gobineau, ktorý vo svojej *Eseji o nerovnosti rás ľudských* hovorí o myšlienke nerovnosti ľudských rás. Napriek tomu, že nešlo o vedeckú teóriu, fašistická a nacistická ideológia sa o ňu jasne opierali. Dominantným princípom sa stával elitársky princíp, tzn. vytvorenie šľachty pôvodu namiesto šľachty majetku. Na jeho základe sa v spoločnosti mal udržiavať mechanizmus rodovej nerovnosti, biologická výnimočnosť, elitná árijská rasa, ktorej poslanstvom bolo zachrániť degenerujúcu sa ľudskú civilizáciu. Podľa nemeckej nacistickej politiky bolo nutné pristúpiť ku konečnému riešeniu, ktorým bol Holokaust. V prvom rade sa týkal Židov v Európe. Ďalšími ideovými zdrojmi Holokaustu sú sociocentrizmus, ktorý hlása

negatívny postoj k príslušníkom inej spoločenskej skupiny, etnocentrizmus a predovšetkým antisemitizmus.¹

Pre Holokaust je typická jeho systematickosť, ktorá zahŕňa identifikáciu židovských obetí a ich okrádanie, ekonomické a sociálne ponížovanie, zhromažďovanie na jednom mieste a následné zabíjanie. Holokaust označuje genocídu zvláštneho druhu.² Vo všeobecnosti sa dá povedať, že obeť Holokaustu si smrť „zaslúžili“ len pre to, že sa vôbec narodili.³

Termín Holokaust sa spája s obdobím nacistického Nemecka, kedy boli Židia zo strany nacistov postupne degradovaní a vylučovaní zo spoločnosti prostredníctvom prijímania protizidovských zákonov a noriem. Nacisti Židov a ďalších politických oponentov nevnímali ako rovnocenných ľudí s rovnakými právami, ani ako občanov jedného a toho istého štátu a ani ako ľudí s vlastnými záujmami a potrebami. Videli v nich jedine „tovar“, s ktorým mali právo manipulovať. Celý tento proces vyvrcholil konečným riešením židovskej otázky.

Termín Shoah je medzi verejnosťou menej používaný ako pojem Holokaust. Zo strany Židov je spochybňovaný význam pojmu Holokaust, a preto sa v Izraeli medzi Židmi hovorí častejšie o Shoah. Z etymologického hľadiska má tento pojem hebrejské korene a v preklade

¹ Bližšie o jednotlivých ideových zdrojoch, ich charakteristike a vzťahu s Holokaustom pozri: GBŮROVÁ, M.: *Ideové zdroje holokaustu*. In: *ACTA JUDAICA SLOVACA*, č. 14, 2008, s. 11-20.

² Termín genocída označuje zločin, ktorý spočíva v masovom vyvražďovaní a likvidácii skupiny osôb na základe ich rasy, etnika alebo náboženstva. Cieľom je ukončenie existencie konkrétneho etnika, či skupiny ľudí. Charakteristickým je dokonalé naplánovanie. K najznámejším genocídám patrí napríklad etnické „čistenie“ v ZSSR počas Stalinovej vlády, genocída Arménov, kambodžská genocída, genocída v Rwande, či sudánska genocída a tiež vyhľadzovanie a likvidácia židovského obyvateľstva v priebehu II. svetovej vojny. Pôvodcom termínu genocída je podľa mnohých Raphael Lemkin. Bližšie pozri: STACHONE, K.: *Arménska genocída*. [online], [cit. 18/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://stachone.eu/armenska-genocida/>>.

V súčasnosti sa rozlišuje 8 stupňov genocídy – klasifikácia, symbolizácia, odľudštenie, organizácia, polarizácia, príprava, vyhladenie a popretie. Bližšie k jednotlivým stupňom genocídy, ich charakteristike a prevencii pred nimi pozri: STANTON, G.: *The 8 Stages of Genocide*. [online], [cit. 20/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.genocidewatch.org/images/8StagesBriefingpaper.pdf>>.

³ PAVLÁT, L.: *Genocída, holokaust a šoa*. [online], [cit. 18/02/2014]. Dostupné na internete: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/855554>.

znamená zničenie alebo veľké nešťastie, či zlo. V priebehu II. svetovej vojny bol používaný ako termín pre označenie vyhladzovania židovského obyvateľstva nacistami.¹ S termínom Shoah sa môžeme stretnúť už v Starom zákone, a to v niekoľkých podobách. Hovorí o ňom napr. Izaiáš alebo Jób.²

Príčinami tragických židovských udalostí v ľudských dejinách boli predovšetkým antisemitské predsudky. Židia boli považovaní za koreň všetkého zla, chápali ich ako kapitalistov parazitujúcich na pracujúcom obyvateľstve a vynálezcov najškodlivejších inštitúcií modernej doby, ktorými boli banky. Hlavné pre Nemecko predstavovali nešťátotvornú rasu, ktorá sa presadzovala rozptýliť medzi ostatné národy, parazitovať na nich a nakoniec zničiť ich štáty. Zo strany Hitlera bolo židovské obyvateľstvo obviňované zo zastavenia a ukončenia I. svetovej vojny, čím zabránili Nemeckej ríši vo víťazstve, či z vyvolania socialistickej revolúcie v roku 1919. Všetky spomenuté predsudky viedli napokon v roku 1933 k bojkotu židovských obchodov, bánk, advokátskych kan-

¹ Bližšie k hebrejským koreňom termínu Holokaust pozri: *Holokaust/Šoa*. [online], [cit. 03/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.annefrankguide.net/cs-cz/bronnenbank.asp?oid=2813>>.

² Bližšie k terminológii Shoah v Starom zákone pozri: LANZMANN, C.: *Šoa*. Praha: Prostor, 2011, s. 9.

celárií a ďalších židovských podnikov. Následne v roku 1935 boli vydané Norimberské rasové zákony¹, ktoré zbavili nemeckých Židov občianstva a ich práv.²

Termín Shoah je spravidla používaný medzi židovskou verejnosťou. Pre židovské obyvateľstvo je ťažké hovoriť o svojich tragických dejinách. Mnohí sa tomu bránia a niektorí sa premôžu kvôli hlavnému cieľu. Chcú, aby sa o ich nešťastnom a niekedy istými stranami tabuizovanom osude dozvedela široká verejnosť. Tým sa sčasti zabráni opakovanému násiliu, zlu a samotnej genocíde. Mnohí z preživších uskutočňujú edukačnú, či publikačnú činnosť, zriaďujú múzea Holokaustu a pod. Svoje výpovede z priamej účasti v koncentračných alebo vyhľadzovacích táboroch prednášajú medzi verejnosťou, aby sa ľudstvo v budúcnosti vyhlo nepríjemným a neľudským praktikám.

¹ Išlo predovšetkým o dva ústavné zákony prijaté nemeckým Ríšskym snemom 15.9.1935 v Norimbergu. Konkrétne Zákon o ríšskom občianstve a Zákon na ochranu nemeckej krvi a nemeckej cti. Boli to rasistické zákony, ktoré zlegalizovali vylúčenie Židov z nemeckej spoločnosti a protizidovskú politiku, či praktiky. Spravidla sa k nim priradzujú aj ďalšie zákonné úpravy, ktorých cieľom bola perzekúcia menejcenného obyvateľstva (napríklad Zákon o ríšskej vlajke). K zákonom sa začali vydávať tiež nariadenia, na základe ktorých bolo jasné, kto je považovaný za Žida alebo židovského miešanca. Oproti Nemcom, ako ríšskym občanom sa Židia stali štátnymi príslušníkmi a postupne boli zbavovaní občianskych práv. Druhý zákon upravoval uzatváranie sviatkov medzi Židmi a Nemcami a mimomanželské styky. Za Žida bol považovaný každý, kto mal minimálne troch židovských prarodičov. Položid bol ten, kto mal dvoch prarodičov židovského pôvodu a k dátumu vydania Norimberských zákonov nežili v žiadnej židovskej náboženskej obci a neboli ani v manželstve s iným Židom. Títo miešanci 1. stupňa boli považovaní za plnoprávných ríšskych občanov, ale nejaké obmedzenia sa na nich predsa len vzťahovali (mohli uzatvárať sobáš jedine s osobou rovnakého pôvodu). Ľudia, ktorí mali jedného židovského prarodiča boli miešancami 2. stupňa. Na nich sa vzťahovali obmedzenia pri výbere povolania, ale vo všeobecnosti bolo snahou aj zo strany Nemcov integrovať túto skupinu ľudí do nemeckej spoločnosti. Norimberskými zákonmi sa začala silná vlna teroru namierená proti židovskému obyvateľstvu. Bolo nutné dokazovať svoj pôvod, židovský alebo árijský. Bližšie k Norimberským zákonom pozri: *Norimberské zákony (1935)*. [online], [cit. 20/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/nuremberg_laws>.

² KADLEC, O.: *Šoa*. [online], [cit. 18/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://olin.pise.cz/12-soa.html>>.

Preživší Shoah

Z 20. storočia je nezabudnuteľnou a tragickou udalosťou židovský Holokaust, Shoah. Ide o najväčšiu tragédiu v ľudských dejinách. Jeho dôsledkom bola zmenená demografická mapa Európy. Rápidne klesli počty židovského obyvateľstva v Poľsku, ZSSR, Rumunsku, Maďarsku a tiež Česko-Slovensku. Celkovo hovoríme o poklese z 58% na 21,3%. Okrem Holokaustu je pre 20. storočie významný aj vznik Štátu Izrael.¹

Preživší svoje výpovede o praktikách nacistického Nemecka poskytujú preto, aby ľuďstvu priblížili dôsledky Shoah, to ako to prebiehalo. O svojich životoch a osudoch sami prehovorili, aby sa v budúcnosti zabránilo ďalším nezmyselným, neopodstatneným a nelogickým praktikám. Aby ľudia pochopili, čoho všetkého je človek schopný urobiť pre získanie moci, vplyvu a prestíže v spoločnosti. Všetko, čo nacisti praktizovali vychádzalo z absurdnej a nelogickej nastickej ideológie, v ktorej však sami Nemci videli jasnú logiku, nadväznosť a jednoznačnú nadčasovosť. V nasledujúcej časti uvedieme tri výpovede preživších. Prvou bude Magda Horňanová, ktorá má slovenský pôvod a Shoah prežila na Slovensku „na slobode“. Druhá výpoveď bude od Evy Mozes Kor, pôvodcom z Rumunska, ktorá prežila koncentračný tábor Osvienčim. Tretím preživším bude Morris Glass, ktorý počas obdobia Shoah prežil poľské ghettá, Osvienčim a pracovný tábor Dachau.

Magda Horňanová

M. Horňanová sa narodila v roku 1920. Počas obdobia Shoah to bolo mladé dievča židovského pôvodu, ktoré malo úplne iné predstavy o svojom živote a budúcnosti. Pochádzala z podnikateľskej rodiny, ktorej sa veľmi dobre darilo. Od roku 1935 bola študentkou na konzervatóriu, neskôr študovala na Karlovej univerzite v Prahe. Vo svojej výpovedi spomína na to, keď Dr. Beneš ratifikoval Mníchovskú dohodu²,

¹ FRANEK, J.: *Judaizmus*. Bratislava: ARCHA, 1993, s. 100 - 102.

² Mníchovská dohoda bola prijatá predstaviteľmi Anglicka, Francúzska, Nemecka a Talianska. Počas rokovaní sa riešila situácia v Československu. Napriek tomu československý zástupcovia neboli pozvaní do Mníchova. Rokovania znamenali jeden z krokov

na ktorú argumentoval tým, že ak by nedošlo k jej ratifikácii, slovenský národ by bol vyvraždený a tým by stratil svoju samostatnosť. Tak sa do popredia začali dostávať ľudia blízki A. Hitlerovi. Na rok 1939 a vznik nového samostatného Slovenského štátu spomína nasledovne: „*Tento deň, ako potom čas ukázal, ovplyvnil môj ďalší život a život celej mojej rozvetvanej rodiny.*“¹ Kvôli ťažkej situácii bola nútená začať študovať katolícky katechizmus, len aby sa v budúcnosti vyhla útokom na jej potomkov v podobe pogromov a iných tragédií. V roku 1940 konvertovala a oficiálne sa stala katolíčkou s menom Mária. Medzi ňou a jej manželom padla dohoda o zamlčaní ich pôvodu ich potomkom. Prvýkrát sa s „útokom“ proti jej osobe kvôli židovskému pôvodu stretla v deň štátnic, kedy jej vrátnik oznámil správu, že nesmie vstúpiť do budovy². Šokujúcejšia bola pre ňu správa z úst Eugena Suchoňa, ktorý sa vyjadril na jej adresu, že ide o pacientku. Pacientku v zmysle nosenia Dávidovej hviezdy. To pre ňu znamenalo koniec štúdia, ale záver bol iného typu. Mala dovoľené prejsť skúškami. Úspešne ich vykonala, ale mala právo vyučovať jedine na súkromných školách. Spomína na zážitok z letných prázdnin po štátniciach, keď v Terchovej po nehode na bicykli jej bolo rozkázané dvomi mužmi (jeden z nich bol kňaz), aby sa vrátila do dediny. Na to reagovala slovami: „*Môj ujo, brat mojej mamičky, Vás nenechá ďalej robiť farára, ak mi ublížite! Pre Vás, to otcé, nedopadne*

k II. svetovej vojne. Pre Československo mala dohoda ultimatívny charakter. Slovensko by stratilo samostatnosť a národ by bol zlikvidovaný a vyvraždený. Na jej základe muselo Československo do desiatich dní odstúpiť Nemecku územia, kde žilo nemecky hovoriace obyvateľstvo. Druhou podmienkou bolo vyriešenie otázky s poľskou a maďarskou menšinou do troch mesiacov. Dohodou bola krajina menšia o 34% obyvateľstva a stratila takmer tretinu svojho územia. Dôsledkom podpísania a prijatia Mníchovskej dohody československým prezidentom E. Benešom bolo odstúpenie vlády premiéra Syrového a následne odstúpenie aj prezidenta. Tým sa k moci dostali nacisti. Bližšie o Mníchovskej dohode a udalostiach pred a po jej prijatí pozri: MAJER, M.: *Mníchovská dohoda*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://encyklopedia.sme.sk/c/1114918/mnichovska-dohoda.html>>.

¹ HORŇANOVÁ, M.: *Vojna a brutálne zverstvá*. In: *ACTA JUDAICA SLOVACA*, č. 11, 2005, s. 126.

² Židia v tomto období nemali právo a nesmeli študovať s nežidmi - príslušníkmi árijskej rasy v jednej budove. Obmedzenie Židov ohľadom vzdelania definuje Židovský kódex, §38, odd. 1-3, §39, odd. 1 a 2, §40. Bližšie pozri: *Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov*. [online], [cit. 29/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf>.

*dobře. Můj ujo je tiež kňaz. Je to prezident slovenského štátu. Volá sa Dr. Tiso. Moja mamička je jeho sestrou*¹ Po štátniciach mala Magda problém zamestnať sa, nakoľko platili Norimberské rasové zákony a Židovský kódex². Preto vyučovala súkromne za malé peniaze. Netrvalo to však dlho, pretože ľudia sa začali obávať zo stretávaní sa s ľuďmi neárijského pôvodu. Na základe toho Magda nemala dôvod ostať vo svojej rodnej Žiline a rozhodla sa zmeniť aj profesiu. Bola prijatá do židovskej nemocnice v Bratislave. Vo svojej výpovedi žalostne spomína na tragické obdobie Slovenského štátu. Židom boli postupne odňaté základné ľudské práva, nemohli zakladať živnosť, vlastniť nehnuteľnosti a hnutel'ny majetok. Dochádzalo k arizácii domov a živností, likvidovaniu židovského majetku, deportáciám Židov a pod.³ Všetok majetok, ktorý jej rodina vlastnila bol zlikvidovaný. Smutne spomína na obdobie, kedy už mala založenú vlastnú rodinu s malou dcérou. Boli evakuovaní zo svojho bydliska a jej manžel bol súčasťou skupiny mužov, ktorým Nemci nariadili kopať zákopy v Kráľovej. Spomína na bombardovanie, ktorého súčasťou bola aj ona pred ich vlastným domom. Opisuje udalosti Slovenského národného povstania a ich „úkryt“ pred Nemcami, ktorí však nakoniec vydali vyhlášku o tom, že všetci tí, ktorí ukrývajú povstalcov, Židov a príslušníkov komunizmu, budú zlikvidovaní. Uvádza nepríjemnú a „mrzivú“ skúsenosť z cestovania

¹ HORŇANOVÁ, M.: *Vojna a brutálne zverstvá*. In: ACTA JUDAICA SLOVACA, č. 11, 2005, s. 128.

² Bližšie k Židovskému kódexu pozri: HREHOVÁ, M.: *Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát*. In: HREHOVÁ, M.: *Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BZDILOVÁ R. (eds.): *Demokracia. Stav-kontexty-perspektívy*. Košice, 2014, s. 126 - 128.

³ Všetky podmienky a obmedzenia voči Židom boli zadefinované v Židovskom kódexe, oficiálne v Nariadení o právnom postavení Židov, ktoré po prijatí v roku 1940 platilo na území Slovenského štátu pre takmer 90 000 židovských občanov. Nariadenie malo celkovo 12 častí a 270 paragrafov. Okrem spomenutých obmedzení boli súčasťou kódexu ďalšie diskriminačné opatrenia smerujúce na Židov, obmedzenia vzdelávania, zamestnávania, bývania a cestovania. Obmedzená bola sloboda pohybu, pobytu a pod. Osobná prehliadka mohla byť u Židov vykonaná kedykoľvek a bez písomného príkazu úradu alebo súdu. Bližšie o konkrétnych obmedzeniach, paragrafoch zo Židovského kódexu a ďalších nariadeniach, ktoré nadväzovali na kódex pozri: JANCURA, V.: *Žid nesmel bývať na Hlinkovej ulici*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/171757-zid-nesmel-byvat-na-hlinkovej-ulici/>>.

v električke, kedy sa jej rodičia chceli presunúť na iné miesto úkrytu. V tej chvíli dal gardista rozkaz, aby električka zastala práve kvôli nim, Židom. V slepej uličke ich gardista¹ obral o všetky ich veci a označil ich za prakticky mŕtvych obyvateľov. Po tom všetkom boli odvedení na gestapo. Tam došlo ku zlomovej situácii, ktorá bola ich poslednou nádejou. Magdin brat, Jakub, mal pri sebe falošné doklady, ktoré preukazovali jeho nemecký pôvod a nakoľko mal v minulosti upravený nos (práve kvôli ťažšej identifikácii židovského pôvodu), ryšavé vlasy a svetlé oči, bol zachránený a z budovy pustený. Magdini rodičia boli odvedení spočiatku do Ilavy a napokon presunutí v dobytých vagónoch do koncentračného tábora Osvienčim, kde v plynových komorách zomreli. Uvádza rodinu svojej sesternice, ktorej členovia skončili vo vyhladzovacom tábore. Jej bratranec sa stal členom Sonderkommanda². Jeho príslušníci však boli usmrtení neľudským spôsobom. Najprv boli nútení vyzliecť sa do naha a členovia SS ich polievali studenou vodou, až napokon ich usmrtili a zlikvidovali. Uskutočnilo sa to v období zimy, teploty dosahovali -10°C. Zatiaľ čo sa jej rodinní príslušníci trápili a „bojovali“ o svoje životy v Osvienčime, ona sa ukrývala aj so svojím bratom a malou dcérou bez dokladov v opustenej chalupe neďaleko Istebného. V nej doslova prežívali. Ich stravou bol chlieb s umelým tukom a zemiaky. Najnutnejšie veci si kúpili vďaka peniazom z predaja rodinného prsteňa. Celé opisované obdobie charakterizuje ako neznesiteľné, psychicky ťažko zvládnuteľné a tragické. Períodu od apríla

¹ Tieto praktiky uskutočňoval gardista Horský pravidelne, a to spôsobom, aby sa o tom nikto nikdy nedozvedel. Cieľom bolo definitívne zlikvidovať a zbaviť sa ľudí, ktorých majetok si samozrejme privlastňoval. Bral to ako svoje poslanie a vlastnú špecializáciu na okrádanie ľudí židovského pôvodu. M. Horňanová konštatuje, že sa týmito praktikami stal sprostredkovaným vrahom Židov. Bližšie pozri: HORŇANOVÁ, M.: *Vojna a brutálne zverstvá*. In: *ACTA JUDAICA SLOVACA*. č. 11, 2005, s.134 - 137.

² Sonderkommando predstavovalo skupinu mladých židovských väzňov v koncentračných táboroch, kde podmienkou bola dobrá zdravotná kondícia. Ich úlohou bolo prevážať mŕtvolky z plynových komôr alebo krematórií. Príslušníkmi Sonderkommanda sa muži stávali preto, aby oddialili svoju smrť alebo aby získali protekcie pre svojich rodinných príslušníkov v tábore smrti. Občas za svoj výkon dostali „extra“ stravu alebo príplatok. Takéto Sonderkommando boli súčasťou tábora v Osvienčime, Treblinka, v Birkenau, Belzec, Chelmne a Sobibore. Bližšie k situácii v jednotlivých koncentračných táboroch pozri: SHIELDS, J.: *Concentration Camps: The Sonderkommando*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jso-urce/Holocaust/Sonderkommando.html>>.

1945 charakterizuje ako počiatky oslobodzovania sovietskym vojskom. V ľuďoch sa menili pocity šťastia a nádeje zmiešané s úzkosťou. Nad budúcnosťou viseli otázniky. 28. apríl 1945 opisuje ako deň oslobodenia. Definitívne sa skončila šesť rokov trvajúca tragédia a nešťastie. Všetkým bol vrátený status človeka, ktorý už nebol prenasledovaný, ponížovaný, očierňovaný a kritizovaný.¹

Magda je príkladom obete Shoah v zmysle utrpenia a čakania na deň „*spasenia*“. Jej výpoveď je plná emócií. Napriek vyrozprávanému si človek ťažko dokáže predstaviť, čo v období II. svetovej vojny prežívali či už väznení, alebo ukrývaní Židia. Ťažko povedať, čo bolo pre nich v tej chvíli lepšie. Ak by boli odhalení zo skrývania sa pred Nemcami, čakal by ich krutý trest, prípadne smrť. V koncentračných táboroch mali šance na prežitie minimálne. Ten, kto prežil, mal veľké šťastie v ešte väčšom nešťastí. Jej výpoveď je potvrdením reálneho života v Slovenskom štáte počas nacistického teroru. Židia boli z verejného života postupne vylučovaní na základe nariadení vydávaných proti ich osobám, alebo neskorším prijatím jednotného Židovského kódexu, kde boli presne zadané ich povinnosti, ktoré museli dodržiavať. Kódexom boli definitívne vylúčení a degradovaní zo spoločenského života. Židia sa nesmeli zdržiavať na verejných priestranstvách, nemohli vykonávať verejné služby, mali zakázanú publikačnú činnosť a pod. Sama zažila spoločenské vylúčenie počas svojho štúdia a neskôr aj počas profesijného života. V prípade ich nedodržania im hrozili sankcie. Magdina výpoveď priamo podáva svedectvo o tom, že sa s ľuďmi jednalo neľudským spôsobom. Počas transportov do táborov boli prepravovaní v dobytčích vozňoch za neľudských podmienok, niekoľko hodín bez stravy a tekutín. Za krutých a bezohľadných podmienok boli pod silným tlakom nútení plniť rozkazy od Nemcov.

¹ Blížšie o spomenutých udalostiach, situácii v Osvienčime, záhadnom sne o praktikách v plynových komorách (sen kopiroval tragickú realitu a sama nevie pochopiť ako sa jej mohol prisnúť až natoľko reálny postup v plynových komorách, nakoľko nikdy predtým neštudovala, nevyhľadávala a ani nemala poznatky o týchto zverských praktikách), o postupe Nemcov v apríli 1945, samotnom oslobodzovaní a o ďalších súvisiacich udalostiach s ním, o situácii v Slovenskom štáte a v jej rodine po všetkých udalostiach rozoberá M. Horňanová pozri: HORŇANOVÁ, M.: *Vojna a brutálne zverstvá*. In: ACTA JUDAICA SLOVACA. č. 11, 2005, s. 119 - 144.

Likvidovanie v plynových komorách a následná kremácia boli tým najvyšším završením všetkých nacistických praktík v táboroch.¹

Eva Mozes Kor

Eva Mozes Kor vo svojom diele, skutočnom príbehu, *Preživiší – Anjel smrti*, rozoberá rodinnú a spoločenskú situáciu od svojho útleho detstva. V knihe prerozprávala skutočný príbeh o praktikách na dvojčkách v Osvienčime. Spolu so svojou sestrou, dvojičkou Miriam, Eva prežila koncentračný tábor Osvienčim. Ich rodinné korene siahajú do Rumunska, kde v ich okolí a dedine boli jedinou židovskou rodinou.² Spomína na obdobie, kedy sa narodila - obdobie, kedy sa Rumunskom začal rozširovať antisemitizmus. Ten charakterizuje jednoduchými slovami a hovorí, že antisemitizmus znamená situáciu, kedy ľudia naokolo nemajú Židov v obľube len preto, že sú Židmi. Okrem iného sa snaží priblížiť tiež antisemitský incident ešte z roku 1935, kedy násilnícka antisemitská armáda uskutočňovala útoky proti Židom. „Židov vykresľovali ako hriešnych a zlých ľudí, ktorí chcú každého podviesť a ovládnuť svet.“³ Na Židov boli vymýšľané nezmyselné, absurdné a fiktívne dôvody pre ich väznenie, ako napríklad neplatenie daní a pod. Vo väzeniach boli následne odlišovaní a zvýrazňovaní a to všetko len kvôli ich etnickému a náboženskému pôvodu. Udalostiam, ktoré sa v tom čase a neskôr odohrávali v Nemecku, pripisovali charakter povestí a nechceli veriť tomu, že v krajine dochádza k perzekúciám a pod.⁴ Eva ďalej, po niekoľkých vyrozprávaných traumatizujú-

¹ Bližšie k udalostiam spojeným so židovským obyvateľstvom v Slovenskom štáte a k samotnému riešeniu židovskej otázky pozri: HREHOVÁ, M.: *Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BZDILOVÁ R. (eds.): *Demokracia. Stav-kontexty-perspektívy*. Košice, 2014, s. 117 - 134.

² *Eva and Miriam*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.auschwitz.dk/eva.htm>>.

³ MOZES, KOR, E.: *Surviving – The Angel of Death*. Terre Haute: Tanglewood Publishing, Inc., 2009, s. 5.

⁴ E. Mozes Kor na niekoľkých stranách ďalej a detailne opisuje situácie, či už rok 1933, kedy sa k moci v Nemecku dostali nacisti a aký to malo dopad na ich krajinu a hlavne rodinu, alebo neskoršie obdobie ako napríklad rok 1941 a jednotlivé útoky na ich židovský pôvod (v škole medzi spolužiakmi a pod.), rasistické útoky a pod. Bližšie pozri:

júcich spomienkach spomína na rok 1944, konkrétne máj, kedy im nemecké stráže v Rumunsku oznámili, že budú presunutí do pracovných táborov v Maďarsku. Malo to byť pre ich ochranu. Jedine prácou si v tej dobe zaslúžili žiť. Skutočnosť však bola iná. Boli transportmi odvečení do Poľska, nemeckého teritória a ocitli sa v Osvienčime, kde bola ona spolu s dvojičkou a svojou mamou odlúčená od ostatných členov rodiny. Napokon ich odlúčili aj od ich matky potom, čo nemecký strážca strhol dvojičky pre „*vlastnú potrebu*“. Stručne a jasne opisuje to, čo nasledovalo potom, ako boli dievčatá spolu s ďalšími dvojičkami odvečené mimo ostatných. Nasledovalo strihanie, sprcha, výmena oblečenia so žltou hviezdou¹ na odlíšenie Židov (nacisti boli označení červeným krížom, aby bolo väzňom jasné, že nemajú šancu na útek), tetovanie väzňov (Eva mala vytetované na ľavej ruke číslo A-7063) a pod. Videla väzňov, ktorí tam strávili už dlhšiu dobu a v hlave si začala klásť otázky, ako je možné to, že sú robotníkmi a sú takí vychudnutí, bez života. „*Všetko okolo mňa zapáchalo ako kuracie perie a na pohľad bolo všetko tmavé, sivé a bez života. Niečo strašné. Nepamätám sa na žiadnu zeleň, stromy, či kvety.*“² Ich miestom boli kasárne v tábore II B. Išlo o dievčenský tábor v Birkenau, kde sa od ostatných Eva dozvedela nacistické praktiky, ako napríklad likvidovanie tých ľudí v plynových komorách a ich spaľovanie v krematóriách, ktorí nie sú dostatočne silní a zdraví

MOZES, KOR, E.: *Surviving - The Angel of Death*. Terre Haute: Tanglewood Publishing, Inc., 2009, s. 1 - 16.

¹ Dávidova hviezda je v súčasnosti asi najznámejším židovským symbolom. Hexagram tvoria dva vzájomne prepojené trojuholníky a každý jeden zo šiestich vrcholov predstavuje vládu Pána Boha nad celým vesmírom v každom smere, teda na sever, juh, východ a západ a tiež smerom dole a hore. V pôvodnom hebrejskom označení znamená „Dávidov štít“ a je potvrdením toho, že víťazstvo židovského hrdinu, kráľa Dávida súvisí s Božou pomocou. Blížšie pozri: SIMMONS, S.: *Dávidova hviezda - symbol židovstva*. [online], [cit. 08/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.delet.sk/zivot-a-judaizmus/historia/davidova-hviezda-symbol-zidovstva>>.

Od septembra 1941 bola žltá šesť cípa hviezda súčasťou každého židovského odevu v Nemecku a v krajinách, ktoré patrili pod nemecký vplyv. Takéto odlíšenie Židov sa týkalo každého Žida, aj detí od 6 roku života a cieľom toho bolo vylúčenie zo spoločnosti. Blížšie pozri: *Židovská hviezda*. [online], [cit. 08/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.annefrankguide.net/sk-sk/bronnenbank.asp?aid=125610>>.

² MOZES, KOR, E.: *Surviving - The Angel of Death*. Terre Haute: Tanglewood Publishing, Inc., 2009, s. 31.

pre prácu. Ďalšia z hrozných správ bola správa o osude dvojčiek v Osvienčime. Napriek tomu, že to boli maloleté deti, nevhodné pre prácu, ostali na žive pre experimenty praktizované Dr. Mengelem¹. Neskôr sa Eva dozvedela o cieľoch Dr. Mengeleho, ktorý chcel odhaliť tajomstvo dvojnícva, ako vytvoriť bielu rasu s modrými očami v hromadnom počte pre zvýšenie počtu nemeckej populácie a pod. Všetky Mengeleho experimenty mali byť a boli uskutočňované práve na dvojčkách.²

¹ Dr. Josef Mengele bol nemecký lekár, ktorý sa pred II. svetovou vojnou stal členom NSDAP a neskôr vstúpil do SS. V skutočnosti to bol chladnokrvný človek bez citu a masový vrah, ktorého veľmi zaujímali výskumy na ľuďoch, predovšetkým na deťoch dvojčatách. Sám sa nechal označovať ako „otec dvojčiat“. Počas služby v Osvienčime sa sústredil na deti a matky s deťmi. Správal sa k nim milo, deti si snažil získať sladkosťami a priateľským správaním. Na týchto deťoch, vybraných už pri prízjazde transportov vykonával kruté praktiky. Išlo o chirurgické zákroky bez anestetík. Maloletým amputoval končatiny, do krvného obehu vstrekoval baktérie, do očí aplikoval chemické látky, v dôsledku ktorých deti okamžite stratili zrak, zošival tepny dvojčatám a pod. Jeho centrom záujmu boli aj trpasličí ľudia, tehotné ženy, ktoré postupovali sterilizácie a potraty za krutých a nehygienických podmienok. Cieľom Mengeleho experimentov bolo tiež ovplyvniť rodenie dvojčiat pre záchranu a zväčšovanie árijskej rasy. To, že J. Mengele spolu s nacistami a ďalšími lekármi boli bezcitnými, nehumánnymi a cynickými ľuďmi svedčia konkrétne praktiky vykonávané na nevinných väznených ľuďoch. Mengele nechal preparovať kostry detí, pričom niektoré detské telá varil vo vode pre lepšie odstránenie mäsa z kostí. Následne boli kosti ponorené do benzínu pre lepšie vysušenie, zbavenie zápachu a vybielenie. Niektoré deti boli zaživa upaľované vo veľkých počtoch. Ďalším zverstvom bola snaha zistiť ako dlho vydrží novorodenec bez dojčenia. Matke po pôrode zaviazal prsia, aby tým zabránil dojčeniu. Nerobilo mu problém zošívať dvojčatá, aby docielil výzor siamskych dvojčiat. Zošival ich zadky, ruky, žily a pod. V závere vojny chcel Mengele všetky deti usmrtiť v plynovej komore. Z celkového počtu 3 000 Mengeleho dvojčiat prežilo len 180. Bližšie o Mengeleho praktikách a jeho živote po II. svetovej vojne pozri: *Doktor Josef Mengele*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://czblog.cz/doktor-josef-mengele/>>.

² Eva vo svojom skutočnom príbehu detailnejšie opisuje zážitok z jej priameho stretnutia s Dr. Mengelem v laboratóriu v Osvienčime. Spolu s ostatnými dvojčkami sedeli holé na laviciach, bez ohľadu na pohlavie. Opisuje to ako trápnu situáciu sedieť úplne nahá bez ničoho okrem vytetovaného čísla. Práve nahota predstavovala pre Evu tú najneľudskejšiu vec v tábore. Opisuje situáciu, ako ich Dr. Mengele celých premeriaval s meradlom. Premeriaval im ušné laloky, nosné prepážky, pery, šírku, tvar a farbu očí a pod. Porovnával navzájom dvom sestrám tieň modrej farby v ich očiach a prirovnával to k hodnotám v tabuľke. Všetky tieto premeriavania a ďalšie praktiky trvali dlhé hodiny, 6 až 8 hodín. Všetko to bolo únavné a nekonečné, Eva nenávidela každú jednu sekundu v tej chvíli. Bližšie pozri: MOZES, KOR, E.: *Surviving - The Angel of Death*. Terre Haute: Tanglewood Publishing, Inc., 2009, s. 17 - 42.

Život v Osvienčime prirovnáva autonehode, ktorej súčasťou bola každý jeden deň. Ich aktivity sa stávali rutinnými. Trikrát do týždňa boli nútení na pochod do Osvienčimu, kde na nich prebiehali intenzívne štúdie, ďalšie tri dni strávili v krvných laboratóriách v Birkenau. Všetky praktiky, ktoré boli na ich telách uskutočňované začala brať ako platenie za ich každodenné prežitie. Dávali im svoju krv, telá a dôstojnosť a oni za to prežívali jeden deň za druhým. Niektorým boli zámerne navodené životu nebezpečné choroby, na iných boli robené pokusy o zmenu farby očnej šošovky. K ďalším pokusom patrili transfúzie krvi z dievčenských tiel do chlapčenských a naopak. Tým chcel Dr. Mengele objaviť premenu dievčat na chlapcov a premenu chlapcov na dievčatá. Ďalej spomína na udalosť, kedy bola odvezená do ošetrovne, nakoľko deň pred tým jej bola podaná istá baktéria, po ktorej mala nežiaduce účinky a cieľom toho všetkého mala byť jej smrť približne do dvoch týždňov. V izbe, do ktorej ju dali, sa dozvedela pravdu, prečo je tam s ďalšími dvomi dievčatami. Ľudia dovezení do spomínanej ošetrovne majú z nej už len jednu cestu, smrť. Preto tu nedostávali už žiadne jedlo. Nacisti to pokladali za zbytočné márnenie. Z ošetrovne boli odvázaní postupne tí najchorľavejší ľudia, ich poslednou cestou boli plynové komory. Jediné čo Evu ešte stále držalo pri zmysloch a živote boli jej myšlienky a túžba žiť napriek všetkej špine naokolo. Nestrácala vieru a stále si v mysli opakovala, že ona nechce zomrieť, nie je mŕtva a odmieta zomrieť. Stále v sebe nachádzala silu na prežitie. Tú jej dodávala aj prítomnosť jej sestry, s ktorou bola od začiatku. Prvé odlúčenie zažili, keď bola Eva odvezená na ošetrovňu. Potom ako sa vrátila späť na pôvodné miesto k sestre, cítila sa o niečo lepšie už len z dôvodu, že boli opäť spolu.¹

¹ Za tú dobu, čo boli od seba obe sestry odlúčené, sa stav jej sestry výrazne zmenil, fyzický aj psychický. Mala pustý pohľad, jej výzor bol chorľavý a bez života, pôsobila veľmi slabo. Čo sa týka psychickej stránky, Miriam Evu odmietala, nechcela s ňou byť v kontakte a nechcela sa s ňou vôbec rozprávať. Príčinou týchto zmien bola „samotka“. Po tom ako Dr. Mengelemu nevyšlo plánované úmrtie Evy, bola Miriam podaná látka, z ktorej jej mali začať rásť obličky. Išlo o nezmyselný zákrok. Zmysel v tom však videl Dr. Mengele, ktorý chcel plánovane vyvolať u Evy smrť, aby mohol vykonať pitvu na dvojčikách, ktoré zomreli niekoľko hodín od seba naraz. Pokladal to za unikátnu príležitosť na porovnanie smrti zdravého a chorého človeka, ktorí boli v mnohých prípadoch identickí. Bližšie pozri: MOZES, KOR, E.: *Surviving – The Angel of Death*. Terre Haute: Tanglewood Publishing, Inc., 2009, s. 43 - 69.

Nikdy nevedeli, čo im prinesie nový deň. Cieľom každého väzňa bolo prežiť. Táborom sa šírila povesť, že ak bude niekto prichytený pri kradnutí alebo pri pokuse o útek, bude obesený. Zlom nastal v roku 1944, keď si začali všímať, že čoraz viac lietadiel bombarduje nacistické centrály a továrne. Žili v domnienke a v nádeji, že prichádza vyslobodenie z pekla. Eva opisuje situáciu z januára 1945, kedy menší počet nacistov začal likvidovať plynové komory, či budovy v Osvienčime. Išlo o likvidáciu v zmysle explózií a výbuchov. Okrem toho boli likvidovaní aj ľudia v pochode. Išlo o posledný pochod v tú noc v Birkenau, kedy počet väzňov presahoval 8 200 ľudí. V priebehu jednej hodiny bolo zabitých 1 200 osôb. Pochod smeroval z Birkenau¹ do Osvienčimu.² Po niekoľkých utrápených dňoch prišlo nakoniec sovietske vyslobodenie, 27.1.1945. Ľudia začali pociťovať radosť, šťastie, slobodu a voľnosť. Nastal koniec ďalším experimentom, výstrelom, zabíjaniam a likvidáciám. Každý sa začal pripravovať na reálny život. Sovietskou armádou bolo nájdených približne 200 detí. Väčšina detí boli práve Mengeleho dvojčatá. Nakoniec boli ľudia z Osvienčimu prevezení do kláštora v Katowiciach, v Poľsku. Eva nemala nikoho z rodinných príslušníkov, jedine svoju sestru Miriam. Veľmi túžila po tom, aby našla svojich rodičov alebo ostatných súrodencov, ktorí však Osvienčim neprežili. Spolu so sestrou strávili dlhší čas po II. svetovej vojne celkom v troch utečeneckých táboroch. Po deviatich mesiacoch sa vrátili do Rumunska.³

Po všetkej zlobe, trápení a smútku sa Eva integrovala do spoločnosti a začala nový život. Založila si rodinu, s manželom majú syna a dcéru. V roku 1984 bola súčasťou založenia „C.A.N.D.L.E.S.“, podpornej a charitatívnej spoločnosti pre dvojičky, ktorá sa zaoberala špeciálnymi

¹ Celkovo bolo za obdobie rokov 1941-1945 v Osvienčime- Birkenau zabitých približne 1,1 milióna Židov. Na následky neľudských životných podmienok zahynulo odhadom 250 000 väzňov. Bližšie pozri: PODSTANICKÁ, L.: *Osvienčim: Návštevu koncentračného tábora mmohí nedokončia*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.webnoviny.sk/cestovanie/osviencim-navstevu-koncentracneho/524177-clanok.html>>.

² MOZES, KOR, E.: *Surviving - The Angel of Death*. Terre Haute: Tanglewood Publishing, Inc., 2009, s. 71 - 117.

³ *Eva Kor*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.candlesholaocaustmuseum.org/about/eva-kor.htm>>.

otázkami. Je tiež zakladateľkou múzea Holokaustu a edukačného centra v Terre Haute, v Indiane. Celkovo mala približne 3 000 rozhovorov po celom svete, napísala dve knihy a do ďalších troch kníh prispela niekoľkými kapitolami. V roku 1987 Eva darovala sestre obličku, nakoľko jej vlastné boli poškodené ešte z čias Osvienčimu a Mengeleho experimentov. Miriam zomrela 6.6.1993 na následky rakoviny.¹

Eva spolu so svojou sestrou prežili jednu z najväčších a najtvrdších praktík v koncentračnom tábore Osvienčim. Boli súčasťou Mengeleho experimentov, ktoré prežil málokto. Aj keď ich ľudia prežili, mali ťažké doživotné následky, ako aj jej sestra, Miriam. Takmer každý deň prežívala spolu s ďalšími väzňami invazívne metódy na svojom tele, z ktorých mali často následky. Ľudia si prešli doslova peklom. Mengele na nich praktizoval pokusy, ako napríklad výmena krvi, amputácia a následná výmena končatín, vyrezávanie plodu tehotným ženám, zošívanie tepien dvojčatám a pod. Z týchto pokusov sa dostávali dlhšiu dobu alebo ich ani neprežili. Na základe výpovede je jasné, že v období II. svetovej vojny Židia prežívali antisemitské útoky na svoju osobu kvôli židovskému pôvodu, prenasledovanie, krutosť, chladnokrvnosť, cynickosť a nacistický teror.

Morris Glass

Podobne ako vyššie spomenuté obeť Holokaustu, aj Morris Glass je židovského pôvodu. Má poľské korene. Jeho mladosť je spájaná s perzekúciami, odsúdením na smrť a veľkým pádom, antisemitizmom, deportáciami, ghattami a koncentračnými tábormi. Je jedným z mnohých ľudí, ktorí sa stali obeťami Holokaustu, ktorí majú skúsenosti s nacistickým režimom.

V jeho výpovedi, v knihe *Vyvolení do záhuby*, bolo cieľom objasniť, čo sa stalo s veľkým počtom chyteného židovského obyvateľstva. Keď Nemci napadli Poľsko, Morris bol vo veku 11 rokov. Vyše štyri roky strávil v poľských ghattách, dva mesiace prežil v Osvienčime²,

¹ *Eva and Miriam*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.auschwitz.dk/eva.htm>>.

² Koncentračný tábor Osvienčim – Auschwitz bol tým najväčším kolosom v období nacistického Nemecka, kde zomrel najväčší počet obetí Shoah. bol vybudovaný v bývalých

v Birkenau a sedem mesiacov v pracovných táboroch pri Dachau. Počas obdobia Shoah stratil Morris celú svoju najbližšiu rodinu, otca, matku a dve sestry. Patrí medzi preživších Holokaustu spolu so svojím bratom a sesternicou. Deportáciu do Osvienčimu, ktorej bol súčasťou, opisuje ako hrozné dni vhodné pre úvod do hororového filmu. Ľudia boli prevážaní v dobytčích vozňoch, ktoré páchli za výkalmi a pokiaľ niekto počas trvania cesty zomrel, mŕtve telá boli vyhadzované z vozňov ako náhle sa ich dvere otvorili. To je dôkazom toho, že s ľuďmi bolo manipulované ešte horšie ako so zvieratami. Boli chápaní ako spodina, špina a ničota. Jediné po čom v danej chvíli túžil bolo to, aby jeho rodina ostala pohromade. Chápal to ako jediný „komfort“ desivej cesty. Osvienčim opisuje Morris termínom peklo, kde všetci ľudia zomierali z jediného dôvodu a jediným činiteľom, plynom. Morris sa dostal do Osvienčimu v polovici augusta 1944. Vo svojej výpovedi opisuje praktiky, ktoré nasledovali po sebe hneď ako sa ľudia dostali do koncentračného tábora a vystúpili z vozňov. On sám si prešiel cez selekcie, napríklad Dr. Mengelem, samotné spracovanie, neskôr tetovanie. Od počiatku bol nacistický prístup k väzňom neľudský a z ich strany padali aj vyhrážky k väzňom, že v prípade, ak sa nebudú dodržiavať pravidlá, skončia „na pekáci“. Denno-denne videl Morris dym a cítil príšerný zápach z krematória, pri ktorom boli umiestnení. „Zápach horiaceho tela je veľmi jasný a odlišný. Ak ho raz zacítite, nie je možné zabudnúť na tento pach.“¹ Život v Osvienčime znamenal totálnu izoláciu od okoliťého sveta. Ľudia nezískavali žiadne informácie okrem pohraničných oblastí tábora, nemali predstavu o čase ani dňoch, či mesiacoch. Miera socializácie medzi väzňami bola na veľmi nízkej úrovni. Ostali už len telami, ktorých jedinou metou bolo prežiť každý jeden deň, čím dlhšie. Pre to, aby dostali nejaké jedlo (išlo o veľmi chudú stravu)

kasárňach poľského mesta Osvienčim. Spočiatku išlo o menší komplex. Neskôr bola prbudovaná druhá časť k Auschwitz I., Auschwitz II. známy tiež ako Birkenau. Celkovo tu podľa zdrojov zomrelo viac ako 1,1 milióna obetí. V súčasnosti je tábor Osvienčim – Brzezinka zapísaný na zozname svetového dedičstva UNESCO. Bližšie k situácii v koncentračnom tábore Auschwitz pozri: *Koncentračný tábor Osvienčim – Brzezinka (Auschwitz – Birkenau)*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.nomad.sk/index.php/cestovanie/polsko/158>>.

¹ GLASS, M.; MURRAY, HAPPER, C.: *Chosen for destruction: The story of a Holocaust Survivor*. USA. 2013, s. 112 - 113.

navyššie, museli odpracovať pomocné práce v lokálnych farmárstvach. Bola to pre nich jediná výzva. Napriek tomu boli ľudia z málo výdatnej stravy trvale hladní, pokúšali sa zachrániť spôsobom, že si nabrali „polievku“ druhýkrát. Ak však boli prichytení, čakal ich trest a bitka.¹

V období od októbra 1944 do apríla 1945 bol Morris väznený v Kaufbeuren a následne v Dachau². Pre porovnanie uvádza, že život

¹ Samotné spracovanie väzňov nasledovalo po pochode do rozsiahleho komplexu nazývaného Sauna. Ako prvé im bolo rozkázané, aby sa vyzliekli. Všetko oblečenie a obuv, či opasky im boli zobraté. Následne boli nútení presunúť sa do miestnosti, kde boli ostrihaní a potom umytí v dezinfekčnom prostriedku, po ktorom nasledovala sprcha. Po sprche dostal každý väzenskú uniformu v podobe pruhošaného pyžama, kabáta a čiapky. Morris si spomína na situáciu, ktorá nasledovala po spracovaní – ako vyšli von vedľa neho stál jeho otec, ktorého sám nespoznal. Po spracovaní sa veľmi zmenil a posledné hodiny mu pridali na veku približne 30 rokov. Hygiena v koncentračných táboroch vrátane Osvienčimu bola primitívna. Toalety predstavovali dlhé drevené lavice s dierami v nich. Na umývanie slúžila špinavá voda tečúca z „vodovodov“. Bolo problematické dodržiavať hygienické návyky bez mydiel, uterákov, toaletných papierov a pod., no napriek tomu sa o to ľudia spočiatku pokúšali. Bližšie pozri: GLASS, M.; MURRAY, HAPPER, C.: *Chosen for destruction: The story of a Holocaust Survivor*. USA, 2013, s. 110 - 115.

² Koncentračný tábor Dachau bol situovaný v južnom Nemecku, v Bavorsku. Išlo o prvý stály koncentračný tábor v Nemecku zriadený nacistickou vládou v roku 1933. V jeho širokom okolí sa nachádzali továrne, lomy a staveniská, na ktorých pracovali väzni. Okrem centrálného tábora tu boli ďalšie podtábory. Spočiatku boli väzňami politickí oponenti – nemeckí komunisti a sociálni demokrati, odborári a ďalší. Postupne boli väznení aj jehovisti, Rómovia, homosexuáli, kriminálni a samozrejme, Židia. Väzni v tábore vykonávali nútené práce, spočiatku pracovali v prevádzkach tábora, vykonávali stavebnú, remeselnú a priemyselnú činnosť. V roku 1937 sa začalo s budovaním veľkého komplexu budov. Práce vykonávali politickí väzni v desivých podmienkach. Podobne ako Osvienčim, aj koncentračný tábor Dachau mal svoje krematórium s plynovou komorou, ktoré bolo zriadené v roku 1942. Neexistujú však relevantné zdroje o tom, či boli ľudia v týchto komorách likvidovaní. Namiesto toho väzni podstupovali tzv. výber, po ktorom chorí, slabí a nevládni ľudia boli posielaní do centra eutanázie v Hartheime, v Rakúsku. Rovnako sa aj tu vykonávali na väzňoch experimenty z oblasti medicíny. Išlo napríklad o výskové experimenty s použitím rastového hormónu a komory s nízkym tlakom, experimenty s maláriou a tuberkulózou, či testovanie nových liekov na ľuďoch. Mnoho väzňov na následky týchto experimentov zomrelo alebo sa stali invalidnými. Z celkovej počtu cca 67,5 tisíc väznených bolo 22 100 väzňov židovského pôvodu. Poslednou nacistickou akciou, ktorá sa spája s koncentračným táborom v Dachau je pochod smrti z 26.4.1945. Počas tohto pochodu nacisti likvidovali každého, kto nespolupracoval a nepokračoval v pochode s davom. Mnoho ľudí však zomrelo na hlad, zimu a vyčerpanie. Dachau bol oslobodený americkými silami 29.4.1945. Bolo nájdených vyše 30 železničných vagónov s mŕtvymi telami v rozklade. Následne v máji 1945 boli oslobodení väzni,

v Dachau bol o niečo „ľahší“ ako v Kaufbeuren. Pracoval v nemeckých továrňach, kde väzni vyrábali zbrane, tanky a lokomotívy pre svoju potrebu a ochranu. Práce boli trestajúce, ťažké a vyčerpávajúce. Podmienky, v ktorých museli väznení ľudia existovať boli tragické a zúfalé. Prežívanie v tábore bolo čoraz ťažšie kvôli psychickým a fyzickým tlakom zo strany nacistov. Vždy, aj keď veľmi ťažko, Morris našiel aj tú najmenšiu vôľu ísť ďalej a nevzdať sa. Bežnými boli šibenice s visiacimi telami, vši, blchy, smrteľné choroby ako napríklad týfus, či červienka, s ktorou mal problém aj sám Morris. Rutinnou sa stala bitka väzňov nacistickými vojakmi (lopatami, palicami alebo holými rukami) za akúkoľvek malú vec, ktorá sa im nepáčila. Na strane vojakov sa potešenie z ponížujúcej situácie zvyšovalo. Ako M. Glass uvádza, najhoršími vojakmi boli ukrajinskí, nakoľko boli najviac antisemitskí a omnoho viac brutálnejší ako Nemci. Na následky spomínaných bitiek zomreli mnohí, aj Morrisov otec. K praktikám nacistov patrilo aj odoberanie zlatých koruniek zo zubov obetí a tiež bičovanie, ktoré zažil Morris na vlastnej koži. Dodnes má viditeľné jazvy. Vo februári 1945 sa začali spojenecké útoky na nacistov, ktoré sa ukázali ako úspešné a likvidovali nemecké lietadlá. Pre väzňov to bol „príjemný“ pohľad, nakoľko sa Nemci postupne stávali viac a viac postihnutými a bol to náznak toho, že vojna sa blíži ku koncu. V závere tohto táborového pekla bol Morris umiestnený do bloku, kde boli ľudia nakazení týfusom a jeho úlohou spolu s niekoľkými zdravými bolo zbaviť sa mŕtvov v tomto bloku. Mŕtve telá vyhadzovali na kopy, ktorú napokon Nemci poliali horľavinou a zapálili celý blok. Tých, čo prežili vysadili na vlak. To bola Morrisova záchrana, pretože inak by bol nútený zúčastniť sa pochodu smrti. Po vojne, od roku 1949 žije Morris v USA, kde sa úspešne integroval do bežného života.¹

ktorí absolvovali pochod smrti. V súčasnosti je miesto múzeom a priestorom pre vzdelávanie a spomienky. Bližšie pozri: *Dachau*. [online], [cit. 16/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005214>>.

¹ Počas niekoľko dňového cestovania vlakom z Kauferingu IV (jeden z podtáborov v Dachau) prežil Morris ťažké chvíle vo vlaku. Okolo neho boli chorí ľudia, niektorí z nich nanešťastie zomreli na následky chorôb alebo zlých podmienok už dlhšiu dobu. Ľudia z tohto transportu netušili, kam budú prepravení. Netušili ani ako dlho a akú diaľku precestovali vlakom. Neboli o ničom informovaní. Počas transportu sa začali útoky spojencov na nacistických Nemcov. V okolí, kde prechádzalo videli veľké straty na životoch,

Morris podáva jasné svedectvo o tom, že Židia predstavovali pre nacistov ničotu. Pre nich už teoreticky Židia neexistovali, boli len obyčajným bezcenným „*tovarom*“, ktorý bol odlíšený číslom a s ktorým si robili čo chceli a ako chceli. Je ťažké, ale zároveň potrebné uvedomiť si tú všetku špinavosť páchanú na nevinných ľudských bytostiach, ktorým nemecká nacistická ideológia a samotní nacisti odobrali všetko, čo sa dalo – časť, práva, život, slobodu, majetok, rodinu, budúcnosť a pod.

Záver

Po definitívnom skončení II. svetovej vojny, sa v novembri 1945 začali norimberské procesy s nacistickými vojnovými zločincami (22) a nacistickými organizáciami. Súd vypočul v priebehu desiatich mesiacov až 38 000 výpovedí a na ich základe boli vyhlásené rozsudky 30.9. a 1.10.1946. Traja z obžalovaných boli prepustení na slobodu, siedmi boli uväznení a zvyšní dvanásť boli odsúdení na trest smrti obesením. Okrem tohto prvého norimberského procesu sa uskutočnili ďalšie vedľajšie súdne procesy (12), ktoré trvali až do roku 1949.¹ Shoah predstavuje genocídu zvláštneho druhu. Je potrebné uvedomiť si, že obeťami Shoah bolo 6 miliónov Židov. Holokaust sa však dotkol ďalších miliónov Slovanov, Rómov, kňazov a všetkých tých, ktorí pomáhali Židom,

mŕtvych ľudí bez končatín a pod. To a všetky ďalšie podmienky, v ktorých sa práve Morris nachádzal veľmi vplývali na jeho psychiku. Jedným z výsledkov spojeneckých útokov bolo tiež zničenie vlaku, v ktorom sa Morris nachádzal. Všade naokolo bol chaos, zmlátok a mŕtve telá. Potom všetkom sa Morris spolu s ďalšími štyrmi ľuďmi, ktorí ostali na žive, rozhodli vybrať do najbližšej dediny. Pre svoju ochranu a záchranu si vymenili kabáty mŕtvych väzňov, aby neprezradili svoju identitu v podobe čísel. V tom čase bola už vojna na konci. Postupne sa nečakane dostali do kláštora, ktorý sa počas vojny pretransformoval na nacistickú nemocnicu. Napriek tomu tu cítili starostlivosť, hoci ešte stále boli pod hrozbou nacistov. V kláštore im podali pomocnú ruku, dostali stravu, nové oblečenie. Deň alebo dva neskôr sa vojna skončila. On sám sa z nemeckej porážky veľmi tešil a začal si uvedomovať, že ešte chvíľu pred ukončením a nemeckou porážkou bol väzeň, ktorý nemal nič okrem väzenského čísla a v tej chvíli bol slobodný človek. Blížšie pozri: GLASS, M.; MURRAY, HAPPER, C.: *Chosen for destruction: The story of a Holocaust Survivor*. USA, 2013, s. 119 - 143.

¹ K Norimberským zákonom bližšie pozri: SÚKUPOVÁ, D.: *Norimberské procesy*. [online], [cit. 26/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://encyklopedia.sme.sk/c/2472267/norimberske-procesy.html>>.

ktorí boli politickými oponentmi a ktorí boli inej ako árijskej rasy. Atmosféra a stav v koncentračných táboroch boli desivé. Podmienky, v ktorých väznení ľudia museli existovať, plniť nacistické príkazy a bojovať o svoje každodenné prežitie boli maximálne nehumánne, drastické, neľútostné a bezohľadné. Ľudia doslova prežívali zo dňa na deň. Niekedy ani oni sami netušili ako to dokázali a fungovali v tom pekle. Je dôležité zdôrazniť fakt, že napriek tomu, že niektorí väzni prežili spomínané peklo bez výdatnej stravy v zdrvivujúcich podmienkach, ťažko sa z nich zotavovali po skončení väznenia v táboroch a niektorí z nich zomreli na tieto následky. Ich vnútorné orgány to nezvládli, nespacovali toľké zaťaženie a skolabovali. Môžeme teda povedať, že po definitívnom skončení fungovania táborov smrti sa ľudia ešte dlho zotavovali, psychicky, fyzicky, zdravotne a pod. Niektorí z preživších dodnes trpia, keď spomínajú na tragické obdobie Shoah. Svoje subjektívne pocity však prekonajú a uskutočňujú rôzne typy prednášok na univerzitách, vo vzdelávacích centrách a zakladajú inštitúcie, ktoré sa venujú židovskej problematike (napríklad Múzeum židovskej kultúry v Bratislave, OZ Edah, United States Holocaust Memorial Museum, Múzeum Holokaustu v Houstone, Center for Advanced Holocaust Studies a pod.). Preživší otvorene opisujú tragické udalosti, aby takýmto spôsobom prispeli k osvetovej činnosti a k tomu, aby sa podobné praktiky v budúcnosti neopakovali. Ako konštatuje E. Wiesel: *„Prítomnosť sa dnes stretáva a konfrontuje s celým dvadsiatym storočím, ktoré bolo najnásilnejším a najkrovačejším storočím histórie. Otázka, s ktorou sa dnes konfrontujeme znie: Čo odkážeme svojim deťom? Zostane z dvadsiateho storočia niečo, z čoho by mohli čerpať pre svoj vlastný svet, svoj domov, dom a vesmír? Ak im dokážeme iba spomienku na utrpenie, potom je to s nami naozaj vážne. Je síce pravdivá, a zďaleka nie úplná, pretože plná pravda obsahuje vždy aj aspekt odporu voči zlu a utrpeniu – nielen vo vojne, ale aj po nej. Utrpenie tu bolo, ale premenilo sa na spomienku. Práve v tom spočíva zázrak. To, čo by sme však mali odovzdať ďalej je predovšetkým pamäť. Všetci potrebujeme minulosť, aby nás obohacovala. Osobne si myslím, že večný smäd človeka po dobre je nielen silnejší ako príťažlivosť zla, ale aj ako zlo samotné.“*¹ Napriek položeným faktom vo vyššie spomenutých kapitolách, stále existujú ľudia, ktorí Shoah popierajú. Považujú to za úplný výmysel

¹ VRZGULOVÁ, M.: *Deti Holokaustu*. Bratislava: DSH, 2007, s. 142.

a otvorene priznávajú nepravosť nacistických praktík z obdobia II. svetovej vojny. Shoah je v poslednom období často skloňovanou témou najmä v Spojených štátoch amerických. Práve tam sa združujú mnohí z revizionistov Holokaustu a snažia sa presvedčiť spoločnosť a podať svoju pravdu o Shoah. Ich tvrdenia sú však absurdné. Poukazujú napríklad na fakt, že dejiny Shoah sa zmenili, a že počet židovských obetí je „nezodpovedným zveličením“, že na území Nemecka neexistovali žiadne vyhladzovacie tábory a teda cieľom nacistov nebolo vyhladenie, len emigrácia a deportácia Židov a pod. Prijatie skutočnej pravdy o židovskej minulosti a o tragédii v II. svetovej vojne (nielen židovskej tragédii) je správnym krokom k uznaniu či už národnej minulosti všetkých národov, ako aj k odstraňovaniu rasizmu, náboženskej diskriminácie a národných predsudkov. Treba si uvedomiť tiež fakt, že kvôli osobnej neschopnosti a negramotnosti Hitlera s vlastnou osobou, veľkej chamtivosti a mocenskej nedostatočnosti, trpeli obyčajní a nevinní ľudia. Boli odsudzovaní za svoj pôvod, náboženstvo, identitu a názory, za čo sami nemohli. Človek nemôže za to, v akej rodine, akého pôvodu a akej rasy sa narodil. Nedokážeme to ovplyvniť.

Literatúra:

Dachau. [online], [cit. 16/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10005214>>.

Doktor Josef Mengele. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://czblog.cz/doktor-josef-mengele/>>.

Eva Kor. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.candleholocaustmuseum.org/about/eva-kor.htm>>.

Eva and Miriam. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.auschwitz.dk/eva.htm>>.

GBÚROVÁ, M.: *Ideové zdroje holokaustu*. In: *ACTA JUDAICA SLOVACA*. č. 14, 2008.

GLASS, M.; MURRAY, HAPPER, C.: *Chosen for destruction: The story of a Holocaust Survivor*. USA, 2013.

- Holokaust/Šoa*. [online], [cit. 03/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.annefrankguide.net/cs-cz/bronnen-bank.asp?oid=2813>>.
- HORŇANOVÁ, M.: *Vojna a brutálne zverstvá*. In: ACTA JUDAICA SLOVACA, č. 11, 2005.
- HREHOVÁ, M.: *Riešenie židovskej otázky a Slovenský štát*. In: EŠTOK, G.; HREHOVÁ, M.; BZDILOVÁ R. (eds.): *Demokracia. Stav-kontexty-perspektívy*. Košice, 2014.
- JANCURA, V.: *Žid nesmel bývať na Hlinkovej ulici*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/171757-zid-nesmel-byvat-na-hlinkovej-ulici/>>.
- KADLEC, O.: *Šoa*. [online], [cit. 18/02/2014]. Dostupné na internete: <<http://olin.pise.cz/12-soa.html>>.
- Koncentračný tábor Osvienčim – Brzezinka (Auschwitz – Birkenau)*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.nomad.sk/index.php/cestovanie/polsko/158>>.
- LANZMANN, C.: *Šoa*. Praha: Prostor, 2011.
- MAJER, M.: *Mnichovská dohoda*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://encyklopedia.sme.sk/c/1114918/mnichovska-dohoda.html>>.
- MOZES, KOR, E.: *Surviving – The Angel of Death*. Terre Haute: Tanglewood Publishing, Inc., 2009.
- Nariadenie zo dňa 9. septembra 1941 o právnom postavení Židov*. [online], [cit. 29/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/vlada_198-1941.pdf>.
- Norimberské zákony (1935)*. [online], [cit. 20/04/2014]. Dostupné na internete: <http://www.holocaust.cz/cz2/history/events/nuremberg_laws>.
- PAVLÁT, L.: *Genocida, holokaust a šoa*. [online], [cit. 18/02/2014]. Dostupné na internete: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/855554>.
- PODSTANICKÁ, L.: *Osvienčim: Návštevu koncentračného tábora mnohí nedokončia*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.webnoviny.sk/cestovanie/osviencim-navstevu-koncentracneho/524177-clanok.html>>.

- SHIELDS, J.: *Concentration Camps: The Sonderkommando*. [online], [cit. 21/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Sonderkommando.html>>.
- SIMMONS, S.: *Dávidova hviezda - symbol židovstva*. [online], [cit. 08/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.delet.sk/zivot-a-judaizmus/historia/davidova-hviezda-symbol-zidovstva>>.
- SÚKUPOVÁ, D.: *Norimberské procesy*. [online], [cit. 26/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://encyklopedia.sme.sk/c/2472267/norimberske-procesy.html>>.
- STACHONE, K.: *Arménska genocida*. [online], [cit. 18/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://stachone.eu/armenska-genocida/>>.
- STANTON, G.: *The 8 Stages of Genocide*. [online], [cit. 20/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.genocidewatch.org/images/8StagesBriefingpaper.pdf>>.
- VRZGULOVÁ, M.: *Deti Holokaustu*. Bratislava: DSH, 2007.
- Židovská hviezda*. [online], [cit. 08/04/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.annefrankguide.net/sk-sk/bronnenbank.asp?aid=125610>>.

Výzvy a perspektívy v oblasti ochrany ľudských práv a predchádzaniu zločinov proti ľudskosti¹

Mária Hrehová

In the past 150 years, tens of millions of men, women and children have lost their lives in genocides or mass atrocities. Another millions of men have been tortured, raped or forced from their homes. The genocide is called as a crime against humanity. The aim of the genocide is permanent destruction and murder of the ethnic minority of population by all available means. Genocide is considered as the highest level of collective violence.

Winston Churchill označoval genocídu ako „zločin bez mena“.² Pojem „genocída“ prvýkrát použil poľsko-židovský právnik Raphael Lemkin v roku 1944 na označenie nacistickej politiky a systematického vraždenia, vrátane vyvraždenia 6 000 000 európskych Židov. Pozostáva z kombinácie slov „geno“ – gréckeho výrazu pre kmeň alebo rasu a „cide“ – latinského slova označujúceho vrah alebo zabíjanie. Lemkin týmto termínom pomenovával koordinovaný plán, ktorý sa prostredníctvom rôznych akcií zameriava na zničenie určitých etnických skupín. V roku 1945 bol tento pojem zahrnutý v obžalobe v rámci Norimberských procesov.³

Jones uvádza niekoľko názvov pre konkrétne prípady genocíd: napríklad Holokaust (z gréčtiny) Židov má viacero názvov: „Churban“ (v jazyku jidiš) – Veľká katastrofa alebo „Shoah“ (השואה, ha-šoa, šo‘a v hebrejčine); Holokaust Rómov s Sintov⁴ – „Porrajmos“ (v rómčine), „Holodomor“ – v ukrajinčine v preklade znamená hlad, vyhladenie, označujú teror v rokoch 1932 – 1933 Stalinom a Sovietskym režimom; *Itsembabwoko* – používané na označenie Rwandskej genocídy vo význam

¹ Tento príspevok je publikovaný v rámci riešenia grantového projektu VVGS-2014-214 Volebný cenzus v 21. storočí. Doba riešenia: 2015 – 2016.

² SCHABAS, W. A.: *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, s. 14.

³ *What is genocide? Origin of the term „genocide“*. [online], [cit. 27/01/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.ushmm.org/confront-genocide/defining-genocide>>.

⁴ Sint, Sintí, Sintovia alebo nemeckí Rómovia sa používa na označenie nemeckých Rómov. V koncentračnom a vyhladzovacom tábore Osvienčim - Birkenau bol počas druhej svetovej vojny zriadený aj tzv. „cigánsky“ koncentračný tábor.

vyhladiť, masaker, rovnako sa ako aj termín „*Jenosid*“, ekvivalent anglického a francúzskeho výrazu pre genocídu; „*Lokeli*“ (v jazyku afrického kmeňa Longo) – ktorého význam je úplný, zdrvujúci a označuje teror v Kongu, „*Mec Ejer'n*“ (v arménčine) – v preklade Veľká katastrofa označujúca genocídu Arménov, „*Naqba*“ (v arabčine) – znamená katastrofa a používa sa na označenie genocídy palestínskeho obyvateľstva pri vzniku Izraelského štátu a „*Sayfo*“ (v asýrčine) označenie pre asýrsku genocídu Osmanskou ríšou počas druhej svetovej vojny.¹

Už spomínaná genocída židovského a rómskeho obyvateľstva počas druhej svetovej vojny bola podnetom na vypracovanie dokumentu, ktorý by na jednej strane presne pomenúval zločiny genocídy a na strane druhej by ju podľa medzinárodného práva považoval za zločin a zaviazal tak zmluvné strany jej zabráňovaniu a trestaniu. Organizácia spojených národov (OSN) prijala *Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy*.

Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy

Na základe tohto Dohovoru prijatého *Valným zhromaždením OSN* 9. decembra 1948, sa za genocídu považujú zločiny spáchané počas vojny, ale aj v čase pokoja. Genocídou sa rozumie akýkoľvek z nasledujúcich činov s úmyslom úplne alebo len čiastočne zničiť niektorú národnú, etnickú, rasovú alebo náboženskú skupinu:²

- usmrtenie členov skupiny;
- spôsobenie ťažkých telesných ublížení alebo duševných porúch členom skupiny;
- úmyselné uvedenie ktorejkoľvek skupiny do takých životných podmienok, ktoré jej majú privodiť úplné alebo čiastočné fyzické zničenie;
- opatrenia smerujúce k zabráneniu rodenia detí v rámci skupiny;
- násilné premiestňovanie detí z jednej skupiny do druhej.

¹ JONES, A.: *Genocide. A Comprehensive Introduction. 2nd Edition*. New York: Routledge, 2011, s. 22-23.

² *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. [online], [cit. 27/01/2014]. Dostupné na internete: <http://www.oas.org/dil/1948_Convention_on_the_Prevention_and_Punishment_of_the_Crime_of_Genocide.pdf>.

Všetky tieto činy budú podľa Dohovoru trestané ako genocída, spoluúčasť pri páchaní zločinov genocídy, priame alebo verejné podnecovanie k páchaniu genocídy, pokus o spáchanie genocídy alebo ako spoluúčasť na genocíde.

Z genocídy vychádzajú aj trestné činy ako napr.: zabíjanie členov skupiny, ak bolo spáchané ako súčasť politiky zničiť existenciu skupiny, zabíjanie členov skupiny, ktoré zahŕňa priame zabíjanie alebo akékoľvek akcie spôsobujúce smrť, spôsobenie vážnych telesných alebo duševných ujem zahrňujúcich spôsobovania traumy prostredníctvom mučenia, znásilňovania, sexuálneho násillia, nútených prác, núteného užívania drog alebo mrzačenie, úmyselné uvedenie ktorejkoľvek životnej podmienky so zámerom zničiť skupinu prostredníctvom zbavenia potrebných zdrojov pre fyzické prežitie skupiny (pitná voda, jedlo, oblečenie, prístrešie, lekárske služby, zabavenie potravín, blokáda potravín), zadržiavanie v táborech, násillne presídľovanie alebo vyhnanie do púšte, prevencia pôrodov cez nedobrovoľnú sterilizáciu, nútené potraty, zákazu manželstiev, dlhodobého oddelenia mužov a žien, ktorého cieľom je zabránenie ich ďalšiemu rozmnožovaniu, násillný presu detí príslušnej etnickej menšiny.¹

Pod genocídou sa chápe zámerné zničenie fyzického života individuálnych ľudských bytostí z dôvodu ich členstva v akomkoľvek ľudskom kolektíve. Ide systematické zničenie nevinných ľudí štátnym byrokratickým aparátom. Práve štátny byrokratický aparát je jedným z hlavných aktérov podieľajúcich sa na výkone genocídy. Cieľom genocídy je systematické úsilie zlikvidovať časť populácie. Zvyčajne ide o konkrétnu menšinu v spoločnosti, s ktorou je majorita v konflikte. Ide o rad účelných akcií páchatel'ov s cieľom zničiť danú skupinu prostredníctvom obmedzenia jej sociálnej reprodukcie. Výsledkom je snaha o trvalé zničenie kolektívnej existencie skupiny prostredníctvom účelového vyvražďovania.²

¹ Viac k trestným činom, ktoré vychádzajú z genocídy pozri: *What Is Genocide?* [online], [cit. 27/01/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.genocidewatch.org/genocide/whatisit.html>>.

² Jednotlivým definíciám a charakteristike genocídy sa venuje Adam Jones: JONES, A.: *Genocide. A Comprehensive Introduction. 2nd Edition.* New York: Routledge, 2011. s. 16-20.

Osem stupňov genocídy¹

Jednotlivé fázy genocídy sa síce dajú predvídať a v každej fáze je možné ich zastaviť. Každý jeden stupeň je sám o sebe nebezpečný a priamo podnecujú priamy prechod do ďalšieho stupňa.

1. **Klasifikácia** všetky kultúry a spoločenstvá majú tendenciu svojich členov rozlišovať na „my a oni“ na základe ich etnického pôvodu, rasy, náboženstva alebo národnosti. Z počiatku ide o prirodzene chápanú súdržnosť so svojou skupinou, etnikom, poprípade náboženstvom. Vplyvom rôznych extrémistických názorov, konfliktov medzi členmi rozličných spoločenstiev môže viesť v vyhroteniu týchto vzťahov. V prípadoch hospodárskej, ekonomickej alebo kultúrnej krízy sa často za jej vinníka označujú „oni“. Napríklad v nacistickom Nemecku to boli práve Židia, ktorí boli zodpovední za zlú ekonomickú a hospodársku situáciu v krajine. Občanom Ríše bol len štátny príslušník nemeckej alebo príbuznej krvi.² Genocíde v Rwande predchádzalo rozdelenie spoločnosti na príslušníkov kmeňa Hutuov, Tutsiov a TWA.³ Genocída v Kambodži pod taktovkou Pol Pota a režimu Červených Kmérov a ich snaha o vybudovanie nového agrárneho socializmu, spoločnosti, ktorej stáčia „len“ dva milióny obyvateľov spojená so silnou kolektivizáciou, ktorá viedla až k tomu, že si ľudia miesto „ja“ museli hovoriť

¹ Blížšie k stupňom genocídy pozri: *The 8 Stages of Genocide*. [online], [cit. 27/01/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.genocidewatch.org/about/genocide/8stagesofgenocide.html>>.

² Klasifikácia nemeckej spoločnosti na základe čistoty krvi určovali 2 zákony, a to Ríšsky zákon o občianstve a Zákona na ochranu nemeckej krvi a cti. Celé znenie zákonov bližšie pozri: *Nuremberg Laws in Reich Citizenship, September, 15, 1935*. In: ARAD, Y.; GUTMAN, I.; MARGALLOT, A.: *Documents of the Holocaust*. Jerusalem: University of Nebraska Press, Lincoln and London, Yad Vashem, 1999, s. 77. a *Nuremberg Law for the Protection of German Blood and German Honor, September, 15, 1939*. In: ARAD, Y.; GUTMAN, I.; MARGALLOT, A.: *Documents of the Holocaust*. Jerusalem: University of Nebraska Press, Lincoln and London, Yad Vashem, 1999, s. 78-79.

³ Blížšie ku klasifikácii spoločnosti a genocíde v Rwande pozri: CAPLAN, G.: *The 1994 Genocide of the Tutsi of Rwanda*. In: TOTTEN, S.; PARSONS, W. S.: *Centuries of Genocide*. New York: Routledge, 2013, s. 447-477.

„my“.¹ Séria genocíd spáchaná na arménskom obyvateľstve označovaná pod súhrnným názvom, tzv. Arménskej genocíde je charakteristická rozdelením spoločnosti na Arménov a (osmanských) Turkov.² Ďalším príkladom klasifikácie v spoločnosti, ktorá vedie ku genocíde je aj sled udalostí spojených počas občianskej vojny v bývalej Juhoslávii, konkrétne prípad bosnianskej Srebrenice z roku 1995.³ Pre príklady nemusíme zachádzať hlboko do minulosti, pretože aj v 21. storočí stále stretávame s určitou mierou intolerancie voči inakosti⁴ a rôznorodosti etníc, vierovyznania alebo sexuálnej orientácie.

2. **Symbolizácia** nasleduje po procese klasifikácie v spoločnosti. Klasifikovaným skupinám sú pridelované určité mená alebo symboly, ktorých cieľom je zosmiešniť alebo ponížiť danú skupinu. Symbolizácia však nie vždy vedie až ku samotnej genocíde, ale v značnej miere prispieva k dehumanizácii. Najznámejším príkladom symbolizácie je tzv. *Dávidova hviezda*, ktorou sa označovali Židia v jednotlivých štátoch počas druhej svetovej vojny. Označovaniu tých „iných“ v značnej miere napomáhajú aj fyzické odlišnosti, ktoré sú viditeľné medzi príslušníkmi etnických skupín, prípadne charakteristický spôsob obliekania typický pre konkrétne náboženstvo a pod. Práve tento stupeň genocídy je jedným z ľahko spozorovateľných pre okolité štáty alebo medzinárodné spoločenstvá.

¹ Viac ku genocíde v Kambodži pozri: CHALK, F.; JONASSOHN, K.: *The History and Sociology of Genocide. Analyses and Case Studies*. London: Yale University Press, 1990, s. 398-407.

² Bližšie k Arménskej genocíde pozri: LIBARIDIAN, W. G.: *The Ultimate Repression: The Genocide of Armenians, 1915-1917*. In: WALLIMANN, I.; DOBKOWSKI, N. M.: *Genocide and the Modern Age. Etiology and Case Studies of Mass Death*. New York: Syracuse University Press, 2000, s. 203-236.

³ Viac k etnickým konfliktom v bývalej Juhoslávii pozri: JESSE, G. N.; WILLIAMS, P. K.: *Ethnic Conflict. A Systematic Approach to Cases of Conflict*. Washington, D.C.: CQ Press, 2011, s. 141-188.

⁴ Inakosť môže byť vnímaná pozitívne alebo negatívne. Inakosťou sa zaoberajú viaceré vedné disciplíny – filozofia, sociálna antropológia, história, politická veda, sociálna, vývojová a interkultúrna psychológia, sociálna pedagogika, sociálna patológia, kultúrne štúdiá, právna veda, kriminológia, bezpečnostné štúdiá ale aj medzinárodné vzťahy. Viac k inakosti pozri: SMOLÍK, J.: *Jinakost jako komplex utvářející nacionalismus*. In: LACA, S.; MÜHLPACHR, P.: *Jinakost z pohledu sociálních věd*. Brno: Institut medioborových studií, 2013, s. 141-177.

3. **Dehumanizácia** je už konkrétny prípad, kedy jedna skupina odopiera alebo už priamo popiera ľudské práva druhej skupiny a prirovnáva ich napríklad k zvieratám, parazitom, hmyzu alebo rôznym druhom ochorenia. V tejto fáze sa už eliminuje prípadný odpor voči budúcemu vraždeniu. Zvolená skupina, na ktorej sa vykoná nasledovná genocída už nemá status „človeka“, ľudskej bytosti, ktorá má základné ľudské práva a slobody prislúchajúce každému jednotlivcovi a týmto spôsobom sa ich vyvražďovanie stane jednoduchším. Dehumanizácia prispieva k vytváraniu polarizácie v spoločnosti. V konečnom dôsledku napomáha k uskutočneniu samotnej genocídy.

4. **Organizácia** – každá vykonaná genocída je takmer vždy organizovaná štátnym byrokratickým aparátom. Ide o priame podieľanie sa vlády, armády, vojenských milícií alebo iných skupín na organizovaní konkrétnych úkonov s jasným cieľom – zbaviť sa príslušníkov zvolenej skupiny akýmikoľvek dostupnými prostriedkami. V tomto štádiu sa vykonávajú všetky potrebné legislatívne opatrenia, ktoré majú v budúcnosti prispieť k hladkému priebehu genocídy. Pre tento stupeň je charakteristické aj zoskupovanie príslušníkov vybranej skupiny na jednom mieste.

5. **Polarizácia** je charakteristická ovládaním vzťahov medzi skupinami prostredníctvom extrémistov, ktorí šíria vládnu propagandu. V tomto období sú časté pouličné nepokoje alebo fyzické napadnutia. Tento stupeň je charakteristický zákazom kontaktovania medzi skupinami. Vzťahy medzi danými skupinami sú vďaka predchádzajúcim opatreniam natoľko vyhrotené, že zvolené opatrenia voči danej skupine sú dokonca vítané a žiadúce. Vytvárajú sa už konkrétne zákony, ktoré zakazujú sobášne medzi príslušníkmi iných skupín, zákaz cestovania a pod.

6. **Príprava** – ak už prebehli predchádzajúce stupne, tak sú obeť jasne označené a oddelené. Nemajú kde bývať, ich majetok je vyvlastnený, nemajú žiadne práva. Tieto osoby sú zoskupované

na konkrétnych miestach – zberných táboroch, getách alebo koncentračných táboroch¹, kde sú zlé hygienické a zdravotné podmienky. Vypracúvajú sa „*zoznamy smrti*“. Medzi príslušníkmi nadradenej skupiny sú distribuované zbrane, ktoré majú slúžiť na ich ochranu. Vraždenie členov podradenej skupiny nie je nijako trestané.

7. **Vyhľadzovanie** alebo hromadné usmrcovanie identifikovaných osôb. Vďaka predchádzajúcim udalostiam, ktoré v spoločnosti už prebehli, je v tomto bode zabíjanie už veľmi jednoduchým aktom. Zvyčajne má táto fáza veľmi rýchly priebeh. Všetci, ktorých sa vládna garnitúra chce zbaviť sú označení a zoskupení na jednom mieste, spoločnosť ich nepovažuje za obeť, ale za vinníkov bez štatútu človeka, a preto ich zabíjaniu nič nebráni. Jediný „*problém*“, s ktorým sa iniciátori vyhľadzovanie vo viacerých prípadoch stretávali je vynájdenie adekvátneho a časovo efektívneho spôsobu vraždenia – masové popravky.

8. **Popieranie**, posledný stupeň, ktorý vždy nasleduje po uskutočnenej genocíde. Telá obetí sú „*pochovávané*“ v masových hrobch

¹ Je potrebné rozlišovať medzi *zberným táborom*, *pracovným táborom*, *getom*, *koncentračným a vyhľadzovacím táborom*. *Geto* slúži na koncentráciu budúcich obetí na jednom mieste. Počas druhej svetovej vojny to bolo napríklad geto v Lodži alebo Varšavské geto. Okrem geta, kde sa sústreďovali Židia počas druhej svetovej vojny poznáme aj černošské getá alebo rómske getá. *Pracovný tábor* okrem koncentrovania vybraných ľudí na jednom mieste slúži aj ako nástroj lacnej pracovnej sily. Väzni sú nútení pracovať v baniach, lomoch, pracujú na výrobe zbraní a pod. *Zberný tábor* slúži na zoskupovanie členov podradenej skupiny s jasným cieľom – ich následným neportovaním do koncentračných alebo vyhľadzovacích táboroch. Koncentračný tábor podobne ako getá a pracovné tábory slúžia na koncentráciu veľkého počtu väzňov na jednom mieste. Niektoré koncentračné tábory slúžili aj ako pracovné tábory. Vznikali na Kube, Filipínach, v bývalom Sovietskom zväze, v Grécku alebo v Čile. Koncentračné tábory sa najviac spomínajú s holokaustom ako napr. Osvienčim, Sereď, Terezín, Sobibor alebo Belzec. Aj dnes ich nájdeme v Rusku alebo v Severnej Kórei. Väčšinou sa využívajú na koncentráciu väzňov, politických väzňov alebo tých, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom previnili proti nastolenému politickému režimu. Vyhľadzovací tábor alebo inak označovaný aj ako tábory smrti či mlyny smrti. Ide o najhorší typ tábora. Aj keď sa ani v predchádzajúcich táboroch neďa hovoriť o dobrých hygienických podmienkach, vo vyhľadzovacích táboroch boli tieto podmienky zo všetkých najhoršie. Ak väzni prežili tieto podmienky, tak ich čakala smrť rôznymi druhmi popráv – zastrelením, lekáorskými pokusmi, ktoré vo väčšine prípadoch končili smrťou alebo zadusením v plynových komorách a následným spopolením. Symbolom koncentračného tábora je Osvienčim – Birkenau, ktorý slúžil aj ako koncentračný tábor.

alebo spolopené. Páchatelia genocídy sa obvykle snažia zakryť všetkými dostupnými prostriedkami ich predchádzajúce masové vraždenie. Popierajú, že sa dopustili zločinu, respektíve sériei zločinov a snažia sa vinu za to čo sa stalo, hodiť na samotné obeť. Vrcholní predstavitelia režimu sa v prípade nastolenia zmeny vo vedení vlády snažia ujsť, aby unikli stíhaniu za svoje predchádzajúce skutky. Ak nemajú možnosť úniku, volia si radšej samovraždu ako odsúdenie a väznenie. Najznámejšie súdne procesy s vinníkmi genocídy sú: Norimberský proces, Medzinárodný trestný súd pre Rwandu a Medzinárodný trestný tribunál pre bývalú Juhosláviu. Po genocíde nasleduje prenasledovanie všetkých zodpovedných s cieľom ich predvedenia pred súd. Po Norimberských procesoch sa vytvorila skupina tzv. „*Lovcov nacistov*“, ktorých cieľom je postaviť pred súd všetkých nacistických vojnových zločincov. Jedným z najväčších úspechov v prenasledovaní zločincov zodpovedných za genocídu sa stalo chytenie Ratka Mladića, zodpovedného za masakre v Srebrenici. Naopak pred súd sa nikdy nepostavil Adolf Hitler, Anjel smrti – doktor Mengele ani Pol Pot, ktorí sú symbol už spomínaných najväčších genocíd 20. storočia. Vo viacerých prípadoch sa stalo, že hlavných organizátoroch genocídy sa nepodarilo chytiť a v niektorých prípadoch sa im podarilo v cudzine dožiť sa vysokého veku.

Hlavný dôvod na vznik genocídy je existencia konfliktu medzi skupinami, nerovnováha síl v neprospech budúcich obetí a vhodná príležitosť.

Tesať medzi najväčšie genocídy 20. storočia zaradzuje: ¹

- genocídu Arménov v rokoch 1915-1917;
- Holokaust – genocídu Židov, Rómov a sovietskych vojnových zajatcov v rokoch 1941-1945;
- genocídu Kambodžských obyvateľov miest a politických oponentov vykonanú režimom Červených Kmerov v rokoch 1975-1979;
- genocída Tutsiov v Rwande v roku 1994;
- bosnianska Srebrenica z roku 1995.

¹ TESAŘ, F.: *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007, s. 205-208.

Okrem spomenutých genocíd nájde aj iné prípady, ktoré spadajú pod definíciu zločinov proti ľudskosti. Radí sa sem genocída Kalifornských indiánov, genocída v Austrálii, genocída v Bangladéši, genocída vo východnom Timore, Guatemala, Kurdistán, Sudán, Darfur, Sudán.¹

Ani tieto prípady však nie sú jediné udalosti, ktoré mali za následok vyvražďovanie určitej časti obyvateľstva. Ide napríklad o prenasledovanie kresťanov v starovekom Ríme, moslimské výboje a križiacke výpravy, náboženská nenávisť a vojny, násilné vysťahovalectvo černošskej populácie z Afriky spojené s ich predajom do otroctva v Amerike, inkvizícia – brutálne poľovačky na farebných, heretikov, bezvercov a kacírov, masakre amerických Indiánov, getá a ich izolácia, komunistické trestanecké tábory, koloniálne metódy vládnutia „menejcenným“ rasám, etnikám, národom, teror v období „kultúrnej revolúcie“ v Číne, rasová segregácia farebného afroamerického obyvateľstva v USA, apartheid v Ulsteri, vzájomné vyvražďovanie sa medzi národmi na Balkáne a Blízkom východe, v Afrike, v Ázii a v bývalých krajinách Sovietskeho zväzu.²

Genocída je označovaná za to najhoršie, čoho sa môže ľudstvo dopustiť v snahe získať pre seba dominantné postavenie vo svete. Ide o akékoľvek opomenutie humánnosti a tolerancie voči inakosti kultúr, etník a náboženstiev. Spadá do kategórie zločinov proti ľudskosti.

Už spomínané 20. storočie bolo obdobím zápasu o univerzálnosť ľudských práv, ale aj obdobím dehumanizačného procesu ľudstva³. Práve toto storočie je charakteristické genocídami a masovými vraždami. *Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy* je jedným z mnohých dokumentov, ktoré slúžia na ochranu ľudských práv a základných slobôd. OSN po svojom vzniku v roku 1945 a následným prijatím Charty OSN, Všeobecnej deklarácii ľudských práv a Dohovoru bojuje za primárne práva človeka. Ani OSN, ani Dohovor nedokázali zabrániť

¹ Blížšie k spomínaným genocídám pozri: TOTTEN, S.; PARSONS, W. S.: *Centuries of Genocide*. New York: Routledge, 2013.

² ČAPLOVIČ, D.: *XX. Storočie – storočie intolerancie*. In: ČAPLOVIČ, D.; MEŠŤAN, P.: *Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti*. Bratislava: SNM, Múzeum židovskej kultúry, 2001. s. 8.

³ Viac k dehumanizácii 20. storočia pozri: DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012, s. 63.

genocíde v Rwande, Kambodži a v Srebrenici. Práve genocída v Rwande je jedným z najväčších zlyhaní OSN.

Aj v súčasnosti stojíme pred otázkami a problémami s ochranou ľudských práv. Stretávame sa s požiadavkami homosexuálov a ich bojom za „svoje“ ľudské práva - registrované partnerstvá a adopcie detí. Neustále v spoločnosti bojujeme s riešením rómskeho problému, s teroristickými útokmi, stále silnejúcim antisemitizmom, anticigánizmom a antiislamizmom. Aj na Slovensku sa stretávame nielen s homofóbiou, anticigánizmom, extrémizmom, ale aj s útokmi na menšiny¹. Blížiacie sa referendum iniciované Alianciou za rodinu vedie k polarizácii v spoločnosti. Vytvorenie dvoch táborov - jedných, ktorí bojujú za zachovanie statusu qou v spoločnosti, za zachovanie tradičných cirkevných hodnôt a ochranu tradičnej rodiny, muža a ženy. Druhí, ktorí žiadajú práva pre homosexuálov, registrované partnerstvá a toleranciu pre ich „inakosť“. Vytvára sa silnejúca intolerancia medzi týmito skupinami.

Gbúrová uvádza, že jediným spôsobom ako sa vyrovnat' s holokaustom je viesť odborný dialóg.² Len odborný dialóg medzi skupinami, vzájomná tolerancia názorov a presvedčení môže viesť k vyriešeniu akejkoľvek polarizácie spoločnosti, intolerancii a extrémizmu. Geffert uvádza, že ľudské práva tvoria morálnu základňu pre reguláciu súčasného geopolitického poriadku.³ Práve z tohto dôvodu nie je možné udržanie mieru bez tolerancie a akceptovania mnohorakosti ľudských bytostí, kultúr, etník a náboženstiev.

Literatúra:

BZDILOVÁ, R.: *Stav sekundárneho analfabetizmu v etnicite Slovenskej republiky*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010.

CAPLAN, G.: *The 1994 Genocide of the Tutsi of Rwanda*. In: TOTTEN, S.; PARSONS, W. S.: *Centuries of Genocide*. New York: Routledge, 2013.

¹ Viac k menšinovej politike na Slovensku a správaniu sa slovenských menšín pozri: BZDILOVÁ, R.: *Stav sekundárneho analfabetizmu v etnicite Slovenskej republiky*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2010, s. 25-32.

² GBÚROVÁ, M.: *Ideové zdroje holokaustu*. In: *Fenomén holokaustu. Ideové korene, príčiny, priebeh a dôsledky*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008, s. 20.

³ GEFFERT, R.: *Sociálna politika a jej axiologické orientácie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014, s. 140.

- ČAPLOVIČ, D.: *XX. Storočie – storočie intolerancie*. In: ČAPLOVIČ, D.; MEŠŤAN, P.: *Rasové násilie v dejinách a v prítomnosti*. Bratislava: SNM, Múzeum židovskej kultúry, 2001.
- DOBIAŠ, D.: *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2012.
- GBÚROVÁ, M.: *Ideové zdroje holokaustu*. In: *Fenomén holokaustu. Ideové korene, príčiny, priebeh a dôsledky*. Bratislava: Úrad vlády Slovenskej republiky, 2008.
- GEFFERT, R.: *Sociálna politika a jej axiologické orientácie*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2014.
- GUTMAN, I.; MARGALLOT, A.: *Documents of the Holocaust*. Jerusalem: University of Nebraska Press, Lincoln and London, Yad Vashem, 1999.
- CHALK, F.; JONASSOHN, K.: *The History and Sociology of Genocide. Analyses and Case Studies*. London: Yale University Press, 1990.
- JESSE, G. N.; WILLIAMS, P. K.: *Ethnic Conflict. A Systematic Approach to Cases of Conflict*. Washington, D.C.: CQ Press, 2011.
- JONES, A.: *Genocide. A Comprehensive Introduction. 2nd Edition*. New York: Routledge, 2011.
- LIBARIDIAN, W. G.: *The Ultimate Repression: The Genocide of Armenians, 1915-1917*. In: WALLIMANN, I.; DOBKOWSKI, N. M.: *Genocide and the Modern Age. Etiology and Case Studies of Mass Death*. New York: Syracuse University Press, 2000.
- Past Genocides and Mass Atrocities*. [online], [cit. 27/01/2014]. Dostupné na internete: <<http://endgenocide.org/learn/past-genocides/>>.
- SCHABAS, W. A.: *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- SMOLÍK, J.: *Jinakost jako komplex utvářející nacionalismus*. In: LACA, S.; MÜHLPACHR, P.: *Jinakost z pohledu sociálních věd*. Brno: Institut mezdíborových studií, 2013.
- TESAŘ, F.: *Etnické konflikty*. Praha: Portál, 2007.
- The 8 Stages of Genocide*. [online], [cit. 27/01/2014]. Dostupné na internete: <<http://www.genocidewatch.org/aboutgenocide/8stagesof-genocide.html>>.

What is genocide? Origin of the term „genocide. [online], [cit. 27/01/2014].
Dostupné na internete: ><http://www.ushmm.org/confront-genocide/defining-genocide>>.

AUTORI (v abecednom poradí):

Mgr. Jakub Bardovič, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Matúš Béreš, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Renáta Bzdilová, PhD., Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Peter Čuroš, Katedra teórie štátu a práva PrF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Miroslav Denci, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Bc. Dominika Džubáková, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

JUDr. PhDr. Pavol Gojdič, PhD., Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

PhDr. František Hajduk, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Mária Hrehová, PhD., Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

PhDr. Košičan Michal, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Gabriela Mezeiová, PhD., Fakulta sociálnych vied Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Slovenská republika

Bc. Lucia Mikitová, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Michaela Nickelova, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach,
Slovenská republika

Mgr. Simona Onděčková, Katedra ústavného a správneho práva PrF
UPJŠ v Košiciach, Slovenská republika

Mgr. Michal Pazič, Stredoeurópska vysoká škola v Skalici,
Slovenská republika

Bc. Gabriela Szabariová, Katedra politológie FF UPJŠ v Košiciach,
Slovenská republika

Mgr. Miroslav Tomeček, Katedra historie FF UP, Olomouc,
Česká republika

Mgr. Ján Viselka, Katedra politológie, Fakulta politických vied
a medzinárodných vzťahov, Banská Bystrica, Slovenská republika

<i>Názov:</i>	Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky <i>Zborník príspevkov</i>
<i>Editori:</i>	Mgr. Gabriel Eštok, PhD. Mgr. Mária Hrehová, PhD. Mgr. Jakub Bardovič
<i>Výkonný redaktor:</i>	Mgr. Gabriel Eštok, PhD.
<i>Technický redaktor:</i>	Mgr. Gabriel Eštok, PhD.
<i>Vydavateľ:</i>	Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
<i>Rok vydania:</i>	2015
<i>Rozsah strán:</i>	296
<i>Rozsah:</i>	14,25 AH
<i>Vydanie:</i>	prvé

ISBN 978-80-8152-396-0

VÝZVY A PERSPEKTÍVY
VNÚTORNEJ A ZAHRANIČNEJ POLITIKY

.....

ISBN 978-80-8152-396-0